

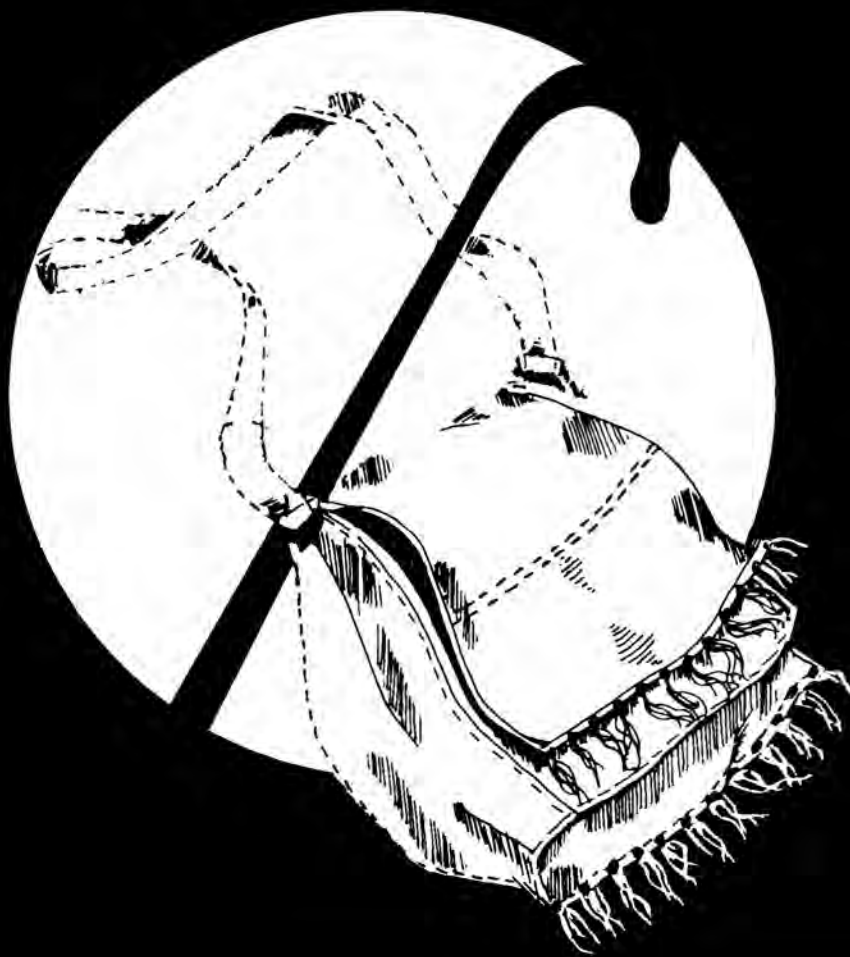

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Roma migráció

ROMA MIGRÁCIÓ

Roma migráció

Budapest, 2002

Sorozatszerkesztő: Sik Endre

A kötetet szerkesztette: Kováts András

A kötet megjelentetését
a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM)
támogatása segítette.

IOM International Organization for Migration
OIM Organisation Internationale pour les Migrations
OIM Organización Internacional para las Migraciones

Copyright © Bognár Katalin, Hajnal László Endre, Hell István, Kállai Ernő,
Kováts András, Miklósi Gábor, Prónai Csaba, Vajda Imre, 2002

Fotó © Hajnal László Endre, 2002

A kiadásért felel az MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és
Menekültügyi Kutatóközpont igazgatója, Budapest, 2002
1014 Budapest, Országház u. 30.
☎ 224-6700, 224-6790; fax: 224-6793

ISBN 963 00 9827 X

Tartalom

<i>Michael Stewart: Előszó</i>	7
<i>Kováts András: A Magyarországon élő romák migrációja</i>	13
<i>Vajda Imre–Prónai Csaba: Romániai romák Magyarországon: koldusok, kereskedők, munkások. Esettanulmány</i>	34
<i>Hajnal László Endre: Romák Kanadában. Kivándorlás Magyarországról az 1990-es évek második felétől</i>	41
<i>Miklósi Gábor: „Sikerülnie kell”. Esettanulmány</i>	67
<i>Kállai Ernő: Cigányzenészek</i>	72
<i>Hell István: A zámolyi romák – az út Strasbourgig</i>	91
<i>Bognár Katalin–Kováts András: A roma migráció a magyar sajtóban</i>	106
<i>Árulás vagy elárulás. A Nyilvánosság Klub Monitor Csoportjának jelentése a zámolyi romakérdés megjelenéséről a magyar sajtóban</i>	122
<i>Kováts András: A magyar lakosság véleménye a roma migrációról. Kutatási jelentés</i>	128
Függelék	
<i>Az Országgyűlésben elhangzott, a roma migrációval kapcsolatos felszólalások. Összeállította Kováts András</i>	139
<i>A roma migráció kronológiája a magyarországi sajtó alapján (1997. június–2001. április). Összeállította Bognár Katalin</i>	170

Előszó

1998 augusztusában, röviddel azután, hogy a schengeni egyezményt aláíró EU-tagállamok bejelentették, hogy fontolóra veszik a Romániával szemben alkalmazott vízumpolitika felülvizsgálatát, az *Academia Cațavencu* a következő címmel közölt cikket: „Európa hatyúi vigyázzatok: Jövünk!” A címbeli élc arra a legalábbis Romániában elhíresült esetre utal, amikor is bizonyos (meghatározatlan etnikumú, de romának vélelmezett) romániai kívándorlókat az a vád érte, hogy megfogtak és megsütöttek néhány bécsi hatyút az osztrák fővárosban. Az „egyesült Európában” a migrációs ügyekkel kapcsolatban alkalmazott kettős mércét, képmutató magatartást, bürokratikus ostobaságot és csak középkorinak nevezhető mentalitást tekintve összehasonlítási alapnak, az *Academia Cațavencu* magasröptű tréfálkozása akár karakán gesztusnak tűnhetett: az egyetlen őszinte megközelítésnek, mely képes félresöpörni a témát elárasztó maszlagot. Legalábbis mostanáig, míg kezünkbe nem vehetjük ezt a kötetet.

Az itt összegyűjtött tanulmányok ugyanis végre a megfelelő ismeretek birtokában, elmélyült kutatómunka alapján elvégzett, tisztességgel végiggondolt elemzésnek vetik alá a migráció gazdasági, társadalmi és szubjektív-emberi vonatkozásait.² Nyilvánvaló, hogy ami e kutatómunka apropóját adta, az a zámolyi romák strasbourgji „menekülése/migrációja” körüli felhajtás volt. (Mellesleg a kiadvány szerzői jól dokumentálják a szóban forgó politikai vihar legkülönbözőbb aspektusait is.) Mindazonáltal a projekt messze túllépett annak a vitának a keretein, melynek hangnemét jórészt egy olyan paranoiás politikai retorika határozza meg, mely Magyarország minden nyomorúságáért azokra a gonosz idegenekre hárítaná a felelősséget, akik mögött külföldön élő (egykori?) magyar hazaárulók állnak. Manapság divat a társadalomtudományok művelőit a politikai preconcepciók vádjával illetni, ám e kiadvány fényes bizonyítékát adja, hogy a „tudományos/kutatói” diskurzusból adódó, akár csak minimális objektivitástöbblet is igen komoly haszonnal járhat. Az itt dokumentálthoz hasonló kutatásoknak köszönhetően ugyanis – ellentétben a valóságot a potenciális szavazók mozgósítása érdekében erősen leegyszerűsítő, reduktív politikai stratégiákkal – a meghatározottabbnak

¹ Michael Stewart a londoni egyetem (UCL) antropológia docense és a CEU állandó vendégprofesszora.

² E könyv erényei leginkább az olyan, az EU által szponzorált kiadványokkal való összehasonlításban domborodnak ki, mint amilyen a 2001 februárjában megjelent *Current Roma Migration from the EU Candidate States* (Roma migráció az EU-tagjelölt országokból napjainkban). E minden merészséget nélkülöző félrcmű a migráció jelenségére adott reduktív, a gazdasági okokon túl nem látó magyarázatai mellett olyan magvas gondolatokkal rukkolt elő, mint a „pénzbeli támogatások természetbeni juttatásokkal való helyettesítése”, amelyet azóta már az ötletet kitaláló kormányok – köztük a brit – is elvetettek.

tűnő demarkációs vonalak is igencsak összekuszálódnak és elmosódnak. Ezért minden különösebb jóstehetség nélkül borítékolható, hogy a romaügy magyarországi melegházában e kiadvány a legkülönbözőbb irányokból érkező támadások céltáblájává válik majd.

A kötet általános érdemei közül első helyen említendő, hogy teljes mértékben tarthatatlanná teszi azt a kétosztatú feltételezést, mely szerint a magyarországi roma migrációt *vagy* kizárólag az itteni gazdasági elnyomorodás és az ottani lehetőségek közti ellentétre adott válaszként értelmezi, *vagy* a *de facto*, ha nem *de jure* meglévő üldöztetésnek tudja be. (Talán megbocsáttatik nekem, ha e helyt nem térek ki arra a fantáziadús hipotézisre, mely szerint valamiféle zsidók kezdeményezte kampányról lenne szó, melynek egyedüli célja szegény Magyarország nemzetközi lejáratása!) Fontos kérdés ez, már a migrációval kapcsolatos közgondolkodást nagyban jellemző leegyszerűsítő képzetek miatt is. A nyugati média (és nem csak a népszerű bulvársajtó) a nyugati/északi migrációs politikát egy olyan gátként jeleníti meg, mely a szegénységből az áhított gazdagság felé menekülő migránsok áradatát hivatott feltartóztatni. A valóságban viszont – mint ezt Spanyolország, Portugália és Görögország, valamint az északi EU-országok közötti munkaerő-áramlás 25 éves története példázza – „a gazdasági előnyök (munkabérekben mérhető) igen nagy eltérései sem váltanak ki tömeges migrációt” (Glover és mások, 2001: 3). Ahogy Kovács a bevezető tanulmányban megjegyzi: a magyarországi népességnek összességében csak három-négy százaléka venné fontolóra a külföldi munkavállalást, és ezek mindössze fele foglalkozik a tartós külhoni letelepedés gondolatával. Így, ha a magyarországi romák nagyobb arányban veszik ki részüket a migrációból, vagy legalábbis közülük többen foglalkoznak a migráció gondolatával, mint teszik azt nem roma honfitársaik, annak aligha pusztán gazdasági megfontolásokban kell keresni az okát. A szomorú igazság az, hogy egyre kevesebb magyar roma érzi Magyarországot otthonos lakóhelyének. Miklósi Gábor egy roma asszony menedékkérelmét ismertető esettanulmányát olvasva azt is megérthetjük, hogy miért. Nyomasztóan életszerű „Mária” története arról, hogy a főnövér részéről megnyilvánuló nyomásnak engedve hogyan adta fel állását, miután fehér bőrű magyar betegei elutasították, hogy egy „cigány” adjon be nekik injekciót. A legambiciózusabbak, legképzettebbek és legtalálékonyabbak körében egyre nagyobb a hajlandóság arra, hogy az első adandó alkalommal elrugaszkodjanak környezettüktől, és a migrációt válasszák. A valóság azonban alig hasonlít ahhoz a színpadias képhez, amit egyesek a magyarországi roma közösségek egészét általában is jellemző „roma migrációról” festenek. Ez a kötet rendkívül sokszínű képet tár elénk a magyarországi roma közösségek, családok és személyek életéről. Amint az a kutatók (elsősorban Kállai) munkájából kiviláglik, éppen azok nem élnek a kivándorlás esélyével, akikről leginkább feltételeznénk, hogy kapva kapnak a lehetőségen.

Az itt közreadott anyag részleteiben is rendkívül értékes. A számos kiváló írás közül külön említést érdemel Hajnal, Kállai és Vajda-Prónai egy-egy etnografikus tanulmánya. A Kanada és Magyarország viszonyában kialakult és a Hajnal-tanulmányban transznacionális migrációs hálózatként leírt jelenség engem azokra az elmúlt évszázadok során alkalmazott stratégiákra emlékeztet, melyeket a globális munkamegosztás alakulásának korábbi fázisaiban marginalizálódott népcsoportok alkalmaztak egykor. Ilyen például azoknak a XVII–XVIII. századi vándor zsidósoknak a heroikus migrációtörténete, kiknek emléke Laurence Fontaine-nek köszönhetően nem tűnt el végleg a feledés levéltári homályában (Fontaine, 1996). Mikor hegyvidéki búvóhelyein léte fenntartásának feltételei egyszer csak megszűntek, e népcsoport – akár transznacionális migrációs hálózatnak is nevezhető –

kapcsolatrendszer épített ki, melynek végpontjai olyan városokhoz kapcsolódtak hegyi falvait, mint Sevilla, Gent vagy Lyon, melyek egymástól is óriási távolságra vannak. Az összehasonlítás alapjául leginkább az a körülmény szolgál, hogy ezek az alpesi kalandorok egy olyan világban tudtak helyet szorítani maguknak, melyben a városok még igen szigorú feltételekhez szabták a falaikon belül megtelepedni szándékozó, helyhez kötött vállalkozások engedélyezését. Tették ezt mobilitásuknak köszönhetően a feudalizmus szűk keretei közt működő piacokon. Ehhez gyaníthatóan valami nagyon hasonló lehet a Hajnal írásában bemutatott vállalkozók esete is, kiknek státusa nem annyira a Magyarországot elhagyó s Kanadában letelepülő emigránsként/immigránsként – ki- vagy bevándorlóként –, hanem sokkal inkább köztes létmódot folytató migránsként írható le.

Nem minden roma mutat egyforma készséget a gazdasági, jogi és szociális lehetőségekkel való ügyes zsonglörködéssel járó innovatív stratégiák alkalmazására. Leo Howe (1990) Észak-Írországgal kapcsolatos tanulmányában meggyőzően mutatja be, hogyan alakítja a tartósan munka nélkül maradtak közösségeinek stratégiáit az adott csoport és az állam közti viszony története. Más etnográfiai kutatások arra derítettek fényt, hogy a hatalom iránti egészséges tisztetlenség a társadalmi hierarchia alsóbb régióiban tevékenykedő vállalkozó túlélésének *sine qua nonja* (Pine, 1996: 140–147; 1998: 117). Más tanulmányokból pedig azt tudhatjuk meg, hogy a „nomád”, „csavargó” életmódjáért leghosszabb ideje üldözött roma családok (az úgynevezett oláh cigányok) álltak mindig is a „legproblematikusabb” viszonyban a hatósággal, az államhatalommal, ugyanakkor éppen ezek a csoportok bizonyultak a legsikeresebbnek a körülöttük kialakuló, új világrend lehetőségeinek kiaknázása terén (Stewart, 1997; Day–Papataxiarchis–Stewart, 1998). Erre az útra lépve azt találták, mint sokan mások a poszt-szocialista világban, hogy érdemes a társadalom radikális megosztottságát kihasználniuk. „A bizalom és az erkölcsösség magától értetődik a helyi közösségen belül, de hatálya nem terjed ki a társadalom egészére. A társadalmi centrum szinte csak a kihasználható lehetőségek világaként jelenik meg, melynek réseit felfedezve gyümölcsöző vállalkozói tevékenység folytatható; e tevékenységforma morális meghatározottsága elhanyagolható, és folytatóit igen kevésbé befolyásolja a centrummal való együvé tartozás érzete” (Pine, 1998: 121). De ha ez a fajta vállalkozói szabadság a kirekesztettség eredménye, akkor vajon milyen következményeket von maga után a migrációval járó beilleszkedés? A migráns romák közt vannak olyanok, akik az integráció új formáit keresik Kanadában, melynek kiteljesítéséhez éppen a mobilitásukból fakadó előnyöket igyekeznek kihasználni. Ellenállhatnak-e az integrációs hatásoknak egy, a faji alapú különbségek iránt a magyarországinál jóval közömbösebb közegben? Alice Forbess Romániában végzett kutatásaiból kitűnik, hogy a román migránsok hazatérve ügyesebben el tudják kerülni a gazdaságban való részvétel korporatista³ stratégiáit, s így a piaci típusú viszonyokhoz jobban tudnak alkalmazkodni (Forbess, 2001). Vajon a romák is képesek lesznek-e a mobilitás ilyen előnyeit kihasználni?

Hogy még a zenészek viszonylag egynemű szakmai közösségén belül is igen nagyfokú megosztottság érzékelhető a migráció megítélésében, azt Kállai nemcsak a témát áttekintő nagylélegzetű tanulmányában, hanem a tanulmányhoz kapcsolódó interjújában is igen jól érzékelteti. Vajda és Prónai a migráns romák hierarchiájának legalján tanyázó, az úti célként (legalábbis átmenetileg) Magyarországot választó populációra vonatkozó adatok közreadására vállalkozott. A tanulmány egy olyan roma család életébe ad bepillantást, amely

³ A „korporatista” fogalom értelmezéséhez lásd Jowitt, 1993.

a nyári hónapokat egy budapesti köztéri parkban a szabad ég alatt tölti, miközben a család tagjai a nagyváros pályaudvarainak környékén koldulnak. Havonta leutaznak a román határra, ahol megújítják vízumaikat, s teszik ezt anélkül, hogy akár egyetlenegyszer is menetjegyet váltanának; ennek ára, hogy a kalauzok megtévesztésére bonyolult manővereket alkalmaznak, és az utazásra aránytalanul hosszú időt szánnak. A parkot nemcsak azért választják lakóhelyükül, mert így nem kell a lakhatásért fizetniük, hanem azért is, mert így elkerülhetik a számukra megfizethető árú szálláshelyeken előadódó kellemetlen találkozásokat. Nos, az élénk társulási kép tökéletesen alkalmas lehetne a modern idők „veszedelmes társadalmi osztályával” kapcsolatos képzetek megerősítésére. De az adatok ilyen értelmezésével nagyon nagy hibát követnénk el. A rendelkezésre álló valamennyi etnográfiai adat azt támasztja alá, hogy azoknak a romáknak, akik jövedelmük egy jelentős részét koldulásból teremtik elő, további „szabályos” bevételi forrásaik is vannak, és más összefüggésekben „normális”, „integrálódott” romáknak minősülnek (például Piasere, 1985; Tauber, é. n.; Engebrigsten, 2001). Ha ezeket az embereket „társadalom alatti” páriáknak tekintjük, akkor csak a meglévő elkülönülés mértékét túlozzuk el, s így lényegében annak az ideológiának az újratermelődését segítjük elő, amivel a „cigányok” kirekesztését szokás legítimálni. Ebben a legrosszabb az, hogy éppen a társadalmi kirekesztés a „problémás” magatartás elsődleges előidézője.

Talán a „kötetlen”, „mindig úton lévő” életforma iránti elfogadó beállítódás a roma kultúra szerves része lenne? Nehéz határozott választ adni erre a kérdésre. A romantikusok és a rasszisták által előszeretettel felelőlegesen „nomád temperamentumnak”, mint tudjuk, semmi köze a dologhoz. A marginalizált helyzetben lévők *a priori* kevésbé hajlamosak „otthon érezni” magukat valahol. És valóban, nehezen képzelhető el Hajnal barátairól, hogy osztoznának az erdélyi származású, magyar ajkú migránsokkal kapcsolatban leírt érzületben, melynek a büntudat, a szegény és helyenként a kriminalitás önvádja az összetevői (Kovács–Melegh, 2001). Meg aztán a romák potenciálisan transznacionális közössége önmaga is alternatív vonatkoztatási pontként szolgálhat. Ugyanakkor, mint ez Hajnal írásából kitűnik, a migráns romák transznacionális hálózata az érintettek számára valójában a hátrahagyottakkal való kapcsolattartás eszköze. A kanadai magyar romák nemcsak gyakorlati előnyöket várnak kinti magyar kapcsolataiktól (beleértve a magyarul beszélő torontói ügyvédet, aki készséggel áll az újonnan érkezett romák rendelkezésére), hanem – mint ez gyanítható – elevenen tartják kulturális identitásuk magyar elemeit is. Sohasem fogom elfelejteni azt az 1999-ben, Londonban megrendezett roma népzenei fesztivált, ahol meghívott előadóként egy (a *Latcho Drom* című filmnek köszönhetően nemzetközi hírnévre szert tett) magyarországi roma együttes is részt vett. Fellépésük után odamentem hozzájuk, és roma nyelven köszöntöttem az énekesek és táncosok egyikét-másikat. Kellemesen lepte meg őket, hogy egy, az „ő dialektusukat” (vagy valami ahhoz meglehetősen közelit) beszélő valakivel találkozhattak, sőt rövidesen közös ismerősöket is sikerült elősorolnunk. A beszélgetés közben néhány magyar ajkú nő is csatlakozott a társasághoz. Erre a velem társalgó asszony így kiáltott fel: „De jó, hogy végre otthon érezheti magát az ember!” Ez a roma anyanyelvű nő, a roma kultúra egységét hirdető fesztivál résztvevője, a magyar szó, s nem a saját roma dialektusának hallatán felébredt honvágyának adott itt hangot.⁴

⁴ Természetesen az, hogy külföldi – cseh, szerb és román származású – romákkal találkozott, éppenséggel a roma világ sokszínűségének érzetét erősítette fel ebben a roma asszonyban.

Ha tehát az oláh cigányok manapság hátat fordítanak Magyarországnak, annak oka nem az, hogy nincsenek gyökereik ebben az országban!

Végezetül e könyv nem elhanyagolható értékei közé sorolandó a statisztikai adatokból készült összeállítás, mely a romákkal kapcsolatos közvélekedés változását regisztrálta a zámolyi ügy során, az a – legalább számomra – biztató tanulmány, melyet Bognár és Kovács készített a zámolyiak migrációját követő roma ügyek valós sajtóviszhangjáról, Hell István kijózanító összefoglalója e szomorú ügy hátterében zajló eseményekről és a magyar parlamentben zajló, hol reményt keltő, hol nevetésre ingerlő, de leginkább elkeserítő vitákról.

E témával összefüggésben a szegénység etnicizálása és a „roma kérdés” volt az elmúlt tíz év magyarországi történéseinek legfontosabb politikai vonatkozása, s mint ilyen, sokkal inkább jellemezte a közéleti kultúra viszonyait Magyarországon, mint bármely más Közép- és Kelet-Európai országban (Ladányi, 2000; Emigh–Fodor–Szelényi, 2000). Az 1990 óta egymást váltó kormánykoalíciók szempontjából ez az etnicizáció komoly sikertörténetnek bizonyult (csakúgy, mint a kisebbségi önkormányzatoknak nevezett etnikai fórumokon). Feltűnő ugyanakkor, hogy a folyamat nem állíthatta meg a migráció egyre erősödő tendenciáját, ahogy azt a jelen kiadvány anyaga is jól szemlélteti. És bár e könyv maga is a roma kivándorlás kérdésével foglalkozik, azt nem mint etnikai, hanem mint társadalmi-gazdasági jelenséget kezeli. Ezzel arra ad példát, hogy a migráció a munkaerőpiacok nagyszabású átalakulásának részeként vizsgálendő, egy olyan folyamat összetevőjeként, mely éppen csak most veszi kezdetét, s melynek logikus kifejtését a világkereskedelem (s így a munkaerő-áramlás) valódi liberalizációja hozza majd magával. Európa vigyázz! Jövünk!

IRODALOM

- DAY, S.–PAPATAXIARCHIS, E.–STEWART, M. (1998): Consider the Lilies of the Fields. In uők: *Lilies of the Field: Marginal People who Live for the Moment*. Westview, Boulder, Co., 1–24. o.
- EMIGH, R.–FODOR, É.–SZELÉNYI, I. (2000): The Racialization and Feminization of Poverty? In EMIGH, R.–SZELÉNYI, I.: *Poverty, Ethnicity and Gender in Eastern Europe during the Market Transition*. Greenwood Press, Westport, CT.
- ENGEBRIGSTEN, A. (2001): *Exploring Gypsiness: Power, Exchange and Interdependence in a Transylvanian Village*. PhD Thesis. University of Oslo.
- FONTAINE, L. (1996): *History of Pedlars in Europe*. Trans. from French by V. Whittaker. Polity Press, London.
- FORBESS, A. (2001): *Economy and Identity: Labour Abroad and Shifting Conceptions in South Central Romania*. Paper presented to Conference on Nationality and Citizenship in Post-Communist Europe, July 9–10. La Fondation Nationale des Sciences Politiques, at Sciences-Po, Paris.
- GLOVER, S. és mások (2001): *Migration: An Economic and Social Analysis*. Research Development and Statistics Directorate, RDS Occasional Paper 67. The Home Office, UK.
- HOWE, L. (1990): *Being Unemployed in Northern Ireland: An Ethnographic Study*. Cambridge University Press, Cambridge.
- JOWITT, K. (1993): *New World Disorder: The Leninist Extinction*. University of California Press, Berkeley, CA.

- KOVÁCS É.–MELEGH A. (2001): „Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is” – Vándorlástörténetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. In SIK E.–TÓTH J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont (MTA Politikai Tudományok Intézete), Budapest.
- LADÁNYI, J. (2000): The Hungarian Neoliberal State, Ethnic Classification and the Creation of a Roma Underclass. In EMIGH, R.–SZELENYI, I.: *Poverty, Ethnicity and Gender in Eastern Europe during the Market Transition*. Greenwood Press, Westport, CT.
- PIASERE, L. (1985): Mare Roma: Catégories humaines et structure sociale. Une contribution à l’ethnologie tsigane. Thèse pour le Doctorat du 3ème Cycle. Université de Paris. In *Études et documents balkaniques, méditerranées* (8).
- PINE, F. (1996): Redefining Women’s Work in Poland. In ABRAHAMS, R. (ed.): *After Socialism: Land Reform and Social Change in Eastern Europe*, Berghahn Books, Providence–Oxford, 115–132. o.
- PINE, F. (1998.): Dealing with Fragmentation: The Consequences of Privatisation for Rural Women in Central and Southern Poland. In BRIDGER, S.–PINE, F. (eds.): *Surviving Post-socialism: Local Strategies and Regional Responses in Post-socialist Eastern Europe and the former Soviet Union*. Routledge, London.
- STEWART, M. (1997): *The Time of the Gypsies*. Westview, Boulder, Co.
- TAUBER, E. (é. n.): *Die Andere geht MANGEL: Zur symbolischen Bedeutung des MANGEL bei den Sinti Estraxaria*. Kézirat.

A Magyarországon élő romák migrációja

A romák migrációja az elmúlt években gyakran foglalkoztatta a magyar közvéleményt. Először a Kanadában menedéket kérőkről jelentek meg tudósítások és – Magyarországon először – kutatási adatok, majd a zámolyi romák franciaországi menedékkérelme indított el széles körű szakmai-politikai-társadalmi vitát, mely a magyarországi cigányság helyzetéről való általános diskurzussá szélesedett, és a migrációra, kivándorlásra¹ való folyamatos hivatkozás mellett napjainkig is tart.

Bár a demokratikus intézményrendszer megszilárdulni látszik, Magyarország immár több mint fél évtizede menekülteket kibocsátó országgént szerepel a nemzetközi statisztikákban. A menekültek léte rendre felhívja a közvélemény figyelmét egy akut – a jogállamiság és a piacgazdaság kialakulásával párhuzamosan romló – társadalmi problémára, a cigányság helyzetére. Az Európai Unióhoz való csatlakozás közeledtével egyre sürgetőbb, hogy hosszú távú megoldások szülessenek a cigányság problémáira. Az uniós csatlakozás csak roma származású honfitársainkkal együtt képzelhető el: ennek felismerése rendkívül fontos nemcsak a politikai és gazdasági intézmények, hanem a társadalom minden tagja számára.

Az 1990-es évek második felétől folyamatosan érkeznek romák a közép-kelet-európai országokból az Európai Unió tagállamaiba, valamint Kanadába és az Egyesült Államokba. Az esetek túlnyomó többségében menekültstátusért folyamodnak, kérelmüket a származási országukban elszenvedett üldöztetéssel, hátrányos megkülönböztetéssel indokolják. A régió elsődleges kibocsátó országai: Bulgária, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Románia és Szlovákia. Nagy számban érkeztek az európai államokba koszovói romák is, de ők a térségben zajló etnikai tisztogatás, háborús konfliktusok elől menekültek.

A közép-kelet-európai országokban zajló gazdasági-társadalmi átalakulás egyik nagy – ha nem a legnagyobb – vesztese a roma lakosság. Az elszegényedés mértéke, az egészségi, demográfiai mutatók romlása, a munkaerőpiacról és az oktatási rendszerből való kiszorulás a társadalom minden más csoportjánál hátrányosabban érinti őket. Az ehhez társuló erős diszkrimináció, amely a többségi társadalom felől éri a romákat, tovább rontja a felzárkózás esélyeit. Az egyes államok kormányzati politikájában, társadalompolitikájában nemigen vannak (ha ugyan vannak) a roma lakosság helyzetének javítására vonatkozó elképzelések, és ezek is – megfelelő politikai akarat és a többségi társadalom támogatásának hiányában – kevés sikerrel kecsegtetnek.

¹ A „kivándorlás-bevándorlás” fogalmakat a tanulmányban általánosabb, köznapi értelmükben használom, nem kizárólag az ország elhagyásának, illetve az oda beutazásnak jogi kategóriájaként.

Az, hogy a romák egyre növekvő számban remélik a kivándorlástól problémáik rendezését, nem független társadalmi, gazdasági helyzetüktől, az őket sújtó diszkriminációtól. Előnytelen munkaerő-piaci helyzetük miatt azonban legtöbbjük számára a menekültstátus megszerzése az egyetlen lehetőség a befogadó államban való tartózkodásra: a migráció során a származási országban elszenvedett hátrányok válnak konvertálható társadalmi tőkévé. Bár a roma származás és az ennek kapcsán elszenvedett üldöztetés, hátrányos megkülönböztetés sokszor elegendő a befogadáshoz, a nemzetközi védelem megszerzéséhez, azzal is számolni kell, hogy a romák esetenként tömeges beutazása és menedékkérelme komoly társadalmi feszültségeket kelt egyes országokban, s ez kihat a diplomáciai kapcsolatokra is. Az elmúlt években gyakori volt a vízumkényszer időszakos vagy teljes visszaállítása a közép-kelet-európai államokkal szemben az EU tagállamaiban (ahol a romák nem szívesen látott vendégek) vagy a tengerentúlon. Az uniós csatlakozás előtt álló államokban a romák migrációját a küszöbön álló csatlakozást késleltető tényezőnek (is) tekintik. Ez azonban nem a romák helyzetének javítására tett erőfeszítések fokozására ösztönöz, sokkal inkább a bűnbakképzés mechanizmusát indítja el: meg lehet nevezni a felelősöket az ország rossz hírnevének keltéséért, a csatlakozás késlekedéséért, tovább szítva a többségi társadalom és a roma lakosság közötti ellentéteket. Természetesen egyáltalán nem mellékes, hogy ténylegesen mi késleltet(het)i a csatlakozást: a romák rendkívül rossz szociális helyzete és az annak enyhítésére irányuló kormányzati erőfeszítések hiánya, vagy pedig az uniós tagállamokra nehezedő migrációs nyomás.

A romák migrációja ugyanakkor egy másik összefüggésben is felmerül az uniós csatlakozásról gondolkozva: a munkaerőpiac liberalizálásával, a munkaerő szabad mozgásával nagy számban jelenhetnek meg közép-kelet-európai romák az EU jelenlegi tagállamaiban. Az elszegényedett, szakképzetlen, olcsó keleti munkaerő megjelenése feszültséget kelthet a tagállami munkaerőpiacok alsó szegmenseiben. Bár a munkaerő migrációjára vonatkozó kutatási előrejelzések nem igazolják ezt a vélekedést, politikai állásfoglalásokban gyakran találkozni vele.

A többi közép-kelet-európai országhoz hasonlóan Magyarországról is évek óta vándorolnak ki romák, főként Kanadába; a hazai közvélemény és a politika érdeklődése viszonylag csekély volt a téma iránt, s ebben csak a zámolyi csoport strasbourgi menedékkérelme hozott fordulatot 2000 júliusában. A zámolyiak kiutazása, majd többségük menekültként való elismerése 2001 márciusában kül- és belpolitikai vihart kavart. A kiutazás indokoltságát, a menekültstátus megítélésének jogosságát kormányzati oldalról erősen vitatták, roma érdekvédelmi szervezetek, ellenzéki értelmiségiek viszont üdvözltek a francia hatóságok döntését, mely szerintük rávilágít a magyarországi cigányság tarthatatlan helyzetére. Bár az, hogy Magyarország uniós csatlakozási tárgyalásaira mennyire van/lesz hatással a francia eset, még nem látszik, bizonyos, hogy a kormányzat reakciója (a francia hatóságok bírálata, a zámolyi romák bűnözőként, provokátorként való beállítása, összeesküvés-elméletek kreálása vagy legalábbis „lebegtetése”) nem segíti a vitás kérdések tisztázását. És bár nem igazolódtak azok a vélekedések, melyek szerint magyarországi romák tömegei fognak útra kelni, hogy az EU valamelyik tagállamában keressék boldogulásukat, a zámolyiak példáját több magyarországi roma csoport követte azóta, és folyamodott menekültstátusért Európában.

ROMA MIGRÁCIÓ AZ ADATOK TÜKRÉBEN

Ebben a fejezetben a hozzáférhető migrációs és menekültügyi statisztikai adatok, valamint az ország migrációs potenciáljára vonatkozó számítások bemutatásával következtetek a roma migráció jelenlegi nagyságára, és fogalmazok meg hipotetikus állításokat a várható trendeket illetően.

Becslések szerint mintegy 200 ezer magyar állampolgár él a tengerentúlon, többségük az Egyesült Államokban. A Nyugat-Európában élő magyar állampolgárok száma 100 ezerre tehető, kilencven százalékuk Németországban és Ausztriában él. A külföldön élők jelentős része a rendszerváltás előtti évtizedekben hagyta el az országot (Juhász, 1999: 89). Az 1960–70-es években a gyakorlatilag zárt határok ellenére is mintegy 20 ezer magyar állampolgár hagyta el legálisan az országot, és további 50 ezerre becsülik az illegálisan távozók számát.

Az 1980-as években, a kiutazási feltételek enyhülésével megnőtt az emigrálók száma: egyes becslések szerint akár az évi 10 ezret is elérhette (Juhász, 1996: 71–72). Nincsenek adatok, hogy mekkora volt a romák aránya. Hogy ki roma és ki nem, másodlagos szempont volt, a kommunista blokk országaiból érkezettek viszonylag jó eséllyel számíthattak menekültstátusra a nyugati államokban, valamint a meglévő kapcsolati hálók segítségével meghívólevélre, tartózkodási engedélyre és munkalehetőségre (Kaminski, 1980).

Napjainkban évente 25–30 ezer magyar állampolgár utazik külföldre munkavállalási céllal (Juhász, 1999: 89). A leggyakoribb célország Németország és Ausztria. Az engedély nélkül munkát vállalók számáról nincsenek adatok. A kivándorlók többsége is először csak hosszabb-rövidebb időre vállal munkát, a végleges távozás szándékával kevesen hagyják el az országot. A külföldön vendégmunkát végzők között vannak roma származásúak, de a magyarországi cigányság hátrányos munkaerő-piaci és szociális helyzete bizonyára a vendégmunkához jutás esélyeiben is leképeződik: a szakképzetlen, nehezen mobilizálható munkaerő könnyebben kiszorul a külföldi munkaerőpiacról is. A Nyugat-Európában vagy a tengerentúlon végzett vendégmunkának nincsen specifikusan roma vagy nem roma jellege, a munkához jutás esélyeit elsődlegesen a munkaerő-kereslet határozza meg, ahol a „kelet-európaiság” felülírja az etnikai hovatartozást (Wizner, 2000).

Speciális területe a roma származású magyarok külföldi vendégmunkájának a szórakoztató- és vendéglátóipar: a hetvenes, nyolcvanas években sok muzsikussá cigány dolgozott Nyugat-Európában. Bár a kereslet jelentősen csökkent, még napjainkban is játszik néhány zenekar külföldön. Érdemes még külön megemlíteni a komolyzenét játszó roma fiatalokat, közülük is többen szerződnek nyugat-európai zenekarokhoz, vagy tanulnak nyugati konzervatóriumokban.²

A magyar lakosság migrációs potenciáljára vonatkozó empirikus adatfelvételek (Sik, 1999) alapján a következőket lehet megállapítani:

- a 15 év feletti lakosság migrációs potenciálja a kilencvenes évek során nagyjából azonos volt. A népesség három-négy százaléka akar külföldön munkát vállalni, és közülük mindössze egy-két százalék élne is külföldön. Ezek az arányok a többi kelet-európai országban mértékhez képest alacsonyak (Fóti, 2000);

² A zenész cigányok migrációjáról kötetünkben lásd Kállai tanulmányát (72–90. o.)

- az országot elhagyni szándékozókra jellemző a férfiak, a tanulók és a munkanélküliek átlagosnál nagyobb aránya, az alacsony életkor, a nagyobb család, az értékesebb lakástulajdon és a magasabb iskolai végzettség;

- célszázként a munkát vállalni szándékozók Ausztriát és Németországot, a kivándorolni szándékozók pedig leggyakrabban az Egyesült Államokat nevezték meg;

- a migrálni szándékozók nem annyira az itthoni gazdasági problémáik, mint inkább a külföldön várható jobb életlehetőségek miatt kelnének útra;

- a kivándorolni vágyók csoportjában a romák aránya valamivel magasabb, mint a lakosság egészében: a teljes minta négy százaléka, a kivándorolni vágyók kilenc százaléka volt roma.

A roma származásúak magasabb migrációs hajlandóságát közvetve valószínűsíti egy 1998-ban készült felmérés, mely szerint a Magyarországról kivándorolni szándékozó fiatal nők lényegesen nagyobb arányban érzékelnek etnikai konfliktusokat, mint azok, akik nem fontolgatják az ország elhagyását.³ Fontos azonban megjegyezni, hogy a migrációs hajlandóság és a megvalósult migráció között nincs feltétlenül lineáris összefüggés: egyéb faktorok – például konvertálható materiális vagy kulturális javak megléte vagy hiánya, a munkaerőpiaci kereslet és a bevándorláspolitikai jellege a célszágokban – jelentősen befolyásolhatják a megvalósult migrációt mind intenzitásában, mind jellegében. Megfelelő empirikus adatok hiányában nem tudhatjuk, miként alakul a magyarországi roma lakosság körében a potenciális és megvalósult migráció dinamikája, a kérdés megválaszolása további alapos kutatómunkát igényelne.

A romákkal kapcsolatosan gyakorta említődik, hogy a közép-kelet-európai romák nomadizáló vagy csak átmenetileg letelepedett életmódja is hozzájárul nagyobb migrációs hajlandóságukhoz (például Blaschke, 1999: 16–19; ICMPD, 2001: 9). A hagyományos migrációs stratégiák felhasználásával, az országhatárokon túlterjedő migrációs hálózatok alapján szerveződő kivándorlás a magyarországi roma közösségek letelepedett életmódja miatt kevésbé jellemző, mint más közép-kelet-európai államokban.⁴ Egyes roma közösségek Kanadába kivándorló és Magyarországon maradó tagjai között ugyanakkor kialakulóban van egy transznacionális migrációs hálózat,⁵ amely a közösségek korábbi letelepedett életmódjához képest lényegesen nagyobb mobilitást tesz lehetővé; ez azonban nincs közvetlen összefüggésben a több generációval korábbi nomadizáló életmóddal, és semmiképpen sem értelmezhető tradicionális nomadizmusként.

Az előrejelzések szerint a magyar lakosság munkaerő-piaci migrációja az Európai Unió jelenlegi tagállamaiba nem fog jelentős hatást gyakorolni a fogadó országok munkaerőpiacaira; az illegális munkavállalás mértéke a csatlakozást követő években a jelenlegi szinten marad, a legális alkalmi vagy szezonális munkát végzők száma valamelyest növekszik. Új elem a magasan képzett munkaerő nyugatra áramlása, de feltehetően az sem lesz számottevő (Boswell, 2000). A tényleges helyzet természetesen nagymértékben függ attól, hogy a fogadó országoknak milyen lesz a munkaerő-keresletük a csatlakozás időpontjában, hogyan alakulnak a jövedelmi egyenlőtlenségek a csatlakozó országok és a jelenlegi

³ Arányuk 54 százalék, szemben a kivándorolni nem akarók 32 százalékával (Wallace, 2000: 80).

⁴ A magyarországi romák letelepedett életmódja a KSH és az Országos Cigányvizsgálatok adatainak összehasonlító elemzésével is igazolható. Az elemzésekből kiderül, hogy a roma lakosság települések és megyék közötti vándorlása nem tér el szignifikánsan a magyar népességen belül mért adatoktól. Az elemzésről bővebben lásd Janky, 1999.

⁵ Bővebben erről lásd kötetünkben Hajnal írását (41–66. o.).

tagállamok között, valamint hogy az EU előír-e átmeneti időszakot (és ha igen, milyen hosszan és milyen tartalommal) a személyek szabad mozgására.

A romák várható részesedését a nyugat-európai és tengerentúli államok munkaerőpiacán egy sor – megfelelő kutatási adatok hiányában – ma még megjósolhatatlan tényező befolyásolja.

Sikerül-e hatékony foglalkoztatáspolitikai eszközökkel változtatni a hazai munkaerőpiacon való részesedésükön; növekszik-e a nyugati-európai és tengerentúli munkaerőkereslet a szakképzetlen, alkalmi munkaerő iránt; az elmúlt években Nyugatra jutott magyarországi roma családok jelentenek-e olyan felvevőbázist, amelyre szerveződve kialakul egy migrációs hálózat, ami további munka- és letelepedési lehetőségekhez képes juttatni a velük kapcsolatban állókat?

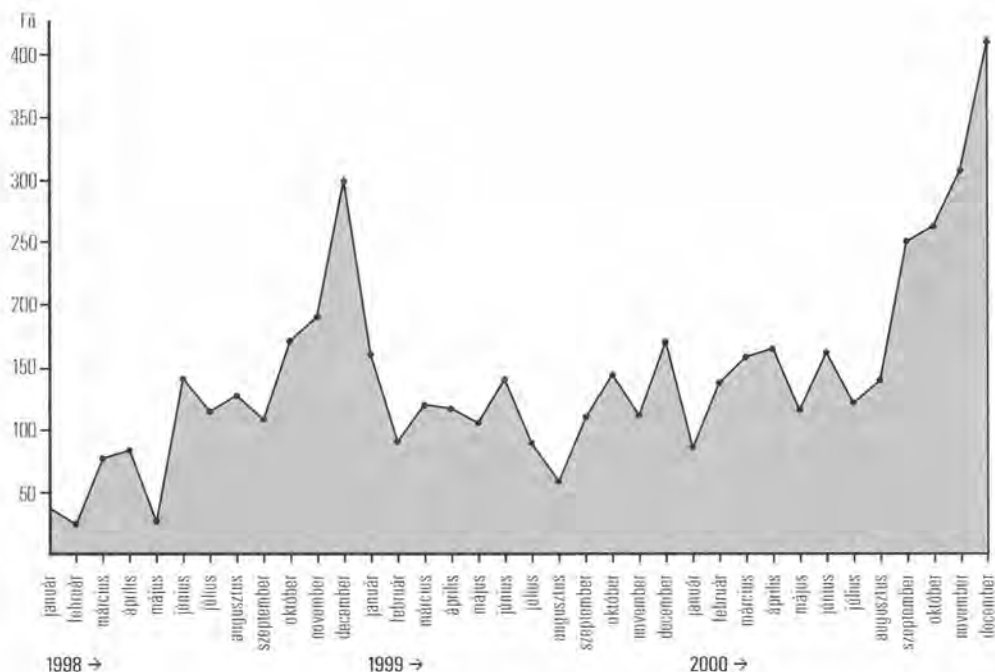
Az 1990-es évek második felétől egyre több magyar állampolgár kér menekültstátust a nyugati államokban, leginkább Kanadában. Bár a hivatalos menekültügyi statisztikák – mind a fogadó államok nyilvántartásában, mind pedig az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának (a továbbiakban UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees) adatbázisaiban – állampolgárságuk szerint tartják nyilván a menedékkérőket, a Magyarországról (és a többi közép-kelet-európai államból) érkező menedékkérőkről köztudomású, hogy zömmel roma származásúnak vallják magukat. A fogadó országok sajtója, a menekültüggyel foglalkozó hatóságok dokumentumai, a jogvédő szervezetek állásfoglalásai, valamint az UNHCR is a romák migrációjával azonosítja a közép-kelet-európai államok menekültkibocsátását. Más szomszédos államokhoz hasonlóan Magyarországon sem tartják nyilván a nemzetiségi vagy etnikai hovatartozásra vonatkozó adatokat, így a magukat romának valló menedékkérőknek közvetve kell bizonyítaniuk roma származásukat, ha az fontos az előadott kérelem szempontjából. Néhány éve magyarországi roma civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok kiadtak úgynevezett származási igazolásokat kivándorolni szándékozó romáknak – ez a gyakorlat azonban éles belpolitikai vitát kavart.⁶ Azóta a legtöbb szervezet felhagyott a származási igazolások kibocsátásával, egyedül a Magyarországi Roma Parlament segíti továbbra is így a hozzá fordulókat. A Phralipe cigány szervezet elnöke, aki egyben az Országos Cigány Önkormányzat (OCÖ) egyik alelnöke is, úgy fogalmazott: aki tényleg cigány, azon látszik is, akin meg nem látszik, az ne akarjon származási igazolással azzá lenni.⁷ A roma származás megállapíthatósága kevésbé tűnik egyszerűnek a kanadai menedékkérelmek elbírálásával foglalkozó Bevándorlási és Menekültügyi Bizottság (a továbbiakban IRB – Immigration and Refugee Board) dokumentumai alapján, holott a kérelmek elbírálásakor kulcsfontosságú, hogy a kérelmező hitelt érdemlően bizonyítani tudja származását.⁸

Az 1990-es évek második felében Kanadában menekültstátusért folyamodó magyar állampolgárok száma a következőképpen alakult: 1994-ben 10 fő, 1995-ben 38 fő, 1996-ban 64 fő, 1997-ben 300 fő, 1998-ban 982 fő, 1999-ben 1579 fő, 2000-ben pedig 1936 fő. A menedékkérők számának havonkénti alakulását az *1. ábra* szemlélteti. A folyamat 2001 első hónapjaira sem lassult: március végéig több mint nyolcszázan utaztak Magyarországról

⁶ Bővebben lásd Bognár–Kováts sajtó-összeállítását kötetünkben (170–185. o.).

⁷ A szerző interjúja Osztojkán Bélával.

⁸ Lásd még IRB, 1998 és 1999; Hajnal, 2000, továbbá kötetünkben Hajnal (41–66. o.) és Miklósi (67–71 o.) írását.

Az adatok forrása: ICMPD, 2001.

1. ábra

**A magyar menedékkérők száma Kanadában
1998 januárja és 2000 decembere között (havonkénti bontásban)**

Kanadába, s kérték, hogy ismerjék el őket menekültként.⁹ A benyújtott kérelmekkel nem nőtt arányosan a menekültként való elismerések száma, 1998-ban 153, 1999-ben 74 esetben találták az ügyintézők megalapozottnak a magyar állampolgárok kérelmeit. 2000-ben a pozitív döntések száma ismét emelkedett, 334 esetben ismertek el magyarokat menekültként.

1999-es adatok szerint (IRB, 2000) Magyarországnál csak Srí Lankából (2915 fő), Kínából (2436 fő) és Pakisztánból (2335 fő) kértek többen menekültstátust Kanadába. E négy ország együttesen a kanadai menedékkérők közel egyharmadát adja. A másik három ország állampolgárai számára kötelező a vízum Kanadába, így a bejutás sokkal nehezebb, a pozitív határozatok aránya pedig lényegesen magasabb, mint a magyarok esetében¹⁰: a Srí Lanka-iak 81,1 százaléka, a kínaiak 24,3 százaléka, a pakisztániak 41,2 százaléka kapott

⁹ Források: Lee, 2000; az IRB által a Roma Sajtóközpontnak és az IOM budapesti irodájának küldött adatok; az UNHCR menekültstatisztikája; valamint a szerző személyes értesülései. A Kanadában menekültstátust kérő magyar állampolgárok számáról, valamint ügyük kimeneteléről rendelkezésre áll egy adatbázis, amely FOSS RUN néven a Kanadai Nagykövetségtől megkérhető. Az adatbázis kutatási célokra és a média számára nem hozzáférhető, azonban minisztériumok, kormányhivatalok hozzájuthatnak.

¹⁰ Itt és a továbbiakban az elismerési arányokat – a menekültügyi statisztikáktól eltérően – a pozitív határozatoknak a vizsgált időszakban benyújtott kérelmekhez viszonyított arányával fejezem ki. Ez általában valamivel alacsonyabb, mint az összes határozathoz képest mért arány, a hozzáférhető statisztikai adatok azonban erre a finomabb elemzésre nem adnak lehetőséget.

menekültstátust, szemben a magyarok 4,7 százalékával. 2000-ben a magyar állampolgárok elismerési aránya 17,3 százalékra nőtt.¹¹

Az Európai Unió tagállamaiban magyar állampolgárok az elmúlt években csak néhány esetben folyamodtak menekültstátusért. Az 1. táblázat adatai mutatják, hogy a rendszer-váltás óta eltelt években hány magyar állampolgár kért menekültstátust egy másik európai államban, és hogy mekkora a részesedésük a kelet-közép európai államokból érkezett menedékkérők körében.

1. táblázat

Magyar és közép-kelet-európai menedékkérők az európai államokban*

Év	Magyarországról, fő	Közép-kelet-Európából összesen, fő	A magyarok aránya az összes közép-kelet-európai menedékkérő között, %
1990	914	94 405	0,97
1991	706	89 956	0,78
1992	1222	160 969	0,76
1993	418	119 798	0,35
1994	164	30 129	0,54
1995	77	21 094	0,37
1996	130	15 968	0,81
1997	97	17 267	0,56
1998	50	14 607	0,34
1999	101	19 062	0,53
Összesen	3879	583 255	0,67

* Az európai államok között nem csak az EU tagállamai szerepelnek. Az adatok elemzésekor közép-kelet-európai államnak minősül: Bulgária, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Románia és Szlovákia.

Forrás: UNHCR, 2000.

A menedékkérelmek okait a hivatalosan hozzáférhető statisztikák nem tüntetik fel, de nagyon valószínű, hogy az 1990-es évek elején még a politikai üldöztetésre, a demokratikus államrend hiányából fakadó sérelmekre hivatkoztak a kérelmezők, az évtized második felétől pedig előtérbe került a faji, etnikai hovatartozás miatti üldöztetéstől való félelem, és a többi közép-kelet-európai országhoz hasonlóan Magyarországról is kértek romák menekültstátust. Feltűnő – és mindenképpen a romák tömeges kivándorlását igazoló – változás figyelhető meg a csehországi, lengyel és szlovákiai menedékkérelmek alakulásában: 1994 és 1999 között a csehek esetében másfélszeresére, a lengyelek körében több mint duplájára, a szlovákok esetében pedig hétszeresére nőtt az évenként beadott kérelmek száma. A magyar menedékkérők számában nem volt jelentős változás, és arányuk az évtized folyamán mindvégig egy százalék alatt maradt. Ha a menekültkénti elismerések arányát vizsgáljuk

¹¹ A változások okairól bővebben lásd Miklósi esettanulmányát kötetünkben (67–71. o.).

az összes kérelem százalékában, a magyarok esetében ez mindössze 1,19 százalékos, ami messze alatta marad az európai államokban menedéket kérők 10-15 százalék körüli elismerési arányának, egyszersmind megfelel a közép-kelet-európai országokból érkezők körében mért 1,24 százalékos¹² gyakoriságnak. Az elismerések az évtized első felére esnek, 1994 után csupán egyetlen magyar állampolgár kapott menekültstátust európai államban.

Az Európán kívüli államok közül még az USA-ban regisztráltak magyar állampolgárságú menedékkérőket, számuk azonban elenyésző mind a Kanadában, mind az Európában próbálkozókéhoz képest: 1990 és 1999 között összesen 463 esetben folyamodtak itt magyarok menekültstátusért. A magyarok aránya az USA-ban ugyan nagyobb, mint az európai államokban, de az összes ottani közép-kelet-európai menedékkérőnek (18 038 eset) még mindig mindössze csak 2,6 százaléka.

Mint az adatokból kitűnik, a magyar állampolgárok az elmúlt három évben a többi közép-kelet-európai ország lakóihoz hasonló számban kértek menekültstátust külföldön, viszont velük ellentétben a magyar menedékkérők nem az EU valamely tagállamában, hanem főleg Kanadában adták be kérelmüket. A zámolyi romák franciaországi menedékkérelme és menekültkénti elismerése fordulatot hozhat: további roma közösségek kelhetnek útra, hogy most már Európában próbáljanak menekültstátust kapni.

ROMA MIGRÁCIÓ AZ EMPIRIKUS KUTATÁSOK ALAPJÁN

A statisztikai adatok eddigi áttekintése után azt vizsgálom, hogy miként alakul a magyarországi roma közösségek migrációja a hétköznapiakban: kik hagyják el az országot, milyen okok állnak a kivándorlásuk hátterében, hogyan szerveződik és zajlik az utazás?

Annak ellenére, hogy a magyar sajtó már 1997 óta foglalkozik a közép-kelet-európai és magyarországi romák kivándorlásával, és hogy a zámolyi roma közösség franciaországi menedékkérelme óta mind a politikai diskurzusban, mind a közbeszédben állandó és meglehetősen gyakori téma a roma migráció, a jelenség valós hátteréről, magukról a migráló romákról nagyon töredékes információk vannak. Ez több okkal is magyarázható.

Mivel a magyarországi romák kivándorlása döntően a menekültügyi migráció kategóriájába tartozik, természetes, hogy az országot elhagyók igyekeznek a lehető legszűkebbre korlátozni a kibocsátó közösséggel való kapcsolatot. A menekülés már önmagában véve konfliktust tételez fel a többségi társadalommal és a származási ország hatóságaival, közigazgatási intézményeivel, ami jelentősen befolyásolja a menekülőkről a kibocsátó országokban kialakult képet.

A befogadó országokban már lényegesen több az információ a menekülők helyzetéről, társadalmi-demográfiai összetételéről, menekülésük motivumairól, ezek azonban mind olyan információk, amiket a menedékjogi eljárást lefolytató hatóságok bizalmasan kezelnek, különösen a kibocsátó államok hatóságaival szemben. A közép-kelet-európai romák nyugati államokban benyújtott menedékkérelme esetenként sajátos helyzetet idézett elő ezen a területen: mivel a kibocsátó országok olyan államok voltak, amelyekkel a fogadó országok magas szintű diplomáciai kapcsolatokat ápoltak, valamint a romák – különösen tömegesen –

¹² Tíz év alatt 7232 fő.

ezekben az országokban sem voltak szívesen látott vendégek, többször előfordult, hogy kibocsátó és fogadó országok információkat cseréltek a menedékkérőkkel kapcsolatosan. Ilyen eset volt például, amikor a brit belügyminisztérium országinformációt készítő szakemberei a Mečiar által kijelölt kormánytisztviselők aktív közreműködésével tájékoztak a szlovákiai romák helyzetéről, valamint amikor a kanadai hatóságok magyarországi szakértőkként kormánytisztviselőket hallgattak meg a menedéket kérő romák helyzetéről (British Refugee Council, 1999: 73 és IRB, 1999).

További nehézség, hogy a téma átpolitizáltsága miatt nehéz objektív képet kapni a romák migrációjáról. Az érintettek ritkán hallatják hangjukat, rendre a kormányzat, az ellenzék, valamint a roma politikai és érdekvédelmi szervezetek értelmezik az eseményeket.¹³ A tömeges migráció a környező országokhoz hasonlóan Magyarországon is ráirányította a figyelmet a romák rendkívül nehéz társadalmi helyzetére, ami az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén álló országokban különösen sok feszültséget okoz. Új elem, és a magyarországi cigányság politikai szerepvállalásában eddig példát nélküli eset, hogy a zámolyi közösség a strasbourgi kiutazásával maga is aktív szereplőjévé és tematizálójává vált a romák migrációjáról és általános helyzetéről folytatott politikai diskurzusnak.¹⁴ Az eddigi tendenciáknak itt mintha az ellenkezője zajlana: a zámolyi közösség kivándorlása a lehető legszélesebb politikai és társadalmi nyilvánosság előtt zajlott és zajlik, kiaknázva az egyéni problémamegoldás és a politikai tiltakozó akció összekapcsolásából származó előnyöket.¹⁵ Ugyanakkor a zámolyiak élete mégsem „nyitott könyv” a magyarországi médiafogyasztók számára: a migráció tényleges körülményeiről, a kivándorlás okairól, a kivándorlók sorsának alakulásáról – a tudósítások, riportok, sajtónyilatkozatok és elemzések ellenére¹⁶ – valójában ugyanolyan keveset tudunk, mint a Kanadába utazók százainak esetében.¹⁷ A zámolyiak története a kiutazásuk után közel háromnegyed évvel valójában egymásra rakódó vagy éppen egymásnak ellentmondó konstrukciók szövevénye, a párhuzamosan létező és folyamatosan át- és újrafogalmazódó narratívákból sokkal inkább a magyarországi cigányság körüli politikai-társadalmi konfliktusok bonthatók ki, mint a közösség valós története.

A magyarországi roma közösségek migrációhoz való viszonyával, migrációs stratégiáival eddig egyetlen empirikus kutatás foglalkozott. A kutatást a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM – International Organisation for Migration) megbízásából az MTA Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpontja¹⁸ végezte. Bár a kutatás meglehetősen kis léptékű volt, és 2000 májusa óta a kutatóknak csak nagyon korlátozottan volt lehetőségük terepmunkát folytatniuk, a kapott adatokból – ha elnagyoltan is – megismerhető a magyarországi romák migrációja.¹⁹

¹³ Lásd a roma migráció kronológiáját kötetünk *Függelékében* (170–185. o.)

¹⁴ Jól mutatják ezt az Országgyűlésben elhangzott, a roma migrációval kapcsolatos felszólalások kötetünk *Függelékében* (139–169. o.).

¹⁵ A zámolyi romák történetéről sokat megtudhatunk kötetünkben Hell tanulmányából (91–105. o.).

¹⁶ Ez tűnik ki a kötetünkben közölt sajtó-összeállításból (Bognár-Kováts, 106–121. o.) és a Nyilvánosság Klub Monitor Csoportjának jelentéséből (122–127. o.)

¹⁷ Bővebben lásd erről kötetünkben Hajnal írását (41–66. o.) és Miklósi esettanulmányát (67–71. o.).

¹⁸ Ma MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont.

¹⁹ A kutatás eredményeiről lásd még Hajnal, 2000; Kállai, 2000; Kováts, 2000; valamint kötetünk több más írását: Bognár-Kováts (106–121. o.), Hajnal (41–66. o.), Kállai (72–90. o.), Vajda-Prónai (34–40. o.)

A következőkben alapvetően ennek a kutatásnak az eredményeire támaszkodva mutatom be a romák migrációját, szükség esetén felhasználva az azóta eltelt időben tapasztaltakat.²⁰

Mivel a külföldön menedékjogot kérő magyar állampolgárok esetében alapvető szempont a roma származásra való hivatkozás, vizsgálatunk tárgyául olyan roma közösségeket vagy csoportokat választottunk, amelyekről feltételeztük, hogy

a) személyesen is érintettek a menekültügyi migrációban (ők vagy hozzátartozóik Kanadában jártak, vagy a közeljövőben tervezik kiutazásukat);

b) az átlagosnál nagyobb a migrációs potenciáljuk (olyan foglalkozások üzői, akik gyakran utaznak bel- és külföldön egyaránt, például zenészek, mutatóványosok, Nyugat-Európában dolgozó vendégmunkások és hozzátartozóik);

c) Magyarországot esetlegesen tranzitországnak is használhatják (a szomszédos országok lakói, akik migrációhoz kapcsolódó gazdasági tevékenységet végeznek Magyarországon: kereskedők, vendégmunkások, koldusok).

Összesen tíz esettanulmány készült az előbbi kategóriákba tartozó csoportokról, a következő felosztásban:

- *a menekültügyi migrációban személyesen érintettek*
 - budapesti vállalkozók, akik most készítik elő kanadai kivándorlásukat,
 - egy vidéki közösség, amely a nem roma lakossággal való folyamatos konfliktusai miatt foglalkozik a kivándorlás gondolatával,
 - fiatal budapesti értelmiségiek, többüknek van kivándorolt rokona, ismerőse;
- *az átlagosnál nagyobb migrációs potenciállal rendelkezők*
 - Észak- és Délnyugat-Magyarországon élő vendégmunkások és hozzátartozóik,
 - hivatásos és amatőr zenészek, akik rendszeresen utaznak/utaztak külföldre szerepelni vagy hosszabb-rövidebb időre munkát vállalni,
 - vásári mutatóványosok (búcsúsok);
- *Magyarországot esetlegesen tranzitországnak is használók*
 - romániai romák csoportja, akik Budapesten élnek, de Nyugat-Európában is megfordultak, megfordulnak,
 - romániai alkalmi munkások, akik illegális munkavállalóként járnak rendszeresen Magyarországra,
 - romániai kereskedők, akik piacozással és utcai árusítással foglalkoznak Magyarországon,
 - Budapesten tevékenykedő romániai koldusok csoportja.

Az esettanulmányok alapjául egyéni és csoportos interjúk, beszélgetések, valamint esetenként részt vevő megfigyeléssel készített vizsgálatok szolgáltak.

A reprezentatív mintán végzett, survey típusú adatfelvétel sem a kutatás nagysága, sem pedig a téma szempontjából nem lett volna megfelelő, hiszen a migráció egy szűk és nehezen behatárolható kört érint, amelyet sokkal hatékonyabb a kapcsolati hálók feltárásával úgynevezett hólabdamódszerrel elérni. A téma kényes és bizalmas jellege miatt is célszerűbb volt a személyes kapcsolatra (is) épülő interjútechnikát választani, mint a személytelenebb és kevésbé részletes válaszokat adó kérdőíves módszert.

²⁰ A kutatásban résztvevők egyike 2000 decemberében és 2001 augusztusában egy-egy hónapot töltött Kanadában, kivándorolt roma családok között (kötetünkben lásd Hajnal írását, 41–66 o.).

A kutatásnak az volt az egyik fő megállapítása, hogy a magyarországi romák a migráció szempontjából sem tekinthetők homogén társadalmi csoportnak. Annak ellenére, hogy az elmúlt két évben már havonta százas nagyságrendben hagyják el az országot, a romák egyes csoportjaiban nagyon eltérő a migrációra való hajlandóság. A legnagyobb migrációs potenciállal rendelkező csoportok a városi – főként budapesti –, szociálisan még nem teljesen ellehetetlenült, de azért mindennapos egzisztenciális problémákkal küzdő oláh cigányok, a muzsikus cigányok és a fiatal, főként budapesti roma értelmiség. A Kanadába irányuló migráció fontos szervező eleme a kivándorlók közötti rokoni, baráti, üzleti kapcsolat. A zámolyi romák sikeres franciaországi menedékkérelme egy más típusú kapcsolati háló kialakulására mutat esélyt. Az előbbi egy spontán és „alulról” szerveződő migrációs rendszert alkot (amelynek számos eleme utólag intézményesült, azt a benyomást keltve, mintha szervezett akcióról lenne szó), az utóbbi viszont kezdettől fogva aktív politikai és intézményi szerepvállalást feltételez a zámolyiak ügyét is felkaroló roma politikusok részéről. Úgy tűnik, hogy a kanadainál lényegesen rosszabb esélyű európai menedékkérelemre azok a roma közösségek fanyalodnak, amelyek nincsenek birtokában a tengerentúli utazáshoz szükséges kapcsolati és anyagi tőkének.²¹ A jelenlegi tendencia is ez: időről időre jelentkeznek roma csoportok az ország különböző településein, és az Európai Unióban szeretnének menekültstátust kérni. Akciójukkal, a lakóhelyi konfliktusok (munkanélküliség, kilakoltatás, etnikai feszültségek) megoldása során jobb alkupozíciót érhetnek el. A Országos Cigány Önkormányzat (OCÖ) a zámolyiak kiutazását követő hónapokban igyekezett minden alkalommal párbeszédet kezdeményezni a kivándorlást fontolgatókkal, és ha tartós megoldásokat nem is, de tüneti kezeléseket minden alkalommal kínált a felvetett problémákra, ami az érintettek számára már önmagában is jelentős előrelépés. Továbbá a kivándorlást nyíltan is támogató politikai erők segítségét igyekeznek megnyerni, ami a már említett kapcsolati és anyagi erőforrásokhoz való hozzájutást is jelent(het)i. A zámolyiakat támogató Krasznai József többször tett kísérletet más roma csoportok „megmozgatására”, és őt is számos alkalommal megkeresték: Ózdon hónapokon keresztül folytatott tárgyalásokat kivándorolni szándékozókkal, valamint veszprémi és mosonmagyaróvári romáknak segített 2000 őszén Hollandiába jutniuk, ahonnan azonban a többség néhány héttel később hazatért.

A szomszédos országok roma lakossága is vélhetően csupán jobb híján utazik az Európai Unió tagállamaiba: a velük szemben bevezetett vízumkényszer és szigorú beutazási feltételek gyakorlatilag lehetetlenné teszik számukra a Kanadába utazást.²² A magyarországi romák a tengerentúli államokat általában véve nyitott, befogadó országoknak tartják, ahol nem nézik az emberek bőre színét, azt, hogy ki honnan jött, ellentétben Európával, ahol szerintük jóval erősebb az idegengyűlölet, a rasszizmus.

Azokban a közösségekben, amelyekben nagy a kivándorlási hajlandóság, a romák információik legnagyobb részét családtagok, rokonok, ismerősök beszámolóiból szerzik. Szinte mindenkinek vannak ismerősei, akik jártak már Kanadában (esetleg az Egyesült

²¹ Eredetileg a zámolyiak is Kanadába készültek, de mivel a közösség együtt akart maradni, a költségek meghaladták lehetőségeiket.

²² A magyarországi romák kanadai megjelenése előtt cseh romák kértek nagy számban menekültstátust. Ennek hatására Kanada 1994-ben visszaállította a vízumkényszert Csehországgal szemben, aminek eredményeként a csehországi romák már nem Kanadában, hanem Nagy-Britanniában és Hollandiában próbáltak menedékjogot szerezni. A Magyarországgal szembeni vízumkényszer bevezetése évekig napirenden volt a kanadai külügyminisztériumban, mígnem 2001. december 5-én az intézkedésre sor is került.

Államokban), vagy jelenleg is ott élnek. A tehetősebbek maguk is jártak már nyugat-európai országokban, sőt volt, aki Kanadában és az Egyesült Államokban is. Általában elmondható, hogy az országot elhagyóknak naprakész és viszonylag részletes információik vannak a kivándorlási lehetőségekről és a menekültstátusz megszerzésének módjairól. A bonyolult bevándorlási és menekültügyi intézményrendszer működési mechanizmusainak megismerésében, értelmezésében lényegesen fontosabb annak a gyakorlati „hétköznapi” tudásnak az elsajátítása, amely hozzásegíti a Kanadába utazókat a sikeres menedékjogi kérelem összeállításához és benyújtásához, valamint a zökkenőmentes beilleszkedéshez a hétköznapi életbe.²³ A kivándorlásban érintett romák nem támaszkodnak hivatalos (állami vagy civil szervezet által nyújtott) információra. Ha tudnak is ilyenekről és a sajtóban megjelenő híradásokról, azokat félrevezetőnek, manipuláltnak, megbízhatatlannak tartják.

KIVÁNDORLÁS KANADÁBA

Kanadába leggyakrabban a szűk család utazik (fiatal szülők és gyerekek); elképzelésük szerint az idősebbek majd akkor követik őket, ha odakint már rendben mennek a dolgok. A tehetősebb családokból a családfő és esetleg az idősebb fiúgyermek olykor „terepszemlét” is tart, ami azonban jelentős anyagi terhet ró a háztartásra, így ezt csak kevesen engedhetik meg maguknak. A kiutazás előtt viszont mindenki igyekszik alaposan tájékozódni a lehetőségekről és a pontos tennivalókról.

A tennivalók közül az *első az anyagi erőforrások mobilizálása*, vagyis az utazáshoz és a kezdeti kinttartózkodáshoz szükséges tőke előteremtése. Az utazás költségeit sokan csak ingóságaik, sőt lakásuk/házuk eladásával tudják előteremteni; ők a kiutasításkor különösen kiszolgáltatottá válnak, mivel nincs szervezett segítségnyújtási program – ha nem tudnak rokonoknál, ismerősöknél meghúzódní, akkor az utcára vagy a hajléktalanellátó intézményrendszerbe kerülnek.²⁴ Sokak számára már ez az első és legfontosabb lépés is áthághatatlan akadályt jelent, sok roma családnak például egész egyszerűen nincs annyi pénze, hogy megvásárolja a repülőjegyeket. A Kanadába kivándorlók számának növekedésével azonban kialakulóban van egy olyan migrációs háló, amely hatásosan képes a rendszerbe újonnan belépők kockázatainak csökkentésére. Újabban már az is előfordul, hogy a repülőjegyek megvásárlásához és a kiutazás egyéb költségeinek fedezéséhez szükséges erőforrásokat

²³ Lásd kötetünkben Hajnal írását (41–66. o.) és Miklósi esettanulmányát (67–71. o.).

²⁴ A kiutasított menedékkérők segítségét célzó szociális programok körül élénk szakmai viták zajlanak a közép-kelet-európai országokban, különösen Szlovákiában. Az Európai Unió támogatásával az IOM egy hazatérési segítségnyújtási programot kezdett a Belgiumból, Hollandiából és Finnországból kiutasított csehországi, romániai és szlovákiai menedékkérők számára. A szervezet egyébként a világ számos táján működtet több-kevesebb sikerrel hasonló programokat. A vita a nyújtandó támogatás jellegének és mértékének meghatározásakor robbant ki: a társadalmi beilleszkedést segítő programokat olyan családoknak kellene nyújtani, akik azért hagyták el lakóhelyüket, mert közösségeik otthon maradt tagjaihoz hasonlóan beilleszkedésük eleve nem volt adott. Így a szűken célzott programok kedvezményezett helyzetbe hozhatnak egy csoportot, melynek szociális helyzete gyakorlatilag semmiben sem különbözik azokétól, akik nem hagyták el lakóhelyüket. Ha az erőforrásokhoz való hozzájutás feltétele a nyugati államokból való hazatérés, féltő, hogy a jogosultság megszerzése érdekében nőni fog a migrációs hajlandóság, ami éppen ellentétes a program tervezőinek szándékával. A megoldás természetesen a romák helyzetének hosszabb távú, tartós javítása és ily módon a migráció megelőzése; ehhez azonban mind a megfelelő erőforrások, mind pedig a szükséges politikai akarat hiányzik az érintett államokban.

a Kanadában tartózkodók teremtik elő és hitelezik meg a kivándorlóknak. Így ma már – legalábbis elméletileg – lehetséges kizárólag külső erőforrásokra támaszkodva belefogni az utazásba. Természetesen a kivándorló „hitelképességét” egy sor egyéb tényező is befolyásolja: menedékkérelmének előkészítettsége és így a Kanadában várhatóan eltöltendő idő hossza, vagy a rokoni, üzleti támogató rendszer erőssége és megbízhatósága. Az úti-költségekhez szükséges pénzösszeg meglelte ugyanakkor még nem ösztönöz feltétlenül kivándorlásra: a kutatás során megkérdezett jómódú vállalkozók közül többen évek óta foglalkoznak a kivándorlás gondolatával, de konkrét lépésekre mégsem szánják rá magukat. A tőke hiánya természetesen a szegénységgel arányosan válik egyre fontosabb akadályozó tényezővé: ahol nincsenek mobilizálható források, ott szinte kizárólag a pénzhíányt jelölik meg a kérdeztettek az elmaradt kivándorlás okaként; ahol az anyagi akadályok leküzdhetők, ott az okok is összetettebbé válnak.

A következő tennivaló *a menekülés megalapozottságát igazoló dokumentumok megszerzése és a bevándorlási hatóságok meggyőzését elősegítő tudás elsajátítása*. Minden kivándorlással foglalkozó roma úgy tudja, hogy a menekültstátus (és vele a tartózkodási engedély) megszerzésének feltétele, hogy az érintett hitelt érdemlően bizonyítani tudja személyes üldöztetését roma származása miatt, vagy legalább általánosságban beszélni tudjon a romák magyarországi üldöztetéséről. Ha valakinek vannak dokumentumai (rendőrségi jegyzőkönyvek, orvosi látletelek, esetleg újságcikkek), azokat célszerű összegyűjteni és elvinni, majd a kanadai hatóságoknak a menekültstátus iránti kérelem benyújtásakor átadni. Hallani arról, hogy jelentősebb pénzösszegért lehetőség van beszerezni az üldöztetést igazoló dokumentumokat. Vannak, akik úgy tudják, hogy a kanadai hatóságok előtt elegendő a roma származást meggyőzően bizonyítani, bár abban mindenki egyetértett, hogy az utóbbi években egyre több „bizonyítékra” van szükség. Úgy tudják, hogy régebben (úgy két éve) elegendő volt, ha valaki azt állította magáról, hogy roma, még a nyelvet sem kellett beszélnie, később már a nyelvtudáshoz vagy ennek hiányában a cigány kultúra ismeretéhez kötötték a romaként való elismerést, ma már azonban ez sem elegendő. Az igazolások, dokumentumok megszerzése elméletileg nem lehetséges, hiszen a magyar hatóságok hivatalosan nem tartják nyilván a roma származást; a roma civil szervezetek és egyes kisebb-egyes önkormányzatok által kiadott „származási igazolások” körüli vita is erről szolt.

A harmadik tennivaló *a kiutazáshoz és a kinttartózkodáshoz szükséges kapcsolati tőke mozgósítása, a kapcsolati háló kiépítése*. Az ingatlanok és ingóságok eladásában, a menekültstátus iránti kérelemhez szükséges dokumentumok, a vízum és a repülőjegy megszerzésében egyaránt lehet segítséget kapni. Fontos, hogy már az utazás során hitelt érdemlően sikerüljön bizonyítani a beutazási feltételek meglétét. Vízum hiányában a kanadai hatóságok egyedül azt tudják vizsgálni, hogy a tartózkodás időtartamára tudja-e a beutazó biztosítani a megélhetését. Ezt vagy nagyobb összegű készpénz felmutatásával – az a hír járja, hogy a hitelkártya nem elegendő –, vagy megfelelő rokoni meghívólevéllel lehet igazolni. Mivel a kanadai hatóságoknak jogukban áll a légitársaságokat is megbüntetni, ha olyanokat utaztatnak az országba, akik nem jogosultak a tartózkodásra, a társaságok igyekeznek „kiszűrni” a gyanús utasokat.²⁵ Ez újabb fóruma a roma származásúak hátrányos megkülönböztetésének; különösen a nemzetközi jogvédő szervezetek kritizálják a bevett gyakorlatot (ERRC,

²⁵ A magyarországi romák ezért választják általában a költségesebb Budapest–Torontó repülőjáratot: általános tapasztalat, hogy az európai repülőtereken nagy a veszélye a „menekültgyanús” tranzitutasok visszafordításának.

2000: 4). A következő fontos állomás a repülőtér, ahol a bevándorlási hivatalnál elő kell terjeszteni a menekültstátus iránti kérelmet. A kanadai jogvédő szervezetek aktívan segítik a menekültstátust kérőket: a jogi és szociális tanácsadás mellett mind a hatóságok, mind pedig a közvélemény felé lobbiznak a magyarországi romák befogadása érdekében. Alakulóban vannak az első, Magyarországról kivándorolt romák által alapított civil szervezetek is. Tanácsadással, hírlevél megjelentetésével próbálkoznak, de a jelenség szimbolikus funkciója az igazán figyelemre méltó: a politikai szerepvállalás a Magyarországról kivándorolt romák társadalmi beilleszkedésének és legitimációjának jele.

A kivándorlás okainak megítélésében a megkérdezettek társadalmi-gazdasági helyzete nagymértékben meghatározta a véleményeket. A jómódúak elsősorban gazdasági motivumokat említettek, a vállalkozási lehetőségek, a kedvezőbb adórendszer, a liberálisabb piac, valamint az alapvető fogyasztási cikkek olcsósága vonzza őket, a célszámot egyértelműen a gazdasági, megélhetési szempontok alapján értékelik. Noha itthon mindnyájan érzékelik a romákkal szembeni hátrányos megkülönböztetés jeleit, befolyásuk, társadalmi helyzetük miatt ez kevésbé probléma a számukra. Bár sokan fontolgatták a kivándorlást, a jómódú, általában vállalkozásból élő romák közül csak nagyon kevesen döntöttek az ország elhagyása mellett. Ennek oka a nyelvtudás hiánya, a sikeres vállalkozáshoz szükséges kapcsolatrendszer megteremtésének nehézségei, valamint a bizonytalanságtól való félelem.

A szegényebb, szociális problémákkal küszködő roma családok számára Kanada a nagy lehetőségek hazája. A kivándorlásban az ő esetükben sem döntő szempont a romákat érő diszkrimináció, noha többük szerint gazdasági ellehetetlenülésüknek ez a fő oka. A kiutazás megszervezése, a szükséges források előteremtése ennek a rétegnek már lényegesen nehezebb; sokak számára csupán vágy marad.

A kivándorlásban érintettek többnyire a romák gazdasági helyzetét tartják a kivándorlás fő okának, bár hozzátesszik, hogy a hátrányos megkülönböztetés miatt kerültek a romák a jelenlegi nehéz helyzetbe. A kivándorlás okaként mind a folyamatos fenyegetettséget, mind a kirekesztettséget megjelölik. Többen említették, hogy őket vagy ismerőseiket roma származásuk miatt küldték el korábbi munkahelyeikről, vagy hogy emiatt nem tudnak jelenleg munkát találni. Vannak, akik azért igyekeznek kivándorolni, mert Magyarországon a hatóságokkal vagy más személyekkel (hitelezőkkel, üzletfelekkel) konfliktusba kerültek. Ők vagy „meggyőzőbb” történetet adnak elő, vagy az elszenvedett sérelmeket igyekeznek úgy beállítani, mintha azokat faji okok motiválták volna.

A már említett kockázatok és a szigorodó kanadai menekültpolitika miatt vannak, akik az utóbbi években eleve úgy alakították ki stratégiájukat, hogy tudják: egy-két éven belül haza kell térniük. A családokból csak egy vagy két ember utazik ki, kinti rokonoknál, ismerősöknél húzzák meg magukat, a kapott szociális támogatásból és munkajövedelemből a lehető legtöbbet félreteszik. Az effajta vendégmunka nem túl elterjedt a Magyarországról kivándorló romák körében: mivel mindig van egy kis esély a menekültstátus megszerzésére, a kiutazók elsősorban erre összpontosítanak.²⁶

²⁶ A menedékjogi eljárás során igénybe vehető szociális transzferek a szlovákiai romák számára jelentenek nagyobb vonzerőt: mind Belgiumban, mind pedig Finnországban úgy érzékelték a hatóságok, hogy a kiutazók nagy része jövedelemszerző tevékenységnek tekinti menedékkérelmét, amiről kezdettől fogva tudja, hogy nagy valószínűséggel el fogják utasítani. Az érintett országok a menedékjogi eljárás lerövidítésével, valamint a támogatások szűkítésével reagáltak, ami vagy hátrányosan érintette a más országokból érkező menedékkérőket is, vagy pedig a romákkal szembeni diszkrimináció egy újabb eszközévé vált.

UTAZÁSOK MÁS HELYEKRE

A 2000 tavaszán végzett kutatás alkalmával megkérdeztük a foglalkozásuk miatt gyakran utazókat, és azokat, akik munkát vállaltak külföldön. Feltételeztük, hogy az átlagosnál nagyobb arányban hagyják el végleg az országot, hiszen lényegesen mobilisabbak, mint azok, akik csak szűkebb lakóhelyükön vagy annak közvetlen környékén találnak megélhetést. Három tipikus csoportot választottunk, ezek a következők: Észak- és Délnyugat-Magyarországon élő vendégmunkások és hozzátartozók; hivatásos és amatőr zenészek, akik rendszeresen utaznak/utaztak külföldre; vásári mutatványosok (búcsúsok), akik rendszeresen járkál az országot. A nagyobb kivándorlási hajlandósággal kapcsolatos hipotézisünk csupán a zenészek csoportjával kapcsolatban igazolódott; a másik két csoport esetében a lakóhely végleges elhagyása nem része a migrációval járó gazdasági stratégiának, sőt egyenesen ellentétes vele. A búcsúsok esetében egy rendkívül zárt és szabályozott, tradicionális hazai piacon való folyamatos jelenlét teszi szükségtelessé (és egyben kockázatosná is) a külföldi munkavállalást. A vendégmunkások gazdasági tevékenysége pedig a lakóhely és a munkavégzés helye közötti gazdasági különbségek kiaknázására épül, amelynek éppen az a lényege, hogy a megkeresett javakat nem a munkavégzés helyén, hanem az annál lényegesen alacsonyabb árszínvonalú lakóhelyen használják fel.

A búcsúsok szűk és nagyon zárt közösséget alkotnak. Mintegy negyven kisebb, egymással is laza kapcsolatban álló közösségben élnek, javarészt az ország délnyugati településein. Tavasztól ősziig bazárosként vagy mutatványosként járkál az országot. A tevékenységi területek (az, hogy ki melyik búcsúba megy) szigorúan „le vannak osztva” a közösségek között. A társas kapcsolatok rendkívül szabályozottak, nagyon erősek a gazdasági tevékenységet is mozgató kulturális kötöttségek. A búcsúkat meghatározott rendben, előzetes megállapodások szerint látogatják, ami elegendő tevékenységet – és egyelőre még jövedelmet is – biztosít a búcsúsoknak. A külföldi tevékenység egyrészt a magas rezsiköltségek, másrészt pedig a külföldi (nyugat-európai) búcsúsok jobb felszereltsége és az ottani zárt piac miatt sem lehetséges számukra. Az 1990-es évek elején a búcsúsok körében ellenkező irányú vándorlás volt tapasztalható: megjelentek az országban a magyaroknál jobban felszerelt és színvonalasabb szolgáltatást nyújtó nyugat-európai búcsúsok, akiket azonban erőteljes lobbitevékenységgel végül sikerült kiszorítani a hazai piacról. Ennek ellenére napjainkra megszűnt a hagyományos roma közösségek monopóliuma, megjelent a konkurencia. A búcsús mesterség már nem olyan jövedelmező vállalkozás, mint volt a hetvenes, nyolcvanas években. A közösség tagjai ritkán utaznak Nyugat-Európába, és ha mennek is, általában csak vásárolni. Identitásuk kifejezetten a búcsús életmódhoz kötődik; bár cigánynak tartják magukat, a cigányság problémáival nem foglalkoznak.

A külföldön dolgozó roma vendégmunkásoknak ugyanolyan az életmódjuk, migrációs stratégiájuk, mint a nem roma származású magyar vendégmunkásoknak. A nyugat-európai (elsősorban németországi) munkavállaláshoz szakképesítés kell. A kérdezettek elmondása szerint szakképesítés nélkül legfeljebb illegálisan lehet alkalmi munkát vállalni. A vendégmunkások legnagyobb része Magyarországon erre szakosodott, munkaközvetítő irodák szervezésében utazik ki konkrét állásajánlatokra, munkaszerződéssel. Általános az egyetértés abban, hogy az illegális munkavállalás nem éri meg, nemcsak a szigorú munkaügyi ellenőrzések és a lebukás után várható kiutasítás miatt nagyon kockázatos, hanem a munkáltatónak való teljes kiszolgáltatottság miatt is. A külföldi munkavégzésről a kérdezettek

elmondták, hogy a munkavállalók kezdetben csak egy-három hónapra utaznak ki, szerződést is ennyi időre kötnek velük, és a próbaidő után dől el, hogy maradnak-e tovább, vagy sem. Ez nem kizárólag a munkáltató döntésén múlik, előfordul, hogy valaki csak néhány hónapra szándékozik munkát vállalni; valamilyen konkrét célra kell csak a pénz (OTP-tartozás visszafizetése, autócsera vagy más nagyobb beruházás), és az is megesik, hogy a vendégmunkásélet túl keménynek bizonyul. Egyöntetű a vélemény, hogy rendkívül keményen kell dolgozni, a vendégmunkásokat a végsőkig kihasználják, társadalmi státusuk nagyon alacsony. A lakhatási körülmények nem jók, más nemzetiségű (általában kelet-európai) vendégmunkásokkal együtt, munkásszállásokon, lakókonténerekben kell élniük. Természetesen van lehetőség másra is, csak hát a kinttartózkodás alatt a megtakarítás maximalizálása és értelemszerűen a költségek minimalizálása a cél. A vendégmunka vállalását a legtöbben csupán átmeneti állapotnak tekintik, legfeljebb arra a néhány évre, amíg a magyarországi jövedelemnek akár a tízszeresét is megkeresve sikerül stabil egzisztenciát teremteni, a nagyobb családi beruházásokat (építkezés, gépkocsi- és bútorvásárlás, vállalkozás beindítása) megvalósítani. Persze az is elő-előfordul, hogy sokan „megszokják” a vendégmunkából szerzett jövedelem révén biztosítható magasabb fogyasztási szintet, amelyet a hazatérés után nem képesek fenntartani. Ilyenkor a munkavállaló visszamegy, és a végleges hazatérés időpontját későbbre halasztja.

Az európai országokban dolgozó vendégmunkások általában évente többször (a nagyobb ünnepekre okvetlenül) hazatérnek. A menekültügyi migráció lehetősége a vendégmunkáscsoportban egyáltalán nem merül fel, hiszen a legális munkavállalás révén is megszerezhető a tartózkodási jogosultság.

A megkérdozett vendégmunkások és hozzátartozóik ellentmondásosan élik meg roma identitásukat: egyrészt munkavállalási stratégiájukkal egyértelműen az általuk elmaradottnak és hátrányos helyzetűnek tartott cigányságból való „kiemelkedést” célozták és valószínűsítették meg, másrészt viszont továbbra is romának tartják magukat, akiket a többségi társadalom minden igyekezetük ellenére sem fogad be.

Hipotézisünket, hogy a gazdasági tevékenységük miatt nagyobb migrációs potenciállal rendelkezőknek magasabb a kivándorlási hajlandóságuk, egyedül a zenészek csoportja igazolta. A zenéléssel foglalkozó romák három, egymástól élesen elkülönülő csoportot alkotnak, és mindháromra jellemző a magas kivándorlási kedv. Az indokok azonban igencsak szerteágazók.²⁷

A zenészek első csoportjába azok a magyar anyanyelvű, általában magasan képzett, fiatal cigányok tartoznak, akiknek felmenőik több generáción át cigányzenét játszottak, de ők már komolyzenét tanultak. A munkavállalási engedély és a jól fizető munkahely birtokában általában nem gond számukra a bevándorlási engedély megszerzése. (Az utóbbi években a menekültstátus elnyerésével is többen próbálkoztak.)

A zenészek másik csoportját a szórakoztató- és vendéglátóiparban dolgozó, klasszikus cigányzenét játszó alkotják. A cigányzene iránti hazai kereslet visszaesése ösztönözte ugyan a külföldi munkavállalásukat, de csak rövid időre mentek, a kivándorlás nem volt vonzó számukra (hiszen Magyarországon a gazdasági élthez tartoztak). A rendszerváltás óta viszont nagyon sokan kivándoroltak közülük. A közelmúlt roma migrációjának jelentős részét ők alkották, és a Kanadában menekültstátusért folyamodók között is sok a zenész.

²⁷ A zenészek három csoportjáról kötetünkben részletesen olvashatunk Kállai tanulmányában (77–82. o.)

A harmadik csoportot az elmúlt években feltűnt, autentikus népzenei játszó fiatal oláh cigányok alkotják. Rengeteget koncerteznek, turnéznak külföldön. Bár migrációs szándékaikban – a másik két zenészcsoporthoz hasonlóan – elsősorban gazdasági motívumok játszanak szerepet, az ő esetükben a hátrányos megkülönböztetést szenvedő romákkal való azonosulás is fontos szempont.

MAGYARORSZÁG MINT TRANZITORSZÁG

A kutatás során olyan külföldi romákat kérdeztünk meg, akik a szomszédos országokból (esetünkben Romániából) rendszeresen átjárva gazdasági tevékenységet folytatnak Magyarországon. Migrációs stratégiájuk számos vonatkozásban hasonlít a Nyugat-Európába járó magyarországi vendégmunkásokéhoz, de az ő esetükben a szabályozatlan – és esetenként illegális – migráció jellemzői a meghatározók. Az országba szinte mindnyájan legálisan, útlevéllel érkeznek, jobbára az informális gazdaságban tevékenykednek. Egyik csoportjuk jól szervezett és jövedelmező kereskedelmi tevékenységet folytat, egy másik alkalmi fizikai munkából (általában építőipari segédmunkából) igyekszik jövedelmet szerezni, a harmadik kereskedéssel próbálkozik, de tőke és szervezethez híján csekély sikerrel, a negyedik koldul.²⁸ Az első csoportot leszámítva a helyzetük bizonytalan, kiszolgáltatott.

Az első csoportba tartozó cigány anyanyelvű, de románul és magyarul is jól beszélő romák Romániában is kereskedelmi tevékenységet folytatnak. A kereskedelem nem egyirányú: a piaci viszonyok rendszeres vizsgálatával a Romániában vásárolt termékeket Magyarországon, a magyarországiakat pedig Romániában igyekeznek minél nagyobb haszonnal eladni. Az árusítás formája leggyakrabban a kis tőkeigényű piacozás és házalás. Jellemző még a család egészének részvétele a gazdasági tevékenységben: a magyarországi és más országokra irányuló kereskedésben is teljes (háromgenerációs) családok vesznek részt, csak az idősebbek maradnak otthon Romániában. A határokon is átívelő migráció az ő esetükben hagyományos, több generációra visszanyúló gazdasági tevékenység, irányát és intenzitását egyedül a várható megtérülés szabályozza. A közösség egyébként rendkívül zárt, hagyományörző, noha kereskedelmi tevékenységük miatt igyekeznek jó kapcsolatokat fenntartani a magyarországi és romániai nem cigányokkal is. A megkérdezettek szívesen mennének Nyugat-Európába, de kizárólag kereskedési céllal. Ebben főleg a vízumkényszer és az ottani kapcsolatok hiánya akadályozza őket (noha többeknek jelenleg is van kint rokona), de úgy gondolják, hogy mihelyt üzleti szempontból is megéri, beszerzik a vízumot, és megteremtik a szükséges kapcsolatokat. A nagyfokú mobilitás ellenére (vagy éppen azért) kivándorlási szándék nincs a csoportban; hagyományos életvitelüket csak a jelenlegi keretek között látják biztosítottak, minden nehézség ellenére Romániában kívánnak élni.

A Magyarországon vendégmunkával vagy kereskedelemmel próbálkozó, többségükben magyarul beszélő romániai cigányok esetében a két ország közötti gazdasági különbségek kiaknázása már kevésbé bizonyul sikeresnek, mint az előző csoportban. Ebben leginkább az játszik szerepet, hogy ők nem hagyományos foglalkozásként folytatnak migrációval járó gazdasági tevékenységet, hanem az otthoni megélhetési nehézségek miatt kényszerülnek rá.

²⁸ Kötetünkben a Magyarországon kereskedő, munkát vállaló és kolduló romániai romákról részletesen olvashatunk Vajda-Prónai esettanulmányában (34–40. o.)

Mivel sem jól konvertálható tudás- és kapcsolati tőkéjük, sem pedig a kereskedéshez szükséges pénztőkéjük nincs, a magyarországi munkaerőpiacnak is csak a leghátrányosabb szegmensébe tudtak bekapcsolódni. Ez persze az otthoni lehetőségeikhez képest még mindig elfogadható, mégis általánosan jellemző, hogy gazdasági helyzetükkel, magyarországi lehetőségeikkel nem elégedettek. A megkérdezettek egy része alkalmi fizikai munkákból, más része pedig árusításból tartja fenn magát és Romániában maradt családját. Fizikai munkát jellemzően fiatal, 18 és 40 év közötti férfiak vállalnak. A munka illegális, a munkások ki vannak szolgáltatva a közvetítőknek és a munkáltatóknak, akik gyakran visszaélnék helyzetükkel: gyakoriak az irreálisan magas lakásbérleti és munkaközvetítési díjak, a ki nem fizetett munkabérek. A migrációs és munkavállalási lehetőségekről általában nagyon keveset tudnak, jellemző, hogy előzetes tájékozódás nélkül, csupán a szerencsében bízva vágnak neki az útnak, remélve, hogy majd csak boldogulnak. A befogadó társadalommal a bért munkásviszonyon kívül semmilyen kapcsolatuk nincs, ráadásul az illegális munkaerőpiacra mind a magyar munkavállalóknak, mind pedig a többi vendégmunkásnak konkurenciát jelentenek. Többen említették, hogy nagy szükség lenne mind a kibocsátó, mind a fogadó országokban olyan információs irodákra, amelyekben a tartózkodási, munkavállalási és lakhatási lehetőségekről megbízható információkat lehetne kapni. Ez – véleményük szerint – jelentősen csökkentené kiszolgáltatottságukat.

A kereskedelmi, vállalkozói tevékenységből élő romániai romák csoportjában a „klaszszikus” vendégmunkás léhelyzet már nem olyan egyértelmű, mint az előző csoportban. Többen közülük véglegesen elhagyták Romániát, és bár tartják a kapcsolatot ottani családtagjaikkal, migrációjuk már inkább Magyarországról Romániába irányuló, mintsem fordítva. A családtagok egy része is rendszeresen jár Magyarországra, és tölt itt hosszabb-rövidebb időt. Többen fontolgatják a végleges letelepedést, a családtagok „áthozását”, amire azonban anyagi helyzetük miatt kevés az esély. Voltak köztük, akik Nyugat-Európában is eltöltöttek néhány évet. A csoport tagjainak jelentős kapcsolati hálójuk van: többen közülük szállást nyújtanak Romániából Magyarországra migrálóknak, a Nyugat-Európát is megjártak pedig ottani – általában szintén migráns – romákkal is tartják a kapcsolatot. A kivándorlási hajlandóság ebben a csoportban erősebbnek tűnik, mind a magyarországi, mind pedig a nyugat-európai letelepedés szerepel a szóba jöhető lehetőségek között. Tervezni, tudatos stratégiát kidolgozni azonban nemigen tudnak a gazdaságilag kényszerhelyzetben lévők. Gazdasági jellegű migrációjuk ellenére egyikük az itt-tartózkodás reményében menekültstátusért folyamodott, a csoport egy másik tagja pedig el is nyerte Magyarországon a menekültstátust.

A Magyarországon koldulásból élő romák azért kerekedtek fel, mert hagyományos koldulási területükön nem tudtak megélni. Az ő számukra a legnagyobb beruházási költség maga az utazás: jegyre nem lévén elég pénzük, csak illegálisan, a vasutasok és a hatóságok megvesztegetésével tudnak utazni, sok megszakítással és kerülővel, ami különösen a gyerekeket viseli meg. Az egész család jön, csak a legidősebbek maradnak otthon. A koldulás jellemzően szezonális tevékenység: tavasztól őszig lehet folytatni, a téli hónapokra a családok visszatérnek lakóhelyükre, és a tartalékokból próbálják kihúzni tavaszig. A megkérdezettek Romániában nagyon szegény körülmények között élnek. Rajtuk kívül még 30–40 roma család él a településen, ők is koldusok. Esetünkben a migráció hajtóereje a túlélésért folytatott küzdelem, a gazdasági sikerességet is a mindennapi biológiai szükségletek (táplálkozás, öltözködés, alvás) tűrhető kielégítése jelenti. Az egyes családok elszigetelten végzik

munkájukat, egymással való kapcsolatukat a területekért való versengés, legjobb esetben az egymás mellett élés jellemzi. Kapcsolatrendszerük rendkívül szűk: a nem cigány társadalmat kiaknázandó erőforrásnak tekintik. Más romákkal csupán településükön tartják a kapcsolatot, a tényleges kapcsolati háló azonban csak a rokonságra terjed ki. Az utazási, koldulási lehetőségekkel kapcsolatos információáramlás is megmarad a rokonságon belül. Előfordul, hogy kapcsolatba kerülnek nem roma „közvetítőkkal”, akik jó lehetőségeket kínálnak nekik külföldön, és anyagi ellenszolgáltatásért hajlandók segíteni őket az utazás megszervezésében. A Magyarországon tevékenykedő koldusok szállást találhatnak többedmagukkal olcsó albérletekben, de sokan – a megkérdezettek is – inkább az utcán, parkokban húzzák meg magukat a kiadások csökkentése és a konfliktusok elkerülése érdekében. A koldulás maga szervesen, szigorú rendben és munkaidőben folyik. A csoportban mindenkinek megvan a feladata: a helyszínek felkutatása és ellenőrzése a férfiak, a kéregetés pedig a nők dolga. A koldusok nem szándékoznak más országokban letelepedni, úgy érzik, hogy Romániában a nem roma társadalom sokkal kevésbé kirekesztő velük szemben, mint más európai országokban, és ezért sem kívánnak máshol élni. A célország kiválasztásában a beutazási lehetőség és a valószínűsíthető jövedelem dönt. A vizsgált csoport eredetileg Lengyelországba indult, de a hatóságok nem engedték be őket. Nyugat-Európába a vízumkényszer és a nagy távolság miatt kevesen jutnak el, a megkérdezetteknek például semmiféle információjuk nem volt a nyugat-európai romák helyzetéről.

ÖSSZEGZÉS

Mint az eddigiekből is kitűnik, a magyarországi romák migrációja politikailag rendkívül érzékeny terület, minden információ egyben politikai állásfoglalásnak és értékítéletnek is minősül. Ezzel magyarázható, hogy a politikai szereplők másként értelmezik a konkrét számokat, másként vélekednek a sikerekről és kudarcokról, a kivándorlás indokoltságáról és más képük van a kivándoroltak vagy a kivándorolni szándékozók sorsának tényleges alakulásáról.

A roma lakosság migrációját illetően Magyarország semmivel sincs jobb vagy rosszabb helyzetben, mint szomszédai. Az országot elhagyó vagy elhagyni szándékozó romák száma – a kormányzati szervek erőfeszítései ellenére – meredeken emelkedik.

Az országot elhagyó romák motívumai rendkívül összetettek, a politikai diskurzusok által kínált leegyszerűsítő értelmezések nem állják meg a helyüket, az ezekre alapozott társadalom- és szociálpolitikai programok valószínűleg nem lesznek hatásosak.

Látványos, de rövid távú változást csupán a fogadó országok beutazási vagy menedékgögi feltételeinek drasztikus változása hozhat, de ebben az esetben is számolni kell azzal, hogy a megzavart migrációs rendszer rövid időn belül „magához tér”, alkalmazkodik a megváltozott feltételekhez: vagy más célországot talál, vagy a beutazás módja változik meg.

A kutatás adatai is megerősítik azt a tapasztalatot, hogy a magyarországi romák heterogén csoportot alkotnak, a kulturális, gazdasági, nyelvi és lakóhelyi különbségek igen nagyok. Félrevezető roma migrációról, roma menekültekről beszélni úgy, mintha az az ország teljes roma lakosságát érintené. Bár a jelenség kétségtávan létezik, és mint probléma egyáltalán nem lebecsülendő, a kutatás adataiból úgy tűnik, hogy a migráció csak egy szűk csoport stratégiája.

A megállapítást az alábbiakkal támaszthatjuk alá:

- az ország végleges vagy legalábbis hosszú távú elhagyásához szükséges erőforrásokat csak kevesen mondhatják magukénak;
- a kivándorlással kapcsolatos információkhoz nehéz hozzájutni, szinte kizárólag informális úton, a személyes kapcsolati hálókön keresztül terjednek;
- a magyarországi romák helyi közösségekbe való beágyazottsága a gyakori konfliktusok ellenére is erős, az elvándorlás, elköltözés még országon belül sem jellemző problémamegoldó stratégia. Ez azonban nem elsősorban az alacsony migrációs hajlandósággal, sokkal inkább a már említett erőforráshiánnyal és a potenciális befogadó közegek elutasító magatartásával vagy legalábbis annak feltételezésével magyarázható.

A kivándorlás oka elsősorban gazdasági, de a magyarországi romák anyagi helyzete nagymértékben összefügg a többségi társadalom és intézményei kirekesztő magatartásával. A menekültstátus iránti kérelem mögött meghúzódhatnak súlyos egyéni sérelmek, amelyek alapos vizsgálata a fogadó országok hatóságai részéről mindenképpen indokolt.

A kivándorlás és a menekülés a megkérdezettek körében nem különül el élesen, így a menekültstátus az esetek többségében a külföldi tartózkodási jogosultság megszerzésének eszköze.

A kivándorlási, kiutazási lehetőségekről és a külföldi országokban uralkodó helyzetről a megkérdezettek kivétel nélkül a személyes kapcsolatokon keresztül értesülnek; a média szerepét legfeljebb ha másodlagosnak tartják. Általános a bizalmatlanság a kormányzati és civil szervezetek, valamint a roma politikai szervezetek által közvetített információkkal kapcsolatban. A megkérdezetteknek – néhány kivétellel – pozitív képük van a kivándorlásról, a korábban kivándoroltak helyzetéről, lehetőségeiről.

A kivándorlás és a menekültügyi migráció szempontjából a kevésbé jómódú, de azért még nem teljesen ellehetetlenült oláh cigány közösségek és a fiatalabb zenészek migrációs potenciálja a legerősebb. Sem az utazásra tudatosan készülő tehetősebb vállalkozók, sem pedig a konkrét munkára kiutazó zenészek vagy szakmunkások (ez utóbbiak egyébként sem szándékoznak letelepedni) nem terhelik meg a befogadó ország munkaerőpiacát és szociális ellátórendszerét. A befogadó (és utóbb a kibocsátó) államok számára csak azoknak a kivándorlása jelent problémát, akik mindent egy lapra tesznek fel, és a sikertelen kivándorlási próbálkozás után a korábbiánál is rosszabb szociális helyzetbe kerülnek. Esetükben volt megfigyelhető a járadékvádászat stratégiája is: a befogadó ország szociális transzferjövödelmeit kizárólagos erőforrásnak tekintve alakították migrációs stratégiáikat.

A Magyarországon tartózkodó romániai roma csoportok egyikében sem volt számottevő a kivándorlási hajlandóság, és tranzitmigrációra utaló jeleket is csak elvétve tapasztaltunk.

IRODALOM:

- BLASCHKE, JOCHEN (coord.) (1999): *Possibilities of External Intervention in Social and Economic Change in Eastern Europe: Development Policy as an Instrument of Migration Control Exemplified by Gypsy and Diaspora Migration*. Research report. Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung. Berlin.
- BOSWELL, CHRISTINA (2000): *EU Enlargement – What are the Prospects for East–West Migration?* European Programme Working Paper. The Royal Institute of International Affairs, London, Great-Britain.

- BRITISH REFUGEE COUNCIL (1999): *Unwanted Journey why Central European Roma are fleeing to the UK*. Refugee Council, Funded by Christian Aid, h. n.
- ERRC (2000): *Protecting Romani Refugees around Europe: A Position Paper*. ERRC – European Roma Rights Centre, Budapest.
- FÓTI KLÁRA (2000): Az Unió félelmei – Várható-e kelet-európai migráció? *Eszmélet*, 48. sz. (tél), 53–70. o.
- HAJNAL LÁSZLÓ ENDRE (2000): Budapesti oláh cigányok migrációs stratégiái. *Mozgó Világ*, 10. sz., 104–108. o.
- ICMPD (2001): *Current Roma Migration from the EU Candidate States*. International Centre for Migration Policy Development, Vienna.
- IRB (1998): *Roma in Hungary*. Research Directorate, IRB – Immigration and Refugee Board, March, Ottawa, Canada.
- IRB (1999): *Roma in Hungary: Views of Several Specialists*. Research Directorate, IRB – Immigration and Refugee Board, February, Ottawa, Canada.
- IRB (2000): *Country Report*. IRB – Immigration and Refugee Board, January–December, Ottawa, Canada.
- JANKY BÉLA (1999): Lakóhely-változtatások a cigányok körében. In GLATZ FERENC (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- JUHÁSZ, JUDIT (1996): Hungary. In FREJKA, TOMAS (ed.): *International Migration in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States*. United Nations, New York–Geneva.
- JUHÁSZ JUDIT (1999): A Magyarországot érintő migráció. In LAKY TERÉZ és mások: *A munkaerő migrációja és az Európai Unió*. ISM, Budapest, 63–91. o. /Európai Tükör Műhelytanulmányok 61./
- KÁLLAI ERNŐ (2000): Cigányzenészek és külföldi lehetőségeik. *Mozgó Világ*, 10. sz., 96–101. o.
- KAMINSKI, IGNACY-MAREK (1980): *The State of Ambiguity – Studies of Gypsy Refugees*. University of Gothenburg, Sweden.
- KOVÁTS ANDRÁS (2000): Magyarországon élő romák migrációja. *Mozgó Világ*, 10. sz., 77–96. o.
- LEE, RONALD (2000): Post-Communism Romani Migration to Canada. *Cambridge Review of International Affairs*, vol. XIII, no. 2, Spring/Summer, 51–70. o.
- SIK ENDRE (1999): A migrációs potenciál a mai Magyarországon. In LAKY TERÉZ és mások: *A munkaerő migrációja és az Európai Unió*. ISM, Budapest, 93–117. o. /Európai Tükör Műhelytanulmányok 61./
- UNHCR (2000): *Roma Asylum Seekers, Refugees and Internally Displaced*. UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees, October, Geneva.
- WALLACE, CLAIRE (2000): A fiatal nők kivándorlási hajlama Magyarországon, Csehországban és Bulgáriában. *Eszmélet*, 48. sz. (tél), 71–88. o.
- WIZNER BALÁZS (2000): *Roma vendégmunkások*. Kézirat. Budapest.

Romániai romák Magyarországon: koldusok, kereskedők, munkások¹

Esettanulmány

A Magyar Tudományos Akadémia Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpontjának és Kisebbségkutató Műhelyének² irányításával folytatott kutatás keretében 2000 tavaszán Romániából Magyarországra vándorló romák négy csoportjával készítettünk csoportos interjút. Az esettanulmányban négy csoportról próbálunk – mégoly vázlatos – képet adni: a koldusokról, a kereskedő „Gábor-cigányokról”, a többnyire csak románul tudó munkás romákról és a kereskedő „magyar cigányokról”.

Beszélgetéseink során többek közt arra kerestünk választ: mi készíti ezeket az embereket migrálásra; milyen a gazdasági helyzetük, családi hátterük; hogyan, kitől kapják az információkat; a cigányok melyik csoportjához tartoznak; mi a véleményük Magyarországról; letelepedési vagy ideiglenes szándékkal jönnek-e ide; hogyan, hol, milyen körülmények között laknak Magyarországon; sikeresnek tartják-e saját migrációjukat?

KOLDUSOK

A vizsgált kolduscsalád a magyarországi csoportosítás szerint a drizár törzshöz tartozik: ősi mesterségük a drótozás és az üstfoltozás volt. A csoport tagjai csak cigányul és románul beszélnek (mi cigány nyelven értettünk szót velük).

A család a romániai Hunyad megyéből érkezett ide, ahol egy folyó melletti cigánytelepen élnek: mintegy 25-30 család. A folyó egyik partján a cigányul beszélők élnek, a másikon a cigányul nem beszélők.

A gazdasági helyzete mindkét csoportnak hasonló. Lakásaik szegényes putrik (komfort nélküli vályogházak), amelyek nagyobb esőzésekor beáznak, és ki vannak téve még annak a veszélynek is, hogy elmossa őket a víz, ha a folyó megárad.

A két csoport közötti kommunikáció igen visszafogott, az elkülönülés szembetűnő volt magyarországi tartózkodásuk során is. A csoport szálláshelye (bázisa) Budapesten egy pályaudvar előtti park, afféle sziget a forgalmas autóutak közepén. Itt alszanak, étkeznek, pihennek, mosnak és szárítják a ruhákat a fűvön. Szükség esetén több irányban is el tudják hagyni a parkot. Mostani itt-tartózkodásuk alatt már kétszer is megtámadták őket nem cigányok. Szerintük mindkét alkalommal kommandósok voltak a támadók. A férfiakat ütötték-

¹ Az esettanulmány rövidített változata megjelent a *Mozgó Világ* 2000/10-es számában (101–104. o.)

² Mai neve: MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont. (A szerk.)

verték, az asszonyokat rugdosták, azt ordítva, hogy takarodjanak haza, Romániába. A cigányok mindkét alkalommal a pályaudvar épületébe szaladtak be, ott kerestek ideiglenesen menedéket.

Arra a kérdésre, hogy miért nem bérelnek lakást, azt felelték: „Még ha lenne is pénzünk rá, olyanokkal lennénk összezsúfolva, akik nem beszélnek a cigány nyelvet, vagy romániai románokkal” (nem cigányokkal). Állandóan veszekedéseknek lennének így kitéve, nem beszélve arról, hogy a többi csoporttól még azért is tartanak, mert azt gondolják róluk, hogy tolvajok.

Az interjú készítésének időpontjában a három családból álló csoporton kívül két másik csoport is táborozott a parkban. A három csoport szemlátomást élesen elkülönült egymástól. A mi családjaink elmondása alapján a parknak az egyik végében ők, a (román mellett) cigányul beszélők „laknak”. A park másik végében csak románul beszélő cigányok vannak: ők két nagy családot alkotnak. A park harmadik csoportját a „romániai románok” alkotják.

A mi csoportunk valamennyi tagja írástudatlan. Otthon is koldulásból élnek, de ott ezt kiegészíti a kartonpapír- és az alumíniumlemez-gyűjtés. A rendszerváltás előtt Romániában nem voltak ennyire kiszolgáltatott helyzetben. A férfiak gyárban dolgoztak, segéd munkásként, és mellette a hagyományos cigánymesterségek művelésével (például köszörülés, üstfoltozás, bádогоzás) jutottak pénzhez. Mára nemcsak hogy munkanélküliség van, de a régi foglalkozások is eltűnnek a csökkenő kereslet miatt.

Magyarországra valamennyien gazdasági kényszerből jönnek, az itt megkeresett pénzt a napi megélhetésükre fordítják, tehát nem „hazaviszik”. A migrációt az teszi szükségessé, hogy otthon nyaranta telítve vannak a „koldusplaccok”.

A koldus román teljes családjukkal jönnek át Magyarországra. Egyedül az öregek maradnak otthon. A koldusmigráció ugyanis zömmel a 16 és 45 év közöttieket érinti. 45 év fölött már nemigen jellemző a határokon való átutazás, ugyanis az idősebbek számára már fárasztó, és több nehézséggel is jár.

Az országról országra való vándorlásról általában azt gondolják, hogy az fárasztó, és főleg a gyerekeket viseli meg. Ráadásul a vonaton nagyon sok atrocitás érheti őket mind a cigányok, mind a nem cigányok részéről (például nem ülnek melléjük; a peronon kell utazniuk stb.).

Magyarországra való érkezésük meglehetősen viszontagságos volt. A család első célállomása Lengyelország volt, de oda nem kaptak beutazási engedélyt, ezért utazásuk irányát megváltoztatva jöttek Magyarországra.

A csoportnak se anyagi, se kapcsolati tőkéje nincs. A koldulás csak a napi megélhetést biztosítja számukra.

Hogyan voltak képesek egyáltalán eljutni Magyarországra?

Mindig vonaton utaznak. Az utazás „technikáját” mindenekelőtt a jegy hiánya szabja meg: legfeljebb arra van pénzük, hogy lefizessék a kalauzt. A kalauzzal kötött egyezség értelmében ha ellenőrök szállnak fel, a cigányok azonnal leszállnak, és ideiglenesen (a következő vonatig) megszakítják az utazást. A következő vonaton kezdődik minden előről (alku a kalauzzal stb.). Mivel a csoport tagjai közül senki sem beszél magyarul, mindenképpen rászorulnak egy romániai magyar cigány segítségére.

A csoporttal együtt utazik egy nem cigány román asszony. Elzavarta a férje, és ők befogadták. Kölcsönösen sorsközösséget vállaltak. A csak románul tudó nő azt reméli, hogy összefut itt valakivel, aki magával viszi „Itáliába”.

A romániai „koldus” cigányok egyszerre csak egy hónapig tartózkodhatnak Magyarországon. Turistaútlevelemmel jönnek, majd egy hónap múltával visszamennek Romániába, pontosabban éppen csak kilépnek Magyarországról, hogy újabb harmincnapos turista itt-tartózkodásra nyíljon lehetőségük. Tavasztól ősziig ingáznak: a hideg beálltával megszűnik a „szálláslehetőség”.

A kéregetés a nők feladata. A koldulóhelyen háromóránként váltják egymást, és mindig más-más gyereket visznek magukkal. A kijelölt helyet nem hagyhatják el. A koldulás színterei a következők: templom előtt, piacon, szálloda és buszmegálló környékén. Szabad idejükben többnyire gyalogosan kéregetnek. A „műszak” három órája alatt legjobb esetben ötszáz forint jön össze. Van, hogy nemcsak pénzt kapnak, hanem ételmet vagy ruhát is. Az asszony a keresetét mindig odaadja a férjének.

A csoport tagjaiban az a vélemény alakult ki, hogy Magyarországon az emberek egy szűk rétege szívesen segít a szegényeknek, az elesetteknek, de a többség megvetéssel, utálattal nézi, amint a koldus – gyermekkel a karjában, a földön ülve – alamizsnáért könyörög. A magyarországi cigányok viszont segítőkészek: bár a csoportnak nem volt valódi kapcsolata velük, ők mindig jó szívvvel vannak irántuk (pénzt vagy élelmiszert adnak).

Ezt magunk is tapasztaltuk. Előkészítő beszélgetésünk során, amit egy éppen kolduló asszonnyal folytattunk, megjelent egy középkorú magyarországi cigány férfi a feleségével és a gyermekével. Adott száz forintot, és cigányul megkérdezte a nőt, hogy nem zaklatjuk-e. Az asszony mosolyogva válaszolta, hogy mi is segítettünk neki. A férfi kérdően nézett ránk, és csak akkor nyugodott meg, amikor cigány nyelven közöltük vele a koldushoz való viszonyunkat.

A romániai koldus cigányok nem akarnak Magyarországon letelepedni, bár Romániában nagy nyomorban élnek. Indokaik közt szerepel, hogy otthon a nem cigányok megértőbbek irántuk, mint az itteni magyarok.

„GÁBOROK”

A kereskedő Gábor-cigányok a magyarországi nyelvészeti csoportosítás szerint az oláh cigányok kelderás törzséhez tartoznak, akik az összes csoport közül legszigorúbban ragaszkodnak nyelvükhöz és hagyományaikhoz. Rendkívül zárt közösséget alkotnak. Őseik rézmegmunkálással, üstkészítéssel foglalkoztak. Ezt a mesterséget még ma is sokan űzik Erdélyben, bár a kereslet e termékek iránt erősen csökken.

A Gábor-cigányok kereskednek Magyarországon. Elmondásuk szerint mind Romániában, mind Magyarországon jó üzleti kapcsolatban vannak a nem cigányokkal. Szorosabb kapcsolatot azonban szigorúan csak más Gábor-cigányokkal tartanak fenn (endogámia), amit nagymértékben befolyásol a „gazdasági ranglétrán” elfoglalt helyzet is. Már a rendszerváltás előtt is ájtartak Magyarországra, elsősorban a nagyobb városok (Szeged, Békéscsaba, Debrecen) vásárait látogatták.

Valamennyien jól beszélnek cigányul, románul és magyarul. A családfőnek és a fiainak nyolcosztályos általános iskolai végzettsége van, a nők csak írni és olvasni tudnak.

Annak a családnak a férfi tagjai, amellyel mi beszélgetéseket folytattunk, cipőt árulnak. Az árut Romániában vagy Magyarországon (például a kínai piacon) veszik meg, de származhat más országokból is (Olaszországból, Németországból, Szlovákiából). A cipőárulás

a férfiak dolga. Az asszonyok és a gyerekek evőeszközökkel és edényekkel foglalkoznak: házalnak és a belváros utcáin szőlítják le az esetleges vevőket.

A családra jellemző a rendkívüli mozgékonyág. Ha Magyarországon rosszul megy az üzlet, a férfiak a szomszédos országokban próbálják meg értékesíteni a felvásárolt árut.

A jobb módú Gábor-cigányok kocsival jönnek Magyarországra, és az ország különböző részein árulnak. Az árut mindig annak a tudásnak a birtokában vásárolják meg, hogy az hol lesz jobb áron eladható. Az információk begyűjtéséhez házi és mobiltelefont egyaránt használnak. Az utazást valójában maga a felvásárolt áru „kezdi megszervezni”. És mivel a kapcsolatok (a szállást adók) a célországban már ki vannak építve, és a Gáboroknak van saját tőkéjük, csak a hivatalos papírok (például munkavállalási engedély) megszerzése igényel tényleges szervezést.

A Gábor-cigányok Magyarországon elsősorban jómódú oláh cigányoknál (kereskedőknél) kapnak szállást, akikkel már régóta kapcsolatban állnak: havi 40-50 ezer forintért jutnak egy 4 × 4 méteres szobához (például nyári konyha). Az utóbbi időben nem cigányokkal is kiépítettek ilyenfajta (bérleti) viszonyt. Általában másfél szobás lakótelepi lakásokról van szó, havi 60-70 ezer forintért.

A lakásbérletnek azonban ára van. Ahhoz ugyanis, hogy a Gábor-cigányokat egy gádzsó család „befogadja”, bizonyos mértékig „terepszínűvé” kell válniuk. A férfiak fejéről például lekerül a nagy karimájú, fekete kalap, a mellényt felváltja a zakó, az asszonyok bő szoknyáját az egyszerű, de hosszú ruha. (Ez a jelenség a kényszerasszimilációs folyamat első fokozatának is tekinthető.) Amikor azonban visszautaznak Romániába, ismét Gábor-cigányként térnek haza.

Gazdasági helyzetét tekintve Magyarország helyzete jobb ugyan, mint Romániáé, de itt a nem cigányok negatívabban viszonyulnak az „idegenekhez”. A Gáborok otthon, Romániában is meg tudnak élni, saját házaik és autók vannak, de ha Magyarországon kereskednek, a befektetett összeg többszöröse a jövedelem. A nyugat-európai országokat sem a letelepedés, hanem a kereskedés szándékával veszik célba. Bármilyen nehéz is otthon az élet, Romániát tartják hazájuknak.

MUNKÁSOK

A romániai roma munkásemberek abban a reményben állnak ki a Moszkva téri emberpiacra, hogy munkájuk révén az otthon maradt családnak is biztosíthatják az alapvető szükségletek kielégítését.

Kilenc férfival beszélgettünk román nyelven. A 18 és 40 év közötti férfiak valamennyien cigány származásúnak mondták magukat, de csak ketten beszéltek a cigány nyelvet. Hárman állították, hogy van otthon, Romániában családjuk (két-három gyerek), a másik hat személy a szüleivel él, illetve elvált. Lakáshelyzetük rendkívül rossz (komfort nélküli, szobakonyhás, vályog). A kilenc férfi közül kettőnek van szakmája (szobafestő, kőműves), a másik hét betanított munkás. Romániában nem találtak munkalehetőséget, segílyt sem kapnak. (Otthon maradt asszonyaik és gyermekeik koldulnak.) Többnyire egy-két hetet töltenek itt, annak függvényében, hogy hogyan sikerül munkát találniuk. Aki már egyszer sikerrel járt, az rendszeresen átjön. A magyarországi közvetítők mind a román nyelvet, mind a magyart jól beszélnek; az esetek többségében nem cigányok, hanem romániai magyarok.

A Moszkva téri „munkás cigányok” valamennyien vonattal érkeztek Magyarországra. Az állomás (Nyugati pályaudvar) környékén érdeklődtek a „Piazza Romana” (Román Piac) után, valaki felszállt velük a 4-es villamosra, és elkíserte őket a Moszkva térig, amelyről nem is tudták, hogy annak ez a „rendes” neve.

Az utazáshoz kölcsönt vesznek fel, amelynek a dupláját kell megfelelő határidőre visszafizetniük. A húszezer forintnak megfelelő összeg felét az otthon maradó családtagoknak adják át, a másik felével vágnak neki az útnak. Csak akkor tudják elkerülni a hajléktalan életmódot, ha hamar sikerül munkát találniuk.

A romániai munkás cigányok migrációjának tétje maga a „fizikai” életben maradás. A csoport tagjai közül többen mesélték, hogy már Törökországban is vállaltak munkát. Ott módjukban állt volna szerveiket is eladni, de arra azért nem voltak hajlandók.

A romániai munkás cigányok számára Magyarországon a legfőbb akadályt azok az emberek jelentik, akik egyúttal a munkaszerzésben segítségükre vannak: a közvetítők. Ez a paradoxon az, amely helyzetüket örökre megoldhatatlanná teszi: sohasem szabadulhatnak attól a fajta kiszolgáltatottságtól, amit egy idegen országban a hivatalos papírok nélküli munkavállalás jelent. A napi 3000-5000 forint jövedelemből a közvetítőt ezer forint „illeti meg” (ha „tartós állást” szerzett, kevesebbel is beéri: egy egész haviért például húszezerrel). Az éjszakai „rendes” szállás szinte megfizethetetlen (kétezer forint), a fürdési lehetőség akár ezer is lehet.

És odáig, azaz a kizsigerelő munkáig is el kell jutni: a Moszkva téren rendszeresen razziáznak a rendőrök, és rendszeresen elzavarják őket a térről.

A meginterjúvott csoport tagjai mindannyian úgy érzékelik, hogy Magyarországon az emberek nem segítőkészek (például még a postán sem segítettek nekik, amikor telefonkártyát akartak venni).

„MAGYAR CIGÁNYOK”

Miért vallják magukat magyar cigánynak a vizsgált csoport tagjai?

A megkérdezett férfiak mind Romániában, mind Magyarországon jó kapcsolatot igyekeznek fenntartani a magyarokkal. Elmondásuk szerint Romániában ellenséges viszonyban vannak a románokkal, Magyarországon viszont nemcsak albérlet, eltartási szerződés, de akár házassági szerződés is összeköti őket a nem cigányokkal. Ez azonban nem jelenti azt, hogy „beágyazottságuk” Magyarországon harmonikus volna. Naponta érik őket „pofonok” a magyar társadalom felől „cigányságukért”.

A „magyar cigányok”, akik a román nyelv mellett tudnak magyarul is, családi körben már nem használják a cigány nyelvet (nyelvi asszimiláció). Megkülönböztetik magukat mind a Gáboroktól, mind a „román cigányoktól”. A kapcsolatot velük nem tartják, csak köszönő viszonyban vannak egymással (például a piacon).

A csoportos interjúban részt vevő cigányok nem azonos gazdasági helyzetben vannak. T. – aki ásványokat árul – van a legjobb helyzetben; olyan lakást bérel, amelynek egy részét más romániai cigányoknak kiadja. R. és E. ruhát árul. R. körülményei sokkal rosszabbak: nincsen pénze, hogy 17 éves kislányát „áthozza”, sőt arra se, hogy kifizesse a piacozáshoz szükséges engedélyeket. P. viszonylag jobb módú: otthon hangszereket készít és javít, Magyarországon pedig eladja őket. B. van valamennyiük közül a legnehezebb helyzetben,

különféle alkalmi munkákból él, de még albérletre se futja neki, másoknál kap „ingyen” szállást.

Ami a Romániából származók kulturális hátterét illeti, eredeti tanult szakmája csak T.-nek (bányász), B.-nek (traktoros) és B. fiának (pincér) van; P. nem iskolában, hanem apjától tanulta a hangszerkészítést; R. és E. általános iskolát végzett.

A csoportból egyedül E. családjának tartózkodik valamennyi tagja Magyarországon (a férje magyar, de E. még román állampolgár). R. elvált; lánya Romániában, a nagyszülőknél lakik, csak rövid időre jön az apjához.

R. harmincnaponként látogat haza, Romániába, akárcsak T. (Magyarországon mindketten albérletben laknak), és ezt tekinthetjük a romániai magyar cigányok egyik jellegzetes migrációs stratégiájának.

P. Romániában él, és mindig csak rövidebb időre jön át Magyarországra. Ilyenkor legtöbbször migráló testvéreinél lakik. Ez a Románia és Magyarország közötti migráció másik típusa.

B. nem jár haza Romániába. Magyarországról nyugat felé ment (Franciaországba), bár onnan végül visszatért Magyarországra. Nem akar Romániában élni, inkább szeretné a családját is végleg áthozni Magyarországra. Bizonyos szempontból hasonló T. esete, aki úgyszintén „nekivágott a Nyugatnak”, de ő, ha teheti, azóta is ki-kijár (például Dániába).

Ami a más vándorokkal való kapcsolatot illeti: B.-nek van valamennyiük közül a legkiterjedtebb kapcsolati hálóját: Franciaországban éppúgy, mint Magyarországon, de mint említettük, szorosabb kapcsolatot elsősorban a magyar cigányokkal tart fenn. T.-nek szintén vannak B.-hez hasonló jellegű kapcsolatai, hiszen Romániából Magyarországra jövő különböző cigányok laknak nála. R. és E. pedig folyamatosan kapcsolatban álltak és állnak más – Romániából Magyarországra érkező – magyar cigány csoportokkal. P. és B. fia számára az ilyenfajta kapcsolatot mindig saját rokonaik jelentették.

A csoport tagjaiban először közvetlenül a romániai forradalom után merült fel a Magyarországra való migrálás gondolata.

B. menekülése politikai okokra vezethető vissza: az 1990-es marosvásárhelyi eseményekben való aktív részvétele miatt kényszerült rá. Egy román nem cigány mérnök (C.) hívására ment a franciaországi Rennes-be. Harmincnapos kinttartózkodási engedélye letelte után nem állt szándékában visszatérni Magyarországra. Párizsba ment, s elintézte, hogy tovább is maradhasson (havonta kellett jelentkeznie a rendőrségen). A Gare de Lyon környékén a metróban vagy az állomásokon aludt, akárcsak a többi romániai magyar, cigány és román. Dolgozott hordárként, árult hajléktalanújságot, pincérkedett, üzletelt. Megismerkedett vándorló kártyásokkal, koldusokkal, üzletelőkkel és zenészekkel (Romániából) éppúgy, mint emigráns magyar (erdélyi) értelmiségiekkel. Utóbbiakkal (egy arab ismerőse ajánlata) a párizsi református gyülekezeten keresztül teremtett kapcsolatot. A gyülekezetben ismerkedett meg D. lelkésszel, V. professzorral vagy például az Európai Úrkutatások magyar származású igazgatójával. Ezek az ismeretségek konkrét anyagi segítséget (például szálláslehetőséget) is jelentettek számára.

Végül azonban el kellett hagynia Franciaországot, mert a bíróság nem ítélte meg neki a menekültstátust. Repülővel tért vissza Magyarországra.

R. és E. – elmondásuk szerint – eleinte csak egy-két napos „utazást” tettek Magyarországra, és elsősorban ruhát árultak. Az itt-tartózkodás akkor nyúlt hosszabb időtartamúra, amikor a pályaudvaron albérletet közvetítő magyarok ajánlatát elfogadták.

Ott, ahol R. és E. először albérletet kapott, sokan voltak hozzájuk hasonló helyzetben. Ugyanebben a házban ismerkedett meg R. egy idős magyar asszonnyal, és nyolc éven át nála lakott, valahányszor Magyarországra jött. Az idős hölgy halála óta testvére (E.) férjének testvérétől bérel egy valójában csak üdülésre alkalmas, komfort nélküli házat.

T.-nek kezdetben sokat segített az általa Erdélyi Hivatalnak nevezett intézmény. Munkaközvetítésük révén került a pécsi bányába, majd annak bezárása után egy csempegyárba. Végül az ásványok árusítása közben egy Budapesten üzletelő afrikai férfi felesége hozta össze azzal az emberrel, akitől jelenleg a lakását bérl.

B. fia, P. és R. lánya már Magyarországon tartózkodó rokonaikhoz jöttek, és mindannyiszor üzleti tevékenységet is folytattak.

A meginterjúvált csoport erőforrásai szűkösek. Kevéske forgótőkéjük van, B. „erőforrásai” pedig szinte csak „kapcsolati tőkéből” állnak.

A romániai magyar cigányok magyarországi tartózkodásának egyik legnagyobb terhe a „hivatalos papírok” megszerzése. Havonta ingáznak haza, sokszor csak a határhoz, hogy az útlevelükbe pecsételjenek.

Számukra a sikert azt jelenti, ha romániai eredetű árujuk eladásából nemcsak megélnek, de az otthon levőknek is képesek hazavinni belőle. B. esetében ez természetesen másképp van, hiszen az ő számára – aki politikai menekült – az lenne a siker, ha családját végleg áthozhatná Magyarországra.

A magyar hatóságokról egyiküknek sincsenek jó tapasztalataik, félnek tőlük, segítségért sem fordulnának hozzájuk. (B. csak nagy sokára szerzett tudomást róla, hogy megkapta a menekültstátust, mivel kerülte a rendőroket.)

A csoportnak azok a tagjai, akik a nyugat-európai országokban is megfordultak, arról tudósítanak, hogy ott a cigányok mind politikai, mind gazdasági szempontból jobb helyzetben vannak, mint Romániában és Magyarországon.

Romák Kanadában. Kivándorlás Magyarországról az 1990-es évek második felétől¹

Írásomban magyarországi romák Kanadába irányuló migrációjával foglalkozom. Vizsgálatom elsősorban egy Budapesten élő oláh cigány közösségre terjed ki, melynek tagjai közül 1997 óta többen próbálnak Kanadában letelepedni. Munkám során találkozhattam több más roma csoporttal is, róluk azonban a felszínebb kapcsolatok folytán csak hézagosabb ismereteim vannak. Az adatgyűjtést és az elemzést a kulturális antropológia módszereivel és kultúraértelmezése segítségével próbáltam elvégezni. Az interjúkészítések mellett részt vevő megfigyelést végeztem a lakhelyet tekintve kettéváló közösség budapesti és kanadai tagjai között egyaránt. A migráció jelenségét nem önmagában, hanem a közösség többi kulturális jellegzetességével összefüggésben, egyenrangú részemként próbálom értelmezni, szem előtt tartva a folyamatban résztvevők szempontjait és a tőlük függő elemek összességét. (Niedermüller, 1990: 231; Puskás, 1982: 30–31). A hangsúlyt nem a folyamat egészét tágabb társadalmi kontextusban, makroelméleti szinten értelmezni szándékozó demográfiai, gazdasági, politikai megközelítésekre helyeztem. Ezek a teóriák, melyek főként a XIX. század végén és a XX. század első felében keletkeztek, egy-egy nagyobb társadalmi jelenség-változás eredményét látták az elvándorlásban. Ilyen például Ravenstein taszítás és vonzás (push and pull) elmélete, valamint a kizárólag az egyes területi egységek között megfigyelhető egyenlőtlen gazdasági, munkaerő-piaci, demográfiai fejlődéssel magyarázó elméletek. Megközelitésem mikroszintű, egy konkrét közösség tagjait központba állító, komplexebb analízis, mely a migráció folyamatát külső hatásoknak és a közösség kulturális jellegzetességeinek egymásra hatásában próbálja értelmezni. Természetesen a kivándorlás folyamatának bemutatásán túl megpróbálok az új környezetben formálódó közösség mindennapjainak sajátosságai is foglalkozni, a teljesség igénye nélkül, előtérbe helyezve a gazdasági jellegű kérdéseket. Az ilyen szempontú vizsgálat eredményei reményeim szerint a migrációs folyamat megismerése mellett az adott közösség kultúrájának mélyebb megértéséhez is hozzájárulnak.

Mindezek mellett figyelembe kell venni, hogy a romák Kanadába irányuló migrációjának megindulása óta csak néhány esztendő telt el, ezért igen óvatosan szabad általánosító következtetéseket levonni. Mindazonáltal az eddigi és a közeljövőben zajló kutatások nagy lehetősége, hogy egy új közösség formálódásánál lehetnek jelen: még jól tapinthatóak a

¹ A kanadai munka anyagi forrásainak előteremtésében számíthattam az MTA Kisebbségkutató Intézetének és Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpontjának anyagi segítségére, melyet ezúton is köszönök. Külön kell megköszönnöm Ráfael András sokoldalú támogatását.

kibocsátó közegeből hozott kulturális jellegzetességek, melyeknek az új környezethez való sajátos hozzáigazítása sok tanulsággal szolgálhat a roma kultúra iránt érdeklődőknek.

A konkrét kutatás 2000-ben három hónapig tartott: egyéni és csoportos interjúkat készítettem az általam évek óta ismert budapesti oláh cigány közösség tagjaival. Az összegyűlt anyagból esettanulmány készült (Hajnal, 2000), melynek tanulságait felhasználtam jelenlegi munkámban is. A kutatás során világossá váltak bizonyos nehézségek, melyekkel a témával foglalkozóknak kivétel nélkül szembesülniük kell. A magyarországi romák Kanadába irányuló migrációja három-négy éve tart, s nagy figyelemmel kíséri a közvetlenül érintetteken kívül minden olyan személy és szervezet, mely valamilyen mértékben részt vesz a magyarországi romák helyzetéről szóló diskurzusban. Nehéz olyan kijelentést tenni, magyarázatot adni ebben a tárgykorban, mely adott pillanatban ne válhatna politikai csatározások eszközévé, sok esetben félremagyarázva, kifordítva az eredeti állításokat. Bizonyos témákban még a tények pusztá leírásával is óvatossá és körültekintően kell bánni, nehogy táptalaja lehessen különféle felszínes és tudománytalan értelmezéseknek. A témával kapcsolatos nagy közfigyelmet és érzékenységet legtöbbször a közvetlenül érintettek is érzékelik, ők odafigyelnek a média híradásaira, informális úton is igyekeznek minél többet megtudni. Ezek az érintettek, akik jelenleg Magyarországon élnek, olyan családok, amelyeknek rokonságából már él valaki Kanadában, és a későbbiekben esetleg maguk is ki akarják használni ezt a lehetőséget. Vagy olyanok, akik már eltöltöttek bizonyos időt a tengeren túli országban, de ilyen vagy olyan okokból hazatértek. Ezekről az emberektől igen nehéz interjúkon keresztül részletes és használható információkat kapni a migráció körülményeiről, tartalmi vonatkozásairól. Óriási a bizalmatlanság annak ellenére is, hogy a legtöbbször sok éve ismerjük egymást. Van, aki tervezett utazásának sikerét félti, van, aki kint élő rokonai miatt aggódik, a hazatértek a felelősségre vonás miatt nyugtalanok.

Az előbbieket is figyelembe véve, az itthoni kutatás megkezdése után nyilvánvalóvá vált, hogy a jelenség többoldalú, árnyaltabb értelmezése igényli a közösség már Kanadában élő tagjai közötti vizsgálódást is. Egyik legjobb, jelenleg Budapesten élő roma barátom, akinek egyébként a közösségen belül jelentős a befolyása, beajánlott a Torontóban és környékén élő rokonságnak, akik közül többeket valamilyen szinten már korábban ismertem (ők pedig tudtak a közösségben végzett korábbi munkáimról is). Telefonos egyeztetéseket követően végül egy Torontótól 120 kilométerre fekvő kisvárosban, Wellandben élő öttagú családhoz mentem. A családfővel évekkal korábban egy-két alkalommal már találkoztam Budapesten, a család többi tagját azonban nem ismertem.

Első, egy hónapig tartó terepmunkámat ebben a környezetben végeztem 2000 végén. Leginkább – értelemszerűen – ennek a családnak az életébe nyerhettem betekintést, részt vehettem hétköznapijaikban, együtt ünnepeltünk, együtt próbáltuk megoldani a felmerülő nehézségeket. Már az első napokban jó barátságot sikerült kötnöm gyerekekkel és felnőttekkel egyaránt. A részt vevő megfigyelés folyamán sokat találkoztam és beszélgettem Torontóban és környékén élő egyénnel és családokkal. Többnyire beilleszthetők voltak barátaim rokonsági, illetve egyéb kapcsolati hálójába, több ilyen családot ismertem már Magyarországról. Munkám során fokozott mértékben szembesültem a már Magyarországon tapasztalt nehézségekkel. Függetlenül minden korábbi ismeretségtől, a legtöbb esetben, főleg az első időkben, a magyarországinál is nagyobb bizalmatlanság és gyanakvás kísérte érdeklődésemet. Félték tőle, hogy munkám eredményeit a kanadai bevándorlási hivatal ellenük fordítja, esetleg a magyar hatóságok élnek vissza a megszerzett információkkal.

Ezért a beszélgetések folyamán többnyire nem használtam magnót, jegyzetfüzetet, a halottakat, tapasztalataimat a nap végén terepmunkanaplóban rögzítettem. A legnagyobb nehézségre érhető módon a fényképezés ütközött.

Hazautazásom előtt megbeszéltem vendéglátóimmal, hogy munkámat a közeljövőben folytatni fogom. A folytatásra 2001 nyarán kerülhetett sor: újabb két hónapot sikerült Kanadában töltenem. A lakóhely megválasztása ekkor már nem volt kérdéses. Korábbi vendéglátóim, immáron barátaim megsértődtek volna, ha más tartózkodási helyet választok, noha időközben a család jóval kisebb lakásba költözött Wellandben. A két hónap alatt a munka már sokkal könnyebben ment, mint első alkalommal, többen ismerték azt az írást, amelyet első ott-tartózkodásom alapján készítettem.

Hangsúlyoznom kell, hogy az összesen három hónapnyi idő nem adott lehetőséget teljes körű, a közösség életének minden területét felölelő vizsgálatra. Tanulmányomban a mindennapi megélhetéssel kapcsolatos, gazdasági jellegű kérdéseket helyezem előtérbe, valamint betekintést nyújtok a közösség – családra és rokonsági rendszerre épülő – kapcsolati hálójának működésébe, mivel az meghatározó a migráció gyakorlatában. A témával kapcsolatban feltáratlanul maradt területek (és a hiányos információk kiegészítése) további kutatást igényelnek; ezek egy részét tanulmányomban megpróbálom körülhatárolni. Munkám során készítettem továbbá egy fotóesszét a kint élő családok életéről.

A MEGÉRKEZÉST KÖVETŐ HIVATALOS ELJÁRÁSOK, SEGÍTSÉGFORRÁSOK A KEZDETI BEILLESZKEDÉSHEZ

Kanadába az elmúlt évtizedekben egyre kevesebb bevándorló érkezett Európából, és arányuk folyamatosan csökken (Harney, 1998: 21). 1975 óta a harmadik világból érkező bevándorlók kerültek túlsúlyba (Neuwirth, 1999: 51). Ezt a tendenciát módosította némiképpen az elmúlt évek során a Közép-Európából érkező nagyobb számú, magát roma nemzetiségűnek valló bevándorló. A kibocsátó országok közé tartozik Csehország, Magyarország és Szlovákia, valamint a volt jugoszláviai tagköztársaságok. A magukat roma származásúnak valló családok az őket hazájukban ért faji diszkrimináció alapján konvenciók menekültként nyernek befogadást, a 1951. évi genfi egyezmény és az 1967. évi jegyzőkönyv rendelkezései alapján (Tóth, 1994: 17–18).

A Közép-Európából, így a Magyarországról érkező családok számára is az első célpont az ország keleti partvidéke, leginkább Torontó.² Ide lehet közvetlen repülőjegyet venni, ami drágább ugyan, mint az átszállásos, de elkerülhetők vele az átszálláskor előforduló kellemetlenségek, melyek általában a nyelvtudás hiányából, valamint a gyakorlatlanságból erednek. Emellett előfordulhat, hogy a tranzitország hatóságai visszafordítják az utazni

² Magyarországon beszéltem olyan romungro családdal, amelynek rokonai Kanada nyugati partján telepedtek le. Továbbá beszélgettem egy szintén romungro fiatalemberrel, aki testvérével együtt hónapokat töltött Vancouverben. E beszélgetések és a Kanadában szerzett információk alapján is valószínűnek tűnik, hogy a Kanadába irányuló roma migráció nem korlátozódik a keleti országrészekre. Az általam vizsgált közösség látókörében azonban nem volt olyan személy a kivándoroltak között, aki ne Torontóban vagy Ontario államban lakott volna. Előfordulnak utalások, melyek nyugat-kanadai roma közösségek létét jelzik. Egy cikkben olvasható némi részletezése a Nyugat-kanadai Roma Szövetség működésének. A szervezet főként a Vancouverben és környékén élő roma családokat próbálja összefogni és segíteni (Lovell, 2000: 10).

szándékozó romákat, legtöbbször a költőpénz hiányára hivatkozva. Torontót még az is vonzóvá teszi, hogy itt és a város környékén vannak a legnépesebb, frissen (az utóbbi három-négy évben) bevándorolt roma csoportok.

A menekültstátusért folyamodók a repülőgép leszállása után a kanadai Bevándorlási és Menekültügyi Bizottság (IRB – Immigration and Refugee Board) munkatársaival találkoznak először Kanadában. A hivatalos eljárás legtöbbször rutinszerűen folyik, de sokszor órákat kell várakozni. Ez nem kis megpróbáltatás, figyelembe véve a 11–13 órás utazást, az időeltolódást, valamint azt, hogy az érkezetek java része életében először vesz részt ilyen hosszú úton, és a családokban vannak kiskorú, nem egy esetben csecsemőkorú gyerekek is. Magyarul beszélő tolmácsot az állam biztosít, bár éjszaka sokszor csak telefonon. Az országba érkezeteknek először is jelezniük kell, hogy menekültstátusért kívánnak folyamodni, és röviden indokolniuk kell a döntésüket. Az elmondottakat írásban rögzítik, majd felveszik a személyes adatokat, ujjlenyomatot és fényképet készítenek. Az útlevelet, a jogosítványt és a személyazonosságot igazoló egyéb iratokat elveszik, helyettük egy-egy fényképes igazolvány készül. Ha nincs a repülőtéren rokon vagy ismerős, aki vállalja a frissen érkezetekről való gondoskodást az első időkben, akkor taxival szállítják őket a városba, az első egy-két éjszakát motelban vagy szállodában töltik. Megkapják azoknak a menekültszállóknak (shelter) a címét, ahol van szabad hely; több cím esetén a családok maguk választhatnak. Ezekben az első órákban a bevándorlási hivatal munkatársai nyújtanak segítséget, elkísérik a családokat, fizetik a felmerülő költségeket.

A menekültszállók leginkább nagyobb városok külvárosaiban, esetenként lakott területen kívül, autópályák mentén találhatók. Vannak kimondottan erre a célra épült épületek, de igénybe vesznek használaton kívüli motelokat is (ezek rosszabb állagúak). A családokat együtt, az egyedül érkezőket külön-külön helyezik el. Biztosítanak fűtött helyiséget, ahol főzési lehetőség van, de működik közkonyha is az épületekben. Közös fürdőszobák és WC-k, valamint mosókonyhák a folyosók végén találhatók.

A menekültszállón általában négy-hat hetet kell eltölteni, attól függően, milyen tempóban haladnak a hivatalos ügyek. Ez idő alatt az iskoláskorúakat már autóbusz viszi a helyi iskolákba, hogy minél kevesebb nap maradjon ki a tanulásból. A felnőttek heti költőpénzt kapnak, kijárhatnak a városba, csak az éjszakát kötelező bent tölteniük. Kötelező orvosi vizsgálatokon kell részt venni, valamint ki kell tölteni egy hosszú nyomtatványt, a PIF-et (Personal Identification Form). Az irat tartalmazza a részletes személyes adatokat, valamint egy önéletrajzszerű fogalmazványt, melyben részletesen rögzíteni kell az addigi életutat, valamint azokat az okokat, melyek a menekültstátus igényléséhez vezettek. A papírokat vissza kell küldeni a bevándorlási hivatalba. A hivatal munkatársainak újbóli megkeresése visszaigazolásnak minősül, s így a kérelmező hivatalosan is menekültstátus-igénylővé válik (Convention-Refugee Claimant). Egészségügyi kártyát, ideiglenes igazolványt kap, valamint az újrakezdés elősegítésére egy nagyobb pénzösszeget (a jogosultak többnyire „startpénzként” vagy „bútorpénzként” emlegetik).

Ettől kezdve lehet elhagyni a menekültszállót, önálló lakást lehet bérelni. A menekültszálló környékén élő lakástulajdonosok élnek a lehetőséggel, és ajánlataikkal megkeresik a szálló vezetőit, akik kiközvetítik a címeiket. A tulajdonosok sokszor a piacinál magasabban határozzák meg a bérleti díjakat, kihasználva a menekültek szorult helyzetét, nyelvi problémáikat. A családok, legalábbis az első hónapokban, a menekültszállók környékén telepednek le, hiszen gyerekeik már itt járnak iskolába, lakást is könnyebben találnak, időközben

némi helyismeretre is szert tesznek. A „startpénz” lehetővé teszi a lakás befűtőrendszerét, az alapvető háztartási cikkek beszerzését. A lakásba költözés után már havi segélyben (welfare) részesülnek, valamint biztosítanak nekik egy állandó, magyarul beszélő jogi képviselőt, aki segít a hivatalos ügyek intézésében, a későbbi bírósági tárgyalásra való felkészülésben.

A kanadai állam és a helyi önkormányzat által biztosított szociális, családjogi és menekültügyi segélyek összege a gyerekek számától és a helyi önkormányzat lehetőségeitől függően általában 1100–2000 kanadai dollár között változik. A segélyek folyósításának feltétele, hogy a gyerekeket 6-tól 16 éves korukig iskoláztassák, és legalább az egyik szülő rendszeresen járjon nyelviskolába. Az egyedül, család nélkül érkezők helyzete nehezebb, ők csak havi 500 kanadai dollárnyi összegből gazdálkodnak.

A menekültzárlóról való kikerüléstől az első bírósági tárgyalásig (mely az illető család jogi státusát hivatott rendezni) átlagosan 11–12 hónap telik el. A menekültstátusért folyamodók a világ minden részéből érkeznek: a helyi „maffia” elől menekülve, bőrük színe, vallásuk vagy homoszexualitásuk miatt üldözötten. Nem kis feladatot rónak a kanadai hatóságokra, akiknek felelősségteljesen, a legtöbb esetben egyénre szabottan kell elbírálni, hogy az előadott indokok megfelelnek-e a valóságnak, hogy valóban menekültügyről vagy inkább gazdasági migrációról, esetleg egyéb szempontokról (például hatóságok előli menekülésről) van-e szó. A hatóságok lehetőségeik szerint utánanéznek a kérelmezők múltjának, a kérelmező pedig, folyamatosan konzultálva az állam által biztosított jogi képviselővel, megpróbál a kanadai jogszabályoknak minél inkább megfelelő történetet összeállítani, melyet a bíróságon részletesen kell majd előadnia. A „sztori” hivatott bizonyítani, hogy az illetőt és családját hazájában valóban üldözték, országa hivatalos intézményei nem adtak megfelelő védelmet, ezért kényszerültek elhagyni az országot.

MINDENNAPI ÉLET, GAZDASÁGI STRATÉGIÁK AZ ÚJ KÖRNYEZETBEN

Kanada – túl a sokféle kultúra egymás mellett éléséből is fakadó nyitottságán, valamint túl azon, hogy nem szükséges vízum a beutazáshoz³ – fejlett gazdasága és széles körű szociális ellátórendszere miatt kedvelt célpontja a Magyarországot elhagyni szándékozó roma családoknak. Természetesen – főként az itthon maradtak körében – sok az erősen túlzó pozitív elképzelés, de tény, hogy Kanada, különösen Közép-Európa egyes térségeiből szemlélve nagyon gazdag ország, és számtalan lehetőséget kínál mindazoknak, akik ott kívánnak letelepedni.

A roma közösségek kulturális sajátosságait vizsgáló antropológiai szakirodalom jó része egyetért abban, hogy a közösségek egyik meghatározó kulturális jellegzetessége a változó környezeti feltételekhez való gyors, dinamikus alkalmazkodóképesség; gazdasági stratégiájukat, tevékenységi formáikat rugalmasan igazítják az átalakuló feltételrendszerekhez (Formoso, 2000: 58–59; Liègeois, 1998: 57). Igen hatékonyan alkalmazkodnak a környezetükben lezajló gazdasági változásokhoz, és ugyanígy tesznek, ha egy cigány közösség változtatja meg életének addigi kereteit, és új életfeltételek közé költözik (Stewart, 1994: VII. fejezet; Piasere, 1997: 122). Noha környezetük gazdasági viszonyait nem hagyhatják

³ A vízumkötelezettséget 2001. december 5-én bevezették. (A szerk.)

figyelman kívül (Piasere, 1997: 32–33), a lehetőségekhez képest törekszenek az azoktól minél nagyobb mértékben független gazdasági tevékenységek kialakítására (Okely, 1983: 53–56). E kettősség (vagyis a gádsókra való ráutaltság, valamint ezzel párhuzamosan a csoport integritásának, különállásának megőrzésén való fáradozás) jelentőségének hangsúlyozása megtalálható a legtöbb roma kultúrával foglalkozó modern munkában. Ezzel összefüggésben merült fel a roma csoportoknak a bér munkához való hozzáállása. A bér munka a nem cigány, gádszó világ része, az attól való elzárkózásra törekvést többen a roma identitás meghatározó elemeként tüntetik fel (Formoso, 2000: 58; Stewart, 1994: 23; Williams, 2000a: 341).

Ezek a jellegzetességek többnyire meghatározták az általam vizsgált közösség munkához, pénzkeresethez és pénzköltéshez való viszonyulását Magyarországon. Több-kevesebb sikerrel végeztek olyan gazdasági tevékenységeket, melyek gyakorlása legfeljebb kismértékben érintette a csoport meglévő integritását, a benne élő családok tágabb környezetüktől való függetlenségét. Meghatározó tevékenység volt a házalás, a különféle termékekkel való kereskedelem. Foglalkoztak nemesfémekkel, drágakövekkel, órákkal, műtárgyakkal, régiségekkel, autókkel, színesfémhulladékkal, műszaki és ruházati cikkekkel, parfümmel, élelmiszerekkel, italokkal és ingatlannal, szinte mindennel, ami megfelelő hasznot, gyors megtérülést ígért. A kereskedelmi tevékenységek mögött csak ritkán volt bejegyzett cég, állandó stand vagy üzlethelyiség, ami – az 1990-es évek gazdaságának átmeneti jellegéből is következően – megnövelte a gyors és zökkenőmentes profilváltás lehetőségét. Az alkalmazottként való rendszeres munkavállalás nem volt általános, ezt sok esetben a szakképesítés hiánya is megnehezítette, az alkalmi munkavállalás gyakrabban előfordult (Hajnal, 1999: 92–99).

A fejezet további részében a közösség Kanadába kivándorló tagjainak mindennapjait mutatom be, előtérbe helyezve a megélhetéssel kapcsolatos, gazdasági jellegű tevékenységeket.

A mindennapok megkönnyítésének módjai

Torontó igazi nagyváros, annak minden előnyével és hátrányával. Aki itt telepszik le, elsősorban arra számít, hogy a környékbeli településekhez képest több a pénzszerezési lehetőség, nagyobb esély van munkát találni, nem kell sokat utazni a munkahelyig, több az üzleti lehetőség, könnyebb kapcsolatokat teremteni, és sok magyar származású roma és nem roma él a városban. Drága viszont a lakásbérlet, a közlekedés és az étkezés, nehéz parkolóhelyet biztosítani az autónak. A lakásokban sűrűbben fordulnak elő bogarak és rágcsálók. Az elérhető áron bérelhető lakások, bár igen nagy a kertvárosi rész is, leginkább 25–35 emeletes bérházakban találhatók. A bérleti díjak lakásnagyságtól függően havi 700 és 1100 dollár között mozognak, beköltözkéskor kéthavi díjat, kauciót kell adni. A magasabb költségek miatt a családok megélhetését a segély szűkösebben fedezi, így inkább csak azok maradnak Torontóban, akiknek van valami egyéb jövedelmük is.

Akik nem akarják vagy nem tudják vállalni a drágább életet, Torontó környékén keresnek lakóhelyet; környéknek számítanak a 100–120 kilométerre található kisvárosok is. Ilyenek például Hamilton, Welland, St. Catharines vagy Niagara Falls, ahol sok magyarországi roma család telepedett meg az elmúlt években. A fejlett infrastruktúrájának és az európaihoz képest olcsó üzemanyagárának köszönhetően ezekről a településekről akár naponta be lehet autózni Torontóba. A legfőbb vonzerő a viszonylag olcsó lakás: a bérleti díj mintegy

fele a torontóinak. Az említett helységek tipikus észak-amerikai kisvárosok néhány tízezer, legfeljebb száz-kétszázezer lakossal, kis belvárossal, kiterjedt kertvárosi résszel, párhuzamos-merőleges utcákkal, nagy távolságokkal, a települések végén található hatalmas és igen jól ellátott áruházakkal, szolgáltató és szórakoztató központokkal, különféle kereskedésekkel.

Az így felépített városok sok tekintetben sajátos életformát alakítanak ki az ott lakó emberekben, melynek egyik legfontosabb eszköze az autó. A helyi tömegközlekedés meglehetősen szegényes és drága, az autó viszont igazi tömegtermék, mindenki által elérhető, és a városszerkezet említett sajátosságai miatt kiemelten fontos fogyasztási cikk. Mindemellett meg kell említeni, hogy a kiérkező roma családok döntő többségének mindennapjaiban Magyarországon is meghatározó szerepet játszott a gépkocsi és annak használata, mely jelenség, túl a kényelmi és a presztízsszempontokon, részét képezi egy sajátos, főként a városi romákra jellemző térhasználati módnak. A saját autóval, taxival való közlekedés, a tömegközlekedési eszközök mellőzése akár az otthoni rend kiterjesztéseként is értelmezhető, védeltséget és biztonságérzetet nyújt. A környezet kirekesztésével együtt kirekesztődnek az idegen magatartásformák és helyszínek, a városi térstruktúra élesen kettéválk jól ismert és idegen részekre (Hajnal, 1999: 87–90). A Kanadában letelepedni szándékozó nem használhatja európai jogosítványát (a több szempontból eltérő közlekedési szabályok miatt). Aki vezetni akar, annak tanfolyamra kell járnia, majd vizsgáznia kell. A roma családok többségében elsődleges szempont, hogy legalább egy családtagnak legyen jogosítványa. Egy nyolc-tíz éves autó elérhető a néhány hónapja érkezett családok számára; a biztosítást, a környezetvédelmi tesztet és a rendszámot is ki tudják fizetni.

A Torontó környéki Wellandben egy négy szobából, nappaliból, étkezőből, garázból és mosókonyhából álló összkomfortos sorházi lakás szűkösen ugyan, de fenntartható a többgyerekes családnak járó segélyből. Ráadásul a nagyobb élettér és a kis kert nyújtotta kényelmen túl hosszabb távon anyagi megtakarítást is jelent: a garázsban el lehet végezni az autó kisebb javítási és karbantartási munkáit; akár több hűtőláda is elfér az időnként beszerezhető olcsóbb élelmiszereknek. A többemeletes nagy bérházak előnye viszont, hogy nincs külön rezszi, vagyis a lakbér tartalmazza a fűtést, a világítást és a meleg víz költségeit is.

Az általam ismert családok mind nagy háztartást vezettek, általános a napi háromszori bőséges étkezés. Leginkább a különféle húsfélék népszerűek, leggyakrabban magyarországi ízlés szerint elkészítve. Kanadában az élelmiszerárak kinttartózkodásom idején kis eltéréssel a magyarországi árak körül mozogtak, vagyis a jövedelmi viszonyokhoz képest alacsonyak. Ráadásul a kisebb városokban élőknek igen kedvező beszerzési forrásai vannak, például egy-egy vidéki vágóhid, ahol nagyobb mennyiségben és kevésbé feldolgozottan (például fél disznó egyben) még a diszkontáruházakhoz képest is olcsón lehet vásárolni. A megvásárolt alapanyagot a család otthon közösen feldolgozza, és fagyaszttva tárolja. Így fordul elő egy emeleti lakásban szalonnaabálás, vagy egy sorházi lakás kertjében saját készítésű alkalmi füstölőben sonka-füstölés. Adódnak alkalmi források is, például a szomszédos városban menekültként élő roma család férfi tagja áruházi lopásokból egészítette ki a jövedelmét ottlétem idején. Leginkább élelmiszereket „újított”, száraz húst, kolbászt, sonkát, szalámit, de rendelni lehetett nála ritkábban fogyasztott dolgokat is, kaviárt, lazacot vagy galamb- és bárányhúst. Árult a bolti ár feléért adta, visszatérő vevőköre frissen bevándorolt magyar és roma családokból állt.

A kenyér drága, a legtöbb fajtának az íze is furcsa a Magyarországról érkezettek többségének, ezért sok családban hetente többször is sütnék házi fehér kenyeret, ami szintén

jelentős megtakarítást eredményez. A különféle egyházi szervezetek gyakran kezdeményeznek segélyakciókat: egyebek mellett élelmiszert osztanak a rászorulóknak. Ezt a forrást is sokan kihasználják, főként ha van helyük tárolni a jó minőségű konzerveket, száraz tésztát vagy befőttet.

Az eddig említetteken kívül a családok jelentősebb kiadásai között szerepel még a ruházatra szánt összeg. Az átlagos minőségű ruhák az európai szisztémához hasonlóan a nagyáruházakban a legolcsóbbak, főleg a szezon végi leárazások idején. A családok gyakran szereznek be (alig) használt ruhákat az egyházi szervezetek ingyenes akcióin, leginkább a gyerekek számára. Jellemző még a rokonságban álló családok közötti ruhacsere, a kínótt, használaton kívüli darabok odaajándékozása a rászorultabb vagy újabban érkezett családtagok, esetleg barátok számára. A javaknak ez a családok közötti körforgása jellemzi még a használt bútorokat, edényeket, lakberendezési tárgyakat, ritkábban az egyszerű műszaki cikkeket is.

Az előbbieken részletezett kiadásokat – a gyerekek iskoláztatásával kapcsolatban felmerülő költségekkel együtt – a családok ki tudják fizetni a havi segélyből. Az államtól kapott segélyek valóban csak az alapellátásokat hivatottak biztosítani, viszont ezek a kanadai mércékhez igazodnak. A családok többszobás, megfelelő környezetben lévő lakásokban laknak, bőségesen és változatosan étkeznek, divatos ruhákhoz jutnak, a gyerekek iskolába járnak.

„... van olyan is, aki itthon csóró, leginkább az önkormányzat segélyéből él a családjával. Az itthoni segély nagyon minimális ahhoz képest, amit kint adnak, sokan ezért mennek. Három évig, amíg el nem dől, hogy haza kell-e jönniük, jól élnek, szép lakásban laknak, dolgozniuk nem kell. Ha itthon van egy kis lakásuk, azt eladják, a vételárat meg felteszik bankkártyára, ezzel esetleg tudnak kint seftelni. Kint nem csinálnak semmit, élni tudnak, közben esetleg beleesnek egy kis seftbe, egy kis bűnözésbe, egy kis fekete melóba, úgyhogy ha szerencsájuk van, még spórolni is tudnak, hogy legyen pénzük itthon az újrakezdéshez. Sok van persze olyan is, aki hazajön üres zsebbel, és az utcára kerül, még egy szoba-konyhát sem tud megvenni magának.” (Interjúrésztlet R. G. roma vállalkozóval. Budapest, 2000 tavasza)

Bérmunka

A megérkezés után egy-két hónappal a családok már megfelelő lakáskörülmények közé kerülnek, megszerzik a szükséges bútorokat, beiskolázzák a gyerekeket, és beszerzik a legszükségesebb információkat közvetlen lakókörnyezetükről, az ott élő emberekről és a lehetőségekről. A családok egy részében szoba kerül a segélyeken felüli jövedelemszerzés. Ha a családból valaki, leggyakrabban a férfi családfő, legálisan munkát akar vállalni, az igényt a helyi önkormányzatnál be kell jelenteni. Hivatalos munka mellett nem jár a segély egy része, viszont sokan úgy tartják, hogy a menekültstátus elbírálásakor a bíróság pozitívan értékeli, ha a kérelmező fel tudja mutatni a társadalmi beilleszkedésben elért addigi eredményei között a munkába állást.

Munkaközvetítők minden nagyobb településen vannak. Aki innen vár segítséget, annak készítenie kell írásban egy összegzést, melyben felsorolja szakképesítéseit, valamint azokat

a munkaterületeket, ahol korábban dolgozott, tapasztalatokat szerzett. Az érintettek természetesen igyekeznek szaktudásuk lehető legszélesebb skáláját felmutatni. Mivel menekültstátusukból fakadóan a végzettséget igazoló papírok bemutatására nem kötelezhetik őket, sokszor olyan szakmákat is megjelölnek, melyeket még nem próbáltak ugyan, de azt gondolják, szükség esetén meg tudnának felelni az elvárásoknak. Az általam megismert családok tagjainak nagyobbik része szakképesítés nélküli. Egyetemi vagy középiskolai végzettsége senkinek nincs, szakmunkásvizsgálója is csak keveseknek van. A szakképzettek nincsenek sokkal előnyösebb helyzetben; szakmai képzésük elavult, nem felel meg a kanadai normáknak, nyelvtudásuk nincs. Egy angolul nem beszélő teherautó-sofőr, biztonsági őr vagy targoncás, aki menekültstátusban él Kanadában, nagy valószínűséggel nem tud elhelyezkedni a képzésének megfelelő munkahelyen.

Többen akadtak, akik Magyarországon munkájuk során gyakorlatot szereztek már valamilyen szakterületen (leginkább az építőiparban), persze papírok nélkül. A roma családok szerint a végzettséget igazoló papír nem olyan fontos Kanadában, inkább csak azt nézik, hogy az ember képes-e megbirkózni a rábízott feladatokkal. Van lehetőség szakképesítés szerzésére is, az állam indít ingyenes tanfolyamokat felnőttek részére. Szaktudást igazoló papír leginkább akkor szükséges, ha valaki szakképesítéshez kötött vállalkozást kíván indítani. A képzési lehetőségek kihasználásán értelemszerűen csak azok gondolkoznak, akik alapfokon elsajátították az angol nyelvet és megszerezték a menekültstátust, tehát hosszabb távra tervezhetnek.

A legtöbb hivatalosan bejelenthető lehetőség a munkaerőpiac úgynevezett másodlagos (szekunder) szektorában adódik, ahol az egymást kölcsönösen felerősítő negatív tényezők – az iskolai végzettség és a szakképesítés hiánya, a helyi viszonyok ismeretének nem megfelelő volta – nem zárják ki a jelentkezőt az alacsony presztízsű munkából. A kanadai bevándorlást vizsgáló újabb kutatások a felsoroltak mellett hangsúlyozzák a nyelvtudás, valamint vele összefüggésben a nem és a faji jegyek kulcsszerepét a bevándorlók gazdasági-szociális integrációjának alakulásában. Ezeket az elemeket nemcsak önmagukban, hanem egymásra hatásukban is vizsgálni kell. Például a csekély angol vagy francia nyelvtudású külföldi születésű nők, akik látható faji jegyeket viselnek (például sötétebb bőrszín), vagyis „láthatóan kisebbségi”⁴ csoporthoz tartoznak, általában a legalacsonyabb szintű képzést kapják, a legalacsonyabb arányú a részesedésük a munkaerőpiacon, viszont a legnagyobb százalékban töltik be a csekély szaktudást igénylő, rosszul fizetett munkahelyeket (Boyd, 1999: 282; Neuwirth, 1999: 57; McGown, 1999: 204). Bár a Kanadába frissen bevándoroltak polgári, gazdasági és szociális jogai elvben az állampolgárokéval megegyezők,⁵ több kutatás is kimutatta, hogy a munkaerő-piaci gyakorlatban korántsem azonosak a lehetőségeik. Számuk felülreprezentált a piszkos, veszélyes, fárasztó, kényelmetlen, monoton,

⁴ A „láthatóan kisebbségi” kifejezés tartalmát az 1980-as évek elején határozták meg, és ettől fogva használják Kanadában; a köznyelvben nagyjából a „színes bőrű” a megfelelője. A pontos meghatározást a különféle kormányprogramok, esélyegyenlőséget biztosító jogi szabályozások igényelték, így tíz „láthatóan kisebbségi” csoportot rögzítenek: feketék, dél-ázsiaiak, kínaiak, koreaiak, japánok, délkelet-ázsiaiak, filippínók, egyéb csendes-óceáni szigetlakók, nyugat-ázsiaiak és arabok, latin-amerikaiak (Boyd, 1999: 283).

⁵ Kanadában a beilleszkedési folyamat végső szakaszában kerül sor az állampolgárság odaítélésére. Az ezt megelőző, évekig tartó időszakban a menekültek – mint „landed immigrant” státusúak – csak a politikai jogokat nem gyakorolhatják, amúgy elvileg, az állampolgárokat megillető teljes körű polgári, gazdasági és szociális jogokkal rendelkeznek (Neuwirth, 1999: 53).

rosszul fizetett állásokban vagy szakmákban, valamint a munkanélküliek között. A magas arány abban az esetben is szembeütő, amikor az azonos képzettségű, Kanadában született populáció foglalkoztatási jellemzőit vetik össze afrikai vagy ázsiai bevándoroltakéval. Főként az első években nagyon keveseknek sikerül elhelyezkedniük képesítésüknek megfelelő állásba. Általában a minimálbér környékén keresnek, munkalehetőségüket egyéni erőfeszítésnek, baráti vagy rokonai segítségnek köszönhetik. (Mindez természetesen a menekültekre vonatkozik, és nem azokra a „független bevándorlókra”, akik leginkább magasán képzett szakemberek vagy pénzügyi befektetők.)

A frissen bevándoroltak számára is könnyebben elérhető, a munkaerőpiac másodlagos szektorához tartozó munkatípusok gyakorlatilag semmiféle mobilitási lehetőséget nem kínálnak, és jellemző rájuk a munkaerő gyors fluktuációja (Portes–Böröcz, 1989: 23–24). A gazdaságnak ezeken a területein a munkaerő fizikai képességeit használják ki leginkább, komolyabb szakmai ismereteket nem várnak el, vagy ha mégis, akkor az igen rövid idő alatt elsajátítható, a megszerzett tudást azonban más területen csak a legkritikább esetben lehet hasznosítani. Az egyszerű és monoton munkák elvégzéséhez a nyelv minimális tudása is elegendő. Az ilyen típusú munkahelyeken a munkavállaló kizárólag jövedelemforrási lehetőségnek tekinti munkáját, nincs jelentősége a munkát, a munkahelyet érintő státusz- vagy presztízsszempontoknak. A munkavállalás körülményeit és a jövedelmi viszonyokat illetően a menekültek a megérkezésüket követő időszakban inkább Magyarországhoz viszonyítanak, amihez képest Kanadában az említett körülmények is vonzóbbnak tűnnek. Ez a kezdeti periódusra jellemző szemlélet alkalmanként a közösség otthon maradt részének akaratlan félretájékoztatásához vezet a kanadai lehetőségeket illetően.

A férfiak gyakran helyezkednek el hosszabb-rövidebb időre az építőiparban, ahol már sokuknak van némi tapasztalata. A fővállalkozó sok esetben magyar származású, ilyenkor a nyelvi nehézségek nem jelentenek problémát. A leggyakoribb a segédmunkásként való elhelyezkedés, az ilyen munkákat azok is elvállalhatják, akik még soha nem dolgoztak építkezésen. A tapasztaltabbak viszont gyakran olyan önálló munkát is elvállalnak, amihez nincsen meg papíron a szakképesítésük. Kőművesnek vagy festő-mázolónak mondják magukat olyanok is, akik addig csak segéd- vagy betanított munkásként dolgoztak. Az esetek nagyobbik részében el is tudják végezni a vállalt munkát, ami nagymértékben köszönhető annak, hogy a legtöbb kanadai technológia jóval egyszerűbb a Magyarországon megszokottnál, a felhasznált anyagok egyenletesen jó minőségűek, magas szintű a gépesítés, a szerzők egyszerűen kezelhetők, használatuk gyorsan és könnyen megtanulható. A férfiak munka közben próbálnak megismerkedni a környéken lakó emberekkel, gyakran önállóan elvállalnak kisebb javítási munkákat, megkerülve a fővállalkozót. Ha van munka, sokszor napi 10–12 órát dolgoznak, akár hétvégén is. Aki részt vehet egy munkán, az igyekszik a rokonait is kereseti lehetőséghez juttatni, nem ritkán hat-nyolc családtag is együtt dolgozik az építkezéseken vagy egyéb munkahelyen. A segédmunka mellett néhányan dolgoznak kőművesként, festő-mázolóként, tetőfedő-bádogosként, gipszkartonozóként, parkettacsizolóként vagy szőnyegkárpitosként. Torontó környékén nagyobb számban találhatók intenzív gazdálkodású kertészeti, mezőgazdasági, borászati üzemek, állattenyésztő telepek, ahol főleg a szezonális foglalkoztatás a jellemző. Ilyen munkára szakképzettség nélkül is lehet jelentkezni, de kevesebb a fizetés, mint az építőiparban. Ezek az üzemek rendszeresen toborozzák az olcsó munkaerőt a közelükben található menekültszállókban, sok esetben feketén alkalmazva a menekülteket, a szokásos béreknél jóval kevesebb fizetésért. A lehetőséggel

a roma családok csak szükséghelyzetben és a lehető legrövidebb ideig élnek, akkor viszont az egész család együtt dolgozik, a nagyobb gyerekekkel együtt.

A vidéki kisvárosokban jóval kevesebb a munkalehetőség, mint Torontóban. Ezek közül is jó néhány csak időnyjellegű, novembertől márciusig a kemény és csapadékos tél miatt szinte lehetetlen kinti munkát végezni. Wellandben leginkább két munkalehetőség közül lehetett választani: az egyik egy város környéki konzervgyár, a másik az építőiparral kapcsolatos, és tulajdonképpen Torontóhoz kapcsolódik. Egy Wellandben élő roma férfi, aki már Magyarországon is építkezéseken dolgozott, és brigádokat szervezett nagy volumenű építőipari és fölmunkákhoz, megismerkedett egy magyar származású torontói vállalkozóval. A férfi a vállalkozó több munkájának elvégzésében közreműködött. Az együttműködés sikeres volt, így egy idő után maga mellé vehette az időközben Kanadába érkező fiútestvérét, majd nagyobb munkák esetén más Wellandben élő rokont és ismerőt is. Idővel a torontói vállalkozó alvállalkozójaként kezdett működni, egyedüli bejelentett munkaerőként, akinek egyik feladata a megfelelő munkaerő toborzása lett. A fizikai munka mellett a szervezés és az irányítás egy része is az ő hatáskörébe került. Nagyjából Torontó külvárosaiban dolgoznak. Reggel hat órakor indulnak el az erre a célra vásárolt mikrobusszal, este nyolc-kilenc óra is van, mire hazaérnek. Ha több emberre van szükség, két autóval mennek; aki a második autót adja, értelemszerűen részesül a munkából is. A korai indulással és a kései megérkezéssel ki tudják kerülni a mindennapos forgalmi dugókat, napi tíz-tizenkét órát is tudnak dolgozni. Ha megfizetik, még a hétvégét is munkával töltik. A roma férfi öt-tíz embernek ad többé-kevésbé rendszeres munkát, de többen vannak érintve, mivel elég nagy a fluktuáció. Rajta kívül senki nincs bejelentve. Fizetés elvileg hetente van, de sok a csúszás, sok a veszekedés az elmaradt, késve kifizetett bérek miatt.

A szervező férfi több családdal folyamatosan feszült viszonyban van emiatt, bár ő mindig hangsúlyozza, hogy a pénzt nem ő adja, a fővállalkozó őt sem fizeti, illetve a fővállalkozó is vár a megrendelő pénzére, ezért nem tud fizetni. Így aztán a munkabér megfoghatatlanná válik. Fenyegetni sem igazán merik munkáltatójukat, hiszen engedély nélkül dolgoztak, és egy kiélezetten rossz viszony esetén remény sem marad a járandóság behajtására. Nagyobb összegű tartozások esetén a károsultak otthagyják a munkát, több-kevesebb türelemmel várnak, és próbálnak hinni a hátralék kifizetéséről szóló ígéreteknél. A munka felfüggesztésével azonban vajmi kevésbé tudnak nyomást gyakorolni munkáltatójukra, mivel a frissen érkezett roma családokból mindig akadnak férfiak, akik szívesen betöltik az üresen maradt helyeket. A viták és a családok közötti feszültség másik gyakori forrása annak eldöntése, hogy egy nagyobb építkezés vagy felújítás elvállalása esetén a szervező férfi kit vigyen magával új munkaerőként. A közelebbi rokonok (az egyik unokatestvér férje és két nagyobbik fiúgyereke) természetesen úgy gondolják, hogy az elsőbbség őket illeti meg, viszont nekik sem a szaktudásuk, sem a gyakorlatuk nem a legmegfelelőbb. Ráadásul az ő munkabérük kifizetését nehezebben lehet hosszabb ideig elhúzni, szemben a nem rokon barátokéval, ismerősökével. De a rokonsági foktól függetlenül is, a Wellandben élő érintett családok éberren figyelik, hogy ki mikor jut munkához, és élénk köztük az információcsere.

A másik, többek számára is hozzáférhető munkahely a város határától pár kilométerre lévő konzervgyár, a „savanyító”. Személygépkocsival lehet odajutni; akinek nincs autója, megfelelő díjazás fejében csatlakozhat más családokhoz. Leginkább futószalag melletti munka adódik, a kilógó uborkavégeket és egyéb savanyúságokat kell kézzel az üvegbe nyomkodni, vagy a kartonokat kell a szalagról levenni, és egymásra pakolni. Nők és tizenhat

év feletti fiatalok is vállalhatnak itt munkát. Hét közben és hétvégén egyaránt van délelőtti és délutáni műszak, a szombatot és vasárnapot kiemelten bérezik. Tavasztól az őszi szezon végéig folyamatosan lehet jönni dolgozni. Ez hivatalosan bejelentett munka, a helyi munkaközvetítőn keresztül néhány hét várakozás után alkalmazásba lehet kerülni. A hétköznapi munka bére nagyon alacsony, ottlétem idején nettó 6,5-7 kanadai dollár volt az órabér (a minimálbér körüli összeg, ami alatta van az építőipari feketemunkák bérezésének). Hétvégén az órabér közel a duplája, de a hétvégi munkához csak az juthat, aki hét közben is dolgozik. Az igazán monoton és nagyon egyszerű munkafolyamatokat pár perc alatt meg lehet tanulni, jószerivel az angol nyelv tudása nélkül is. Minden hátrány mellett fontos előnyei is vannak a konzervgyárnak a romák szemében. Legfontosabb, hogy egyszerre több rokon, barát, ismerős dolgozhat ugyanazon a helyen. Nem ritka, hogy a szülők és a nagyobb gyerekek együtt mennek dolgozni, főként a nyári iskolai szünet idején, persze rövidebb időre. A másik fontos előny, hogy a bér ugyan alacsony, de biztosan kifizetik, méghezáá hetente.

A bér munkásként, alkalmazottként való pénzkeresés az előbbi szempontok mellett sem mondható általánosnak és főleg állandónak. A családok többségében a megélhetés alapját a segély, a „szociál” képezi, amit a hónap folyamán több részletben kapnak kézhez. Ez az összeg nagyon ki van számolva, éppen az alapellátások biztosítására elegendő,⁶ arra is csak egy általunk racionálisnak mondott, nagy beosztással élő háztartásban.⁷ Valamely bér munkalehetőség kihasználása a legtöbb család esetében csak akkor merül fel komolyabban, amikor a háztartásban már egyetlen dollár sem található, és remény sincs rá, hogy a közeli jövőben a pénzhíányt más forrásból pótolni lehetne.

Házigazdaim, akik között négy munkaképes egyén volt ottlétem idején, egy teljes nyáron át készültek rá, hogy elmenjenek a konzervgyárba dolgozni. A pénzre valóban nagy szükség volt. Az addig jól jövedelmező, üzleti jellegű források éppen elapadtak, sokszor már tankolni sem volt miből. Ilyen napokon mindig felmerült, hogy „menni kéne a sava nyitoba!” vagy „menjenek a gyerekek F.-fel pár napra az építkezésre”. Két hónapon át mégis csak tervezgettek, noha mind a két helyen több alkalommal is lett volna munka, már a munkaruhákat is megvették a nyár elején. De mindig történt valami, ami késleltette a munkába állást. Vagy sikerült eladni valami apróságot, vagy felmerült valami jó üzleti lehetőség, amire úgy tűnt, érdemesebb várni, vagy sikerült valakitől kölcsönt kérni, amiből rendezni lehetett a legsürgetőbb adósságokat.

A helyzet hasonló volt a többi, környezetünkben élő roma családban is. A bér munkát mint pénzkereseti lehetőséget csak nehéz anyagi körülmények között és csak átmeneti jelleggel vették igénybe. Három-négy napi, esetleg egy-két heti munkával megoldották a rövid távú anyagi problémákat, s nem volt jellemző, hogy valaki hosszabb időre is alkalmazásban maradt volna. A bér munkához való kapcsolatra utal egy férfiak közötti beszélgetés rövid részlete is: „... mi vagyunk az igazi cigányok az összes többi cigányok között, mi oláh cigányok vagyunk, rengeteg rokonnal. Mi soha nem dolgoztunk, mindig üzleteléssel, ügyeskedéssel kerestük a kenyerünket!” Az ellenpéldát talán a torontói két rokon család

⁶ Vö. 48. o.

⁷ A roma családok erőforrás-felhasználási szokásainak bemutatása egy későbbi, több roma közösséget is összehasonlító munka feladata lesz. A hasonló szociális körülmények között élő nem roma közösségek ezen szokásainak vizsgálatát viszont mindenképp célszerűnek tartanám a különféle roma közösségek vizsgálatával párhuzamosan elvégezni. Egy ilyen munka megmutathatná, hogy a roma közösségek „irracionális, nem beosztó gazdálkodásáról” szóló leírások vajon csak a cigány kultúrára jellemzőek-e.

férfiai jelenthetik, akik lassan két éve folyamatosan dolgoznak építőipari szakmunkásként. Ők viszont kifejezetten abból a célból érkeztek Kanadába, azért is maradtak Torontóban, hogy dolgozzanak, és a megkeresett pénzzel két-három év múlva visszatérjenek Magyarországra.⁸

Többen említették pozitívként, hogy egyáltalán nem találkoztak semmiféle közvetlen diszkriminációval a foglalkoztatás terén, ami Magyarországon, ha vitatott mértékben és formában is, de egyértelműen előfordul (Kertesi, 2000: 442–445). Olyanról senki nem hallott, hogy Kanadában valakit a származása vagy a bőre színe miatt ne fogadtak volna szívesen egy munkahelyen. Általánosan elfogadott nézet a romák között, hogy akik az új környezetben dolgozni akarnak, azok biztosan találnak elfogadható munkát maguknak. Itt kell megemlíteni, hogy a beszélgetések során a gyerekek iskoláztatását a legtöbb családban kiemelkedően fontos kérdésként kezelték, és nem csak a szociális juttatások előfeltételét látták benne. Megfogalmazták, hogy van értelme időt és energiát fektetni a tanítatásba, mert Kanadában ez biztosan visszatérül. Használható szakmával mindenki el tud helyezkedni, a rendszeres munkának pedig kézzelfogható eredményei vannak, az ember nem szorul rá a lopásra, a bűnözésre. A mindennapi élet tapasztalatai, a különféle reklámok és televízió-műsorok egyaránt azt sugallják, hogy a jólét és a biztonság záloga a szaktudáson alapuló rendszeres munka. Ennek a felismerésnek a tudatosodása az új életet kezdő roma családok körében valószínűleg nagymértékben befolyásolja majd a fiatalabb generáció közvetlen jövőjét.

„1998-ban jutottam erre a gondolatra, két bátyámmal, családommal és az ő családjaikkal akartunk menni. Elsősorban a gyerekeim jövője érdekelt, úgy gondoltam, őket könnyebben el tudom indítani az életbe egy olyan országban, ahol nincs faji megkülönböztetés, ahol ugyanúgy járhat az iskolába, mint a többiek, neked is lehet rendes szakmád vagy diplomád, akkor is, ha cigány vagy. Ez nagyon fontos szempont volt! De őszintén megmondva, azt is hittük, hogy odakint »kolbászból van a kerítés«, és könnyebben lehet magas színvonalon élni, mint itthon. Pénz vár minket és lakás, nem kell úgy felébredjek, hogy nincs egy forint sem a zsebemben.” (Interjúrészlet L. A. roma kiskereskedővel. Budapest, 2000 tavasza)

„... ráadásul a gyereked megtanulja a nyelvet, ott biztosan másképp tekintenek rá, tudod rendesen iskoláztatni. Itthon elvégzik a nyolc általánost, utána biztosan nem tudnak továbbmenni, mert gimnáziumba vagy egyetemre nem veszik be a cigányokat.” (Interjúrészlet R. O. roma vállalkozóval. Budapest, 2000 tavasza)

A nők közül Torontóban csak néhányan vállalnak munkát, akkor is inkább részmunkaidőben. A nőnek ugyanis vezetnie kell a háztartást, naponta főznie kell, törődnie kell az iskolás kort még el nem ért gyerekekkel, akik egész nap otthon vannak. Leggyakoribb a lépcsőházak, irodák, üzlethelységek, ritkább esetben magánlakások takarítása, éttermekben,

⁸ Az említett torontói család idősebb férfi tagja romungro származású, a vizsgált közösség tagjaihoz affinalis rokonként kapcsolódik, csakúgy, mint két Wellandben élő család (a brigádot szervező férfi és testvérének családjai), amelynek a férfi tagjai folyamatosan dolgoznak az építőiparban. Ez a két példa önmagában természetesen nem alkalmas semmiféle további következtetésre, általánosításra.

büfékben a konyhai kisegítő munkálatok elvégzése, ami nem jelent egész napos elfoglaltságot. A segély feltételei közt említettem, hogy legalább az egyik szülőnek nyelviskolába kell járnia. Az esetek többségében a család nő tagjai vesznek részt a kötelező nyelvoktatásban, ami napi három-négy órás elfoglaltságot jelent (sok hiányzás esetén megvonhatják a szociális segély egy részét). Ritkán ugyan, de előfordul, hogy három generáció együtt lakik, ilyenkor a nagymama besegít az otthoni munkákba, s ez elvileg lehetővé teszi, hogy a középső generáció minden tagja akár teljes időben munkát vállaljon.

Az említett munkák egy részét hivatalosan bejelentve és feketén egyaránt el lehet vállalni. Fekete munkavállalás mellett a teljes összegű segélyt kapják a családok, egyszerűbben és gyorsabban lehet egy-egy alkalmi munkalehetőséget kihasználni, könnyebben lehet változtatni, ha a körülmények eltérnek az előzetes várakozásoktól. A könnyebbségek mellett azonban a hátrányokkal is szembe kell nézni. Ilyen esetekben a munkavállaló szinte teljes mértékben ki van szolgáltatva munkaadójának, érdekeit semmilyen hivatalos formában nem tudja érvényesíteni vele szemben. Gyakoriak az indokolatlanul alacsony bérek, a túlságosan hosszú munkaidő, a balesetveszély. Előfordulnak munkaügyi ellenőrzések, ahol többek között a munkavállalási engedélyeket is kéri. A legnagyobb bizonytalanságot a munkavállalókban mégis leginkább az váltja ki, hogy munkabérük kifizetését nem látják biztosítottnak. Gyakori eset, hogy a munkáltató bizonyos idő elteltével hibát talál az elvégzett munkában, majd erre hivatkozva visszamenőleg sem fizeti ki a megbeszélt összeget, esetleg annak csak töredékét adja oda. Több roma férfi vont párhuzamot az ilyen konfliktusok és a Magyarországon feketén munkát vállaló romániai vendégmunkások helyzete között. Végül meg kell említeni, hogy a munkalehetőségek felvázolt szegmensében való részvétel általánosságban is együtt jár a munkavégzéshez való lazább kapcsolódással, a családok munkavégző tagjai a munkahelyen keresztül nem kötődnek túlságosan a befogadó ország értékrendszeréhez, kevésbé szoros a kapcsolatuk környezetükkel. Ezek a munkaerő-piaci pozícióból fakadó jelenségek egybeeshetnek azzal a több roma közösségnél is megfigyelhető törekvéssel, hogy gazdasági tevékenységeiket a lehető legnagyobb mértékben függetlenítsék az őket körülvevő társadalomtól (Formoso, 2000: 58), de egyben jeleznek egy olyan problémát is, mely általánosnak mondható a Kanadába bevándorló menekültek körében. A munkaerőpiac másodlagos szektorában való részvétel nem jár együtt hosszabb távú, szorosabb kötöttségekkel, kevés számú kulturális minta átvételét igényli, következmények nélkül lehetséges a munkahely (és ezzel összefüggésben a lakóhely) gyakori változtatása. Ezek a tendenciák több más bevándorló csoport esetében is erősen próbára teszik a kanadai bevándorlási politikát (Esses és mások, 1999: 212–213).

A pénzszerzés egyéb lehetőségei

A kapott segélyek felélésén és a bér munkán felül többen tesznek kísérletet arra, hogy feltérképezzék a gazdaság informális szektorának olyan lehetőségeit, amelyeket számos Magyarországon élő roma is kihasznál (Tóth, 1998: 180–181). A vizsgált családok jelentős részének magyarországi megélhetését részben vagy egészben a kereskedelem valamilyen módja jelentette. A kereskedés és üzletelés egyfelől a megélhetés forrása volt (Hajnal, 1999: 93), másfelől lehetővé tette a „romákhoz méltó életforma” kialakítását is (Szuhay, 1999: 160; Formoso, 2000: 63), melyre alapvetően az önállóság, a más gazdaságoktól való

függetlenség a jellemző. A kanadai szociális juttatások és segélyek – legalábbis az első években – magas összege módot ad rá, hogy a letelepülni szándékozó családok függetlenséget és távolságtartó magatartást alakíthassanak ki a befogadó környezet gazdasági gyakorlataival és életformáival szemben. Van idő és lehetőség az új környezet megismerésére, az üzleti lehetőségek feltérképezésére, az ehhez szükséges új kapcsolati rendszer kialakítására.

Az első időkben a saját közösségen belüli üzleti lehetőségeket próbálják kihasználni, ami más bevándorló csoportok esetében is megfigyelhető (Hárs, 1991: 129–130). Ez a piac meglehetősen szűk ugyan, de azért több embernek ad hosszabb-rövidebb ideig segítséget a megélhetéshez (Portes–Böröcz, 1989: 25). Általában a régebb óta kint élők próbálnak hasznot húzni tapasztalataikból a később érkezettekkel szemben. Leggyakoribb az autók, értékesebb műszaki cikkek, bútorok és ékszerek egymás közötti adásvétele vagy cseréje, alkalmanként felbukkannak áruházi lopásokból, betörésekből származó különféle használati és értéktárgyak is, melyekhez jóval értékük alatt lehet hozzájutni. Legkönnyebben az újonnan érkezetteknek lehet bármit is eladni, akik nem tájékozottak a helyi viszonyokban, viszont a kezdeti nagyobb összegű segélyekből viszonylag nagy a vásárlóerejük. Például autóvásárlás esetén a frissen érkezettek vagy a kevésbé tájékozottak sokszor vásárolnak a közösség régebben kint élő tagjaitól, még akkor is, ha a megállapított vételár jóval magasabb az átlagosnál. Viszont kérhetnek az ismerős eladótól részletfizetési kedvezményt, segítséget az átirás, a biztosításkötés, a rendszámtábla-vásárlás lebonyolításához. Ennek a piacnak egy szelete magához a migrációs folyamathoz kapcsolódik. Vannak férfiak, akik a bevándorlással kapcsolatos ügymenetekben való tájékozottságukat, az ezzel összefüggő személyes kapcsolataikat próbálják kamatoztatni. Rajtuk keresztül lehet meghívólevelet, repülőjegyet szerezni az újonnan érkezők számára, ők segítenek a kezdeti idők során felmerülő problémák megoldásában. (Erről a jelenségről a kapcsolati hálók működését bemutató fejezetben szólok részletesebben.) Előfordulnak üzleti jellegű tevékenységek, melyek már nem csupán a közösség körein belül zajlanak. Az egyik családfő például megpróbált Torontóban parfümökkel házalni, ezt a tevékenységet Magyarországon korábban már gyakorolta. A márkás parfümöket nagykereskedőnél vásárolta meg, majd az így megszerzett áruval végigjárt sok üzletet, kocsmát és szórakozóhelyet. A vendégekkel és az alkalmazzottakkal próbált üzletet kötni, nem is sikertelenül.

A megfigyelhető gazdasági stratégiák közül első ott-tartózkodásom idején két olyan esettel találkoztam, hogy a családok azzal indultak el Magyarországról: két-három év múlva vissza kell téniük, ha a menekültstátus iránti igényüket visszautasítják a kanadai hatóságok. Ők minél hamarabb rendszeres munkát akartak vállalni; a pénzkeresést és a felhalmozást tekintették a legfontosabbnak. Kikerülve a menekültszállóról lakást béreltek, a gyerekeket iskolába járatják, a család felnőtt tagjai pedig – a nők is – feketén munkát vállalnak. A lehető legnagyobb óraszámban, sokszor hétvégeken is dolgoznak, köztük olyan emberek, akiknek elindulásuk előtt nem volt rendszerességet igénylő munkahelyük. Állandó pénzkereseti forrást próbálnak találni, kevésbé élnek a mobilitás adta lehetőségekkel, mint akik hosszabb távra szándékoznak berendezkedni. A segélyekből fenn tudják tartani a háztartást, így a munkával szerzett pénzt igyekeznek félrerakni. Magyarországon lakásaikat nem adták el, az összegyűjtött pénzt honi vállalkozásba, üzleti tevékenységbe kívánják fektetni. A családfők elmondták, hogy kérelmük elutasítása esetén hazamennek, de három hónap elteltével újra visszatérnek, újra jelentkeznek menekültként, és újra dolgozni szándékoznak még egy-két évet a végleges hazatérésig. A Kanadában jelenleg érvényes, menekültüggyel

kapcsolatos jogszabályok szerint erre megvan a lehetőségük. A valóságban azonban nem könnyű megvalósítani ezt a stratégiát. A legnehezebb állandóan meglévő, folyamatos munkalehetőséget találni. Erre a legnagyobb lehetőség Torontóban van, ahol viszont – mint arról már szó esett – a legdrágább a lakhatás és az élet. (Ha csak pár hétig szünetel munka, ami pedig könnyen előfordul, máris hozzá kell nyúlni a tartalékokhoz. Továbbá az úgynevezett fogyasztói társadalomnak nagy a csábítása: a Magyarországról mesésnek tűnő pénzek hamar el tudnak olvadni.⁹

Második terepmunkám idején, noha csak fél év választotta el az elsőtől, érzékelhetően több család tudatosan élt a Kanadába való bevándorlás körülményeinek egyre jobb ismeretéből fakadó gazdasági lehetőségekkel. Találkoztam családokkal, amelyek már másodszor próbáltak új életet kezdeni az Újvilágban. Ők az első utazást követően „megfordultak” Magyarországon, vagy azért, mert első menekültügyi kérelmüket (és fellebbezésüket) a hatóságok visszautasították, vagy mert az új ország első látásra nem teljesen olyan volt, amilyennek elképzelték, esetleg mert a családból valakinek hosszabb orvosi kezelésre volt szüksége. Több ilyen család egy-két hónap magyarországi tartózkodás után újra a kivándorlást választotta, immáron nagyobb gyakorlattal és tapasztalattal. Olyan is előfordul, hogy egy már kint lévő család rábeszéli az utazásra valamelyik Magyarországon élő rokonát vagy rokonait, főleg az elváltakat, az egyedülállókat, a gyerek nélkülieket. Ilyenkor aztán egy háztartásba költöznek, ahol egyrészt a dupla segélyből könnyebben fizetik a költségeket, másrészt az újonnan érkezett tud segíteni a napi teendőkben, a háztartásban. A migrációval kapcsolatos egyre bővülő információmennyiségre, kapcsolatrendszerre és gyakorlatra támaszkodva többen csak egész rövid időt töltenek Kanadában.

„Van olyan, aki eleve csak pár hónapra akar kimenni. Van ismerősöm, aki elkezdett számolgatni. Kétszázezer forint a repülőjegy oda-vissza, kimegy, lejelentkezik, kap egy összegben kb. hatezer dollár segélyt, ezt félreteszi, és megpróbál valamit seftelni. Kint laknak már a rokonai, azoknál fog enni és lakni, erre sem kell sokat költenie. Hat hónapot akar maradni, utána a félretett hatezer dollárt hazahozza, amiből már tud üzletelgetni. Úgy könyveli el mindezt, hogy fél éven át keresett havi ezer dollárt, amit félre is tudott rakni, emellett pedig jól is élt. Ezt idehaza nagyon nehéz megcsinálni.” (Interjúrészlet R. O. roma vállalkozóval. Budapest, 2000 tavasza)

Kiutaznak valamelyik már kint lévő rokon családhoz, eltöltenek egy-két hónapot. Megvárják a kanadai hivatalos papírjaikat és az első, az újrakezdéshez adott nagyobb összegű segélyt, a „startpénzt”, majd a pár ezer dolláros összeggel hazautaznak Magyarországra. Esetenként még némi aranyat is tudnak hazavinni, ami a felhalmozás egyik kedvelt formája.

Ékszerekhez, drágább fogyasztási cikkekhez „kártylehúzással” is hozzá lehet jutni, ezt a lehetőséget leginkább a hazautazni szándékozók használják ki. Például egy Torontóban élő rokon ismeretséget kötött az egyik nagyobb ékszerbolti láncolat eladójával, aki kiadta a bolt hitelkártyáját a hozzá forduló, „menekültpapírokat” felmutató ügyfeleknek. Az ilyen hitelkártyát azonnal „lerántják”, vagyis a pár ezer dolláros hitelt levásárolják. A kapott áru egy részét a közvetítőknek adják, a többit vagy készpénzért, „gyorsba” (azaz nyomott áron) eladják az ismeretségi körben, vagy hazahozzák Magyarországra. A rendkívül liberális

⁹ Lásd újra a 7. lábjegyzetet.

kanadai hitelrendszer természetesen más formákban is kihasználható. Kanadában sok áruházlánc és üzlet szemében a menekültstátust igénylők havi jövedelemmel rendelkező, hitelképes egyének, akik kapnak hitelkártyát, és egy bizonyos összegig hitelbe vásárolhatnak. A legtöbb család él is a lehetőséggel. Mikor fogytán a családi háztartásban a készpénz, jól jön, hogy a nagyobb áruházakban bizonyos összeghatárig szinte minden árucikket meg lehet vásárolni hitelbe. A hitelek azonban rendkívül kedvezőtlenek, nagy a kamat és a kezelési költség. Ezekről a feltételekről a családok a legtöbb esetben nem is tudnak, mivel csak felszínesen értik a mellékelt tájékoztatókat. Azt is kevesen tudják, hogy nem törlesztett részletek esetén az üzlet a kreditbíróshoz fordul, és az illető család évekre elveszítheti minden hitellehetőségét egész Kanada területén. Márpedig a visszafizetés sok esetben bajos, hiszen a segélyek meglehetősen ki vannak számolva, így egyéb jövedelem hiányában a nem fizetett részletek egyre halmozódnak. A roma közösségek fogyasztási, pénz- és hitelkezelési szokásaival kapcsolatos jelenségek részletesebb bemutatása további kutatásokat igényelne.¹⁰

Kanadában vállalkozás létrehozása több esetben szóba került.

„Olyasmivel szerettem volna foglalkozni, amivel sok pénzt lehet keresni. Nem a bővítéssel, azt itthon is lehet csinálni, dolgozni szerettem volna. Mivel itthon leginkább kereskedelemről éltem, úgy gondoltam, ott is ebből próbálnék megélni, így alkalmazkodnék az ottani élethez. Bátyáimmal terveztük, hogy beindítunk egy kávézót vagy egy utcai mobil sütődét, ami fix pénzt hozna, mellette pedig lenne időnk az »okosságokkal« foglalkozni, mert az mindenütt létezik, ha odafigyel az ember. (Interjúrészlet R. I. roma kereskedővel. Budapest, 2000 tavasza)

Megvalósult példaként azonban egyelőre csupán egy esettel találkoztam. Idő múltával a helyzet valószínűleg javulni fog.¹¹

A Hamiltonban megnyitott pizzázót romák bérelték ki, és családi vállalkozásként üzemeltetik. A családfő Magyarországon is működtetett földmunkákkal kapcsolatos vállalkozást, a vendéglátóiparban viszont eddig nem voltak tapasztalatai. Hozzá kell tenni, hogy Hamiltonban nagy számban telepedtek meg romák, a pizzázó tulajdonosa nagymértékben számít rájuk. Beszélgetések során ötletként több olyan tevékenység felmerült, amiben jó pénzkereseti lehetőséget látnak: autókereskedés, építőipari szolgáltatások, magyar jellegű étterem vagy kolbászsütő gép üzemeltetése, olyan jellegű kereskedés, amely valamilyen szálon kapcsolódik Magyarországhoz. A nagyobb létszámú munkaerőt igénylő tevékenységek végzését mindenki családi alapon képzelte el. Legtöbb esetben a tőke hiánya, a nyelvi nehézségek és a szűk kapcsolatrendszer együttesen akadályozzák meg a megvalósulását. Egy hivatalosan működtetett vállalkozás beindításához, csakúgy mint Magyarországon,

¹⁰ Ezt a témát érintette Horváth Kata tanulmánya, mely egy észak-magyarországi cigány közösség munkavállalási szokásait mutatja be. A hitellehetőségek kapcsán különbséget tesz a közösségen belül felvett, a szavahihetőségre alapozott hitelek és az „arctalan, személytelen, ebből következően számukra megfoghatatlan” pénzintézetektől felvett hitel között (Horváth, 2001: 6).

¹¹ Legutóbbi ott-tartózkodásom idején például már volt lehetőség rosszabb műszaki állapotban lévő autók „kamu” környezetvédelmi tesztjére, vagyis egy ismerős közreműködésével, bizonyos összeg fejében csak az autó papírjait kellett beküldeni a vizsgálat színhelyére. Ezenkívül wellandi ismerőseim közül többeknek voltak már használható kapcsolatai a város hivatalnokai között, a nyelvi nehézségek ellenére is.

számtalan engedély, nyilatkozat és igazolás kell. Ezek egyrészt igen sokba kerülnek, másrészt a beszerzésükhöz nincs meg az a kapcsolati tőke, amit Magyarországon egy vállalkozó hasonló helyzetben mozgósítani tud.

Olyan roma vállalkozóval nem találkoztam, aki Magyarországról hozott tőkét szándékozott volna befektetni valamilyen üzletbe.

A megélhetési stratégiák között meg kell említeni a bűnözést és az ehhez kapcsolódó gazdasági jellegű tevékenységeket. Vannak áruházi lopások, az áruházakba és magánlakásokba való betörések, valamint a zsebtolvajlások, ezekkel összefüggésben pedig a lopott tárgyak értékesítésében való részvétel. Egyrészt nagy a csábítás, hiszen Kanadában gyakori, hogy a lakásokat, gépkocsikat örizetlenül nyitva hagyják, az áruházakban óriási az árubőség, és a biztonsági rendszerek nem leküzdhetetlen akadályok. Másrésztől visszatartó erő, hogy lopott holmit csak sokkal nehezebben, és arányaiban kevesebbért lehet eladni, mint Magyarországon, továbbá mindenki számára nyilvánvaló, hogy egy esetleges büntető-eljárás akár meg is hiúsíthatja a menekültstátusz elnyerését. A kivándorlással kapcsolatban Magyarországon több helyen is elhangzott, és a romákkal készített interjúkban is visszavisszatér, hogy leginkább azok hagyják el az országot, akiknek folyamatban lévő büntetőügyük van, körözés alatt állnak, vagy elszámolási vitába keveredtek alvilági körökkel, és az ilyenek az új környezetben sem tudnak változtatni addigi életformájukon.

„Aki itthon bűnöző volt, kint is bűnöző lesz. Mert megvan a lehetőség, hogy bűnözzenek, még nem okos az az ország, nincs kifinomultskodva! Idehaza, ha egy cigány felmegy a villamosra, már tudják róla, hogy ez zsebes. Mindenki mondja, hogy odakint nagyon naivak az emberek, míg el nem játszod a becsületed, el vagy fogadva mint ember, bármit elhisznek neked. Persze ha egyszer elveszítet a szavahihetőségedet, nem foglalkoznak többet veled. Kint, amíg a romák ki nem mentek, nem annyira volt ismeretes az üzleti lopás, ezért szinte mindent ki lehetett lopni. Állítólag most már minden nagyobb áruházra ki van írva: »Kérlek, ne lopj!« Sokan mondják, hogy odamennek hozzájuk, és könyörögnek, hogy ne lopjanak. Az áruházakból kilopták a drága öltönyöket, ruhákat, direkt olyan szerszámokat készítettek, amivel a biztonsági festékbombákat le tudták pattintani. Leszedték róla, felvették, és már hozták is ki a több ezer dollár értékű ruhát. Ezt pedig feketén két-háromszáz dollárért próbálták eladni. Szóval még nem okos az ország, de már kezd kicsiszolódni.” (Interjúrészlet R. O. roma vállalkozóval. Budapest, 2000 tavasza)

Valóban előfordulnak hasonló esetek, de tapasztalataim alapján állíthatom, hogy nem meghatározók a vizsgált közösségben, meg aztán ellenpélda is akad: például egy Magyarországon megélhetési bűnözésre kényszerült roma férfi az adódó munkalehetőségek és a jóval magasabb kereseti lehetőségek hatására folyamatos, rendszeres munkát vállalt. Bűnözésben való részvételre a megérkezést követő első időszakban van nagyobb esély, a kezdeti nehézségek és bizonytalansági tényezők hatására a menekültek könnyebben ítélik pillanatnyi helyzetüket kilátástalannak. Ezt az esélyt növeli még a menekültszállók sok esetben depressziós hangulata is.

Az általam megismert csoport gazdasági tevékenységét, megélhetési stratégiáját tehát a sokszínűség jellemzi, valamint a sok más roma közösséget jellemző nagyfokú nyitottság és mobilitás. Nem szabad elfelejteni, hogy a Magyarországról érkezett családok mögött

a kutatás idejében még csak két-három év állt az új gazdasági környezet megismerésére és kiaknázására. Sokuk menekültügyének elbírálása még folyamatban volt, ennek ténye is befolyásolta döntéseiket.

Az 1998–99 után érkezők már valamivel könnyebb helyzetben vannak. Az elsősorban rokoni kapcsolatokra épülő információs csatornákon keresztül már elindulásuk előtt reálisabb képük lehet az őket fogadó új viszonyokról, a megérkezés után pedig élhetnek a már kint élő rokonok segítségével, felhasználhatják az általuk összegyűjtött tudást, tapasztalatot.

AZ ÚJ KAPCSOLATI HÁLÓ ÉS A ROKONSÁGI RENDSZER SZEREPE A MIGRÁCIÓ GYAKORLATÁBAN

A világban zajló migrációs gyakorlatokról szóló empirikus leírások, valamint a migráció elméletével foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalom elismeri a kapcsolati hálók fontosságát, rávilágítva azok meghatározó szerepére a migráció folyamatában (Fejős, 1993: 65–75; Hárs, 1991: 132; Lévai, 1993: 30; Oláh, 1996: 24; Portes–Böröcz, 1989: 16–17; Ram-Shin, 1999: 151–153). Új területre helyeződve a kapcsolati hálók folyamatosan módosulnak és terebélyesednek; részt vesznek benne mindazok, akik már eljutottak a fogadó országba, és azok a nem migráló rokonok, barátok és ismerősök, akik a kibocsátó országban maradtak. Új kapcsolatok alakulnak a friss bevándorlók és az új környezetben élő emberek között. Információs szálak szövődnek a kialakuló új közösségen belül, valamint az új közösség és a kibocsátó közeg között is. A jelenség régebbi elvándorlások során is megfigyelhető volt (Fejős, 1993: 65–75), az utóbbi évtizedek nagyarányú közlekedési, informatikai és telekommunikációs fejlődése azonban nagymértékben megnövelte intenzitását és hatótávolságát (Kiss, 1993: 43). A migráció során módosuló és bővülő kapcsolati hálók, valamint a rajtuk átfutó információk segítik, befolyásolják, általában felgyorsítják és megkönnyítik a migrációs gyakorlatot.

Az elvándorlást megkezdő csoportok fokozatosan megismerik a fogadó ország gazdasági lehetőségeit és gyakorlatát, betagozódnak az új társadalom szociális intézményi rendszerébe, beletanulnak a jóléti társadalom közösségi életébe. Felmérik a szociális juttatások mértékét és hozzáférhetőségét, egyre hatékonyabban használják fel mindennapjaik során a képzési lehetőségeket, a hatóságok munkáját, a támogatási és egészségügyi rendszereket, feltérképezik a kedvezőbb lakhatáshoz jutás módjait, megértik a menekültügyi eljárások sokak számára áttekinthetetlennek tűnő mechanizmusát. Ez a fokozatosan bővülő tudás és információmennyiség egyrészt megkönnyíti a migránsok mindennapi életét a fogadó országban, másrészt a kapcsolati hálókön keresztül eljut a közösség otthon maradt tagjaihoz, ezáltal befolyásolja a migrációval kapcsolatos véleményüket, megkönnyíti az esetleges kivándorlás megtervezését, csökkenti annak kockázati tényezőit. Minél később tervezi valaki a kivándorlását, a kapcsolati hálón keresztül beszerezhető információk annál könnyebbé teszik számára a döntéshozatalt, s megkönnyítik a gyakorlati lebonyolítást, ráadásul sokszor konkrét anyagi segítségre is számíthat.

A migráció kapcsolati hálóinak tanulmányozása hozzásegít, hogy átfogóbb és árnyaltabb képet kapjunk a migráció folyamatáról. Elkerülhetjük például azokat a Magyarországon gyakran elhangzó általánosító értelmezéseket, melyek a romák növekvő mértékű migrációját kizárólag egy-egy társadalmi, politikai vagy gazdasági okkal magyarázzák.

Egy konkrét eset tanulmányozásakor mindenesetre célszerűnek tűnik megvizsgálni, hogy az adott közösség otthon maradt tagjainak kapcsolati hálóját hogyan épül fel, mely elemek tekinthetők dominánsnak benne. A roma közösségek esetében a kapcsolati háló többbsége a rokoni szálak mentén szerveződik. Függetlenül a konkrét leszármazási elvtől, valamint attól, hogy esetenként pusztán az egymás mellett élés is tud a vérségi rokonsághoz hasonló kapcsolatokat kialakítani, a rokonsági fok határozza meg a kapcsolatok zömének minőségét és intenzitását (Formoso, 2000: 154–161; Piasere, 1997: 73–89; de vö. Piasere, 1997: 54–56).

A városi környezetben a romák több kerületben szétszóródva élnek, mégis naprakészen tájékozottak egymás életéről, különböző gazdasági tevékenységeket sok esetben együtt végeznek, ünnepeiket együtt ülik meg, a problémákat igyekeznek közösen megbeszélni és megoldani. A környezettel való intenzív és sokrétű kapcsolattartás mellett a csoport integritását javarészt sikerült megőrizniük (Hajnal, 1999: 84–87).

Nem ellentmondva mindennek jelezni kell, hogy a roma közösségek felépítési elvét vizsgálva sok esetben azt találjuk, hogy a leszármazási elv mellett más tényezők is szerephez juthatnak a közösségi kötelékek kialakításában, például a közös lakóhely, a nyelv vagy a hasonló életmód (Prónai, 2000: 56). A közösség felépítésére tett megállapítás az általam vizsgált közösségre is érvényes, főként Kanadában, ahol a közös lakóhely vagy a nyelv fontos szerephez jut, nem csökkentve a rokonsági kötelékek jelentőségét.

A közösség tagjai 1998-tól vándoroltak ki Kanadába; változó gyakorisággal, de folyamatosan indulnak el családok a tengeren túlra. A közösség otthon maradó tagjai között fontos téma lett a kivándorlás lehetőségének folyamatos mérlegelése, és a már kint lévő családok helyzetének megvitatása, értékelése. A kivándorlás egyre inkább szóba jöhető és megvalósíthatónak tűnő alternatívaként jelenik meg a jövőképet, a megélhetési stratégiát illetően, főként a fiatalok körében.

Számtalan konkrét oka lehet annak, hogy egy családban felmerül a kivándorlás gondolata. Oka lehet a gazdasági ellehetetlenülés, aminek egyik fontos előidézőjeként a foglalkoztatási diszkrimináció jelölhető meg, a direkt módon jelentkező faji megkülönböztetés a lakosság vagy a hatóságok részéről, és az ebből fakadó konfliktusok. Ok lehet a fiatalabb generáció érdekeinek képviselése; kisebb-nagyobb elkövetett bűntettek miatti menekülés; vagy a család eladósodása, esetleg egyszerűen egy jobb színvonalú élet iránti vágy.

„Sokan azért akarnak kimenni, mert a családon belül valaki kitalálja, és akkor a többiek is akarnak vele menni. Ha olyan valaki találja ki az utazást, akinek itthon is jól ment, akkor természetesen sok olyan családtag és annak családja is vele akar menni, aki sok esetben eddig is a segítségére, támogatására szorult, rajta keresztül jutott okosságokhoz. Ezek azt remélik, hogy odakint mindez hasonlóan fog működni.” (Interjúrésztlet T. A. roma vendéglátóssal. Budapest, 2000 tavasza)

Az elvándorlás gondolatát kiváltó körülmények egymást erősítve, egymással összefüggésben vezetnek a kivándorlás megvalósításához, s a felsorolt okok annál könnyebben vezetnek a migráció gyakorlati vállalásához, minél kisebb a kockázat. A kockázati tényezőket pedig az idő múlásával egyre inkább csökkentik a kapcsolati hálókön keresztül folyamatosan áramló információk, és a konkrétan igénybe vehető segítségek bővülő köre.

A családok napi szintű kapcsolatot tartanak fenn egymással: a kanadai telefontarifák alacsonyak, nem ritkák a több óráig tartó beszélgetések. Ily módon az otthon maradtak széles

köre értesül a kintlévők mindennapjainak legapróbb részleteiről is. Előfordulnak személyes találkozások is a közösség elszakadt részei között. Két család férfi tagjai személyesen is jártak Torontóban meglátogatni rokonaikat; több család egyszer már visszajött Magyarországra, de újra Kanadában él.

A kinn maradáshoz általában már az utazás megkezdése előtti időben szükség van segítségre. Az első nehézségeket a hivatalos, pecséttel ellátott meghívólevelek beszerzése okozza. Meghívólevélre azért van szükség, mert bizonyos összegű költőpénz hiányában előfordul, hogy a magyar hatóságok nem engedik felszállni a repülőre a családokat, vagy a tranzitország repülőteréről fordítják vissza őket. Egy többgyerekes család számára természetesen a repülőjegyek árának előteremtése is nagy nehézségeket okozhat. Mára ezek a problémák viszonylag egyszerűen megoldhatók. A közösség már Kanadában élő tagjai között két személy is van, akikhez ilyen esetben fordulni lehet. Ők több mint három éve elhagyták Magyarországot, és azóta meglehetősen gazdag ismeretségi rendszert sikerült kiépíteniük, beszélnek valamennyire az angol nyelvet, tájékozottak a hivatali ügymenetben. Sikerült kapcsolatot teremteniük kanadai utazási irodákkal, ahonnan egyrészt be tudják szerezni a szükséges formai követelményeknek megfelelő meghívóleveleket, másrészt lehetőségük nyílik hitelbe vásárolni a repülőjegyeket. Ez azt jelenti, hogy az iroda a vételár kiegyenlítése nélkül odaadja a névre szóló jegyeket a közvetítőnek, aki garantálja, hogy az újonnan érkezettek a „startpénzből” megadják az adósságot. A meghívólevelek más módon is beszerezhetők, például kanadai állampolgárságú barátoktól, ismerősöktől.

Az utazást követő nehézség a repülőtéren várja az embereket: jelentkezni kell a bevándorlási hivatal képviselőjénél. A családoknak jelezniük kell, hogy menekültként kívánnak Kanada területére lépni, és röviden indokolniuk kell a döntésüket. Fontos, hogy az itt tett nyilatkozat megfeleljen bizonyos követelményeknek, mert a későbbi eljárások során nem lehet jelentősen eltérni tőlük. A formai és tartalmi követelmények részleteiről már Magyarországon is lehet információkhoz jutni, ismeretükben könnyebb olyan nyilatkozatot tenni, ami megnöveli a későbbi pozitív elbírálás esélyét. Az is ismert már sokak számára, hogy elindulás előtt, akár informális úton is, célszerű beszerezni bizonyos hivatalos (vagy hivatalosnak tűnő) papírokat, melyek jól jöhetnek a későbbi eljárás folyamán. A sokszor többórás jelentkezési procedúra után azoknak, akiket nem várt senki, a bevándorlási hivatal munkatársai nyújtanak segítséget, de mára már többnyire rokonok (esetleg barátok) fogadják a repülőtéren az újonnan érkezetteket. A fogadó család képviselőjének nyilatkozni kell, hogy az első segélyek folyósításáig megfelelő körülményeket tud biztosítani vendégeinek. Ezzel elkerülhető, hogy a zsúfolt menekültszállón legyenek kénytelenek elkezdni az új életet, igaz, egyben lemondanak az első hetekben a szállón lakóknak járó költőpénzről.

A közösség kint élő tagjai közül mindig akad valaki, aki segít az első hetekben. Autón viszi az újonnan jöttet a különféle hivatalokba, ahol intézni kell az új élethez szükséges iratokat, engedélyeket, megpróbálja a legjobb ügyvédet megszerezni a menekültügyi eljárással kapcsolatos feladatok bonyolítására. Segít lakást bérelni, megvásárolni a legszükségesebbeket. A segítők ismerik a segélyszervezetek bútorraktárait, valamint azokat a templomokat, ahonnan időnként bútorokat, edényeket, ruhákat, szőnyeget és konzerveket lehet elhozni. Elmennek a vágóhídra vagy nagyobb áruházakba, és olcsó hússal töltik fel a hűtőszekrényeket. A lakás otthonossá tételében szinte minden rokon segít valamilyen formában: a tisztasági festés elvégzésében, a bútorok szállításában, a takarításban, a dekorálásban. Hála a közreműködésnek, egy frissen érkezett család már hat-nyolc nappal az első segély folyó-

sítását követően teljesen berendezett, jól felszerelt lakásban lakhat, a gyerekek iskolába járnak, a felnőttek esetleg már valami alkalmi munkát is vállalhatnak.

Természetesen minden segítségnek és közreműködésnek ára lehet, aminek nagysága – attól függően, hogy az újonnan érkezettek milyen rokonsági vagy barátsági fokban állnak a közreműködővel – a szívességi, ingyenes segítségnyújtástól az utóbb törlesztendő több ezer dollárig terjedhet. Az önzetlen vagy üzleti alapú segítség nélkül sok család nem tudna megbirkózni a kivándorlás első szakaszában felmerülő nehézségekkel.

A továbbiakban egy konkrét példával mutatom be a kapcsolati hálók szerepét és működését a migráció gyakorlatában. A bemutatott családok részét képezik a vizsgált közösségnek (név nélkül szerepelnek, kizárólag a rokonsági fokot használom azonosításra).

A leírás kiindulási pontja Ego lesz, aki családjával Torontóban él.

Ego családja az 1990-es évek legelején menekültként hosszabb időt töltött Észak-Európában, Ego sógora Kanadában töltött hosszú hónapokat, Ego testvérének apósa vendégmunkásként évekig Németországban dolgozott. 1998 elején pár hét különbséggel több család érkezett Kanadába. Először Ego testvérének családja, Ego testvérének apósa és az ő családjaik jöttek. Ők kezdetben menekültszállón laktak, majd egy ideig együtt béreltek lakást. Mára már külön lakásokban laknak, de egymástól pár száz méterre, ugyanazon a lakótelepen. A férfiak általában együtt vállalnak munkát az építőiparban, ebben központi szerepet kap az após, aki nagy tapasztalatú szakmunkás (egyedül neki van szakképesítése). Ugyanabban az időszakban érkezett Ego, akit felesége és három gyereke két hónappal később követett, valamint Ego lánytestvére és édesanyja. Mindnyájan menekültszállón kezdték az új életet, majd bérelt lakásba költöztek. Ego az egyedülálló lánytestvérét, akinek férje még Magyarországon meghalt, rendszeresen és többféle módon támogatta a kezdetekben. Ego édesanyja egyedül élő nyugdíjas, nem bérel külön lakást, mindig valamelyik lányánál lakik, és sokat vendégeskedik a fiainál is. Ego után egy hónappal érkezett meg sógora a családjával. Ő egy-két évvel azelőtt hónapokat töltött Kanadában, eléggé jól ismerte az ottani viszonyokat. Az első hetekben a család egyik régi magyarországi barátjánál laktak, akik szintén menekültként érkeztek még 1997-ben, és ekkorra már külön lakást béreltek. A baráti segítséget az első segély kézhezvételéig használták ki, azóta külön lakást bérelnek Torontóban. Velük szinte egy időben érkezett meg Ego fiútestvére feleségével és három gyerekével. Ők menekültszállón kezdték, majd Torontóban béreltek lakást.

Ego fiútestvére pillanatnyi nehézségek hatására 1998 végén családjával együtt visszautazott Magyarországra, majd az ottani helyzetet újra kilátástalannak ítélve 1999 nyara óta újra Kanadában élnek.

Ego feleségének unokatestvére 1998 végén érkezett meg családjával. Kelet-Magyarországon laktak; a férfi az építőiparban szakmunkásként, majd vállalkozóként dolgozott. Kölcsönöket vett fel, elszámolási vitákba keveredett, jobbnak látta elhagyni az országot. Döntésében nagy szerepet játszott unokanővérenek (Ego felesége) biztatása. Menekültszállón laktak egy hónapig, de az újrakezdésben Ego rengeteget segített. Jelenleg a családfő az építőiparban dolgozik egy magyar származású vállalkozó keze alatt; Ego családjával azonos utcában laknak egy kisebb városban. 1999 elején érkezett meg Ego fiútestvérének volt felesége a kislányával. Az asszony a válása után nem ment újra férjhez, volt férje családjával szoros kapcsolatot tartott fenn még odahaza is. Később a család Kanadában lévő tagjai egyöntetűen úgy ítélték meg, különösképpen a közös kislányra való tekintettel,

hogy Magyarországon csak elkallódna egy ilyen csonka család, ezért javasolták nekik a kiutazást. A megérkezés után Ego intézte számukra a hivatalos ügyeket, eleinte Ego lánytestvérével laktak együtt, majd külön lakást béreltek. Jelenleg Torontóban, a rokonokhoz közel élnek, segélyből és alkalmi munkákból tartják el magukat.

Közben 1999 nyarán látogatába érkeztek Ego unokatestvérei. Asszonyok nélkül, két tizenéves, de már nős és gyermekes fiúgyerekeikkel utaztak Kanadába, ahol csaknem egy hónapot töltöttek. Ők Magyarországon jómódú vállalkozók, leginkább kereskedelemmel foglalkoznak. Régóta gondolkoznak rajta, hogy kitelepednek, és a kivitt pénzüikkel valamilyen vállalkozásba kezdenek. A Kanadában töltött időt leginkább az üzleti lehetőségek felmérésére fordították, sokat utaztak és sok emberrel tárgyaltak. Természetesen végiglátogatták a rokonokat és barátokat; legtovább Ego sógoránál laktak, aki abban az időben Torontó központi helyén bérelt lakást. Ezek a családok végül nem szánták rá magukat a változtatásra, a kutatás időpontjáig még Magyarországon éltek, bár a kivándorlás kérdése továbbra is mindennapos beszédtema volt közöttük.

A kutatás időpontjában, 2000 végén érkezett meg Ego feleségének másik unokatestvére a feleségével, három gyerekével és mostohagyerekével. Ők szintén Kelet-Magyarországról érkeztek, a férfi testvére, akivel régen együtt is dolgoztak az építőiparban, nagy befolyással volt rájuk a kivándorlást illetően; megérkezésük után mindenben segítettek is nekik. A családot autóval várták a repülőtéren, a hivatalos procedúrát követően pár órával már családi körben pihenhették ki az út fáradalmait. Nem kellett menekültszállóra menniük, az első hetekben a testvérénél laktak, majd az első segély megérkezése után közvetlen mellettük béreltek lakást. Ruhák, bútorok, autó szerzésében, a gyerekek beiskoláztatásában és a hivatalos papírok intézésében a rokonok segítettek. A családfő testvére mellett, aki egyébként családi alapon szeretne építőipari vállalkozásba kezdeni, már a megérkezés utáni második héten munkába állhatott.

Ottlétem idején tehát az előbbieken áttekintett rokon családok voltak közvetlenül érintve a kivándorlásban (csak részben említve azokat a még Magyarországon élő rokonokat, akik egyelőre csak tervezik a kiutazást).

Ego a családjával, felesége két unokafivérének családjával egy településen, egy utcában lakik, naponta többször találkozhatnak, sokszor együtt dolgoznak. Ego fivére a családjával, valamint az ő apósa családjakkal ugyancsak együtt, egy lakótelepen laknak Torontóban, és a férfiak is együtt dolgoznak. Megint csak Torontóban, szinte közvetlenül egymás mellett lakik Ego édesanyja, sógora a családjával, másik fiútestvére a családjával, lánytestvére a gyerekeivel.

Az összes család – lakóhelytől függetlenül – heti rendszerességgel látogatja egymást, telefonon naponta beszélnek. Emellett minden család intenzív kapcsolatot tart fenn a magyarországi rokonsággal, nem ritkák a többórás telefonbeszélgetések.

Elmondható tehát, hogy a rokoni kapcsolatok az új környezetben, a közösség életének a vizsgált szakaszában is a kapcsolati háló meghatározó részét képezik, és erős hatással vannak a mindennapi életre és a migráció gyakorlatára egyaránt. Itt kell még említést tenni a közösségben megfigyelhető házassági szokásokról, melyek Magyarországon endogám vonásokat mutatattak, annak ellenére, hogy több férfinak romungro a felesége. Ez a vonás – az eddigi kevés példa alapján – egyelőre Kanadában sem változott. Az egyik Torontóban élő családfőnek el kellett hagynia Kanadát, és többé nem is mehet vissza. Egyedül maradt felesége a közös gyerekekkel fiútestvére sógorával állt össze, azóta közösen bérelnek lakást.

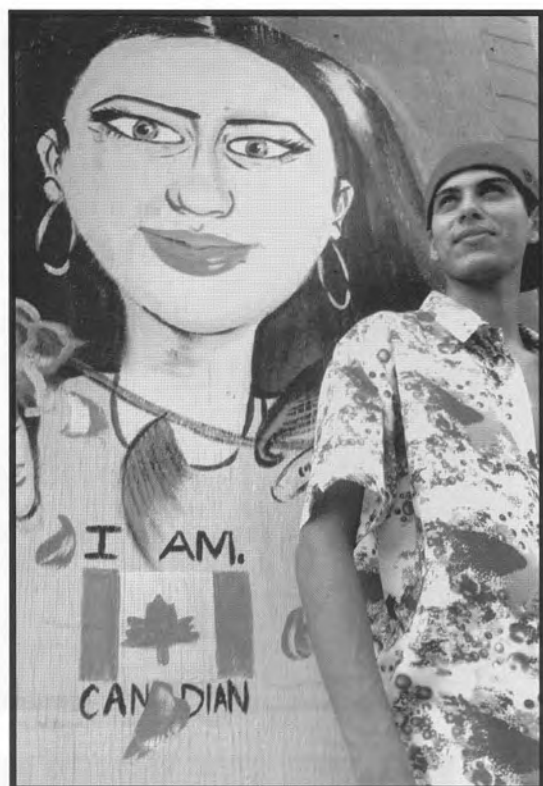
Egy Wellandben élő család feje tervezi, hogy fiai számára majd Magyarországról szerez „tisztességes cigánylányt” feleségnek. Arra nem láttam példát, hogy nem cigány beházasodott volna valamelyik családba.

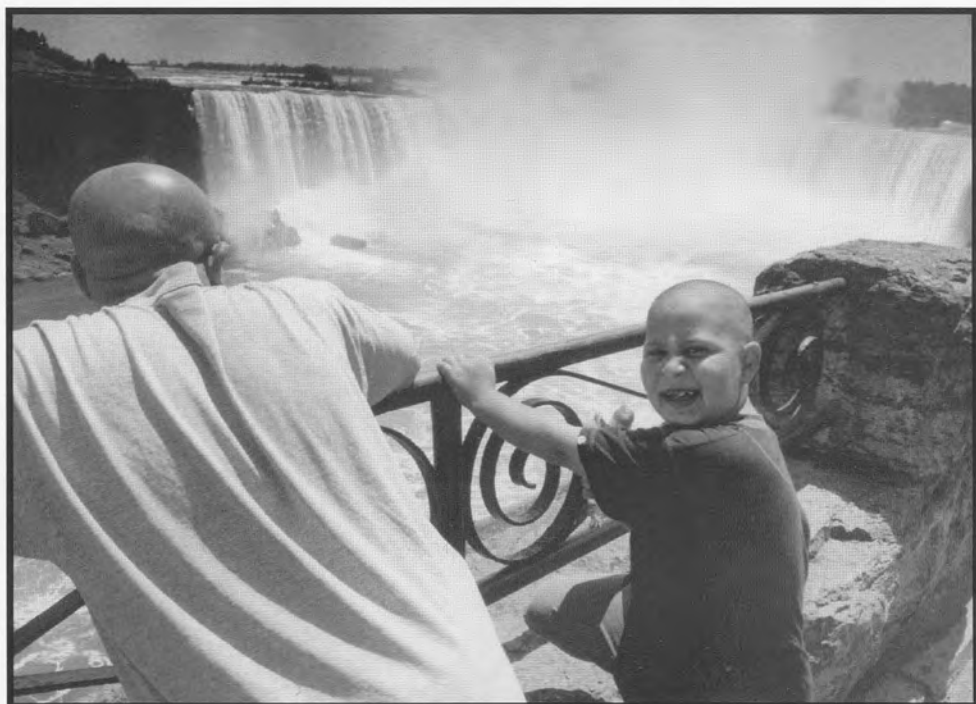
A kivándorló családoknak módjuk van kapcsolatot teremteni a már régebben Kanadában élő magyarokkal. A menekültszállókat időnként felkeresik magyar vállalkozók, és olcsó, általában alkalmi munkaerőt toboroznak a roma családok között. A szakmunkásokat alkalmazó fővállalkozó is gyakran első- vagy másodgenerációs kanadai állampolgárságú magyar bevándorló. A munkát keresők gyakran hirdetnek a Torontóban megjelenő magyar nyelvű lapban. Az önálló lakásba költözés után is megmarad a lehetőség a kapcsolatteremtésre, hiszen Torontóban és a környék legtöbb településén több mint száz év óta élnek magyarok, a közterületeken, nyilvános helyeken sem ritka a magyar beszéd. Az általam megismert családoknak is voltak ilyen kapcsolataik. Előfordult, hogy a telefonkönyvből kikeresették a magyarosnak tűnő neveket: az ismerkedési kísérletek váltakozó eredményt hoztak, de tudtommal merev visszautasításra nemigen volt példa. Welland polgármesterének családja magyar származású, ez nevéből is világosan kitűnik. Magyarul már nem beszél ugyan, de nagyfokú segítőkészséget mutatott a városában élő roma családok gondjainak megoldásában. Irodáját folyamatosan felkeresték a segítségre szorulóknak.

A különféle áruházak és elárúsítóhelyek közül azokat részesítették előnyben, ahol magyar eladó dolgozott, az egyházak közül ahhoz fordultak, ahol a lelkész magyar származású volt, az autókat egy nyugdíjas autószerelőnél javíttatták, aki ugyan már Kanadában született, de még beszélt magyarul. Egy vegyesbolt magyar származású tulajdonosának sokáig sütötték az asszonyok az eladásra szánt süteményt, ebben a boltban hitelre is tudtak vásárolni. Két családot is ismertem, amelyek hónapok óta szoros kapcsolatot tartanak magyar származású nyugdíjasokkal, akik egyedül élnek és sokszor segítségre is szorulnak. Mindkét esetben napi szintű a kapcsolatuk, rendszeresen és kölcsönösen látogatják egymást, közösen ülnek asztalhoz, együtt ünnepelnek, a roma asszonyok segítenek a takarításban, a bevásárlásban, mely segítségeért az érintettek szívesen fizetnek is. Ezeknek a kapcsolatoknak az egyik legfőbb vonzereje, túl a barátságon és az anyagi lehetőségeken, a nyelvi kommunikáció egyszerűségében rejlik, valamint a biztonságot adó érzésben, hogy igazi kanadai állampolgárokkal tarthatnak fent baráti kapcsolatot.

Különböző országokból érkezett romák közötti rendszeresebb kapcsolattartásra csak igen elvétve láttam példát, pedig volna ismerkedési lehetőség, főleg Torontóban: például a Roma Közösségi és Jogvédő Központ (Roma Community and Advocacy Centre¹²) által szervezett gyűléseken és ünnepségeken, ahol kelet-európai országokból elszármazott roma csoportok találkozhatnak össze. A roma identitástudat kérdései további részletes vizsgálatot igényelne. Az életüket Kanadában újrakezdő családok számára egyaránt lehetőség nyílik magyarországi magyarként vagy magyarországi romaként élni és megnyilatkozni, de magyarországi beásokkal, romungrókkal való kapcsolat esetén az oláh cigány önmeghatározás kerülhet előtérbe, míg cseh, román vagy macedón romák között a romák nemzetekfelettsége jelentheti az összetartozás érzésének alapját. A mindennapi kommunikációk során egyelőre az összes lehetséges variáció megfigyelhető, a pillanatnyi érdekeknek megfelelően.

¹² A torontói székhelyű Roma Community and Advocacy Centre (RCAC) különféle kulturális eseményeket rendez, továbbá tanácsadással segít az Ontario államba érkező menekülteknek. Kiadja a többnyelvű Romano Lil című folyóiratot, honlapja megtalálható az interneten (<http://romani.org/toronto>).

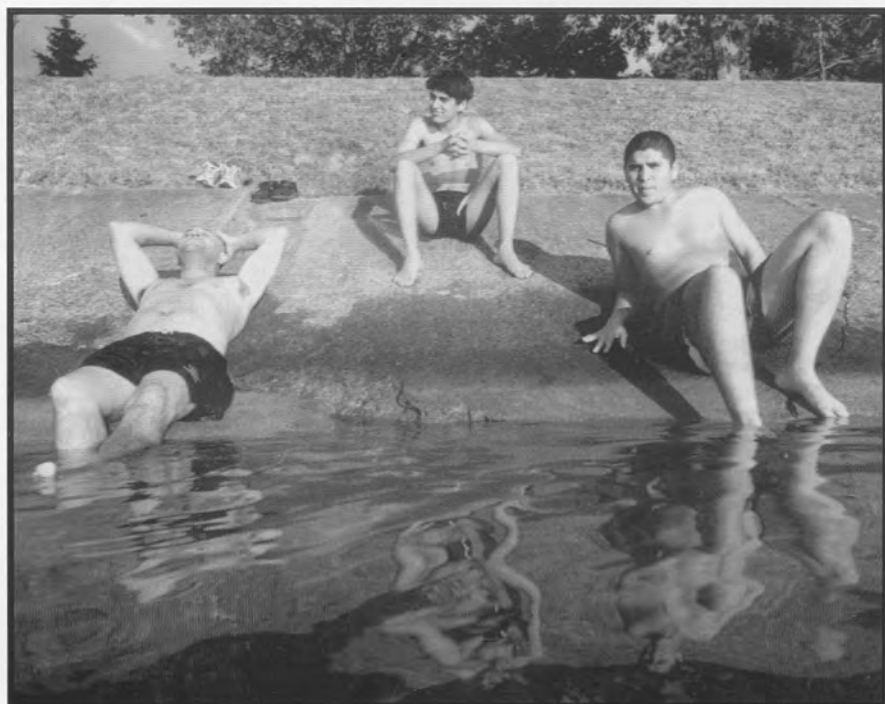

MOVING?
15,000 Locations
Your Helping Hands Along The Way

Call 1-800-GO-U-HAUL

www.uhaul.com

AA-9891C

Kérdés, hogy az önmeghatározásnak ezek a nyilvános, a külvilág felé mutatott módjai mennyiben érintik a közösség belső önképét, és mennyiben értékelhetők pusztán az életet megkönnyítő, a csoport összetartozását védő és megőrző taktikaként (vö. Williams, 2000b: 188–189).

A nyelvi nehézségeket is figyelembe véve, természetesen a nem magyar anyanyelvű kanadaiakkal tartott rendszeres kapcsolat a legritkább. A hivatalok alkalmazottaival való találkozásokon kívül elsősorban a közvetlen lakóközösséggel volna mód kapcsolatot kiépíteni, de ez vajmi kevésbé jellemző. Még a fiatalabb, iskoláskorú gyerekek között sem gyakori a barátkozás, noha náluk jóval kisebbek a nyelvi akadályok.

Befejezésül – összhangban a bevezetőben leírtakkal – újra hangsúlyozom, hogy tanulmányomban egy alig négy-öt éve elkezdődött folyamat néhány jellegzetességét próbáltam bemutatni és részben értelmezni. A legtöbb kivándorolt család jogi helyzete a kutatás időpontjában még bizonytalan volt, ez szintén meghatározta a vizsgálat körülményeit.

A migrációs folyamatnak a roma kultúrára gyakorolt hosszabb távú hatásait ma még nehéz megjósolni. Mindazonáltal nagy lehetőségnek tartom, hogy egy közösség kialakulásának-átalakulásának kezdetén jelen lehettem, és megpróbálhattam rögzíteni azokat a sajátosságokat, amelyeket egy radikális környezeti és társadalmi változás hoz e közösség tagjainak életében.

IRODALOM

- BOYD, MONICA (1999): Integrating Gender, Language, and Race. In HALLI, SHIVA S.–DRIEDGER, LEO (eds.): *Immigrant Canada: Demographic, Economic, and Social Challenges*. University of Toronto Press, Toronto, 282–306. o.
- ESSES, VICTORIA és mások (1999): Economic Threat and Attitudes toward Immigrants. In HALLI, SHIVA S.–DRIEDGER, LEO (eds.): *Immigrant Canada: Demographic, Economic, and Social Challenges*. University of Toronto Press, Toronto, 212–229. o.
- FEJŐS ZOLTÁN (1993): *A chicagói magyarok két nemzedéke 1890–1940*. Közép-Európa Intézet, Budapest.
- FORMOSO, BERNARD (2000): Cigányok és letelepültek. In PRÓNAI CSABA (szerk.): *Cigányok Európában 1*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 29–180. o.
- HAJNAL LÁSZLÓ ENDRE (1999): Nagyvárosi cigányok az új gazdasági környezetben. *Regio*, 1. sz., 84–102. o.
- HAJNAL LÁSZLÓ ENDRE (2000): Budapesti oláh cigányok migrációs stratégiái. *Mozgó Világ*, 10. sz., 104–108. o.
- HARNEY, NICHOLAS DEMARIA (1998): *Eh, Paesan! Being Italian in Toronto*. University of Toronto Press, Toronto.
- HÁRS ÁGNES (1991): A nemzetközi migráció néhány problémájáról. *Szociológiai Szemle*, 2. sz., 123–138. o.
- HORVÁTH KATA (2001): *Cigány munka – gádszó munka*. Kézirat. Budapest.
- KERTESI GÁBOR (2000): Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. In HORVÁTH ÁGOTA–LANDAU EDIT–SZALAI JÚLIA: *Cigánynak születni*. Tanulmányok, dokumentumok. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 425–469. o.
- KISS JUDIT (1993): Nemzetközi migráció: tények, tendenciák és távlatok. In TAMÁS PÁL–

- INOTAI ANDRÁS (szerk.): *Új exodus*. MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja, Budapest, 40–59. o.
- LEVAI IMRE (1993): Nemzetközi migrációs modellek: főbb típusok és trendek. In TAMÁS PÁL–INOTAI ANDRÁS (szerk.): *Új exodus*. MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja, Budapest, 19–39. o.
- LIÉGEAIS, JEAN-PIERRE (1998): *Romák, cigányok, utazók*. Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, Budapest.
- LOVELL, JULIA (2000): WCRA – Western Canadian Romani Alliance. *Romano Lil*, Toronto, September, 4. o.
- MCGOWN, RIMA BERNS (1999): *Muslims in the Diaspora: The Somali Communities of London and Toronto*. University of Toronto Press, Toronto.
- NEUWIRTH, GERTRUD (1999): Toward a Theory of Immigrant Integration. In HALLI, SHIVA S.–DRIEDGER, LEO (eds.): *Immigrant Canada: Demographic, Economic, and Social Challenges*. University of Toronto Press, Toronto, 51–69. o.
- NIEDERMÜLLER, PÉTER (1990): An Anthropological Approach to the Study of Immigration. In PUSKÁS, JULIANNA (ed.): *Overseas Migration from East-Central and Southern Europe 1880–1940*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 227–235. o.
- OKELY, JUDITH (1983): *The Traveller Gypsies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- OLÁH SÁNDOR (1996): A székelyfői migráció előtörténetének áttekintése. In BODÓ JULIANNA (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 15–35. o.
- PIASERE, LEONARDO (1997): *A ciganológusok szerelmei*. Válogatott tanulmányok. ELTE BTK Kulturális Antropológiai Szakcsoport, Budapest.
- PORTES, ALEJANDRO–BÖRÖCZ JÓZSEF (1989): Keserű kenyér: A munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái. *Szociológia*, 1. sz., 11–31. o.
- PRÓNAI CSABA (2000): Néhány gondolat a cigány társadalomról. Patrick Williams szociálintropológiája. *Kultúra és Közösség*, 2000–2001, 1. sz., 53–59. o.
- PUSKÁS JULIANNA (1982): *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RAM, BALI-SHIN, Y. EDWARD (1999): Internal Migration of Immigrants. In HALLI, SHIVA S.–DRIEDGER, LEO (eds.): *Immigrant Canada: Demographic, Economic, and Social Challenges*. University of Toronto Press, Toronto, 148–182. o.
- STEWART, MICHAEL SINCLAIR (1994): *Daltestvérek*. T-Twins – MTA Szociológiai Intézet – Max Weber Alapítvány, Budapest.
- SZUHAY PÉTER (1999): Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében. In GLATZ FERENC (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 139–161. o.
- TÓTH JUDIT (1994): *Menedékjog – kérdőjelekkel*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- TÓTH PÁL (1998): A falusi cigányság és az informális szektor. In KOVALCSIK KATALIN (szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. BTF–IFA–MKM, Budapest, 175–184. o. /Tanítók kiskönyvtára 9./
- WILLIAMS, PATRICK (2000a): A párizsi kelderások láthatatlansága. In PRÓNAI CSABA (szerk.): *Cigányok Európában I*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 183–205. o.
- WILLIAMS, PATRICK (2000b): Michael Stewart: Brothers in song. 1987. In PRÓNAI CSABA (szerk.): *Cigányok Európában I*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 336–341. o.

„Sikerülnie kell”¹

Esettanulmány

2000 júniusában zámolyi, majd decemberben, mosonmagyaróvári, veszprémi, battonyai roma családokat láthattunk a tévében, amint buszra ültek, hogy a jogi és anyagi biztonság reményében külföldön kezdjenek új életet. A menekülők csendes többsége azonban nem Európát választja lakhelyül. Az év végén naponta átlagosan tizen fordultak a kanadai bevándorlási hivatalnokokhoz a bebocsátást jelentő „I’m a refugee” (menekült vagyok) szavakkal. Kanada 2000 januárjától szeptemberéig 228 roma esetben találta úgy, hogy menedékkérelme jogos, a magyarországi üldöztetéstől való félelme megalapozott. A kivilágított Lánchíd és a modern ipari parkok képei mellé új elemként a folyamatosan menekülő romák látványát is odabiggyeszthetjük az országimázstablóra.

„Sikerülnie kell” – súgja izgatottan Mária, miközben visszasétálunk a tárgyalóterembe. A torontói kormányépület sokadik emeletén, a nagyüzemszerűen működő IRB (Immigration and Refugee Board), azaz a kanadai Bevándorlási és Menekültügyi Bizottság folyosóin bolyongunk, míg a sok egyforma, gipszkarton falú szoba közt rátalálunk a sajátunkra. A folyosókon és az előterekben a világ négy sarkából érkezett menekültek, valamint a tolmácsok, ügyvédek és a kérelmekről döntő bizottsági tagok keresik a kijelölt tárgyalókat. A szünetnek vége, hamarosan folytatódik Mária több mint fél éve várt meghallgatása is, hogy eldőljön, megkapja-e a menekültstátust és a bevándorlótízumot. Nincs szívem lehüteni a lelkesedését azzal, amit az imént tudtam meg a jogi képviselőjétől: kicsi a valószínűsége, hogy sikerül meggyőznie a kéttagú bizottságot, mert a „története nagyon gyenge”, és nincsenek bizonyítékai sem.

Mária (aki kérésének megfelelően nem a saját nevéen szerepel) a szünet előtt elmesélte, hogy évekig az egyik vidéki kórház belgyógyászatán dolgozott, ám a helyzete egyre tartóhatatlanabbá vált. A betegek folyamatosan tiltakoztak az ellen, hogy cigány ápoló adja be az injekciót és a gyógyszereket, mert attól féltek, hogy ártani akar nekik. Mária szerint a munkáját soha nem érte kifogás. A főnökei egy ideig védték, de amikor egyszerre több új ápoló került a kórházhoz, megritkult körülötte a levegő. Egy idő után a főnővér megkérte, hogy menjen el, mondván, a jelenléte árt a kórház hírnevének, Mária azonban kilátásba helyezte, hogy panaszt tesz az igazgatónál. A főnővér ekkor megfenyegette, hogy fegyelmi úton bocsátja el, mire Mária, aki nem túl járatos a munkajog rejtelmeiben, de – mint az a tárgyaláson is kiderült – büszke és karakán fiatal nő, inkább nem ment be többet

¹ Az írás megjelent az *Élet és Irodalom* 2001. január 19-i számában.

dolgozni. Így persze nincs is semmilyen papírja, bizonyítéka állása megszűnésének körülményeiről.

A szünetben Lisa Winter-Card, Mária fiatal ügyvédnöje elmondta, hogy a Magyarországról érkezők szinte mind azt állítják, hogy romák, és otthoni üldöztetésük miatt kérnek menedékjogot Kanadában. Szerinte a konkrét esettel több probléma is van. Mária nem próbált harcolni az igazáért, holott a menekültstátus odaitétele során fontos szempont, hogy a kérelmező kimerítette-e hazájában az összes jogorvoslati lehetőséget. A kérelem elbírálásának kulcseleme ugyanis az üldöztetés tényének megalapozottsága. Nem csupán az minősül üldöztetésnek, ha maguk az állami intézmények lehetetlenítik el az ember életét, hanem az is, ha az állam nem védi a polgárait a helyi, többségi lakosság által elkövetett diszkriminációtól, vagy eltűri azt, és az egyéni sérelmek törvényesen nem orvosolhatók. Az ügyvédnö szerint nagyban csökkent Mária esélyeit, hogy nem várta meg a kirúgását, nem fordult munkaügyi bírósághoz, és meg sem próbált más kórházban elhelyezkedni. Tisztában van ugyanakkor, és érvelt is a szünet után azzal, hogy a cigányellenesség szempontjából Magyarország homogénnek tekinthető, és Máriát valószínűleg más kórházakban sem fogadták volna tárt karokkal.

A Magyarországról ideutazó menekültek Máriánál általában lényegesen felkészültebben érkeznek a tárgyalásra. Nem csupán a személyes sérelmeiket igyekeznek minél több dokumentummal igazolni, hanem utalnak az általános cigányellenességre, a diszkriminációs esetekre is. A legtöbben a rendőri, önkormányzati jogsértésekre, a lakóhelyi szegregációra, munkahelyi diszkriminációra és a többségi lakosság ellenszenvére, gyűlöletére, rasszista megnyilvánulásaira panaszkodnak. A torontói ügyvédeknel és jogsegélyirodákban több olyan eset leírása olvasható, amelyekről a magyarországi jogvédők sem hallottak soha. A hivatal kutatási osztálya folyamatosan frissíti a magyar dossziét, annál is inkább, mert 2000 januárjától november végéig Pakisztán és Sri Lanka után Magyarországról érkezett a legtöbb menekült. A többségük gyerek vagy fiatal, a harminc alattiak több mint kétszer annyian vannak, mint az idősebbek. A bevándorlási minisztérium (Department of Immigration and Citizenship Canada) adatai szerint augusztusig havonta mintegy 135 menedékkérelmet nyújtottak be magyar állampolgárok, ez a szám azonban az ősz folyamán novemberre már 290-re szökkent fel. Jelenleg tehát naponta átlagosan közel tizen fordulnak menekültként a kanadai hatóságokhoz, melyek januártól november végéig 1884 magyar beadványt regisztráltak.

Minden jel szerint a menekültek számának hirtelen megugrása nem a véletlen műve, hanem egy többéves folyamat legújabb fejezete. Már 1998-ban érezhető volt, hogy a növekvő számú magyarországi menedékkérelem miatt adminisztratív megszorítások várhatók. Kézenfekvő lett volna, hogy Ottawa a vizumkényszer visszaállítását rendelje el, ahogyan az, ugyanabban az évben, a meglóduló roma menekülthullámra válaszul Csehország esetében történt. Feltehetően a két ország élénkülő gazdasági kapcsolataira és a befolyásos kanadai magyar közösség érdekeire való tekintettel azonban esetünkben erre mégsem került sor. Helyette a kanadai menekültügy történetében először és azóta is példa nélkül álló módon mintaeseteket állítottak: két kijelölt család kérelmének a tárgyalásaira 1998 novemberében magyarországi tanúkat hívtak. Philip Palmer, az IRB szóvivője szerint a mintaesetek felállítására hosszú folyamat eredményeképpen történt: könnyíteni és egyszerűsíteni akarták a bizottsági tagok munkáját, hogy ne kelljen minden egyes esetben lépésenként megvizsgálniuk a magyarországi helyzetet, valamint „jogi trendeket kívántak létrehozni”.

A magyar tanúk (Bíró András emberi jogi aktivista, Farkas Flórián, az Országos Cigány Önkormányzat elnöke, Hóltzl Lipót, az Igazságügyi Minisztérium akkori helyettes államtitkára és Kaltenbach Jenő kisebbségi ombudsman) meghallgatását követően 1999 januárjában elutasították a „mintacsaládok” menedékkérelmét. A megalapozottnak talált menekültkérelmek aránya ezt követően meredeken visszaesett: míg 1998-ban 217 elbírált kérelemből 153 alkalommal bizonyítottan találták az üldöztetést, 1999-ben 448-ból mindössze 74 pozitív döntés született.

A mintaesetek felállításához a magyar menekültekkel foglalkozó ügyvédek egy csoportja szerint az IRB-nek nem volt joga. Lisa Winter-Card elmondta, hogy a kanadai jogrendszerrel ellentétben a menekültügy nem precedensalapú, tehát a korábbi döntésekre a kérelmek elbírálásakor nem lehet hivatkozni. „Tisztességtelen volt a mintaesetek állítása – panaszkodik az ügyvédnő –, mivel a családok képviselőinek az IRB-vel szemben nem állt rendelkezésére korlátlan anyagi tartalék, hogy tanúkat hívjanak.” Rocco Galati, egy másik torontói ügyvéd úgy véli: az, hogy a kiválasztott mintaesetekhez magyarországi kérelmekben tapasztalatlan döntőköket (bizottsági tagokat) jelöltek ki, azt bizonyítja, hogy a két mintaeset csak színjáték volt. Az IRB szóvivője szerint azonban a magyar területen valóban szűznek mondható tagok kijelölése éppen azt a célt szolgálta, hogy mentesek legyenek a korábbi tapasztalatoktól. Philip Palmer azt is leszögezte, hogy a kérelmezők is hívhattak tanúkat, csak azok nem jöttek mind el. Rocco Galati mindenesetre a panaszkodásnál lényegesen messzebb ment: a szövetségi bíróságon a mintaeseteket megfellebbezve azok megsemmisítését kezdeményezte. Miután 2000 márciusában a szövetségi bíróság engedélyezte a fellebbezés benyújtását, Galati egyben a szövetségi kormányt is beperelte. Torontói irodájában igen indulatosan fogalmaz: „Csoport nevében indítok pert a kormány és az IRB ellen, mert emberiségellenes büntetést követtek el. Ugyanez vonatkozik az itt tanúskodó magyar tisztviselőkre, akik hamisan írták le a magyarországi helyzetet, és ezért leginkább a börtönben lenne a helyük. Az embernek kómában kell lennie ahhoz, hogy ne lássa a romák problémáit Magyarországon.” Miután a tárgyalásra a mintaesetekben segédkező hivatalnokoknak is idézést küldött, Galati szerint nagy riadalom támadt az IRB berkeiben.

Az ügyvédek szerint javarészt ennek az idézésnek tudható be, hogy hamarosan újabb fordulat állt be a magyarországi kérelmek elbírálásában: 2000 júliusának elején egy héttagú család kapta meg Torontóban a menekültstátust. Az esetüket az teszi különlegessé, hogy míg a megelőző időszakban az ismertté vált pozitív döntések mind olyan, nagyon jól dokumentált esetekben születtek, amikor a kérelmezőket személyesen érte inzultus, ez a család az általános helyzetre panaszkodott. Yasmeen Siddiqui bizottsági tag vette a fáradságot, és másfél év után elsőként ismét tételesen végigvizsgálta az emberi jogok érvényesülését Magyarországon. A döntés indoklásában kijelentette, hogy a mintaesetek óta új és meggyőző bizonyítékok merültek fel. Szerinte ezek azt valószínűsítik, hogy az 1997 óta Kanadában tartózkodó kérelmezők hazatérésük esetén további üldöztetésnek lesznek kitéve. A júliusi döntésről ma már látható, hogy szintén mintaesetként hatott: azóta ismét jelentősen emelkedett a pozitívan elbírált kérelmek aránya: januártól június végéig 568 döntésből 91 volt pozitív (16 százalék), ezzel szemben júliustól szeptemberig 290-ből már 137 (47 százalék), és feltehetően ez a tartósan javulónak tűnő befogadási tendencia is gerjeszti az ősi kivándorlási hullámot.

Az immár tömegesnek mondható exodus az elmúlt évtizedek során a romák körében felhalmozódott, a mellözöttség és kitaszítottság okozta frusztráció talán legelkeseredettebb

megnyilvánulása. Kanadában, Magyarországgal ellentétben, szinte ismeretlen a cigányellenesség, mindenkinek jut munka, a nagyvonalú menekültügyi szabályozás pedig másfél-két évig még véglegesen elutasított kérelem mellett is legális tartózkodást és munkavállalást tesz lehetővé. A torontói repülőjegy drágasága persze erős szelekciós tényezőként hat: a szegényebb és rosszul tájékozott, jellemzően vidéki romáknak a nem kifejezetten menekültbarát Európai Unió jut, míg Kanadába inkább a némi tartalékkal rendelkező, tájékozottabb, jellemzően muzsikás cigányok és családjaik utaznak. A nagyobb városokban élő, fiatal és ezért még kevésbé helyhez kötött romák körében az utóbbi időben elterjedt egyfajta kivándorlási láz, amit – beszélgetéseinkből leszűrhetően – változó mértékben fűt a sorsuk, kilátásaik miatt érzett keserűség és a kíváncsiság. Mivel felmérés mostanáig nem készült, pontosan egyelőre nem tudható, hogy a kivándorlást milyen egyéni és közösségi sérelmek, indokok motiválják. Hogy azonban ezek az érvek nyomósak, az a kiutazók számán egyértelműen lemérhető.

A tárgyaláson a (magukat romának mondó) magyarországi menekülteknek három dolgot kell bebizonyítaniuk: hogy valóban cigány származásúak, hogy szavahihetőek, és hogy az elszenvedett sérelmeik üldöztetésnek minősülnek. Az ügyvédek is elismerik, a menekültek pedig sokat panaszkodnak amiatt, hogy sok nem cigány adja ki magát romának, és állítólagos üldöztetésükre hivatkozva meg is kapják a menekültstátust. A szabad identitásválasztás persze Magyarországon is alkotmányos alapjog, de üldöztetés szempontjából nyilván az számít csak cigánynak, akit a többségi lakosság annak tekint. Ha valaki egyáltalán nem látszik romának, azt odahaza kevesebb sérelem és atrocitás érte, így Kanadában vagy kérelmének súlya, vagy szavahihetősége gyengül.

Mária esetében a származás egyáltalán nem lehet kérdéses – gondolnám –, mert sötét bőrszíne azt egyértelművé teszi. A bizottság azonban semmit nem vesz kézpénznek, Máriára kérdések sora zúdul. Honnan ismerik fel a magyarok, hogy cigány? Milyen nyelven beszéltek otthon? Mivel foglalkoztak a szülei, nagyszülei, hol tartják édesapja hegedűjét, milyen cigány csoportok élnek Magyarországon? Mária igyekszik mindenre türelmesen válaszolni, de kérdezői értetlenkednek, a tolmácsnő is félre-félrefordít, Mária pedig lassan ingerültté válik: nem érti például, miért kell ötödször is elmagyaráznia, hogy odahaza azért ismerhető fel, hogy cigány, mert egyrészt sötét a bőre, másrészt magyarul beszél. A bizottság rögvest elbizonytalanodik: lehet, hogy Mária mégsem roma? Még hogy onnan ismerhető fel, hogy magyarul beszél?! Sokszor érzem, hogy egy félszavas magyarázattal helyre tudnám billenteni a holtvágányra terelődött meghallgatást, de a szabályok szerint tilos megszólalnom. Végre a tolmácsnő és a bizottság is megérti: a bőrszíne miatt még külföldinek nézhetnék, de ha magyarul szólal meg, már tudható, hogy roma.

Mária semmilyen eszközzel nem próbálja feltupírozni a kórházi történetet. Szükszavú beszámolójából kiderül, még mindig fáj neki, hogy megkérdőjelezték az emberségét és a szakmai hozzáértését. Várnám, hogy hosszabban kifejtse a megaláztatásokat, hiszen a bizottság éppen azokra kíváncsi, az ügyvédnő is kérdésekkel próbálja kicsalni belőle Canossájának állomásait, de Mária nem áll kötélnek. Marad a tényeknél és nem színezi ki meghurcoltatásának részleteit. Az ügyvédje szerint rosszul teszi, mert – mint később elmondja – néha még a legreménytelenebb esetet is kedvezően fogadják, ha megfelelő a „körítés”. Felidézi egy Erdélyből Magyarországra átteleptült család esetét, akik az IRB előtt arra hivatkoztak, hogy a magyarok nem szeretik az erdélyi menekülteket, „lerománozták” őket és elviselhetetlennek érezték a helyzetüket. „Kevés reménytelenebb esetre

emlékszem, szinte semmi esélyünk nem volt – emlékszik vissza Lisa Winter-Card. – Az egyik bizottsági tag végül kérdezgetni kezdte a nagyon aranyos, szőke kislányukat is, aki kék szemében könnyekkel mesélte el, hogy mennyit csúfolták az iskolában. Erre aztán hamar vége lett a meghallgatásnak, és a család menedékkérelmét jóváhagyták. Volt itt sötétebb bőrű roma család is, a kisfiukra ráuszították a kutyát a szomszédok, még itt, a tárgyalóteremben is látszottak a lábán a szövethiányok, őket bezzeg elutasították” – méltatlankodik az ügyvéd.

A két ország kapcsolatait nyilvánvalóan megterheli, hogy Kanada sok magyar állampolgár esetében elismeri az odahaza őket érő sérelmek súlyosságát, és azt, hogy az állam nem védi meg őket. Mivel a sok menekült jelenléte Ottawában költségvetési problémával jár, Magyarországnak pedig presztízavesztést jelent, felmerül a kérdés: mennyire képes befolyásolni a politika a menedékkérelmi döntéseket? A menedékkérelmeket elbíráló IRB mandátuma szerint független döntőtestület és elvileg mentes a hatalmi befolyásoktól. Rocco Galati azonban cáfolja ezt. Szerinte az, hogy a bizottság tagjait határozott időre nevezik ki és a kinevezésüket a teljesítményük függvényében hosszabbítják meg, éppen a befolyásolhatóságukat biztosítja. Mivel a tagok bérezése kanadai viszonylatban is kiemelkedő, Galati szerint a legtöbb bizottsági tag igyekszik úszni az árral és megfelelni a vélt elvárásoknak. „Másképpen hogyan magyarázhatók a döntési preferenciák hirtelen irányváltásai?” – érvel az ügyvéd. A bevándorlási minisztérium szakértője, Anthony Iozzo szerint a döntésekben megfigyelhető trendek nem a politika befolyásának tudhatók be, hanem annak, hogy a tagok olvassák egymás határozatait, és a meggyőző, világos érvelés hat saját döntéseikre is, a kifogásolt következtetlenségeket pedig az „emberi tényező okozza”. Az értékelési formanyomtatványból mindenesetre az derül ki, hogy a bizottsági tagok munkájának mérlegelésekor nem szempont a döntések helyessége, pontossága. Iozzo kijelentette, hogy sokan visszaélnék Kanada menekültpolitikájának engedékenységevel, és a bizottság sem lehet teljesen biztos a döntéseiben, hiszen „a kérelmező fejébe nem lehet belelátni”.

Próbálom én is kitalálni, mi jár a két döntnök fejében, míg az ügyvéd záróbeszéde alatt lelkesen bólogatnak. Mária visszafogottsága, úgy tűnik, nem vált egyértelműen a kárára, mert a színesebb történetekhez szokott bizottsági tagok legalább a szavahihetőségéről teljesen meggyőződtek. Néhány percnyi tanácskozás után úgy döntenek, hogy egy hónappal elnapolják a meghallgatást, ennyi ideje van Máriának beszerezni a kórháztól egy papírt elbocsátásának körülményeiről. Látom az arcán, ezt jó jelnek tekinti. A tagok közönyös tekintettel szedik össze iratcsomóikat, csak az ügyvéd néz lesújtottan maga elé.

Cigányzenészek

A cigányság arisztokráciájának tekintett zenészek a magyar reformkor óta fontos szerepet töltenek be a kulturális életben. A XIX. század jeles zenetörténésze, Mátray Gábor így ír róluk (bár egyes megjegyzéseiben a korabeli cigányságról kialakított közvélekedéstől nem tudta magát függetleníteni):

„A nagyobb jelességre emelkedött zeneművész tehát épen úgy vívja ki a világ tisztelőtét és a századokig hangzó hirt s nevet, miként a köztapsokban részesült jeles népzeneész, ki (legyen bár a legaljasbb népfaj származéka) műtehetségét a maga nemében kitűnő fokig művelvén, érdemessé teszi magát, hogy ne csak kortársai viseltessenek méltánylással iránta (kivált saját honában, melynek hosszas szolgálatát szentelé), hanem arra is tarthasson számot, hogy utolsó pihégésével ne tűnjék el egyszersmind emlékezőte az utókor elől.” (Mátray, 1984a: 288)

Napjainkban a cigányzenészek körében is jelentős életmód- és zenei stílusváltásnak lehetünk tanúi: szinte megszűnt a magyar nótához kapcsolódó, éttermi zenélés mint megélhetési forma, de egyre több cigány származású művész van a komolyzene és a jazz területén, továbbá egyre népszerűbbé válnak az autentikus cigány népzenei játszó együttesek.

A tanulmány első részében röviden és vázlatosan áttekintem a cigányzenészek múltját, kulturális szerepét a XX. század első feléig. A második részben a migrációkutatáshoz készült, kilenc strukturált mélyinterjú elemzése alapján bemutatom a zenészek mai helyzetét, (társadalmi tagozódásukat, a külföldi munkalehetőségek iránti érdeklődését és az ehhez kapcsolódó tényezők – mint az információszerzés, a médiafogyasztás, az utazás körülményei és szervezése stb.) szerepét. Végül a *Mellékletben* egy interjú szerkesztett, rövidített változata olvasható.

„MINDEZ CSAK MÁMOR, VAGY LEGFELJEBB ÁLOM”¹

A kutatások alapján mítosznak tekinthető az a vélekedés, hogy a cigányok zenélésre születtek, és ez a tevékenység Indiából hozott ősi mesterségük.² A cigányok XIV–XV. századi Magyarországi betelepődése után először XVI–XVII. századi források említik néhá-

¹ A fiatal Széchenyi István naplójából vett mottót idézi – Szabolesi nyomán – Sárosi (1998: 370)

² Több tanulmány is foglalkozik a kérdéssel, például Havas, 2000.

nyukat zenészként. Egykorú nyugat-európai feljegyzésekben sincs nyoma, hogy a cigányság meghatározó vagy elsődleges megélhetési forrása a zenélés volna. Ezért is tűnik meglepőnek, hogy a kovácsmesterség és egyéb kézműipari tevékenységek mellett a XVIII. század második felében szinte a semmiből, meglepetésszerűen megjelenő cigánybandák tagjai már hivatásszerűen is a szórakoztató zenélésből próbáltak megélni. Eleinte még csak kiegészítő tevékenységként – Czinka Panna (1711–1772), akit az első cigányprímásnak szoktak tekinteni, a feljegyzések szerint a zenélés mellett gyakran segített férje kovácsműhelyében is, aki pedig szintén zenélt felesége bandájában –, később, a szórakoztató zene iránti kereslet egyre nagyobb igényei miatt, már egyedüli foglalkozásként:

„A rendes lakos cigány nemcsak Vulcan fia [kovács], de egyszersmind Apollóé is, és ő a helység zenésze s köztők elég van, kit bátran lehet virtuoso-nak mondani.” (Ács Gedeon feljegyzései 1856-ból, idézi Mezey, 1986: 64)

A fordulatot, felemelkedési és megélhetési lehetőséget a magyar nemzeti öntudatra ébredéssel együtt megjelenő és hosszú időre uralkodóvá váló zenei műfaj, a verbunkos teremtette meg. A verbunkos – rábeszélés, meggyőzés, toborzó – eredetileg olyan férfi tánc, amit a Habsburg Birodalom országaiban az állandó tömeghadsereg megszervezésétől az általános hadkötelezettség bevezetéséig olyan alkalmakkor táncoltak, amikor fiatalokat próbáltak meggyőzni a katonaságra való felvételéről, és rábeszélni őket a kalandosnak feltüntetett katonaságra önkéntes vállalkozására. A tánc pedig elképzelhetetlen lett volna zene nélkül. Egyre nagyobb igény volt olyan emberekre, akik megfelelő színvonalon tudják szolgáltatni hozzá a zenét, és egyre többször igényelték a gazdagok is szórakozásaikhoz ezt az újfajta muzsikát. Ebből az időszakból feljegyzések is tanúskodnak arról, hogy a sok zeneszolgáltatás mellett alig tudják eredeti szakmájukat folytatni néhányan a cigányok közül:

„A' mi pedig közelébb szorongat, a' verbuncus katonáknak kénytelen is szolgálnom kellett hegedülésemmel. Ekkor szegény állapotomhoz képest is magam dolgához nem láthatok, csak most Adventre hagytam félbe, ismét azt kívánják, azon szolgálatra előálljak... Különben is annak idejében az uraknak is megkívántatik szolgálatom.” (Vadász Kozi miskolci cigány, 1781-ben, idézi Tóth, 1994: 52)

Mindez következett abból is, hogy a magyar nemzeti ébredés és a formálódó nemzeti kultúra erősen igényelte egy sajátos magyar zene megteremtését. Országunktól nyugatra ekkor éli virágkorát a később bécsi klasszicizmusnak nevezett zenetörténeti korszak, olyan nagyságok alkotnak, mint Haydn, Mozart és Beethoven. Az ebben az időben fejletlennek mondható magyar zenekultúra forradalmi megújulásra várt, és ennek végrehajtói, részesei elsősorban a cigányzenészek lettek.

A cigányság státusában bekövetkezett változás további magyarázat. Sárosi Bálint sokszor idézett megállapítása szerint:

„... a cigányok szórakoztató zenében való hatalomra jutását nagyban elősegítette a társadalomnak a szórakoztatók iránt tanúsított lenéző, elítélő magatartása. Ami a társadalom kereteibe szorosabban beletartozók számára megalázkodásnak, lecsúszásnak számított, az ő viszonyaik között éppen a társadalomba való bejutás, az érvényesülés

legjobb útját jelentette. A 18. század végére, a cigánybandák első sikeres megszólalásával valóban eljutottak odáig, hogy a cigányfoglalkozások között (az addigi kovácsmesterséggel szemben) a zenélés lett a legrangosabb, a cigányok számára is legvonzóbb foglalkozás.” (Sárosi, 1971: 55³)

A későbbi társadalmi elismerés pedig komoly alkalmazkodási készséggel és önfegyelmel kellett összekapcsolódjon, hiszen a magyar urak sajátos szórakozási stílusa miatt sok megalázó helyzetet kellett átélniük és elviselniük a zenészeknek a megélhetésük érdekében. Sokáig (XIX. század) az éttermi zenészek tányérozással gyűjtötték össze honoráriumukat, de régi hagyomány volt a vonóba húzott, hangszerbe dobált vagy nyállal a homlokra ragasztott papírpénz is. „*Dől, mint a bögőbe a húsas*” – jellemezte a helyzetet a közmondás, de egyéb „tréfák” is járták a mulatságokon. Mint Sárosi írja:

„Nem volt ritkaság, hogy lakodalom idején a szertelen kedvű férfi budira kísértette magát a zenészekkel ..., hogy azok a deszkaéptményt körülállva, a benti eseményt zenével, a megfelelő pillanatban tussal kísérik.” (Sárosi, 1996: 40)

A cigányzenészek egyre nélkülözhetetlenebb „kellékeivé” válnak a mindennapi szórakozásnak. Kezdi külföldön is megismerni a cigányok zenei tudását:

„A miskolci cigányokat hallottam néhányszor játszani, s megvallhatom, a zenéjük rászolgál a megbecsülésre. Bár nem játszanak mindnyájan kottából, ennek ellenére mégis oly jól, hogy elfelejti az ember: tanulatlan zenészeket hallgat. Különös erősségük a magyar táncokban van, de a kesergőben is mesterek. A miskolci cigányok minden táncmulatságon és minden olyan ünnepségen játszanak, amely a városban tartatik, s igen jól megfizetik őket, sőt, tülekednek értük: innét a büszkeség, melyet náluk tapasztaltunk, s mely kiderül öltözködésükből, étkezési és italozási szokásaikból, beszédmódjukból, járásukból és a másokkal szemben való egész viselkedésükből... Sokan már olyannyira ki is művelődtek, hogy zavarban vagyunk: vajon valódi cigányokkal van-e dolgunk? Még fekete színük is észrevehetően megváltozott.” (Jakob Glatz 1799-es írását idézi Tóth, 1994: 52)

A zenészek pedig fokozatosan a „cigányság arisztokratái” lesznek, egyre jobban elszakadnak a nem zenével foglalkozóktól, új mesterségüket átörököltik utódaikra. Nem mintha velük született zenei képességeik volnának, hanem mert az utódok a megélhetés biztos reményét nyújtó zenei közegben, a szakma tiszteletére nevelve nőnek fel, kiskoruktól rendszeres zenei képzést kapnak. Mátray Gábor, a korszak jelentős zenetörténésze így ír:

„Cigányok tulajdona leginkább minden egyéb nemzetiségeink közt a muzsikára való kedv. [...] Különbén már a 7 esztendőös purd é is elkezd valamelly eszközt cincogtatni, s gyakorlás által hihetetlen mesterségre emelkedik. A Klavirt kivéve majd minden jelesebb eszközt megtanulnak.” (Mátray, 1984b: 183)

³ Sárosinak ezt a művét mint a cigányzenével és a cigányzenészekkel foglalkozó, a kérdés máig legteljesebb összefoglalását mindenki figyelmébe ajánljuk.

A XVIII. század végén alig 1600 cigányzenészt említenek az összeírások, száz év múlva viszont már 17 ezer zenész cigányt regisztráltak Magyarországon. A falusi zenészekről a külföldön is jól ismert bandákig széles társadalmi skálán elhelyezkedő, a cigányság minden idők legsikeresebb és leginkább megbecsült tagjai írták be nevüket a magyar történelembe. A cigányok egy része, felismerve a társadalom által felkínált lehetőséget, saját boldogulását is megteremtve, meghatározó részesévé vált a magyar zenekultúrának. A XIX. század első felére a cigányzenészek kivívták a társadalom megbecsülését, a nemzeti zene képviselőivé és a polgári átalakulásért küzdő nemzeti mozgalom tagjaivá váltak. Bihari János (1769–1828) a reformkor kétségkívül legnagyobb és leghíresebb primása, akinek művészete folytán vált a verbunkos véglegesen a magyar zenetörténet meghatározó részévé, és egy zenei korszak elnevezésévé is. Az első olyan cigányzenész volt, akinek tevékenysége körül egész kultusz alakult ki, ő vált elsőként vagyonossá (bár szegénységben halt meg), megnyitva a híres primások sorát. Korabeli feljegyzések szerint a legnagyobb politikai eseményekhez kapcsolódó bálók állandó zenésze volt, akinek játékaért egyaránt rajongtak a császári udvarban és minden társasági eseményen, de Liszt Ferenc, Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel is lelkes hívei voltak, így

„... fejedelmek és főurak épp úgy nem tudtak ellenállni hegedűje varázsának, mint a szegény mesterlegény, ki utolsó keresményét is odadobta a nagy cigány körülhordott kalapjába.” (Evva Lajos 1875-ös írását idézi Sárosi, 1971: 75)

A cigányzenekarok tömeges elterjedése, a leghíresebb primások megjelenése a XIX. század közepére tehető. Ott voltak a cigánybandák az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonái között, és a kiegyezésig mindvégig segítették a nemzeti ellenállás ébren tartását. Elég csak néhány híres nevet említenünk: Sárközy Ferenc (1820–1890) Kossuth Lajos hadnagya és a szabadságharcban részt vevő cigányzenészek főkarmestere; vagy Boka Károly (1808–1860) debreceni primás, aki olyan tiszteletnek örvendett, hogy – a krónikák tanúsága szerint – a temetésén több mint tízezer ember vett részt; vagy Patikárus Ferenc (1827–1870), aki zenei versenyen mérte össze tudását id. Rácz Pállal, és ezen alkalmából olyan emberek ültek a zsűriben, mint Erkel Ferenc, Mosonyi Mihály, Ábrányi Kornél, Mátray Gábor és a korszak hasonlóan ismert személyiségei. És bár Rácz Palinak csak a második helyet ítéltek, nem akármilyen hatással lehetett a közönségre, ha Jókai Mór róla mintázta *Fekete vér* című regényének főhősét, és mindmáig sokak ismerik híres szerzeményét, a *Lehullott a rezgő nyárfa...* kezdetű magyar nótát, amelyet 120 cigány játszott a temetésén.

A szabadságharc leverése utáni években kiemelten támogatják a cigányzenészeket, akik hangversenykörutakat szerveznek az országban, ezzel is fenntartva a nemzeti ellenállás szellemét. Ekkorra már egész zenészdinasztiák alakulnak ki, körükben a kovács- és egyéb mesterségek üzése már a távoli múltba vész; elterjed a mítosz: ezek a virtuózok csakis muzsikuskok lehetnek ősi időktől fogva. A cigányság arisztokráciája egyre jobban megkülönbözteti magát a cigányság többi csoportjától, elképzelhetetlenné válik egy egyszerű „paraszt cigánynak” beházasodni egy ilyen jeles családba. A zenészek újabb generációi pedig egyre magasabb színvonalon művelik most már egyedüli szakmájukat. Mégis mind többen panaszkodnak: „hanyatlak a cigányzene”. Ennek pedig az az oka, hogy az egyre képzetesebb zenészek „idegen elemekkel” bővítik tudásukat, játszanak klasszikus zenét, operakivonatokat,

egyvelegeket is, és ez már erősen átértékeli a magyar verbunkos hagyományt. Pedig a XIX. század második felére már annyira meghatározó a jelenlétük a zenei kultúrában, hogy sokan úgy gondolják: a magyar verbunkos és a cigányok zenéje az „eredeti”, „ősi” magyar népzene. Liszt Ferenc *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon* című híres-hírhedt könyve évekig tartó vitát indított el a magyar társadalomban, bebizonyítva a verbunkos műzenei eredetét és sajátosságait.⁴

A század közepén pedig megjelenik a verbunkos hagyományaiból is táplálkozó, új magyar műfaj, az énekelt dal: a magyar nóta, más nevén a népies műdal. Hasonló társadalmi igény teremti meg ennek is az alapját, mint annak idején a verbunkosnak. A magukat haladó szellemiségűnek tartó és érző magyar felsőbb réteg igényli egy új, sajátosan magyar műfaj létrejöttét (bár Kodály Zoltán így jellemezte a magyar nótát: „a népdalkultúrából már kinőtt, de a magaskultúráig el nem jutott átmeneti embertípus zenéje” – idézi Sárosi, 1971: 137). Olyan valamire van szükségük, amelyre egyszerre lehet mulatni, szomorkodni, énekelni, részesei lenni annak a zenének, amit magukénak érznek. Nem véletlen, hogy Egressy Bénit, a *Szózat* szerzőjét tekintik a magyar nóta atyjának, aki felismerte az igényt az új műfaj iránt. Az új dalok írói pedig elsősorban vidéki nemesek, hivatalnokok, akik ebben a zeneileg egyszerű formában sikereket tudnak elérni hiányos zenei képzettségük ellenére is. Így lesz az első igazán sikeres nótaszerző Simonffy Kálmán ceglédi főjegyző és később országgyűlési képviselő, akit szerényen csak a „magyar Schubertként” emlegetnek. Őt követte Szentirmay Elemér, Dóczy József, Fráter Loránd és Balázs Árpád, hogy csak a legismertebb szerzőket említsük. De nagyon sok „egydalos” szerző létezett, mivel egy „igazi magyar úr” szinte kötelességének érezte a benne szunnyadó talentum kibontását, a magyar zenekultúra gyarapítását.

Egyes becslések szerint a XX. század közepéig mintegy harmincezer nóta született. És ezek megismertetésében, elterjesztésében a cigányzenészek nélkülözhetetlenek voltak, hiszen hangszerkíséret nélkül a nóta nem hatott igazán. Az ő szakmai tudásukon, előadómódjukon keresztül vált a magyar nóta a verbunkos folytatójává. A két világháború közötti időszakban annyira népszerű ez a műfaj – és előadók, a cigányzenészek –, hogy a muzsikások nélkülözhetetlen részei a mindennapi életnek. Olyan nagyra tartják őket, hogy néhány – természetesen nem cigány, hanem nemes, hivatalnok, orvos, ügyvéd – nótaszerző is előveszi hegedűjét és szerény zenei tudását, és cigánybandákba beállva próbálja népszerűsíteni alkotásait.

Külön kell említést tennünk Dankó Pistáról (1858–1903), a cigány származású szegedi dalszerzőről, aki nem hangszeres tudásával tűnik ki kortársai közül, hanem azzal, hogy ő volt az első cigányzenész, aki dalszerzőségével történelmi nevet vívott ki magának. Négy-száznál is több dala közül ma is közismert sok alkotása, például az *Eltörött a hegedűm...*, a *Most van a nap lemenőben...*, az *Egy cica, két cica...* kezdetűek. Jól jellemzi a cigányzene és a cigányzenészek körül kialakult kultuszt az is, hogy országos gyásszal és pompával temették Dankót, 1912-ben pedig szobrot állítottak az emlékére Szegeden.

Érdemes megemlíteni néhány momentumot a cigányzenészek külföldi útjairól is. Feljegyzések szerint már az 1780-as években is megfordultak zenészek Bécsben, a császári udvarban, 1840-ben pedig párizsi szereplésükről így tudósít a korabeli francia újság, a *Revue et Gazette Musicale de Paris*:

⁴ A vitáról bővebben lásd Sárosi, 1998: 352.

„A fővárosunkba nemrég érkezett, magát cigánynak nevező két magyar zenész és egy táncos a múlt csütörtökön a Vaudeville színpadán ragyogóan szerepelt. A zenészek nagy sikert arattak. Még többre értékeli őket az, aki tudja róluk, hogy e különös művészek a zeneművészetnek a legegyszerűbb elemeit sem ismerik, s a tökéletesség, mellyel bájos zengésű darabjaikat előadták, csupán bámulatos ösztönüknek tulajdonítható.” (idézi Csemer, 1994: 16)

A XIX. század második felétől a híres primások bandáikkal megfordulnak az akkori világ szinte minden fontos országában, és erről a magyar lapok részletesen beszámolnak. Olyan emberek lelkesednek játékukért, mint az angol uralkodó család, vagy a híres zeneszerző, Debussy. Néhány cigányzenész ugyan letelepedett külföldön, de többségükben a turnékat pénzkereseti lehetőségnek tekintették, a hazai karrier további megerősítésére kívánták felhasználni: egyre több, külföldön elterjedt zenei stílust ismertek meg, ami megalapozta a következő cigányzenész nemzedék benyomulását a jazz és a klasszikus zene területére is, bizonyítva hagyományos képességüket a fejlődésre, a megújulásra, a társadalom aktuális zenei igényeinek legteljesebb kiszolgálására. Az idő tájt a közönség még furcsállotta a külföldi hatások megszólaltatását idehaza; köztük Kodály is meglepetésének adott hangot 1925-ben: „A minap egy angol ember azon csodálkozott, hogy a budapesti cigányzenekaroktól egyebet se hall, mint jazzt és azt, hogy »Why did I kiss that girl«” (idézi Sárosi, 1996: 53).

A cigányzenészek társadalmi rangjukat, anyagi jólétüket – ha csökkenő mértékben is –, de egészen a XX. század második feléig meg tudták őrizni. Sárosi Bálint becslése alapján 1968-ban még hét-nyolcezer cigányember foglalkozott hivatásszerűen zenéléssel.

A CIGÁNYZENÉSZEK NAPJAINKBAN⁵

A mai magyar cigányzenész-társadalomban a cigány származású, hivatásos és amatőr zenészek körében három élesen elkülönülő csoport ismerhető fel. A cigányzenészek mai helyzetét e három csoport tagjaival készített mélyinterjúk alapján, a migrációs kutatás szempontjait figyelembe véve mutatom be vázlatosan. A kilenc interjúalany rövid életrajzát az egyes csoportokba való besorolás során közlöm.

A megkérdezett zenészek csak saját köreiket ismerik. A komolyzenét, a cigányzenét és az autentikus népzenei játszó csoportok között még ritkább az átjárás, mint a nem cigányok felé, ami a teljesen más életstílusból, érdeklődési körből is következik.

Tagozódás: komolyzenét, cigányzenét és autentikus népzenei játszó csoportok

Komolyzenét játszó fiatalok. A zenészek első nagy csoportját olyan fiatalok alkotják, akiknek a felmenői több generáció óta a verbunkosból kinőtt klasszikus cigányzenével

⁵ A tanulmánynak ez a része a szerző „Cigányzenészek és külföldi lehetőséik” című írása alapján készült, amely a *Mozgó Világ* 2000/10-es számában jelent meg (Kállai, 2000).

foglalkoztak, de ők már legfőképpen klasszikus zenét tanultak. Ennek oka egyfelől saját indíttatásuk, másfelől a szülők befolyása. Ők ugyanis már az 1980-as évektől látták a „kávéházi” zene hanyatlását, és gyerekeiket – ha mégis zenei pályára kívántak lépni – szinte tiltották a cigányzenétől. Így kialakult egy zeneileg nagyon magasan képzett, fiatal cigány réteg, amelynek a társadalmi státusa már egészen más, mint a szülőké. A klasszikus zenészek között azonban évtizedek óta túlképzés van Magyarországon, ezért azok, akik nem tudnak elhelyezkedni szimfonikus zenekarban vagy tanárként – és erre egyre kisebb az esély –, tudatosan készülnek a külföldi karrierre. Németül vagy angolul tanulnak, és interjúalanyaim elmondása szerint egy valamirevaló zenész az igazi szakmai és anyagi megbecsülést szinte csak Nyugat-Európában, főként Németországban és Ausztriában, vagy az USA-ban tudja elképzelni.

Az első csoportba sorolt interjúalanyokról

- Budapesten élő, 24 éves férfi, nő, egy gyereke van. A Zeneművészeti Főiskola negyedéves hallgatója, hegedű szakon. Régi zenész családból származik, nagyszülei és apja is cigányzenészek voltak, apja klarinétos. Gyerekkorában volt affinitása a hagyományos cigányzenéhez is, de apja nem engedte, hogy azzal foglalkozzon, miként testvérének sem, aki zongorázott. Így klasszikus zenét tanul gyerekkora óta, csak azzal foglalkozik. Nemzetközi versenyeken szerepel, több ismert szimfonikus zenekarban is játszik, így sokat van külföldön. Nagyon sok cigányzenészt ismer, különösen a klasszikus zene területén. Komolyan tanulja az angol nyelvet.
- Budapesten élő, 23 éves nő, hajadon, a szüleivel lakik. A Zeneművészeti Főiskola harmadéves, hegedű szakos hallgatója. Régi zenészcsaládból származik, apja cigányprímás. Bár egyáltalán nem látszik rajta etnikai hovatartozása, származását nem titkolja, de nem is dicsekszik vele. Leginkább úgy szokta környezete tudomására hozni cigány mivoltát, hogy megnevezi apja foglalkozását. Tanul németül és angolul. Szimfonikus zenekarok tagjaként sokat jár külföldön.

Egyébként ez nem csak a cigányokra jellemző: magyar zenészekkel van tele a világ összes kisebb és nagyobb szimfonikus zenekara.⁶ Ehhez hozzájárul az is, hogy egyre több Zeneakadémiát végzett zenésztől hallani: cigány származásúakat egyszerűen nem akarnak alkalmazni néhány zenekarban, és ezt a jelentkezőkkel nyíltan közlik is. Indokaik szerint a cigányok megbízhatatlanok, és akiket mégis elfogadnak, azoktól elvárják a teljes szakmai és emberi asszimilációt.

Nyugaton megbecsülik a zenészeket, senkit nem érdekel cigány származásuk. Kapnak letelepedési engedélyt, és családjukkal együtt kényelmes életet tudnak élni még egy kicsi városban is. Sok külföldi zenésszel tartanak kapcsolatot, köztük olyan magyar cigányokkal is, akik néhány éve már kint dolgoznak. Évente akár többször is találkoznak, ezekre az alkalmakra a zenekari turnék során van lehetőségük. Elmondásuk szerint ilyenkor jutnak a legtöbb információhoz a külföldi lehetőségekről, viszonyokról, és emiatt nincsenek rászorulva a tömegkommunikációs eszközök – általuk hamisnak tartott – híradásaira.

⁶ Elmondásuk szerint a magyar mellett az olasz muzikusok körében alakulnak hasonlóan a viszonyok.

Cigányzenét játszó, idősödő zenészek. A zenészek második nagy csoportja a napjainkra már előregedő generáció, amelynek tagjai az 1960–70-es években a cigányzene utolsó virágkorának haszonélvezői voltak. Egyrészt klasszikus cigányzenét játszottak, hagyományos népzenei felállásban, másrészt tánczenét. Ők voltak az igazi „vendéglátósok”, akik jól kerestek, sok pénzt fel tudtak halmozni. A fizetésüket ugyan szándékosan alacsonyan tartották, de ők nem bánták, hiszen a többszörösét megkeresték egy este a borra valóból.

A második csoportba sorolt interjúalanyokról

- Lásd melléklet (83. o.).
- Pest megyében élő, 58 éves férfi. Családjában mindig foglalkoztak zenével, de nem hivatásszerűen. Ő lett az első hivatásos előadóművész. Tánczenekarokban játszott dobosként. Mivel csak lánygyerekei vannak, senki nem követte a hivatását. A rendszerváltozás után nem tudott többé zenészként elhelyezkedni, segédmunkásként dolgozott néhány évet, de ebbe mind fizikailag, mind szellemileg belerokkant. Jelenleg rokkantnyugdíjas.
- Pest megyei városban élő, 57 éves férfi. Régi zenészcsalád tagja, nagybőgős. Fiatal korában klasszikus zenészként indult, zenekarok tagjaként már a hatvanas években sok országban megfordult (Európában szinte mindenütt járt, de többször volt a Szovjetunióban). Később inkább mégis a klasszikus cigányzenét választotta, leginkább felesége hatására, aki vidéken élt, így ő is feladta pesti egzisztenciáját. Anyagi helyzete már a nyolcvanas évek elején kezdett megrendülni, mivel nagyobb cigányzenekarokra már akkor sem volt szükség, különösen vidéken. Ekkor még néhány évet tudott játszani tánczenekarokban basszusgitárosként, vagy nyaranta néhány hónapos szerződéssel a Balatonnál. A rendszerváltozás után azonban soha többé nem tudott elhelyezkedni szakmájában. Rövid ideig gyári segédmunkásként dolgozott, de idegállapota miatt leszázalékolták. Jelenleg feleségével együtt a gyerekei tartják el, akik nem zenei pályán dolgoznak. Többé már nem akar zenével foglalkozni.
- Szolnok megyében élő 60 éves férfi, országosan ismert zenészcsalád tagja, primás. Apja zenekarában kezdte pályafutását, majd különböző népi együttesek kísérfője volt; sokat járt külföldön, többször megfordult Ausztriában, Finnországban, Németországban, Olaszországban. A rendszerváltozás után soha többé nem tudott a szakmájában dolgozni, anyagi helyzete annyira megrendült, hogy egy éve a házat a tartozásai miatt elárverezték. Fia, aki szintén tanult cigányprimás, Budapesten egy virágboltban dolgozik segédmunkásként.

Az elhelyezkedéssel nem voltak problémáik: az OSZK (Országos Szórakoztatónépzési Központ) az éppen szerződésben nem lévőket szakmai szervezetként kiközvetítette a vendéglátóhelyekre, ahol nem utasíthatták vissza őket. Nem is állt érdekükben, hiszen a zenészek szinte ingyen dolgoztak, a zeneszolgáltatás pedig egyfelől növelte a forgalmat, másfelől meg kellett felelniük az adott osztályba soroláshoz feltételként előírt kötelező zenekari nagyságnak.

A zenekarok a kiközvetítés révén gyakran eljutottak külföldre is, szerződéssel. Nem akartak kint maradni, mivel az súlyos jogi következményekkel járt volna (disszidálás), és mert a valutában megkeresett pénzükből itthon királyi módon élhettek. Mindenki törekedett

hát külföldre, de csak néhány hónapra, legfeljebb egy évre kötött szerződést. Leginkább Ausztria, Németország jött szóba, de az igazán jó (és szerencsés) zenészek eljutottak Kanadába, az USA-ba, sőt Ausztráliába is. A távoli helyeken a magyar kolóniák tagjainak játszottak, elsősorban magyar éttermek szerződtették őket.

Az 1980-as évek közepétől kezdődtek az elhelyezkedési problémák, a gépzene olcsósága erősen aláásta lehetőségeiket. A rendszerváltozás utáni privatizációban aztán egyik pillanatról a másikra váltak munkanélkülivé. Az OSZK már nem tudta megvédeni érdekeiket. Tragédiájuk, hogy a zenélésen kívül semmi máshoz nem értenek. Néhányan kényszerűségből próbálkoztak vállalkozással vagy más munkával, de a vállalkozások zöme tönkrement, és többen lelkiileg is belerokkantak a társadalmi-anyagi lefokoztatásba. Tartalékaikat mostanra elték fel, helyzetük kilátástalanná vált.

Vannak, akik még utolsó lehetőségként megpróbálkoznak a külföldi munkavállalással. Célterületként azok a helyek jöhetnek szóba, ahol még él az idősebb generációhoz tartozó magyar kolónia. Nekik még igényük van a *Gyere Bodri kutyám...* kezdetű nótára. A lehetőségek azonban egyre szűkebbek. Az öregeknek már nemigen van kapcsolatuk a kinti zenészekkel; amikor kint jártak, akkor is inkább csak egymással vagy a kinti magyarokkal érintkeztek. Így nem tanultak idegen nyelvet, ritkán tettek szert külföldi barátokra.

Autentikus népzenei játszó zenészek. A zenészek harmadik nagy csoportja általában oláh cigány származású. Autodidakta, autentikus cigány népzenei játszó együttesek tagjai, az utóbbi 10-15 évben tűntek fel, és egyre nagyobb igény van rájuk. Számukra ez elégtételt nyújt, hiszen a képzett, hagyományos klasszikus cigányzenét játszó soha nem tekintették őket zenésznek, szóba sem álltak velük.

A harmadik csoportba sorolt interjúalanyokról

- 36 éves, oláh cigány származású nő. Háztartásbeli, két gyereket nevel. Tíz éve működik közre alkalmasszerűen autentikus cigány népzenei játszó együttesekben. Mivel egyre nagyobb az érdeklődés a zenéjük iránt, jól keres vele, többször volt külföldön is.
- Budapesten élő, 26 éves cigány nő, egy autentikus népzenei játszó ismert együttes tagja. Állítása szerint nem oláh cigány, de anyanyelvi szinten beszél cigányul. Az év nagy részét külföldön tölti.
- 45 éves, oláh cigány férfi. Több vállalkozás tulajdonosa, de rendszeresen fellép autentikus cigány népzenei játszó együttesekben. Elmondása szerint ezzel jól lehet keresni, de számára ez önmagában nem kielégítő. Külföldön csak turistaként járt az elmúlt években, főleg német nyelvterületen.

Korábban nem a zenélésből éltek, hanem valamilyen vállalkozási, kereskedelmi tevékenységből, ám a zenéjük iránt mutatkozó növekvő kereslet egyre többüket ebbe az irányba fordította. Nagy sikereket aratnak külföldön, főleg angol nyelvterületen, ahol jól megfizetik őket „egzotikus” voltak miatt.

Migrációs hajlandóságuk esetleges, de cigány anyanyelvük révén könnyen tudnak kapcsolatot teremteni külföldi cigányokkal, és a jobb élet reményében hajlandók is külföldre költözni. Különösen így gondolják, mióta úgy látják, hogy igen nagy cigányellenesség van Magyarországon. Többen elmesélték, hogy bárhol járnak a világban (Anglia, Németország,

esetleg Kanada), mindig találkoznak oláh cigányokkal. Velük természetesen tudnak beszélgetni, egymás társaságát kifejezetten keresik, egymást segíteni tudják. Elmondásuk szerint elsősorban ezekből a kapcsolatokból merítik információikat a külföldi helyzetről és lehetőségekről.

A cigányzenészek és a migráció

A három csoportra tagolódó cigányzenész-társadalom tagjaival készített mélyinterjúk során igyekeztünk minél többet megtudni a migrációval összekapcsolható életútészletekről (akár a kérdezetteknek, akár az ő ismerőseiknek volt migrációs tapasztalatuk). Részletesen körüljártuk a külföldi kiutazások, munkavállalások témakörét, beleértve azok előzményeit, előkészületeit, a kinttartózkodás körülményeit, eredményességét és utóhatásait. Kíváncsiak voltunk, honnan szerezték értesüléseiket, és miként osztották meg információikat és tapasztalataikat a közösség többi tagjával.

A beszélgetésekből kirajzolódott, hogy mindezek hogyan befolyásolják migrációs hajlandóságukat.

A külföldi munkavállalással kapcsolatos történetek többsége az 1960–70-es évekből származik, amikor a zenészek Ausztriába, az NSZK-ba, az USA-ba utaztak éves szerződésekkel. Nem vitték a családot, az egész zenekar egy lakásban lakott, minden pénzt félretettek és hazahoztak. Néhányszor a család meglátogatta őket egy-egy hétre.

Többször kaptak ajánlatot a letelepedésre, de nem kívántak élni a lehetőséggel, mivel magyarnak tartották magukat és szerették hazájukat. Ma már bánják, hogy elszalasztották a lehetőségeket. „Ha kijutunk néhány hónapra szerződéssel, odakint mint magyar művészetet ünnepelnek minket. Itthon meg leköpnék, mint piszkos cigányt” – mondta egy hagyományos cigányzenét játszó férfi.

Az egyik komolyzenész mesélte: egy tizenöt évvel idősebb barátja az 1990-es évek elején egy Bécs melletti zeneiskolában vállalt tanári állást. A lehetőséget a már kint dolgozó zenész kollégáinak köszönhette, tőlük kapta az információt, hogy hegedűtanárt keresnek. Nagyon jól érezte magát, de olyan honvágya volt, hogy nem is gondolt a végleges letelepedésre (pedig még biztosítást⁷ is kötött, amit jelenleg is fizet, és jövedelmet is húz belőle). Öt év múltán egy zenei tagozatos vidéki gimnáziumba jött vissza igazgatónak. Elismerik szakmai tudását, kitűnő nyelvismeretét, és támaszkodnak kinti kapcsolataira is, hiszen azóta sok zenekari-énekkari turnét szervezett Ausztriába és Németországba a tanítványainak.

Interjúalányaim a munkalehetőségekről, a kinti körülményekről, a cigányok megítéléséről szinte kizárólag személyes kapcsolatok révén tájékozódnak. Alapvetően hazugnak tartják a médiumokat, hiszen azt hallják ismerőseiktől, régi munkaadóktól, hogy szívesen várják őket külhonban. Európában megítélésük szerint még nincs „cigánykérdés”, bár mostanában az oláh cigányok tömeges kivándorlása miatt már érezhető bizonyos ellenérzés. Őket azonban nem azonosítják velük, igaz, ők is csak zenészekkel tartanak kapcsolatot. Ismeretségeiket cigány és nem cigány emberekkel alapvetően a kinti munka során kötik. A legtöbb esetben a kapcsolat meg is marad az alkalmi találkozások szintjén, amire módot ad, ha magyar zenekarral külföldön turnéznak.

⁷ Nem tudta pontosan megmondani, mi az, talán valamiféle magánnyugdíj-pénztári tagság.

A komolyzenészek már itthon megtanulják az idegen nyelvet, kint pedig tökéletesítik nyelvtudásukat. Nem is tehetnek másként, mert egy színházban vagy szimfonikus zenekarban kizárólag a magyar nyelv ismeretével nem tudnák ellátni munkájukat. Az utazásaikat előre letárgyalt szerződés alapján szervezik meg, így általában biztosra mennek. Elmondásuk szerint többnyire a külföldi menedzserek keresik meg őket, akik pontosan tudják, „ki az, aki számít”. Mivel itthon már nincs semmilyen lehetőségük, sokan szeretnének kint maradni. Elsősorban letelepedési engedélyt akarnak szerezni, amit viszonylag könnyen meg is kapnak, mivel a kintlévők előkészítik az utazást. A menekültstátusért folyamodás csak az utóbbi időben lett divatos (nem tartják igazán hatékony megoldásnak).

A fiatalok először próbaidőre mennek valamelyik zenekarhoz, és amennyiben megszállt a helyzetük, maguk után viszik a családjukat is. A kijutás első lépése a próbajáték, amit minden külföldi zenekarnál, színháznál legalább éves rendszerességgel tartanak. Itt bemutatják játékukat, tudásukat, és ha azonnal nincs is szükség rájuk, a jobbak bekerülnek a közvetítéssel foglalkozók noteszába. Ezután már gyakorta szerződéssel és munkavállalási engedéllyel jelentkeznek náluk a szervezők. A kiutazás előtt itthon mindent felszámolnak, az utazás költségeit egyetlen megmaradt és pénzzé tehető vagyontárgyukból, lakásuk árából teremtik elő.

A kint élő cigányok körülményeiről, helyzetéről igazán csak az oláh cigányok tudtak beszámolni. Őket élenként érdekli a kintiek sorsa, és kapcsolatot is tudnak velük teremteni kiutazásuk alkalmával. Véleményük szerint sokkal jobb a külföldön élő cigányok helyzete, mint a Magyarországon élőké. A romungrók szempontjából a kérdés nem vetődik fel; szerintük kint nincs cigánykérdés, és őket nem is tekintik romának.

Milyen szerepet tölt be a zenészek kivándorlásában, kiutazásuk, külföldi munkavállalásuk előkészítésében a magyarországi média? A kérdés vizsgálatakor arra a megállapításra jutottam, hogy a zenészek „médiafogyasztása” nagyon kicsi. Újságot legfeljebb a fiatalok olvasnak, és ők is inkább csak bulvárlapot. Információkat általában a televíziók híradásaiból szereznek, de igen kevéssé bíznak a hitelességükben. Leginkább a kereskedelmi televíziók divatos műsorait nézik (*Tények, Akták*) – az utóbbi időben lezajló tömeges kivándorlásról is láttak híradásokat –, de a személyes kapcsolatokból szerzett értesülések szerintük szöges ellentétben állnak a televíziós csatornák által közöltekkel. Kisebbségi lapokat gyakorlatilag nem olvasnak és nem is igazán ismernek, legfeljebb csak néhánynak a címét. Összefoglalóan elmondható, hogy nem hisznek a médiumoknak, és a nem is kíváncsiak igazán az esetleges új migrációs hírekre. Tudják, hogy az európai országok megnehezítették a munkavállalást, de bíznak benne, hogy csak átmenetileg, és később újra próbálkozhatnak.

IRODALOM

- CSEMER GÉZA (1994): *Habiszti*. A szerző kiadása, h. n.
- HAVAS GÁBOR (2000): Hagyományos mesterségek. In KEMÉNY ISTVÁN (szerk.): *A magyarországi románok*. Press Publika, h. n.
- KÁLLAI ERNŐ (2000): Cigányzenészek és külföldi lehetőségeik. *Mozgó Világ*, 10. sz., 96–101. o.
- MÁTRAY GÁBOR (1984a): Bihari János magyar népzeneész életrajza. In uő (szerk.): *A Muzsikának Közönsége Története és egyéb írások*. Magvető Kiadó, Budapest.

- MÁTRAY GÁBOR (1984b): Első Toldalék a Magyar Muzsika Történetéhez. In uő (szerk.): *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások*. Magvető Kiadó, Budapest.
- MEZEY BARNA (szerk.) (1986): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- SÁROSI BALINT (1971): *Cigányzene...* Gondolat, Budapest.
- SÁROSI BALINT (1996): *A hangszeres magyar népzene*. Püski, Budapest.
- SÁROSI BALINT (1998): Mindennapi magyar zene Pesten és Budán. In GYÁNI GÁBOR (szerk.): *Az egyesített főváros*. Pest, Buda, Óbuda. Városháza, Budapest. /A város arcai./
- TÓTH PÉTER (1994): *Cigányok a Kárpát-medencében a XVIII. században*. In ÚJVÁRY ZOLTÁN (szerk.): *Történeti és néprajzi tanulmányok*. Ethnica, Debrecen, 45–57. o.

MELLÉKLET

„Az a víz, ami egyszer elfolyt, nem jön vissza...”

Interjúalanyom 62 éves férfi, családjával egy Pest megyei kisvárosban él. Évszázadokra visszamenőleg híres zenészdinasztiából származik, minden felmenője a klasszikus cigányzene művelője volt. Ő először cimbalmozni tanult, de a hatvanas évek elejétől átképezte magát zongoristává. Hivatásos előadóművészként dolgozott éttermekben, szállodákban, leginkább szólístaként, de tánczenekarokban is. A rendszerváltozás után nem tudott többé elhelyezkedni szakmájában, több vállalkozást is indított megtakarított pénzéből a megélhetés végett, de szaktudás hiányában ezek nem voltak sikeresek, csak tartalékait emésztették fel. Jelenleg nyugdíjas, anyagi helyzete megrendült. Két gyereke szintén tanult zongorázni (egyiküknek van hivatásos előadóművészi oklevele), de nem dolgoznak a szakmában. Az apa tudatosan beszélt le őket, így egyetemi végzettségükkel humán területen dolgoznak. A zenész szakmában nagyon sok cigány és nem cigány embert ismer az ország egész területén, de külföldön dolgozókkal is kapcsolatba került az évek során.

– 35 évig voltam hivatásos zenész, előadóművész. Először cimbalmozni tanultam, de elég hamar áttértem a zongorára. Apám is zenész volt, karmester. A hegedűtől a zongoráig, a cimbalomtól a klarinétig minden hangszeren játszott és tanította a zenészeket Pest megyében, Szolnok megyében, minden hangszeren. Gondolom, nemcsak ezért, de saját magam is úgy éreztem, hogy egész életemet ezzel szeretném tölteni, erre születtem én, és ezt szerettem meg. Már négy-öt éves koromban cimbalmoztam, mert volt a családban két cimbalom is. Nem adták el rögtön apám halála után a hangszerét, Gyula nagybátyám szintén cimbalmos volt.

– *De miért természetes az, hogy ha valaki zenész családba születik, elkezd hangszeren játszani?*

– Abban az időben nem tudtam volna ezt megfogalmazni. Ma már talán igen: általában igaz az a kijelentés, hogy erre született az ember, benne van az ember génjeiben, érzéseiben, az idegrendszerében, a gondolatában, az agyában, és nem bírja kitörölni. Ez jön magától.

– *De azért tanulásra is szükség van. Ki mondta neked először, hogy ülj oda a hangszerhez?*

– Apám – pedig nem is emlékszem rá igazán, mert korán meghalt –, már pici koromban a cimbalomhoz ültetett, és azt mondta – anyám mesélte később –, hogyha ő már nem is fog élni, akkor is biztos, hogy én hivatásos művész, tanár vagy valamilyen zenész leszek. Mert akkor is, ha odaültetett, meg beszélt, meg cimbalomverőt adott a kezembe, meg akkor is, amikor nem kellett engem odaültetni, én mindig cimbalmoztam.

Később elkezdtek otthon tanítani, Gyula bátyám, már hatéves koromban. És amikor már voltam olyan tíz-tizenkét éves, elmentem olyan helyekre, például Szolnokra is tanulni, ahol nagy tudású cimbalmos volt. Állítom, az ország legjobb zenészei voltak Szolnokon, Cegléden is volt egy-kettő, Debrecenben, Miskolcon is, ott nagyon magas szinten voltak. Éveken keresztül tehát tőlük tanultam.

– *Úgy gondoltod, ha tovább élt volna édesapád, ő is azt akarta volna, hogy mindenképpen zenész legyél? Tehát ő úgy gondolhatta, megéri, hogy valaki zenész legyen? Abban az időben, a háború után?*

– Igen, azt hiszem, ő is úgy gondolta volna. Ahogy az én tudomásomra jutott, az én apám az egy kimondottan kulturált emberként említhető, így titulálták. Mesélte anyám, hogy olyan nyílt felfogású ember volt, aki harminc-negyven évre előre látott, azt is tudta, hogy milyen modern világ lesz, felveszik hanglemezekre a játéunkat és megörökítik, és nem lesz szükség annyi élő zenére. Pedig borzasztó nagy tudású zenészek voltak, sokan megszenvedtek érte, évszázadok alatt rakódott rájuk az a zenei kultúra, a sok tapasztalat. De be is következett az, hogy végül nincs már annyi zenészre szükség, pláne cigányzenészre. A technika hozta.

De úgy értelmezem, hogy ez a családfában van, nem lehetett máshogy, úri cigányoknak nevezték azokat a cigányokat annak idején, akik művészi, hivatásos szinten játszottak zenét. Hogy visszatérjek a gyökerekhez: anyámnak országosan olyan híres zenészek voltak a bátyjai, szülei, hogy egész Magyarországon közismert neveket tudok emlegetni: például Szolnokon a Lukács család, máig is ők, száz év óta, akik Szolnok zenei életének a színvonalát, a krémjét képviselik. Közben a háború előtt, közvetlen a háború után, „becsúszott” közéjük egy-egy orvos, meg egypár tanultabb ember. Volt, aki nem ment zenei pályára, de ott is meghatározó volt a zene.

Nem voltunk jobb anyagi helyzetben, mint mások, csak talán gondolkodásban jártunk előbb, nem anyagilag. Mert abban az időben elég sok szegény volt, a háború előtti időszakban. A háború után már mi nagyon előnyös helyzetbe kerültünk, lehetőségeket kaptunk, és nagyon olyan volt a család, hogy akaraterővel, ambícióval és úgy látszik, tehetséggel is bírta, és fel tudott zárkózni az akkori társadalom színvonalára. Annyira, hogy komoly, szép épületeket épített a család, külföldi utak voltak. Az ország legjobb zenészeitől tanultak, olyan nagy neveket tudok említeni, mint Lukács István, aki a világ legjobb cimbalmosa volt. Szó szerint. Így kell érteni. A Stúdióban tanított. Én több mint öt évig hozzá jártam. Ennek az egésznek az összessége, a tehetség meg az akaraterő – talán ezeknek köszönhetjük, hogy így alakult.

– *A háború előtt és utána is sok roma élt itt, akik közül nagyon kevesen tudtak valamilyenre kiemelkedni, legtöbbször valamilyen munkások lettek, előtte földeken, nagybirtokon dolgoztak cselédként. Egy-kettőnek azért sikerült kiemelkedni, zenészként. De itt mindenki muzsikos cigánynak nevezi magát. Ez azt a vágyat fejezi ki, hogy mindenki szeretett volna egy kicsit magasabb szinten élni, és ehhez a zenélés volt az út?*

– Igen. És nagyon érdekes, hogy a muzsikus cigányoknak is csak egy-két százaléka tudott művésszé válni. A többi cigánynak csak a vágya volt meg, habár mindenkinek otthon oda volt téve a sarokba a hangszere, hegedű, cimbalom. De hát őket neveztük mi, zenészek meg a nép is, paraszt cigánynak. Ezt úgy tudnám megmagyarázni, hogy mint a magyar nép között a földművesek, nem tudtak sajnos kitörni. Egy-kettő egy bizonyos szintre esetleg. De oda soha nem jutottak fel, ahogy az oláh cigányok sem. Így különösen hozzájuk nekünk a világon semmi közünk sincs, az oláh cigány nem értelmiségi, nem is zenész cigány, az egy másik világ, ugyanannyi köze van a zenész cigánynak hozzá, mint a magyar embernek, vagy a kínaiaknak. Semmi.

– *Tehát az igazi muzsikus cigányok nemcsak az oláhoktól különböztették meg magukat, hanem még azoktól a magyar cigányoktól is, akik nem muzsikusok. Tehát ez egy szűk kaszt volt?*

– Úgy van, ez a helyes megfogalmazás. Még hozzáfűzném azt is, hogy a muzsikus cigányokban élt, és amíg világ van, még élni is fog az, hogy ez egy annyira szűk kis kör, hogy oda soha az életben senki sem jutott be. Aki nem volt muzsikus cigány, azt nemhogy barátukká fogadták volna, vagy a lakásukba beengedték volna, de nem is tekintették még ismerősnek sem. Soha nem nősültek közülük, még a közelükbe sem kerülhettek azoknak, akik zenészek. De máig is, ebben a szegény rendszerben, amikor már a zenész cigányokat tudják nélkülözni, máig sem ereszkednek le odáig az igazi muzsikus cigányok, hogy szóba álljanak, komolyan vegyék azokat az embereket.

– *És mi lett azokból, akik beleszülettek ugyan egy zenész családba, de nem lettek muzsikusok, mert nem volt tehetségük, más dolgokkal kezdtek el foglalkozni? Problémát jelentett ez a családban?*

– A család tagjai maradtak azért, de egy külső körre kerültek, amit mindig éreztek, és szinte ők tartották magukat távol a családtól, a muzsikusoktól, a rokonoktól meg a testvéreiktől. Kisebbségi érzésük volt, hogy nem tudtak oda feljutni. Na most ennek ellenére a szüleikkel a kapcsolatot tartották. Tehát a családban éltek, de periférián.

– *Hogyan telt a napja egy jó zenésznek? Volt gyakorlás? Elég volt egyszer bekerülni a bandába, és utána már mindig ugyanazt játszotta?*

– Nincs a világon olyan művész, aki többet tanul vagy gyakorol, mint a muzsikus cigány. Felkelt reggel egy jó muzsikus családból származó fiatal ember, és tizenkét óráig, amíg fel nem tették az ebédet, egyfolytában gyakorolt. Hatvanéves koráig egyvégtében. Voltak időszakok, amikor a nagy technikára volt szükség, volt, amikor csak a verbunkosokra, magyar nótára, akkor a nagyobb hangsúlyt arra fektették. De skáláztak, klasszikus darabokat, operákat, a világon mindent tudtak. Magyar nótát fejből legalább ötszázat kellett tudni, és ahol abbahagyták, másnap ott folytatták annak a gyakorlását. És állandóan finomították. Technikailag és az előadásmódot is, és aki a legjobb zenész volt, nem szólt bele már, de állandóan figyelemmel kísérte a gyakorlatot. Egy fél hangot, egy rossz ütést nem hagytak kijavítatlanul, rögtön beszólt, hogy: mit csinálsz? Élete végéig így gyakorolt a zenész. És megfeszítő zenekari gyakorlatok, naponta két óra hosszat, aztán este hat-nyolc óra hosszat meg muzsikáltak. Ezen felül kötelező volt egy jó muzsikus családban otthon mindent megtanulni, amikor már olyan színvonalon tudott muzsikálni, hogy elfogadta a családban a legjobb zenész, akkor menni kellett neki egy nagyobb zenészhez tanulni. Ha úgy kellett, hat hónapig, ha úgy, akkor egy évig, amíg a megfelelő színvonalat el nem érte.

A végén a primások királyáig kellett eljutni és attól is tanulni. Mellette pedig elvégezték a muzsikus akadémiákat, szóval többet tanultak, mint akik azelőtt elvégezték az egyetemeket.

– *Ha egy fiatal sokat tanult, és jobb lett, mint a többiek, átvehette a családban a zenei irányítást?*

– Természetesen. Minden zenész családnak az volt a célja, hogy az ő fia legyen a legjobb muzsikus. Ez volt a dísz az egész családnak, a mindene. Az életüket, a házukat, mindeiket érte áldozták. Ez minden családban így volt.

– *És akinek nem nagyon volt kedve gyakorolni, tanulni?*

– Azt nem erőltették, az nem lett zenész. Azt mondták rá, hogy ebből már úgyse lenne igazi muzsikus. Mert egy zenész cigány az megszállott ember... Volt egy nagybátyám, a Lukács Oszkár, az egy annyira szuper muzsikus volt, hogy a Boros Lajos után rögtön őt emlegették, hát ő évtizedeken keresztül a hegedűjével feküdt le. És ha éjjel felébredt, és valami eszébe jutott, akkor igenis éjszaka is kigyakorolta. Meg az utcán is, mindig a hóna alatt volt a hegedű, és bármikor előkapta. Ennyire zeneimádók voltak. Még maig is. Nem élnek belőle, de muzsikálnak mindennap, maig is.

– *Abban az időben, ha ennyire elismertek voltak, meggazdagodtak a zenész cigányok?*

– Nem gazdagodtak meg, de az úri cigányok megéltek, mert a magyar emberek, különösen a felsőbb réteg, a tanultabbak és mondhatnám, a bárók, grófok, azok nagyon szerettek mulatni. Egyszóval a cigányzenészek, az úri cigányok megéltek, de soha nem gazdagodtak meg. Annyit kerestek, hogy kényelmesen, jól éltek, eljártak presszóba a családdal, éltek, szórakoztak, jól öltöztek és jól étkeztek. Annyit nem tudtak keresni, hogy milliomosok legyenek, de azért szép, megbecsült életet éltek.

– *És mi változott a háború után? Itt egy egészen más rendszer jött, a nagy mulatós úri világnak befellegzett. Mi lett a cigányzenészekkel?*

– A háború után jött az a politikai áramlat, hogy jön a munkásosztály, és eltöröltük a bárókat, grófokat, gazdagokat, éljen a proletarizmus, ez vonatkozott a cigányokra is. Akkor kiiktatták az úri cigányokat. Egy-két zenekart meghagytak, akikre még szükség volt, vagy egy-két olyat meghagytak, akik abban a rendszerben nőttek fel, megtanultak egy kicsit muzsikálni, és alakultak ilyen népi együttesek, ott játszhattak. Ezekből egy-egy zenekart engedtek létezni, a többi nem nagyon.

– *De mit csináltak, ha nem játszhattak tovább?*

– Ugyanúgy, mint a mostani rendszerben, megszüntették őket, vegetáltak. Nem nagyon mentek el dolgozni, mert az nagyon derogált nekik... gondoljunk bele, aki egész életében tanult és ilyen magas színvonalon játszott, úriember volt, utána menjen el söprögetni, takarítani? Így aztán vegetáltak, ahogy tudtak, de annyira nem alázták meg magukat, hogy elmenjenek segédmunkásnak, ilyesminek.

– *Ennek ellenére továbbra is zenésznek nevelték a gyerekeiket?*

– Így van, zenésznek nevelték. Akkor jött a Kádár-korszak, itt kinőtte magát egy olyan generáció, amelyik szintén nagyon megtanult muzsikálni. Jöttek Lakatosék, Boros Lajos, a Járóka család, a Fátyol család, a Burka család... sorolhatnám.

– *A Kádár-korszakban még voltak hagyományai a cigányzenének. Étermekben is, mindenütt volt cigányzene, sokan foglalkoztak ezzel. De már megkezdődött az is, hogy a cigányzenészek egy része nem a hagyományos cigányzenét tanította a gyerekeinek, hanem vagy a klasszikus zene, vagy a jazz irányába vitték el őket a tanulmányaik során. Mi lehetett*

ennek az oka? Az előrelátás, a rossz tapasztalat? Hiszen jól éltek még a hatvanas-hetvenes években a cigányzenészek, nem?

– Nagyon jól éltek. De voltak köztük előrelátóak, akik látták, hogy jönnek bizonyos politikai áramlatok, és nem lesz szükség annyi cigányzenészre. Az iskolázottabbak, okosabbak kapcsolak, és gyerekeiket tánczenére, klasszikus zenére tanították, vagy pedig tanárnak, művésznek nevelték. Itt jött a Szakcsi Lakatos vagy a Pege Aladár. Ennek a rétegnek a gyerekei aztán zenetanárok, művészek lettek, akadémiát végeztek. Jazzben a legkiválóbbak lettek, magasan. Olyan nevek, hogy az egész világ ismeri őket.

– A Kádár-rendszerben létrehozták egyrészt az OSZK-t, másrészt a rajkózenekart. Ezeknek mi volt a szerepe? Teljesen elszakították a családtól a képzést?

– Nem egészen. Az OSZK képviselte szervezetileg a magyarországi cigányzenészeket, tánczenészeket. A cigányzenei osztály élén elismert, jó muzsikusok, tanult emberek voltak. Ők kényszerítették (de nem fizikailag) a fiatalokat, hogy megfeleljenek a kor elvárásainak. A cigányok örömmel fogadták, hogy államosították a tanulásukat. Például a zongoristák feljártak a Szófia utcába, a Stúdióba, ahol képzett, nagy művészek – az ország legjobb zongoraművészei – tanították őket tánczenére, meg volt külön jazz szak is. Tehát államilag biztosítottak olyan lehetőséget, hogy fillérékért lehetett tanulni, éppen csak az utazási költséget kellett fizetniük a vidékieknek, de ahhoz is hozzájárultak. Tehát nem kényszerítették, inkább hozzásegítették a tanuláshoz a fiatal zenészeket.

A rajkózenekar pedig úgy segítette a magyarországi tehetséges fiatalokat, hogy meghallgatták őket, felvételi volt Farkas Gyulánál, aki abszolút hallású művész volt. Tanították őket, és mindenhova vitték a zenekart. Kaptak lakást, ellátást is.

– Mi volt azokkal, akik eddig inkább családi körben tanultak, akik nem akartak ilyen képzésben részt venni? Merthogy vizsga nélkül, ugye nem lehetett dolgozni? Ezek a szervezetek kizárták azokat az embereket, akik nem akartak oda tartozni?

– Nem a szervezet zárta ki őket, hanem ők zárták ki saját magukat, mert volt egy feltevés, hogy Magyarországon előadóművészként csak az dolgozhat nyilvános helyen, különösen jobb éttermekben, presszóban, aki a megfelelő vizsgát letette. Ami azt jelentette, hogy csak a rajkózenekarban vagy az OSZK-ban tudták felkészíteni arra a színvonalra, hogy le tudjanak vizsgázni. Azért volt erre szükség, mert folyamatosan nőttek az elvárások.

– Olyan nem volt, hogy valaki nem volt szimpatikus, megharagudtak rá, és ezáltal kizárták abból a lehetőségből, hogy a szakmában dolgozzon?

– Nem. Egyetlen kérdés volt: megfelelt vagy nem felelt meg? Ha nem felelt meg, akkor adtak még lehetőséget, hogy tanuljon, akár még évekig is – volt, aki tíz évig is tanult –, addig kapott egy regisztert, amivel kisebb helyeken, vidéken dolgozhatott, de annak is megvolt egy elvárt színvonala. És ha beért, akkor kapott kategóriát, és a világon bárhol felléphetett.

– Soha nem volt az OSZK-ban, hogy odaültettek felülről néhány funkcionáriust? A zenészek mindvégig kezükben tudták tartani ezt a szervezetet?

– Kirívó esetek nem voltak. A zenész cigánynak különben is olyan a mentalitása, hogy nincs köztünk ilyen megkülönböztetés. Itt szeretik egymást. Jó muzsikus van, meg nem jó muzsikus. Ha nem jó, akkor nem is barátkozunk vele. Kész. Ez a fő jellemző.

– A háború előtt a zenekarvezető szerződött az üzletvezetővel. Az OSZK idején hogy történt a szerződés?

– Az OSZK meghatározott száz helyet, és megkérdezte az első osztályú muzsikusokat, nagy neveket: „Hova akarsz menni Budapesten? Melyik szállodába? Melyik bárba?” És amelyiket ő akarta, oda kiközvetítette egy évre, fél évre, tehát a legnagyobb muzsikusok választhattak. De volt egy másik lehetőség is: az éttermek is kérhettek embereket. Például ott volt a Mátyás pince, oda külföldi milliomosok jártak, nagyon reprezentatív hely volt. Ott mindig az ország első primása, Lakatos Sándor játszott. Oda ő volt az igény, a követelmény. Más zenész nem is akart elébe tolazkodni. De az üzletek nagyon megbíztak az OSZK-ban, tudták, hogy olyan embereket küldenek ki, akik megállják a helyüket. Még III. osztályú helyeken is jól képzett zenészek játszottak.

– *És ha az üzletvezető egyezett meg a zenésszel, akkor mi volt az eljárás?*

– Az üzletvezető betelefonált az OSZK-ba, hogy szeretnék X primást szerződtetni. És ennek sem előnye, sem hátránya nem volt. A szerződést az OSZK kötötte, a zenészek kénytelenek voltak tudomásul venni. Államilag ki volt kötve, hogy hat óra hosszat játszanak, minden órában tíz perc szünetet tartva. Egy-egy vacsora jár mindenkinek, ennyi és ennyi a gázsijuk. Voltak eligazítások a zenészek részére, a vizsgán tananyag volt a viselkedés, az etika, a normák betartása. Később már az érettségit követelték meg mindenkitől, azután a primásoktól és a zongoristáktól a nyelvtudást is.

– *Vagyis aki vizsgázott művész volt Magyarországon, annak mindig volt munkája. És ha úgy alakult, hogy valakinek nem volt szerződése, és bement az OSZK-ba, segítettek neki?*

– Rögtön, a legutolsó időkg, 1988-ig. Addig egy jó primás vagy egy jó zongorista száz hely közül válogathatott. Nagyon jól képviselte az érdekeinket az OSZK.

– *És a rendszerváltás után egyik pillanatról a másikra kerültek utcára a zenészek?*

– Még akkor is kidobálták őket, ha szerződésük volt. Például jött Biharkeresztesről valaki, ötszáz disznó árával meg tudta venni az üzletet, másnap már olyan zenekar jött, amilyet ő akart, és róluk igazán nem érdemes beszélni.

– *Senki nem védte meg a zenészeket?*

– Senki. Az OSZK nem tudta megvédeni, nem politikai szervezet volt, ami beleszólt volna az ország életébe.

– *Hány cigány származású zenész lehetett a rendszerváltozás előtt?*

– Hat-nyolcezer cigányzenész lehetett a hetvenes években.

– *És mondjuk ezer, étteremben dolgozó zenész közül hány volt cigány?*

– Ezerből 850 biztosan.

– *Melyek voltak azok a zenei területek, ahol inkább nem cigányok dolgoztak?*

– Lakodalmi zenekarok, bálók, tangóharmonika-együttesek.

– *Vendéglátós zenészeknél maradv: a zongora kinek a hangszere volt? Cigányoké? nem cigányoké?*

– Cigányok játszottak zongorán, a népi hangszereken – hegedűn, bőgőn, brácsán. Dobosok már kevesebben voltak valamivel, fűvös hangszereken meg inkább csak magyarok játszottak, legfeljebb a szaxofon, klarinét, amiről beszélni lehet. Másról nem.

– *A Kádár-rendszerben tehát mindenkinek volt állása, mindenki tudott dolgozni, jól éltek a zenészek.*

– Abban a rendszerben a jó cigányzenészek meggazdagodtak. Mindenki tudott szép házat építeni, mindenkinek kocsija volt, állása volt, megbecsülték. Úgy alakult a jövedelem, hogy volt egy nem túl magas fizetés, amiből kényelmesen meg lehetett élni, és mellette háromszor-ötször annyi jött. Ilyen jók voltak a kereseti lehetőségek. Ha nem is hatezret, de

minden áldott este, a legrosszabb üzletben is, ami III. osztályú üzlet volt, eldugott, vidéken, egy ezrest még ott is össze tudott szedni.

Jó élet volt, jó polgári élet, nem volt koldus és milliomos, hanem volt egy jó középosztály. És mindenki kapott munkát, aki nem ment el dolgozni, azt közveszélyes munkakerülőnek nevezték, és elvitték, elzárták. Mindenki keresett annyit – egy-ötven volt egy pohár sör, később két forint, egy kis bécsi tíz-hatvan, a nagy bécsi tizenhat forint –, hogy megengedhette magának a család eltartása mellett, hogy esténként megigyon egy-két korsó sört, a zenésznek meg mindenki fizetett, így éltek, és mindenki jól érezte magát. Ilyen normális volt. Akkor is voltak gazdagabb emberek, azok meg még jobban megbecsülték a zenészt, azt mondták, hogy élni és élni hagyni. Ez akkor érvényesült.

– *Az az egy-kétezer forint hány embertől jött össze egy este? Mennyit adott egy vendég?*

– Hát volt, hogy egy ember adott annyit, mint máskor hús. De voltak kiugró események is. Például X városban, két nap alatt, negyvenezer forintot keresett meg egy zenész. Az most kábé egymillió forint.

– *Ha több évtizeden keresztül ilyen jól kerestek és ilyen jól éltek a zenészek, és tényleg a cigányság arisztokráciája voltak, akkor mi történt az elmúlt tíz évben, a rendszerváltás után, hogy a zenészek borzasztóan elszegényedtek? Hova lett a vagyon?*

– Két része van a dolognak: először is annak a rétegnek már elég nagy része kiöregedett. Nem kell sehol. Negyven éven felüliek nem kellenek sehol. Másik oldala a kérdésnek, hogy hova lett a vagyon? Az az igazság, hogy a cigányok, a zenészek mindig rangon alulinak tartották a gyűjtögető életmódot. Szóval ami volt, azt elköltötték, mostantól kezdve pedig se állás, se muzsika, se megélhetési lehetőség nincs.

– *És mi van azokkal a fiatalokkal, akik most is cigányzenésznek tanulnak? Lesz esélyük megélni?*

– Egyáltalán nem. Nem szabad többé hangszert tanulni, pláne nem olyat, mint a hegedű vagy más népi hangszer, brácsa, bőgő. Soha többé. Az a víz, ami egyszer elfolyt, nem jön vissza, és az az életforma, azok az emberek, az a mentalitás, igény sem többé. Majd rájönnek, ha rájönnek, hogy nevetséges hülyeség, színvonalon aluli marhaság ilyet tanulni napjainkban. Minden művész ezt mondja, nem csak én.

– *Visszont az elmúlt tíz évben egyre jobban élnek azok, akik oláh cigány származásúak és a saját zenéjüket játsszák, autodidakta módon, kanna, gitár kísérettel. Mi erről a véleménye?*

– Nevetséges zenei analfabetizmus. A világon semmihez nem értenek. A világon semmi közül a zenéhez, nincs múltjuk, nincs jelenük, nem lesz jövőjük, a zenét tanulni kell konzervatóriumban, főiskolán. Ezt meg kell tanulni és úgy művelni. Nem úgy, hogy fogom magam, ütöm-verem a kaput, a kannát, ezt szélhámosságnak lehet mondani. Szemfényvesztésnek is, csak művészetnek nem.

– *A Kádár-rendszerben sok olyan zenész volt, aki kijutott külföldre. Ismertél ilyen zenészeket?*

– Az országban, aki kijárt, mindenkivel szinte baráti viszonyban voltam. Vagy pedig ha nem ennyire közeli volt a viszonyunk, akkor is nagyon jól ismertem mindenkit.

– *Ők mit meséltek a kinti megélhetésről?*

– Magyarországot kétféleképpen ismerték az egész világon: a cigányzene és a gulyás. Mert amikor kiment egy cigányzenész külföldre, mindenki ölelgette, tapsolta, kinti magyarok meg sírva csókolgatták a cigányokat. És amikor elmuzsikálták, hogy „A kanyargó

Tisza partján, ott születtem én...", a rég kikerült magyarok odaadták a vagyonukat, tele-rakták a hegedűjüket arannyal.

– *Odakinn nagyon sok pénzt kereshettek. Ki tudott kijutni?*

– Lehetett úgy is, ha nagyon nagy neve volt valakinek, és kérte. De az OSZK azokat a zenészeket akarta kiküldeni, akik ott helyt állnak, hogy öregbítsék Magyarország hírnevét. Másodszor a rajkózenekar vitte a fiatalokat a világba mindenhova. Harmadszor pedig volt az a katonazenekar, a népi együttes, és volt még vagy három zenekar, ezek állandóan külföldi utakra mentek, őket kérték, a menedzserük állandóan kötötte a szerződéseket, hogy most ide megyünk, most oda. Állandóan úton voltak.

– *És voltak-e olyanok, akik azt mondták, hogy kinn maradnak?*

– Nemcsak hogy voltak, rengetegen élnek kint most is. Ők valahogy ráéreztek, hogy nem kell visszajönni, hogy ilyen gazdasági csőd fenyegetheti a zenészeket.

– *Az utóbbi egy-két évben van egy nagy kivándorlási hullám a cigányság körében, sokan mennek Kanadába. Kértek politikai menedékjogot is. Szerinted miért mentek ki?*

– Általában nem zenészek mentek így ki. Mert azokat közösítették ki, akik nem szerettek dolgozni, vagy olyan munkájuk volt, hogy már nem volt rájuk szükség. Na most a zenész cigány, ha kiment, a zenekarával ment ki, és művész cigány máig is. Nálunk már csak azok szenvedik ezt a nincstelen életet, akik már annyira benne vannak a korban, hogy nem akarnak új életet kezdeni.

– *A hatvanas-hetvenes években, ha lett volna lehetőség, kinn maradtál volna?*

– Nehéz kérdés. Ha nem lett volna családom, akkor kimentem volna. Most már késő, és nagyon nehezen tudok most pénzt keresni. Lehet, hogy kimentem volna. De főleg a család, az tartott vissza, őket rendszeren fel kellett nevelni.

A zámolyi romák – az út Strasbourgig

A Magyarországon, illetve a nemzetközi sajtóban „zámolyi romák” néven ismertté vált cigány családok 2000 nyarán a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bíróságához fordultak azzal a kezdeményezéssel, hogy a nemzetközi bírói fórum állapítsa meg: Magyarországon alapjogaik sérültek, üldöztetés érte őket a hivatalos állami és önkormányzati szervek részéről. Kérték annak a megállapítását is, hogy a kelet-közép-európai országban széles körű romaellenes diszkrimináció érvényesül.

ELŐZMÉNYEK

A család

Kolompár Rudolf, a későbbi Krasznai család feje Pécsen született 1927. február 23-án. (Meghalt Strasbourgban, 2001 szeptemberében, 74 éves korában.) Élettársa, Kolompár Friderika, *Frima*, alig fiatalabb, Sárhidán született (Zala megye), 1933. április 8-án.

Összesen nyolc gyereket neveltek, egy-egy közülük a szülők korábbi házasságából származott, hat pedig a közös házasságból.

Kolompár Elemér az apa, Rudolf első házasságából született 1950. május 15-én, Kolompár György pedig az anyából 1952. december 8-án.

A család a Baranya megyei Bükkösdön állattartással és lókereskedéssel foglalkozott, itt születtek első közös gyermekeik. Születésük sorrendjében: József, *Pubi* (1954. szeptember 8.), János (1956. augusztus 13.), Gyula és Ibolya (ikrek, 1959. március 23., Ibolya meghalt Kanadában 2001 januárjában gyógykezelés közben, a sírja Hamiltonban található), majd – már Bükkösdről való elköltözésük után – Sándor és András (ikrek, 1962. június 14.).

1960-ban Kolompárék a Fejér megyei Csór községbe költöztek, és egy faluszéli cigány telepen laktak. Kolompár Rudolf a szomszédos Várpalotán bányában, alumíniumkohóban és hőerőműben dolgozott, és a maga és gyermekei nevét – azért, hogy az iskolában ne ériék őket hátrányos megkülönböztetések – az 1960-as években belügyminiszteri engedéllyel Krasznaira változtatta.

A Krasznai-testvérek közül a legidősebb, Krasznai József közműves és hivatásos tehergépkocsi-vezetői szakképesítést szerzett, néhány évig Budapesten dolgozott (első házasságából született lánya, Krasznai Henrietta, *Baba*), majd Csórón OTP-kölcsönből házat

épített, és Székesfehérváron az Alba Volánál teherautó-vezetőként vállalt munkát. Második feleségétől, Jónás Gizellától született fia, Krasznai József, *Csaba* és másik lánya, Krasznai Tímea, *Karol*.

A csóri cigány telepről Zámoly községbe

Kolompár Friderika 1985-ben a csóri cigány telepről a néhány kilométerre lévő Zámoly község Belmajor nevű településrészére költözött, ott vett a Csóron eladott háza árából egy régi parasztházat. A költözés háttérében családi konfliktus állt: férje összetalálkozott korábbi élettársával, ő pedig ezért megszakította vele az élettársi kapcsolatot, és külön költözött. A családi béke azonban hamarosan – főleg a gyerekek rábeszélésére – helyreállt, *Frima* visszafogadta a férjét, közösen rendezkedtek be a zámolyi házban. Ekkor már a közelben – a zámolyi Belmajor háború előtt épült cselédházaiban – a Krasznai családdal részben távolabbi rokonságban lévő két roma család élt (a Lakatos és a Góman család).

Az 1980-as évek második felében Kolompár Friderika után négy, már felnőtt gyermeke is Zámolyra költözött. Gyula és élettársa, Horváth Ágnes, *Mari* önkényesen foglalt el egy házrészét itt; Gyulával költözött ikertestvére, Ibolya (Balogh Lászlóné) is, aki – saját gyermeke nem lévén – Gyula gyermekeit, Elemért, Krisztiánt és Szilviát nevelte. János – akárcsak József – Csóron épített házat OTP-kölcsönből, ő ma is ott lakik, és – bár az utóbbi hónapokban családtagjait több fizikai támadás is érte – ma is a várapotai Inotai Alumíniumkohóban dolgozik hegesztő szakmunkásként. Sándor és András szintén Zámolyra költöztek, előbbi szívességi lakáshasználó volt, utóbbi albérletben lakott.

A cselédházakban a szomszédjuk volt G. László, *Drizár* és felesége, Lakatos Ilona, *Giza* családja.

A későbbi tényfeltárások, illetve a községi önkormányzat dokumentumai szerint két család lakott saját tulajdonú lakásban. A többi lakás tulajdonviszonyai azonban nem kellően tisztázottak. Elsősorban a helyi termelőszövetkezet használaton kívüli épületei, illetve a takarékszövetkezet rossz állapotban lévő ingatlanai voltak.

A zámolyi romák – a férfiak – a székesfehérvári város gondnokság cégeinél segéd munkásként (takarítóként, szemétszállítóként, „kukásként”), illetve Százhalombattán az olajfinomítóban, és különböző munkaadóknál földmunkásként, kubikosként dolgoztak.

A rendszerváltás idején

A rendszerváltás idején, 1989/90-ben sokan elveszítették munkahelyüket, ezután alkalmi munkákból éltek. A nők – Krasznai Ibolya kivételével, aki súlyos szívbetegsége előtt szintén dolgozott – hagyományosan inkább a háztartást vezették, gyerekeket neveltek. Krasznai Rudolfot már korábban leszázalékolták, nyugdíjas lett. A családok jövedelmének jelentős részét tették ki a családi pótlékból és a különböző szociális ellátásokból – például a rendszeres nevelési segélyből, a munkanélküli-segélyből, jövedelempótló támogatásból – származó jövedelmek. A testvérek befogadták egymás hajlék nélkül maradt családrait, és az idők során több roma család – például az időközben családot alapító unokák – is laktak Zámolyon.

Több esetben előfordult, hogy az általános iskolai tanulókat, illetve az iskolaköteles korba lépő óvodásokat – a zámolyi pedagógusok indítványozására – a székesfehérvári szakértői bizottságok elé utalták, kérve az „enyhe fokban értelmi fogyatékosok” speciális általános iskolájába, a székesfehérvári Arany János Általános Iskolába való áttelepítésüket. A gyerekek kb. egynegyedét „enyhe fokú értelmi fogyatékosnak” nyilvánították. (Ma ugyan-ezek a gyerekek és testvéreik a francia tannyelvű strasbourgi iskolákban tanulnak – normál pedagógiai körülmények között, esetenként dicséretes eredménnyel.)

A KIBONTAKOZÓ TÖRTÉNET

Az első zámolyi konfliktusok

1997. október 30-áról 31-ére virradó éjszaka eső és erős szélvihar zúdult Zámolyra, ami- nek következtében egy cselédlakásokból álló sorház tetőszerkezete megcsúszott, és – a helyi települési önkormányzat megállapítása szerint – néhány tartófal is megsérült. A több család által lakott sorház – a polgármesteri hivatal szemrevételezése szerint – életveszélyessé, lakhatatlanná vált. A Krasznai testvérek (Gyula, Ibolya, Sándor és András) családjait és a Góman családot a polgármester a helyi művelődési ház színháztermében helyezte el. Később a kultúrházba költöztették a szülőket, Krasznai Rudolfot és Kolompár Friderikát is, akik arra számítottak, hogy a község gondoskodik majd házuk rendbehozataláról.

A romák által lakott – utólag meg nem állapítható mértékben megrongálódott – házakat, anélkül, hogy tulajdonosaikat és használóikat értesítették volna, az illetékes építésügyi szakhatóságok tájékoztatása nélkül, a polgármester utasítására lebontották. A megrongálódott házak állapotáról írásbeli szakértői vélemény nem készült. A bontásról szóló jegyzői határozat 1997. november 13-i keltezésű, határideje december 1., jogorvoslati záradékot – az ombudsman megállapítása szerint jogsértő módon – nem tartalmaz. A házak lebontására, ledózerolására szinte azonnal, már az 1997. november 2. utáni héten sor került. A lebontott házak között volt Krasznai Rudolf és Kolompár Friderika háza is, amely szintén a Belmajorban,¹ de a volt cselédlakásoktól távol, elkülönülten állt, és különösebb sérülést nem is szenvedett. Az önkormányzat és az elsőfokú építésügyi hatóság részéről eljáró személyek az ombudsmani vizsgálat során elismerték, hogy nemcsak a helyszíni szemléről, annak megállapításairól nem készült jegyzőkönyv, hanem egyáltalán nem létezik olyan írásos szakvélemény és dokumentáció, amely rögzítette volna az általuk észlelt állapotot.

A művelődési házba költöztetett romák képtelenek voltak kifizetni a közüzemi díjakat, ezért az önkormányzat 1998 áprilisában megszüntette az épületben a gázellátást, és 1998. április 30-ától május 14-éig szüneteltették az áramellátást. Rövid időre megszüntették a víz-

¹ Ma már csak egy roma család lakik a zámolyi Belmajorban: Lakatos József, *Szibbaj* és felesége, Lakatos Piroska, *Muki* családja. Házuat korábban egy helyi lakostól vették, de mert a vételárnak csak egy részét tudták kifizetni, az ingatlant 2001-ben elárverezték. Így a ház, mivel más vevő nem akadt, a kikiáltási ár feléért az eredeti tulajdonoshoz került. A roma házaspár által nevelt 13 gyermek közül – egyet csecsemőkorában elvesztettek – Lakatos Melinda, Góman András élettársa él három gyermekével együtt Strasbourgban. Mivel ő időközben egy alkalommal, 2001 januárjában hazalátogatott, csak férje kapott politikai menedékjogot. Ezért munkavállalási engedéllyel sem rendelkezik Franciaországban. 2001. november elején ez a család is menedékjogot kért Strasbourgban, kérelmük elbírálása folyamathan van.

ellátást is, de a megyei Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ) – az önkormányzat által okozott járványveszélyt elkerülendő – ezt hamarosan visszaállította.

Az 1997. október 31. és 1999. július 31. közötti időszakban – amíg tehát a roma családok a művelődési ház színháztermében összezsúfolódtak – több alkalommal érte őket fizikai támadás. Balogh Lászlóné Krasznai Ibolyának, a Zámolyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnökének az elmondása szerint különösen gyakran fordult elő atrocitás azokon a téli éjszakákon, amikor a településen táncmulatságot, „diszkót” tartottak. Ilyenkor a szomszéd falvakból, elsősorban Csákvárról, Gántról, Lovasberényből, de esetenként Székesfehérvárról, Alcsútdobozról és Felcsútról is érkeztek Zámolyra fiatalok, akik kövekkel betörték a művelődési ház ablakait, és más módon is zaklatták az ott lakó romákat. Több gyermeket – köztük csecsemőket is – kórházba kellett szállítani, mert a hideg, kifűthetetlen színházteremben tüdőgyulladást, illetve más légúti betegségeket kaptak.

A zámolyi romák a támadások miatt többször tettek rendőrségi feljelentést, de nem sikerült elfogni, felelősségre vonni a tetteseket.

Előítéletek

A romaellenes atrocitásokat megerősítették azok az előítéleteket szító kormányzati és önkormányzati politikai nyilatkozatok és egyéb megnyilvánulások, amelyek ezekben az években a magyarországi romákat – köztük a nyilvánosság előtt gyakran szereplő zámolyi romákat is – érték. Horn Gyula, 1994 és 1998 között Magyarország miniszterelnöke, több alkalommal (például a Lungo Drom roma szervezet kongresszusán és egy balatonfüredi bányász-szakszervezeti nagygyűlésen) szólította fel a romákat, hogy „határolódjanak el a bűnözőktől”, illetve, hogy a munkakerülők ne követeljenek maguknak (lakhatási) jogokat. (A beszédek a „székesfehérvári gettóügy” idején hangzottak el, amikor a jobboldali többségű fehérvári önkormányzat a városból ki akarta telepíteni a korábban szintén a helyi hatóságok által összeköltöztetett Rádió utca 11.-ben élő családokat.) Orbán Viktor miniszterelnök egy 1998-as beszédében munkát és tanulást „ajánlott” a 70-80 százalékbán munkanélküli, a munkahelyeken és az oktatási intézményekben széles körű diszkriminációnak kitett cigányságnak. A jobboldal tetszéssel fogadta a beszédet, mert könnyen dekódolhatták Orbán üzenetét: a cigányok maguk felelősek hátrányaikért, alulképzettségükért és a munka világából való tömeges kirekesztettségükért.

Horváth János leköszönő zámolyi polgármester a Kossuth rádió *Tizenhat óra* című műsorának 1998. november 14-i adásában és a Magyar Televízió *Aktuális* című politikai háttérműsorában olyan kifejezéseket használt, illetve olyan tényállításokat fogalmazott meg a Zámolyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat tagjaival, azaz a zámolyi cigányokkal kapcsolatban, amelyek a kisebbségi ombudsman szerint „megvalósíthatják a nagy nyilvánosság előtt, jelentős érdeksérelmet okozva elkövetett rágalmazás vétségét”, egyúttal becsmérelték is.²

² Dr. Kaltenbach Jenő kisebbségi ombudsman Krasznai Ibolyához, a Zámolyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnökéhez címzett, 1998. november 28-i levele szerint. Az ombudsman az adást tartalmazó hangfelvételt is eljuttatta Krasznai Ibolyához, de számunkra nem hozzáférhető, ezért idézni nem tudunk belőle.

A cigányellenes hisztériakeltés

A cigányellenes hisztériakeltés következtében aláírásgyűjtés kezdődött Zámolyon a romáknak a művelődési házból való eltávolításáért.

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, dr. Kaltenbach Jenő – a kisebbségek ügyeivel foglalkozó kormányhivatal³ elnökének, dr. Hegyesiné Orsós Évának a kezdeményezésére – 1998. április 30. és 1998. augusztus 12. között vizsgálatot folytatott le a zámolyi romák ügyében, amelynek megállapításait és az ezekhez kapcsolódó intézkedéseit a 2960/1998. ügyszámú, kb. harmincoldalas terjedelmű dokumentumban hozta nyilvánosságra. A kisebbségi ombudsman megállapításai szerint

„Zámoly község önkormányzata – bár formálisan eleget tett a lakások és helyiségek bérletéről, valamint az elidegenítésükről szóló törvény ide vonatkozó előírásaiból fakadó kötelezettségeinek, és gondoskodott hét roma család ideiglenes elhelyezéséről – nem tette meg a tőle elvárható és anyagi, költségvetési eszközök hiányával sem indokolható intézkedéseket a végleges vagy tartós lakhatási lehetőségük megteremtése érdekében”.

A jegyzői intézkedések jogsértő jellege következtében több roma család elveszítette lakáshasználati jogát, és olyan kiszolgáltatottá vált, hogy közvetlenül fenyegette őket a hajléktalanná válás veszélye.

Az ombudsman megállapításai szerint az érintettek szociális biztonsága a jegyző és az önkormányzat intézkedései következtében olyan mértékben megingott, amely közvetett módon sérti az emberi méltósághoz és a lakóhely szabad megválasztásához fűződő alkotmányos alapjogokat is. A parlamenti kisebbségi biztos közvetett etnikai alapú diszkriminációval magyarázta a jogsértéseket; megállapításait és kezdeményezéseit az érintetteken kívül eljuttatta a Fejér Megyei Főügyészséghez is.

A polgármester többször azt állította, hogy Zámolyon „nincs eladó építési telek”, valamint hogy a zámolyi Belmajor „gazdasági-ipari övezet”, ahol a lakóépületek felépítését tiltja a község részletes rendezési terve. Krasznai József szerint a község lakosainak nem hivatalosan megtiltották, hogy építési telket vagy házat adjanak el cigányoknak. Ugyanebben az időben egy – törvényellenesen – zártta nyilvánított önkormányzati ülésen önkormányzati tulajdonú építési telkek eladásáról is határoztak – nem cigány személy részére.

Az ombudsmani vizsgálat azt is kiderítette, hogy a Belmajor – Zámoly község központi fekvésű belterülete – nem minősíthető át „gazdasági-ipari övezetté”, hanem a valószínűleg lakóövezet.

Bebizonyosodott Krasznai Józsefnek, a Magyarországi Roma Parlament elnökhelyettesének, a Fejér Megyei Független Cigány Szervezet elnökének, ez időben a Székesfehérvári Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnökének, s egyúttal a legidősebb Krasznai testvérnek az állítása: a zámolyi önkormányzat – a nem cigány lakosság cigányellenes érzelmeit is szítva és kihasználva – arra törekedett, hogy megszabaduljon a hajlék nélkül maradt zámolyi romáktól.

³ Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal.

Megoldási kísérletek

A zámolyi önkormányzatnál a Belügyminisztérium, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, illetve a Fejér Megyei Közgyűlés illetékesei többször kezdeményezték, hogy pályázzon a megyei területfejlesztési tanácshoz támogatásért – ebből az összegből megoldható lett volna a lakásépítés –, ezt azonban a polgármester mindannyiszor „presszióként” értékelte, és elutasította.

„A területfejlesztési támogatás feltétele, hogy a családok 20% önrésszel rendelkezzenek – írta Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány kuratóriumi elnöke 1998. július 22-i keltezésű tényfeltáráspan, amelyet eljuttatott Kósáné Kovács Magdához, az országgyűlés emberi jogi bizottságának elnökéhez. – Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat (OCKÖ) kiváltaná azt a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumtól területfejlesztésre, felzárkóztatásra kapott 100 millió forint összegű támogatásból.”

Az önkormányzat ezt is elutasította.

„Állami pénzforrást kell biztosítani legalább két telek megvásárlására, ez maximum 2 millió forint – folytatódik a Roma Polgárjogi Alapítvány idézett dokumentuma. – A telkeken három-három lakásból álló sorházat kell építeni a szociálpolitikai támogatások igénybevételével. [...] A támogatás igénybevételéhez szükséges 35%-os önrész előteremtéséhez 20%-ot biztosítson az OCKÖ, 15%-ot a[z építési] vállalkozó a családtagok saját munkaráfordításaként vegyen figyelembe.”

1998. október 30-án Herczog Edit (MSZP) országgyűlési képviselőnek, Takács Józsefnek, az új, ez év őszén megválasztott zámolyi polgármesternek, Krasznai Ibolyának, a Zámolyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnökének, Dobóvári Ildikónak, az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat (OCKÖ) hivatalvezetőjének, Horváth Aladárnak, a Roma Polgárjogi Alapítvány kuratóriumi elnökének, Krasznai Józsefnek, a Magyarországi Roma Parlament elnökhelyettesének és másoknak a részvételével egyeztető megbeszélés zajlott le a polgármesteri hivatalban.

Itt a következőkben egyeztek meg:

- a megyei közgyűlés segít a települési önkormányzatnak a közüzemi díjak kifizetésében;
- az önkormányzat az OCKÖ által, Krasznai József közreműködésével megvásárolt Fenyves utcai telekingatlant – ahol tehát lakossági nyomásra és a község rendezési tervére való hivatkozással nem sikerült felépíteni a romák lakásait – „elcseréli” egy beépíthetőre;
- az OCKÖ gondoskodik a lakások felépítéséről;
- Krasznai József támogatást nyújt a romáknak abban, hogy különböző munkahelyeken elhelyezkedjenek;
- Herczog Edit pedig a saját pénzéből beüvegezteti (kb. 50-60 ezer forint értékben) a művelődési ház minden ablakát.

A költöztetések és a házépítés anomáliái

Krasznai József, később a Strasbourghban menedéket kérő magyarországi cigányok szószólója egy interjúban az alábbiakat mondta:

„A polgármester a Horn-kormány kisebbségi hivatalában⁴ azzal állt elő, hogy a kormány 25 millió forintot adjon a romáknak az ország különböző részein, de Zámolyon kívüli elhelyezéséhez. Miközben céltámogatásként zámolyi szociális lakások építésére is kaptak volna pénzt.

Még az is elfogadható lett volna, ha a közelben, Székesfehérvár vonzáskörzetében oldják meg a romák elhelyezését ...

Politikailag is rossz példa lett volna, ha állami pénzből cigánymentesítenek egy települést. Végül abban állapodtunk meg, hogy az állampolgári jogon járó »szocpolból« – tehát nem valami külön, romáknak járó juttatásból – saját tulajdonú lakásokat építünk. Mivel voltak a cigányok között kisebb családok is, a szocpolt az OCÖ saját állami költségvetéséből kiegészítette.

Egy Székesfehérváron élő személyt kutattam fel, aki hajlandó volt zámolyi telkét cigányoknak is eladni. Ekkor aláírásgyűjtés kezdődött ellenünk, majd kiderült, hogy a falu részletes rendezési tervébe nem »illik bele« az építkezés. Úgyhogy a romák hamarosan egy faluvégi mocsaras területen találták magukat. Itt is rögtön gondok keletkeztek a rendezési tervvel, ezért az OTP sem utalta át időben a pénzt. A cigányellenes sajtó „jelentette”, hogy a romák nem akarnak dolgozni, pedig még Kalocsáról is jöttek ismeretlen cigányok, hogy segítsenek – csak a falu és az OTP állította le többször a munkát.” (*Magyar Hírlap*, 2001. április 24.)

Ilyen tartalmú, a zámolyi cigányok ellen gyűlöletet szító híradások jelentek meg a közszolgálati rádió és televízió egyes híradásaiban, a kormánypárti napilapban és a két, szélsősegesen nacionalista hetilapban.

Miután az új polgármester, Takács József feljelentette a romákat a kultúrház kifizetetlen számlái miatt, majd kitoloncolta őket a színházteremből, Farkas Flórián, az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke egy éjszaka Budapestre hozatta őket. A zámolyi romákat az OCÖ művelődési házában szállásolták el, oly módon, hogy megtiltották nekik az épület elhagyását, a bejáratú ajtóhoz pedig biztonsági örköt állítottak. Bár az épület emeleti részén lakható helyiségek, színházterem, irodák, vizesblokkok is voltak, a gyermekes családokat építési területen, a földszinten, építési anyagok között „szállásolták el”. A bejáratúhoz biztonsági örköt állítottak. Megtiltották azt is, hogy a sajtónak nyilatkozzanak. Megfenyegették őket: csak akkor segítenek rajtuk, ha letagadják elhelyezésük körülményeit és a személyes szabadságuktól való megfosztottságot. Ennek következtében Krasznai Ibolya telefonon és személyesen a Roma Polgárjogi Alapítvány munkatársainak ugyan elpanaszolta helyzetüket, de egy ezt követő nyilvános sajtóértekezleten – Farkas Flórián jelenlétében – viszont dicsérte az elhelyezésüket, s tagadta, hogy bezárták volna őket.

⁴ A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöke akkor Orsós Éva volt.

Az Országos Cigány Önkormányzat⁵ szereptévesztése

Mivel Zámoly község önkormányzata a kifizetetlen közüzemi számlák miatt 1999. július 31-i hatállyal kiutasította a romákat a helyi művelődési házból, az Országos Cigány Önkormányzat (OCÖ) – ahelyett, hogy más, civil szervezetekkel együtt, a kisebbségi biztos ajánlásainak megfelelően érdekvédelmi jelleggel követelte volna a romák lakhatásának megoldását az illetékes zámolyi önkormányzattól – kormányzati nyomásra maga vállalkozott arra, hogy a gyermekes családoknak járó állami lakásépítési támogatás felhasználásával, de a szükséges önrészt saját költségvetéséből megelőlegezve, megoldja a zámolyi cigányok lakásgondjait. Ezzel rendkívül rossz precedenst teremtett: a külön „roma szociálpolitika” példáját, egyúttal túl is lépve a kulturális autonómia biztosítékául szolgáló, érdekvédelmi tevékenységet folytató kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatáskörén.

Aláírásgyűjtés a romák lakásépítése ellen Zámolyon

A Krasznai-interjúban említett telekvásárlás után Zámolyon az önkormányzati képviselők részvételével és támogatásával aláírásgyűjtés kezdődött a romák lakásépítése ellen. A zámolyi romák szerint ennek, és nem a falu részletes rendezési tervével való diszharmóniának köszönhető, hogy a falu szélén, a Vasvári Pál utcában kezdődhetett meg lakásaik felépítése az Országos Cigány Önkormányzat szociálszakaszművelődési közhasznú társaságának (kht.) a kivitelezésében. A munkálatok irányításában részt vett Babai János, az OCÖ képviselője. Az akció „politikai kezelését” és a sajtóval való kapcsolattartást Osztójkán Béla OCÖ-alelnök, író-újságíró vállalta.

A zámolyi romáknak az Országos Cigány Önkormányzat budapesti, építés és átalakítás alatt álló ingatlanába zárásával egy időben – mivel megfelelő albérletet nem sikerült nekik szerezni – a zámolyi Vasvári Pál utcában az OCÖ egy részben új, részben bontott anyagból készült faházakból, illetve konténerekből álló cigány telep felállítását kezdte el. A házak között volt vitrines zöldszékesbódé, egyéb nem lakás céljára szolgáló helyiség, és két új – egy ukrán vállalkozótól 50 százalékos kedvezménnyel vásárolt – faház is. Összesen hat építményt állítottak fel a Vasvári Pál utcában, amely mind egy légtérűek, fűtésre, főzésre és vizesblokk beszerelésére egyaránt alkalmatlanok voltak. (A két konténer egyikében főztek, a másikban bútorikat raktározták a romák, a felsoroltakon kívül egy kerekeken álló vécé-zuhanyozó tartozott még a telephez.)

Végül 1999 őszén megkezdődhetett a téglaházak építése egy meglehetősen bonyolult építési konstrukció és finanszírozás keretében.⁶ Ennek a lényege az volt, hogy az építést végző vállalkozás – az OCÖ közhasznú társasága – az építető romák által elvégzett földmunkák és egyéb segédmunkák fejében „megelőlegezte” nekik az állami lakásépítési támogatás (a „szocpol”) elnyeréséhez szükséges saját részt. Ennek felmutatásával folyósította a kht.-nak az Országos Takarékpénztár (OTP) az állami lakásépítési támogatást.

⁵ Korábban, 1999. január 27. előtt Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat (OCKÖ).

⁶ Hasonló „finanszírozási konstrukciókat” ugyancsak az években az ország más részein – például a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei ügyészségeken – hitelezési csalásnak minősítettek, megbüntetve a vállalkozókat és ügyészi figyelmeltetésben részesítve az építetőket.

A valóságban – bár a községi önkormányzat akadékoskodásai miatt az építkezés gyakran valóban félbeszakadt, és az OTP is akadozva utalta át az OCÖ kht.-jának a „szocpol” részleteit – a romák mindannyian dolgoztak a Vasvári Pál utcai építkezésen, sőt rokonaik, cigány és magyar barátai is részt vettek a munkálatokban.

A magyarországi jobboldali sajtó

A jobboldali sajtóban – elsősorban a kormánypárti *Magyar Nemzet*-ben, a Magyar Televízióban, valamint a szintén „közszolgálati” Magyar Rádióban – több alkalommal elhangzottak az előítéleteket megerősítő, a zámolyi romákat lustáknak, munkakerülőeknek, bűnözőknek beállító műsorok. Az előítéletes médiában zámolyi községi vezetők, sőt országos politikusok is megszólaltak, nem ritkán becsmérlő hangon emlegetve a Vasvári Pál utcai roma családokat.

Ennek következtében az országban erősödött a cigányellenesség, különösen a zámolyi romák ellen, akik úgymond ajándékba, érdemtelenül, származási alapon járó kiváltsággént kapnak az államtól lakásokat. A televízió-műsorok közül különösen „emlékeztetések” maradtak a későbbi MIÉP-képviselőjelölt, Franka Tibor által készített riportok, amelyekben a politikusi ambíciókat ápoló újságíró többször félreérthetlenné teszi: a zámolyi romák érdemtelenek a lakásokra, amelyeket ajándékba kapnak az államtól, és még a házak felépítésén sem hajlandók dolgozni.

A médiatervekenységnek is köszönhető, hogy a faluban egyre feszültebbé vált a viszony a cigányok és a nem cigány lakosság között. Krasznai Ibolya, a helyi CKÖ elnöke és mások elmondták: fenyegetések érték őket, nyilvános helyeken – a székesfehérvári autóbuszon, az élelmiszerboltban és a szórakozóhelyeken – hangos, provokatív megjegyzéseket tettek rájuk, „beszóltak” nekik, előfordultak apró összetűzések is.

Az építkezésen dolgozó, zámolyi illetőségű Flaschner Károly szerint az építő vállalkozás több feketemunkást is alkalmazott, sokuknak a kialkudott járandóságát a mai napig sem fizették ki. Tartozik az Országos Cigány Önkormányzat a szintén zámolyi Varga családnak is, akiknek az ingatlana a roma telep szomszédságában áll. Mivel a cigányok házainak felépítésére a Vasvári Pál úti – mocsaras területen fekvő – telek túl kicsinek bizonyult, a kht. vezetői szóban megállapodtak Vargáékkal, hogy az ő telkük egy részét is beépítik, cserébe pedig felújítják összedőlőfélben lévő házukat. Ez elmaradt; s mivel Vargáék épületének állaga tovább romlott, 2001 nyarán Varga Piroska élettársával, Mayer Viktorral együtt önkényesen elfoglalt egy lakást a megürült telepen.⁷

A halállal végződő bűncselekmény – temetés, bírósági eljárás

A Fejér Megyei Főügyészség vádirata szerint három, a szomszédos Csákváron lakó fiatalember 1999. augusztus 28-án a késő esti órákban egyikük újonnan vásárolt Trabant típusú autójával a zámolyi cigány telepre ment, hogy ott egy szintén csákvári társuk korábbi

⁷ A lakás Lakatos Etelé, Babáé és gyermekeié, akik nem utaztak ki a Krasznai családdal Strasbourgba; jelenleg Kislángon, egy villany nélküli vályogházban laknak.

sérelmeit Krasznai Krisztiánnal szemben megbosszulják. (Krasznai Krisztián, aki 1980. szeptember 19-én született, a Strasbourghban politikai menedékjogot nyert Krasznai Gyula kisebbik fia. Mivel szülei elváltak – édesanyja ma Székesfehérváron, a Sóstói lakótelepen él –, nagynénje, Gyula ikertestvére, a gyermektelen Krasznai Ibolya nevelte.) Az autót vezető N. Sándor, valamint a később tragikus véget ért Cs. Ferenc és társa, P. Zoltán a Vasvári Pál utcai telep előtt megálltak, Cs. és P. az autóból kiszálltak, és Krasznai Krisztiánt keresték.

Ezt követően – eddig kellően nem tisztázott körülmények között – összetűzésre került sor a zámolyi romák és az éjszakai csákvári látogatók között, melynek következtében egyikük, az akkor már menekülő Cs. Ferenc olyan súlyos fejsérüléseket szenvedett, hogy másnap a kórházban meghalt.

Temetését rasszista, cigányellenes politikai rendezvénné változtatták a MIÉP ifjúsági szervezetének aktivistái, akik az ország távolabbi vidékeiről is a helyszínre érkeztek. A *Magyar Fórum* terjedelmes riportban számolt be a temetésről, ahol rasszista, nacionalista, cigányellenes jelszavak is elhangoztak.

A körülményekhez tartozik, hogy a Csákvár irányába menekülő P. Zoltán és N. Sándor hosszú ideig nem hívták hátrahagyott társukhoz sem a mentőket, sem a rendőrséget. A mentőket Krasznai Szilvia, Krasznai Krisztián húga hívta ki élettársa, Lakatos Ferenc, *Pubi* mobiltelefonján, a rendőröket pedig végül, de jókora késéssel – csákvári ismerőseik rábeszélésére – P. Zoltánék.

A jelenleg is folyó bírósági eljárás során a tanúként meghallgatott P. Zoltán úgy vallott: csak véletlenül keveredtek a cigány telepre, valójában V. Richárdot keresték. (Ennek ellentmondani látszik a csákvári presszó magát megnevezni nem kívánó felszolgálónőjének „off record” elmondott információja a *Fejér Megyei Hírlap* munkatársának, a Roma Sajtóközpont tudósítójának, valamint a Roma Polgárjogi Alapítvány tényfeltáró munkatársának. E szerint a vádirat helytálló: Cs. Ferenc, aki barátjával, P. Zoltánnal együtt egy keleti küzdősportot, a botot fegyverként használó kempót üzte, aznap a késő esti órákban a zámolyi cigány telepre készült, egy régebbi „diszkós konfliktusát lerendezni”. A némi szeszes italt is elfogyasztó Cs. Ferenc a felszolgálónő szerint ehhez talált segítő autótulajdonost N. Sándor és közreműködő társat P. Zoltán személyében.)

Krasznai Krisztián bűnösségét az eddigi bírósági eljárás során mindössze egy közvetett bizonyíték, V. Richárd vallomása támasztotta alá. V. Richárd tanúvallomásában elmondta, hogy egy harmadik társuk, K. Antal jelenlétében maga Krasznai Krisztián mondta el neki: az ő kezétől származnak azok az ütések, amelyek később, a székesfehérvári kórházban Cs. Ferenc halálát okozták. K. Antal azonban ezt a bíróság előtt cáfolta, szerinte Krasznai Krisztián nem mondott ilyet.

A bűncselekmény idején a zámolyi cigány telepen vendégként tartózkodott a budapesti illetőségű D. Magdolna is, aki a mentők kiérkezéséig elsősegélyben részesítette a súlyosan megsérült Cs. Ferencet. Mivel D. Magdolna a rendőrségi vizsgálat idején beismerő vallomást tett, mely szerint ő okozta volna Cs. Ferenc súlyos fejsérüléseit, az esetet követő napokban halált okozó testi sértés gyanújával őrizetbe vették, majd a bíróság elrendelte előzetes letartóztatását. Arra a kérdésre, hogy a szemtanúk szerint gyenge, törékeny testalkatú D. Magdolna, aki már ránézésre sem lehetett képes ilyen súlyos sérüléseket okozni, miért vállalta magára a bűncselekményt, Krasznai Ibolya úgy válaszolt a Roma Polgárjogi Alapítvány munkatársának: szerelemből. (Hogy kibe volt szerelmes, azt nem lehetett tudni,

az illető – Krasznai Ibolya szerint – „már nem tartózkodott a telepen”.⁸) Krasznai Krisztián meggyanúsítása után D. Magdolnát hamarosan szabadlábra helyezték.

D. Magdolnát a bíróság már nem hallgathatta meg, mivel 2000 nyarán, Budapesten, a MÁV Kórház egyik mellékhelyiségében heroin-túladagolás következtében meghalt.

Krasznai Krisztiánt először 1999 őszén egy rendőrségi kihallgatás során vették őrizetbe, előzetes letartóztatására azonban – ügyvédje közbenjárása folytán – ekkor még nem került sor. Másodszor 2000 februárjában fogták el körözés után, majd elrendelték előzetes letartóztatását is.⁸

2001 őszén a Fejér Megyei Bíróság – dr. Monostory Attila ügyvéd, sértetti képviselő indítványára – meghallgatott egy névtelen tanút is. A tanú meghallgatásán nem lehetett jelen a sajtó, más tanúk, sőt még a vádlott Krasznai Krisztián sem, csupán védői, a vádat képviselő ügyész és a bíróság tagjai ismerhették meg vallomását.

A „különösen védettnek” nevezett tanú – sajtóértesülések és egyéb, megbízhatónak tűnő információk szerint – V. Richárdhoz hasonlóan másod- vagy harmadkézből származó vallomást adott elő. Elmondása szerint Krasznai Ibolyától megtudta, hogy valóban Krasznai Krisztián volt a tettes, és a konfliktus hátterében drogelszámolási vita, drogügylet állt. A heroin-túladagolás következtében meghalt D. Magdolna jelenléte miatt ez az indíték legalábbis nem zárható ki.

Vallomásának másik fele azonban már valószínűtlen: szerinte a romák Horváth Aladárnak, a Roma Polgárjogi Alapítvány kuratóriumi elnökének, Krasznai Józsefnek, a vádlott nagybátyjának és egy újságírónak (az RPA tényfeltáró csoportja vezetőjének) a jelenlétében rábeszéltek D. Magdolnát, hogy vállalja magára a bűncselekményt. Ezt azonban az érintettek határozottan cáfolják.

Horváth Aladár ebben az időben egyáltalán nem volt Zámolyon – itt tényfeltáró munkatársa képviselte az alapítványt, aki szintén nem vett részt ilyen megbeszélésen –, Krasznai József pedig külföldön, Görögországban tartózkodott. A bíróság – két hónapos határidővel – pótnyomozásra visszaadta az ügyet az ügyészségnek. Pótvádirat azonban a *Népszabadság* értesülései szerint nem készült; a tanú információi alaptalanoknak bizonyultak.

A vádiratban, a bírósági eljárásban, valamint a jobboldali lapokban esetenként felbukkan a célzás egy, az elsődendő vádlottal „szándékegységben” lévő másik tettes személyére is. Mint a tárgyalásokon kiderült, az ismeretlen gyanúsított leginkább G. Lászlóval azonosítható. G. László ezelőtt Strasbourgbán balesetet szenvedett, öt hónapja kómában fekszik. Orvosi vélemények szerint esetleges öntudatra ébredése esetén sem volna képes vallomást tenni, beszélni vagy saját ellátásáról gondoskodni.⁹

A bűnjelek között szerepel egy baseballütő is, amelyet a romák adtak át az eljáró rendőröknek. Elmondásuk szerint ezt az eszközt a csákváriak hozták magukkal, és azzal támadtak az éjszakai álmukból felriadt, a sokszoros fenyegetettségtől pánikba esett cigányokra.

1999 szeptemberében gyűjtogatás történt a cigány telepen. Két faház között – ahol G. László családjának bútorait és ruhaneműit „raktározták” – az éjszakai órákban ismeretlenek

⁸ A zámolyi romákat 1999 végén az Országos Cigány Önkormányzat – lévén, hogy a faházakban nem volt megoldható a fűtés – ismét Budapestre költöztette. A Budapesten tartózkodó Krasznai Krisztiánnak nem kézbesítették a nyomozó hatóság Zámolyra címzett idézéseit, és ezt a bíróság „elrejtőzéseként” értékelte. Ez szolgált az előzetes letartóztatás alapjául.

⁹ G. László 2001. december 6-án Strasbourgbán elhunyt.

tűzet gyújtottak, s csak a véletlennek köszönhető, hogy nem égett le teljesen Krasznai Rudolf és Kolompár Friderika közös tartózkodási helye. A tettesek kilétét nem sikerült kideríteni.

1999 őszén több életveszélyes fenyegetés érte a zámolyi cigányokat. A szinte naponta, az ország különböző pontjairól – például Szegedről, Miskolcra – érkező névtelen leveleket Krasznai Ibolya, a helyi cigány önkormányzat elnöke átadta a székesfehérvári rendőrkapitányság illetékeseinek.

Budapest, Csór – a romák utolsó hónapjai Magyarországon

A tél beállta előtt, 1999 októberében az Országos Cigány Önkormányzat Budapestre, a XII. kerületi Törpe utca 2. szám alatti villába költöztette a zámolyi romákat. (Mint korábban jeleztük, a zámolyi téglaházak 1999 végéig nem épültek fel, a főként bontott anyagból álló faházak pedig alkalmatlanok voltak a fűtésre.) A zámolyi önkormányzat hamarosan felszólította a romákat, hogy jelentkezzenek ki eredeti lakcímükről, illetve megkísérelték „fiktívvé nyilvánítani” zámolyi állandó lakásukat. Ez azonban a jogvédő szervezetek közbe lépése miatt nem sikerült.

A budai villa tulajdonosával, bizonyos W.-vel, illetve vállalkozásával a Farkas Flórián vezette OCÖ már korábban „üzleti” kapcsolatban volt. W. ugyanis részben lakottan vette meg a jelentős értéket képviselő Törpe utcai épületet, és az évek során sem sikerült eltávolítani az ott jogszerűen lakó, egyedülálló nyugdíjas hölgyet. Az üzlet lényege az volt, hogy a vállalkozó ellenszolgáltatás nélkül, pusztán a rezsi kifizetéséért az OCÖ rendelkezésére bocsátotta ingatlanát, cserébe viszont az OCÖ köteles volt ott átmenetileg hajlék nélkül maradt cigány családokat elhelyezni, abból a célból, hogy a feltételezett „rossz szomszédság” majd – a W. által diktált feltételekkel – távozásra bírja a nemkívánatos lakót. Korábban, amikor Borsod-Abaúj-Zemplén megyei családok laktak a Törpe utcában, volt is némi sűrűlődség a szomszédok között, a zámolyi romákkal azonban más volt a helyzet: a néni hamarosan összebarátkozott velük.

A családok nagy része – az idős Krasznai házaspár kivételével – egy közös légterű földszinti teremben, emeletes, sodronyos ágyakon volt elhelyezve. Sem bútorokat, sem egyéb személyes tárgyakat nem hozhattak magukkal, ruháikat jórészt az ágyak alatt tartották.

Egy alkalommal – cigányellenes jelszavakat kiabálva – két erősen ittas fiatalember támadt az ott tartózkodó asszonyokra. (A gyerekek iskolában voltak, a férfiak a százhalombattai olajfinomítóban dolgoztak.) A nem cigány szomszédasszony kihívta a rendőröket, és testével védte meg Kolompár Friderikát.

Miközben a zámolyi romák Budapesten tartózkodtak, a Nemzetbiztonsági Hivatal munkatársai felderítették, hogy csákvári fiatalok második világháborús robbanóanyagot gyűjtöttek össze a Csákvár körüli erdőkben. A rendőrség eljárást indított egy Székesfehérváron tanuló középiskolás ellen; a robbanószert még időben elkobozták.

Az Országos Cigány Önkormányzat 2000 februárjában – a téglaházak teljes felépülése előtt – lakásszentelőt tartott a zámolyi cigány telepen, ahol a televíziókamerák jelenlétében átadták a családoknak a házak kulcsait, és a csákvári katolikus pap felszentelte az épületeket. (Zámoly református község, a romák ellenben római katolikus vallásúak.) Farkas Flórián bejelentette, hogy megegyezett az Orbán-kormány belügyminiszterével: a cigányok kíván-

ságának megfelelően rendőrőrsöt hoznak létre Zámolyon, hogy megvédjék a romákat a további támadásoktól.

Időközben a faházakban és a konténerekben maradt felszerelési tárgyak, háztartási eszközök közül sok eltűnt, a roma telepet ismeretlen tettesek kifosztották. A romák, akik – Krasznai József elmondása szerint – ekkor már eldöntötték, hogy a maguk és gyermekeik élete és testi épsége védelmében nem fognak Zámolyra költözni, átvették a lakáskulcsokkal járó készpénzsegélyt Farkas Flóriántól.

Néhány nap múlva az OCÖ elnöke a közszolgálati televízióban cáfolta, hogy rendőrőrsöt hoznának létre Zámolyon, és kijelentette: mindenki a saját felelősségére költözik be a zámolyi téglaházakba.

Mivel Budapesten a Törpe utcai elhelyezésük megszűnt, a zámolyi romák – végső elkeseredésükben – Krasznai József csóri házába költöztek. Krasznai József háza az 1980-as években OTP-kölcsönből épült, és tulajdonosa a megemelt lakáshitel-kamatokat székesfehérvári állásának megszünte után (s egy csödbe jutott teherfuvarozói vállalkozás megszüntével) nem tudta fizetni, végrehajtás, árverezés előtt állt. Az ekkor már Csórón, főként a ház alagsorában, mezőgazdasági melléképületeiben lakó romák végleg kilátástalan helyzetbe kerültek: az állandó fenyegetettségek miatt Zámolyra nem költözhetek, máshol pedig nem találtak lakható ingatlant.

VÉGKIFEJLET, STRASBOURG

2000 húsvétján egy pincemulatság következtében egy csóri lakos iratait és pénzét elveszítette, és erről úgy számolt be ismerőseinek, hogy betörtek hozzá, meglopták. Néhányan, akiknek a hétvégi házat korábban ismeretlenek szintén feltörték, felvetették, hogy a Csórra néhány hete visszaköltöző, „köztudomás szerint” bűnöző életmódot folytató zámolyi „gyilkos cigányok” lehetnek az elkövetők. Rendőrségi feljelentés született, amelyről az országos média is beszámolt, de vizsgálat nem indult, mert az elveszett értékeket időközben megtalálták. (Erről már nem írtak az újságok.)

Csete Dezső csóri polgármester – aki az 1980-as évek végén a sajtóban hangoztatott, soha vissza nem vont cigányellenes kijelentéseiről híresült el („minden cigányt le kellene lőni egyetlen golyóval”) – és a helyi képviselő-testület megakadályozta a roma családok bejelentkezését Csórra. Megtagadták a gyerekek óvodai és iskolai beíratását. A falu első embere egy televíziós hírműsorban kijelentette: „a zámolyiakhoz hasonló élősködőket még az állatok is kivetik maguk közül”.

Rendszerek voltak a csóri Arany János utcában – a Krasznai-ház előtt – az éjszakai zaklatások, horogkeresztet és rasszista feliratokat mázoltak a roma vezető házának falára. Krasznai József 2000 májusában sajtótájékoztatót hívott össze a lakására, ahol bejelentette: elhagyják az országot, politikai menedékkjogot kérnek egy nyugati országban.

Katz Katalin, a jeruzsálemi Héber Egyetem szociális munkás szakos tanára (a palesztinok jogaiért küzdő mozgalmak egyik neves aktivistája) a roma holokausztról készülő interjúi közben ismerte meg Krasznai Rudolfot és Kolompár Friderikát. (Az idős házaspár holokauszt-túlélő; Krasznai Rudolf kényszermunkás, Kolompár Friderika pedig – kislányként – a komáromi várbörtönben lévő gyűjtőtábor lakója volt a vészorszak idején. Több hozzátartozójukat, Friderikának az édesapját is Auschwitzba deportálták, ahonnan

nem tértek vissza.) Az izraeli professzornő ekkor, 2000 tavaszán ismerkedett meg Krasznai Józseffel, és felajánlotta neki 4200 dollárt a meneküléshez.

Krasznai József egy székesfehérvári fordítóirodában angolra fordíttatta beadványukat a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához, majd autóbust béreltek, és a Tv2 forgatócsoportjának és a franciául jól beszélő Puporka Lajosnak, a *Népszava* újságírójának a kíséretében 2000 júliusában Franciaországba utaztak.

Krasznaiék a biztonság kedvéért nem árulták el Katz Katalinnak, hogy Strasbourgba készülnek (ő úgy tudta, hogy Franciaországon keresztül Kanadába tartanak), pedig velük tartott az autóbusz. Csak a határ átlépése után ismerte meg az igazi úti célt.

Krasznai a már idézett *Magyar Hírlap*-beli, 2001. áprilisi interjúban így emlékszik vissza az eseményekre:

„... Farkas Flórián kijelentette, hogy csak saját felelősségükre költözhetnek a romák Zámolyra.

Ezek után nem volt miről tárgyalnunk: 2000. május 16-án egy sajtóértekezleten bejelentettem, hogy külföldön kérünk politikai menedékjogot.

– *Ki tanácsolta ezt a megoldást?*

– Senki. A fiammal dolgoztuk ki az utazás részleteit, utána pedig Ibolyával beszéltük meg. Az ő dolga az volt, hogy elfogadtassa ezt a tervet a többiekkel. Ez sem volt könnyű, mert hároméves hányattatás után egy bizonytalan kimenetelű útnak nekiindulni nem éppen szívderítő.

– *Osztóján Béla OCÖ-alelnök szerint az utazás megszervezésére egyedül nem lettek volna képesek.*

– Egy autóbust kellett bérelnünk, és egy székesfehérvári fordítóirodában lefordíttatnunk az Európai Emberi Jogi Bírósághoz benyújtandó panaszt. Erre egy politikával egyáltalán nem foglalkozó átlagpolgár is képes. Évek óta szerveztünk utakat Auschwitzba a romaholokauszt évfordulóján, én pedig – az amerikai kormány ösztöndíjával – már jártam az Egyesült Államokban egy tanulmányúton, és részt vettem egy cigány menekülőről szóló riportfilm forgatásán Kanadában is.

– *Mennyi pénzük volt az utazáshoz?*

– Tulajdonképpen semennyi. A családok összegyűjtötték és ideadták minden jövedelmüket, a családi pótlékokat és a nyugdíjakat is, amit postatakarékkönyvbe tettem a csőri postán. Az indulás előtt ismerkedtem meg a jeruzsálemi Katz Katalinnal, aki a szüleimmel mint holokauszt túlélőkkel volt kapcsolatban. Az ő megtakarított pénzéből kaptunk 4000 dollárt. De neki nem is árultuk el, hogy Strasbourgba megyünk, úgy tudta, hogy Franciaországon át Kanadába igyekszünk.

– *Viszont a Tv2 stábjá és Puporka Lajos, a Népszava újságírója elkísérte önöket.*

– Puporka Lajos Svájcban, franciául érettségizett, segíteni tudott a tolmácsolásban. A tévések is szigorú titoktartást fogadtak másnapig.”

Megérkezésük után autóbuszukkal az Emberi Jogok Európai Bíróságához mentek, ahol személyesen átadták beadványukat személyes üldöztetésükről és a magyarországi romák elleni széles körű diszkriminációról.

A mintegy félszáz roma az 1951. évi genfi egyezményre hivatkozva egyúttal politikai menedékjogot is kért a Francia Köztársaságtól. A menedékkérők többsége 2001 márciu-

sában és azután politikai menedékjogot kapott, két család esetében családegyesítés révén fogadta be Franciaország a kérelmezőket, egy család pedig fellebbezés folytán a másodfokú döntésre vár.¹⁰ A Krasznai család néhány tagja 2000 végén továbbutazott Kanadába, ezzel kizárták magukat a francia menedékjog kedvezményezettjei közül.

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága viszont 2001-ben elutasította keresetüket, tekintettel arra, hogy a menedékkérelem és a keresetlevél benyújtásáig a romák nem merítették ki a hazai jogorvoslati lehetőségeket.

A zámolyi romák a magyarországi romák szokásos osztályozása szerint a roma népesség mintegy 20 százalékát kitevő újind cigány, azaz *romani* anyanyelvű oláh cigányok (*vlashicke roma*) közé tartoznak, magukat azon belül *lovar* törzsbelieknek vallják. (A *lovar* szó eredete vitatott. Egyesek a magyar *ló* szóból eredeztetik, jelentése eszerint „lókupec, lókereskedő”, mások a cigány, *romani lovo*, többes számban *love* „pénz” jelentésű szóból. Ez esetben „pénzest, gazdagot” jelent. A Dél-Dunántúlon az oláh cigányokat – megkülönböztetésül a magyarországi cigányok mintegy 8 százalékát kitevő, román anyanyelvű beásoktól – *kolompár* vagy *leketár* cigányoknak, azaz „kolompkészítőeknek, lakatosoknak” nevezik.)

¹⁰ 2002 januárjában fellebbezés után, másodfokon kapott menedékjogot a korábban elutasított Lakatos Attila és élettársa, Krasznai Henrietta, valamint négy gyermekük, miután sikeresen bizonyították, hogy ők is Zámolyon tartózkodtak az atrocitások idején. Szintén menedékjogot kapott Lakatos Melinda, aki egy évvel korábban rövid időre visszatért Magyarországra.

2001 novemberében Strasbourgba érkezett és politikai menedékjogot kapott Lakatos József, *Szibbaj* és élettársa, Lakatos Piroksa, *Muki*, valamint hét gyermekük. 2002. március 6-án azonban – nem várva be az OFPRA, a Menekülteket és Hontalanokat Védő Francia Hivatal döntését – visszatértek Magyarországra, magukkal hozva a már politikai menekült Lakatos Melindát és Lakatos Jánost.

A roma migráció a magyar sajtóban¹

Írásunkban a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM – International Organisation for Migration) megbízásából végzett médiakutatás eredményeit foglaljuk össze. A kutatás során arra kerestünk választ, hogy az 1997 szeptember eleje és 2000 szeptember vége között eltelt 37 hónap során miként mutatta be a hazai írott és elektronikus sajtó a magyarországi és közép-kelet-európai romák migrációját.

A forrásról. A kutatást az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosa Hivatalának sajtófigyelők által összeállított forrásgyűjteményére alapoztuk. Az adatbázisban² szereplő hírforrásokat (33 napilap, 14 heti-, kétheti vagy havilap, továbbá 12 televíziós vagy rádiócsatorna műsora) a *Mellékletben* soroljuk fel. A kutatást megelőzően áttekintettük az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság budapesti képviselőjének 1998. és 1999. évi sajtóanyagát.

A módszerről. Az adatbázisból minden olyan híryanagot kiemeltünk, amelyben a roma migrációval kapcsolatos fogalmak szerepeltek; így összesen 727 tudósítás alkotta a roma migrációra szűkített adatbázist. A kutatás során a kiválogatott híryanagot két megközelítésben elemeztük: egyfelől vizsgáltuk hírforrásonkénti és időbeli eloszlásukat [*mennyiségi* (kvantitatív) *elemzés*], másfelől néhány tartalmi szempontot helyeztünk előtérbe [*tartalmi* (kvalitatív) *elemzés*]. Az utóbbi megközelítésben azt vizsgáltuk, milyen kontextusban jelennek meg a híradások; az egyszerű tényközlésen, tudósításon túl hordoznak-e értékítéletet a romákkal, a migrációval vagy az abban érintett személyekkel kapcsolatosan.

A kutatást két lépcsőben – 2000 tavaszán és őszén – végeztük. Az első lépcsőben az 1997 szeptembere és 2000 januárja között eltelt 29 hónap híryanagát (összesen 226) tekintettük át, míg a második lépcsőben a 2000 februárja és szeptembere közötti 8 hónap „termését” (összesen 501) dolgoztuk fel. A két vizsgált időszak sajtóelemzésének eredményeit az első alfejezetben közöljük.

Az eredmények ismeretében arra a megállapításra jutottunk, hogy többet mond, ha az előbbi időszakoktól eltérünk, és a durván hároméves időtartamot (37 hónap) másképp szakaszoljuk. A zámolyi romák kiutazása ugyanis alapvetően megváltoztatta a roma migráció médiabeli megjelenését. Ezért ezt az eseményt fordulópontként értékelve a teljes adatbázist (összesen 727) két részre osztottuk: az 1997 szeptemberétől 2000. július 23-áig, illetve a 2000. július 23-ától 2000 szeptemberéig terjedő időszakra.

¹ A tanulmány előzménye a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) számára készült kutatási jelentés. A kutatásban, illetve a kutatási beszámoló összeállításában Sik Dorka közreműködött.

² Az adatbázis 1996 ősze óta működik.

Tekintve azonban, hogy az eredeti adatbázisban az elektronikus média esetében nem a teljes szövegeket felölelő audiovizuális anyag, hanem csupán a szövegek részletes tartalmi kivonata volt fellelhető, számos esetben nem lehetett kellő biztonsággal eldönteni az egyes híryanagyok tartalmi jellemzőit. Ezért az új szakaszolás szerinti összehasonlító tartalmi elemzésbe csak az írott sajtóban napvilágot látott (összesen 545) cikket vontuk be. Az elemzés eredményeit a második alfejezetben foglaljuk össze.

Itt hívjuk fel a figyelmet a roma migrációval kapcsolatos írott és elektronikus sajtóanyag kissé bővebb időhatárok közötti kronologikus áttekintésére, amely szemléletes képet nyújt a tanulmány adatainak háttéréhez, kiegészítéséhez.³

A MÉDIAKUTATÁS EREDMÉNYEI A KÉT VIZSGÁLT IDŐSZAKBAN

A médiakutatás két lépcsője tehát két időszakot ölelt fel: az első időszak az 1997 szeptembere és 2000 januárja közötti, a második a 2000 februárja és szeptembere közötti hónapokban előforduló híryanagyok mennyiségi és tartalmi elemzésére terjedt ki.

A roma migráció médiabeli megjelenése 1997 szeptembere és 2000 januárja között

A 29 hónap összesen 226 híryanagának *mennyiségi elemzéséből* kiderült, hogy a magyar média alig-alig foglalkozott a roma kivándorlással. Havonta csupán egy-két híryanaggal találkozhattunk, sőt volt nyolc olyan hónap is, amikor egyáltalán nem adtak hírt a roma migrációról. Az időszakban átlagosan adódó 8 hír/hónap érték két, sok hírt közreadó rövid periódusnak tulajdonítható.

- Az első kivételes periódus 1998. április–májusra esett. Ekkor jelent meg Jiri Kubes nyilatkozata, amelyben több ezer magyar roma kivándorlását jósolta az elkövetkező időszakra.⁴ Az ekkor megjelent tudósítások erre reagáltak, a legtöbb esetben cáfolva a szlovák származású kanadai ügyvéd állítását, és felelőtlennek nevezve azokat, akik kivándorlásra ösztönzik a romákat.

- A második kivételes periódus 1998 decemberében kezdődött a származási igazolások körüli vitával, és 1999 februárjában ért véget a magyar szakértők kanadai meghívásával, és a kanadai Bevándorlási és Menekültügyi Bizottság (IRB – Immigration and Refugee Board) precedensértékűnek beállított határozataival foglalkozva.⁵

A *tartalmi elemzés* azt mutatta, hogy összességében nem a tényfeltáró – hosszabb lélegzetű, illusztrált – riportok, interjúk, hanem a rövid és semleges híradások jellemezték a roma migráció médiabeli megjelenítését.

A roma migráció csak akkor volt hírértékű, ha valamilyen kül- vagy belpolitikai hatással bírt. Ilyenkor az átlagosnál nagyobb számban írtak/szóltak a migrációról, de a hangsúly ekkor sem a kivándorláson, hanem annak várható hatásán volt.

³ „A roma migráció kronológiája a magyarországi sajtó alapján 1997 júniusa és 2001 áprilisa között” (a továbbiakban kronológia, lásd kötetünk *Függelékében*, 170–185. o.).

⁴ Vö. kronológia, 171–172. o.

⁵ Vö. kronológia, 173–174. o.

A külpolitikai aspektusú tudósítások az EU-csatlakozást, a kibocsátó országok hozzáállását, a vízumkényszert érintették.

A híryanagyok többsége belpolitikai aspektusú volt, amelyekben természetesen a politikai szempontok kerültek előtérbe. A tudósítások zömében minisztériumi vagy kormányhivatalnokok egyfelől cáfolják a migráció problémáját, hirdetve, hogy nincs mitől tartani, a roma kivándorlás nem számottevő; másfelől a kormány együttműködéséről biztosítják az érdekvédelmi szervezeteket, az érintetteket.

A híryanagyokban megjelenő személyek között a roma érdekvédelmi szervezetek (és kisebbségi önkormányzatok) munkatársai és a minisztériumi hivatalnokok voltak többségben. Roma migránsok (érintett személyek) alig szerepeltek.

A tudósítások több mint fele úgy fogalmazott, hogy a kivándorlás hátterében politikai üldöztetés, diszkrimináció, atrocitásoktól való félelem áll. Gazdasági, egzisztenciális okokat mintegy harmaduk említett; a kilátástalan jövőt pedig egytizedük jelölte meg a kivándorlás legfőbb okaként.

A média nemigen foglalkozott a kivándorló romák életének bemutatásával, konkrét esetet csak szórványosan ismertettek.

A tudósítások jó részében nem közöltek adatot a migráció nagyságára nézve. A cseh és szlovák migráció kapcsán a „tömeges” jelző volt használatos, a magyarországi migrációt az „ezer alatti” és a „nem számottevő kategóriába” sorolták. A cseh és szlovák romák exodusa csakugyan nagyobb mértékű volt a vizsgált időszakban, de a szóhasználat ettől függetlenül is igyekezett csökkenteni a magyar migráció jelentőségét („egy-két család”, „elenyésző szám”).

A médiabeli híradások szinte kizárólag semleges hangvételűek voltak. A romák iránt elkötelezett megközelítésre csak elvétve akadtunk, de uszító, romaellenes megnyilvánulással sem találkoztunk 2000 januárjáig.

A roma migráció médiabeli megjelenése 2000 februárja és szeptembere között

A nyolc hónapos időszak összesen 501 híryanagának *menyiségi elemzése* a következőket mutatja:

- februártól májusig még nem volt számottevő változás az előző időszakhoz képest, csak néha-néha lehetett a romák migrációjáról értesülni;
- májusban és júniusban szaporodtak meg a hírek: részint a Kanadába irányuló migrációról jelentek meg újabb tudósítások, részint Krasznai József, a zámolyi roma közösség képviselője nyilatkozta egyre gyakrabban, hogy problémáik megoldására az egyetlen elképzelhető lehetőség a kivándorlás;
- július 23-a a fordulópont – a zámolyiak Strasbourgba utaztak, beadvánnyal fordultak az Emberi Jogok Európai Bíróságához, és menekültstátust kértek a francia államtól. Az ügy hatására a roma migrációval (az esetek legnagyobb részében a zámolyiak ügyével) kapcsolatos sajtóanyagok száma minden addigit felülmúlt, július utolsó hetében 74 híradás foglalkozott a témával (a februártól július 23-áig terjedő közel fél év alatt mindössze 30 tudósítással találkozhattunk);
- augusztusban 272-re duzzadt a roma migrációval kapcsolatos híryanagyok száma, csaknem annyiszor tudósítottak róla, mint az addig eltelt három évben összesen;

• szeptemberre némileg alábbhagyott a média érdeklődése, de a roma migrációval még így is 126 esetben foglalkoztak.

Az első időszakhoz képest tehát ugrásszerűen megnőtt a híradások száma. Az átlagos érték 63 hír/hónap (amiből július utolsó hetére esett 74!), de ha csak a két utolsó hónapot tekintjük, a hírek száma 199 hír/hónap.

A *tartalmi elemzés* eredményei közt feltűnő, hogy bár a zámolyi romák migrációjával foglalkozó híradások értelmezéséhez elengedhetetlen lett volna a közösség három éve húzódó kálváriájának ismerete,⁶ a híryanagok többsége nem foglalkozott az események fellelevenítésével; vagy úgy tekintették, hogy a médiafogyasztók (olvasók, nézők, hallgatók) tisztában vannak a történetekkel, vagy – és ez a valószínűbb – nem tartották fontosnak a visszatekintést az események *értékelése* szempontjából.

A zámolyi romák kiutazása kiemelt helyet kapott majdnem minden hírforrásban: egy idő után a „zámolyi romák” vagy csak egyszerűen a „zámolyiak” említése már önálló megjelenítő erővel bírt: mind a szerzők, hírközlők, hírmagyarázók, riporterek stb., mind a médiafogyasztók automatikusan a Franciaországban menedékjogot kért csoportra gondoltak.

A zámolyiak ügyében szinte a teljes magyar politikai közélet és a szélesebb közvélemény megszólalt. Sokszor az eset csupán mellékszála volt a romák általános helyzetéről folytatott diskurzusnak, még többször szerepelt azonban az ügy központi témaként az egyes híradásokban.

Krasznai József emblematikus figurája az időszaknak: kezdetben mint a menekülők vezetője, később már mint a csoport képviselője (hazai és nemzetközi fórumokon), egy ideig pedig mint az országból távozni szándékozó más roma közösségek pártfogója, szószólója jelent meg.

Az általában vett roma migráció – különösen a Kanadában menekültstátusért folyamodók – témája napirenden maradt, akár a zámolyi ügy mellékszálaként, akár önállóan (lásd a szeptemberi adatot).

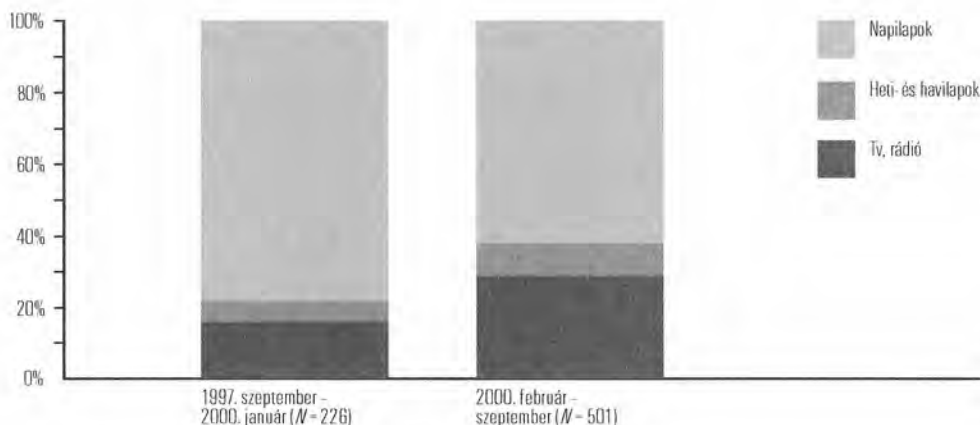
A roma migráció médiabeli megjelenésének összehasonlító mennyiségi elemzése

A két vizsgált időszak roma migrációval kapcsolatos híryanagjainak hírforrások szerinti megoszlását az *1. ábra* mutatja. Az írott sajtó mindkét időszakot jellemző főlénye mellett megfigyelhető, hogy az elektronikus sajtó szerepe az első időszakhoz képest a másodikban számottevően megnőtt (16 százalékról 29 százalékra).

Bár az ábra nem mutatja, a négy nagy országos napilap (*Magyar Hírlap*, *Magyar Nemzet*, *Népszabadság*, *Népszava*) részesedése a híryanagok közzétételében a második időszakban is jelentős (30 százalék), noha jóval kisebb, mint az előző időszakban volt (40 százalék). A különbség elsősorban az elektronikus média térnyerésével magyarázható.

Az írott sajtóban említésre méltó még a *Fejér Megyei Hírlap*, valamint a *Demokrata* című hetilap szerepe: egyaránt 4–4 százalékkal részesedtek a roma migráció megjelenítésében a második időszakban.

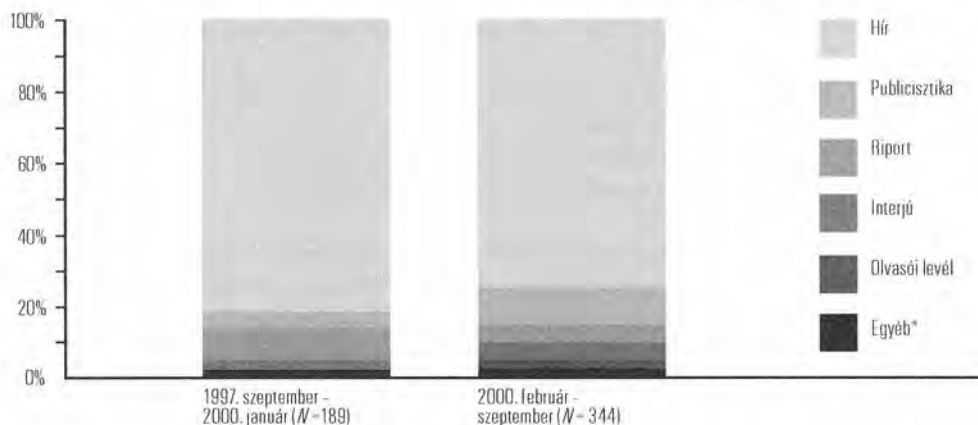
⁶ Lásd kötetünkben Hell írásában (91–105. o.)

1. ábra

A hírforrások megoszlása a két vizsgált időszakban; százalék

Az írott sajtó híryanagainak műfaj szerinti megoszlását a 2. ábra szemlélteti. A hírek aránya mindkét időszakban kiugróan magas (81, illetve 75 százalék), noha a másodikban kis csökkenés figyelhető meg. A második időszakban elsősorban a publicisztikák aránya növekedett (4 százalékról 10 százalékra), továbbá az interjúk száma, és megjelent egy új műfaj is a témában: az olvasói levél. Ez utóbbiak száma (összesen 11) egyértelmű jele annak, hogy a roma migráció a szélesebb nyilvánosság érdeklődését is felkeltette.⁷

* Kommentár, kronológia és néhány meghatározhatatlan műfajú írás.

2. ábra

Az írott sajtó híryanagainak műfaj szerinti megoszlása a két vizsgált időszakban; százalék

⁷ Az olvasói levelek megjelenése nem csak azt jelzi, hogy az olvasók foglalkozni kezdenek a roma migrációval, sokkal inkább azt, hogy a probléma van annyira fontos, hogy a lapok szerkesztői is érdemesnek tartják megjelentetni őket.

Az írott sajtóban a cikkek terjedelme lényegében nem változott: mindkét időszakban a rövid hírek voltak döntő többségben, hosszabb lélegzetű írások csak ritkán láttak napvilágot. A cikkek több mint 70 százaléka egy flekknél⁸, ezen belül mintegy 30 százaléka fél flekknél rövidebb terjedelmű írás volt.

Az írások eredeti forrásának megoszlásában sem mutatkozott számottevő különbség: a második időszakban az újságok saját munkatársaitól származott a híryanagok 60 százaléka (az első időszakban 53 százaléka); MTI-hír volt 29 százalék (előzőleg 27 százalék). A Roma Sajtóközpont mint hírforrás a második időszakban visszaszorult, mindössze öt alkalommal hivatkoztak rájuk (egy százalék), holott korábban 10 százalékos volt a részesedésük. A cikkek fennmaradó 10 százaléka mindkét időszakban külföldi hírügynökségek, valamint más újságok híreire támaszkodott.

Mivel a második, rövidebb időszakban (8 hónap) több mint kétszerannyi roma migrációval kapcsolatos híradással találkozhattunk,⁹ mint az első időszakban (29 hónap), nem tartható az a korábbi állításunk, hogy a médiát nem érdekelte a roma migráció. Más kérdés – és erről a későbbiekben még szó lesz – hogy a híryanagok jelentős része a zámolyiak konkrét esetével foglalkozott, így az általában vett roma migráció iránti érdeklődés növekedésére nem következtethetünk egyértelműen.

Mint már az egyes időszakok adatainak elemzése kapcsán említettük, a második időszakban közel nyolcszorosára duzzadt a híradások száma (vö. 8, illetve 63 hír/hónap). A második időszakban naponta átlagosan két alkalommal lehetett találkozni a roma migrációval a magyar médiában, a legintenzívebb szakaszban – augusztus második hetében – tizenötször. A 1. táblázat és az azt követő 3. ábra a híradások számának, illetve megoszlásának alakulását mutatja be heti bontásban a második időszakra.¹⁰

1. táblázat

A híradások száma heti bontásban a 20. hét* és a 39. hét** között (N = 501)

Hét	A híradások száma	Hét	A híradások száma
20.	7	30.	73
21.	6	31.	60
22.	1	32.	103
23.	5	33.	49
24.	6	34.	57
25.	1	35.	11
26.	3	36.	22
27.	1	37.	11
28.	0	38.	33
29.	0	39.	52

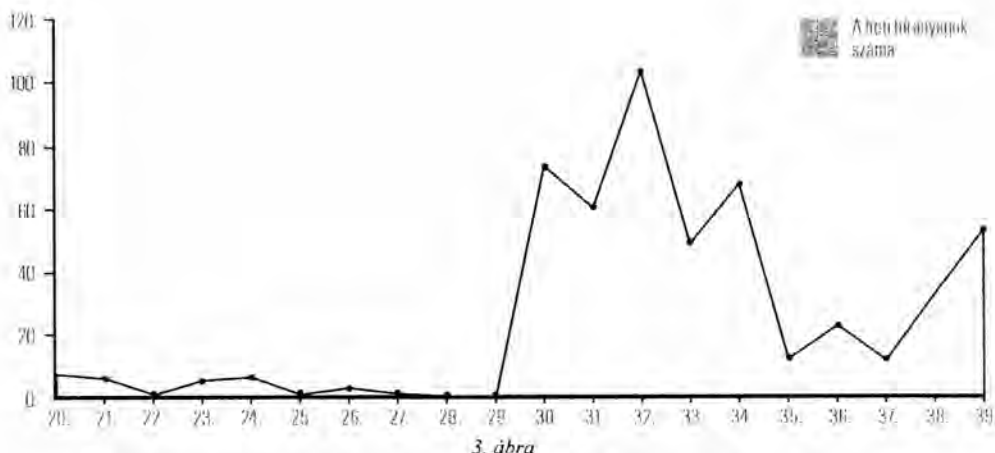
* A 20. hét a 2000. május 19-ével kezdődő hét.

** A 39. hét a 2000. szeptember 30-ával kezdődő hét.

⁸ A terjedelem megjelölésére az újságírószakmában használatos flekk egy oldalnyi írás (kb. 1560 karakter).

⁹ Ráadásul több mint 90 százalékkal alig több mint két hónap alatt.

¹⁰ Mivel február 1. és május 18. között nem találtunk roma migrációval foglalkozó híryanagot, az adatokat a 20. héttől mutatjuk be.

A híradások megoszlása heti bontásban a 20. hét és a 39. hét között; abszolút szám (N = 501)

A MÉDIAKUTATÁS ÚJ SZAKASZOLÁSA SZERINTI ÖSSZEHASONLÍTÓ TARTALMI ELEMZÉS EREDMÉNYEI

A hiranyagok további tartalmi elemzésében a vizsgált hároméves időszakot két szakaszra osztjuk: a 2000. július 23-iki előtti és az azt követő időszakokra. A zámolyi romák kiutazása ugyanis alapvető változást hozott a magyarországi roma közösségek migrációjában és természetesen annak sajtóbeli megjelenítésében is. Menekültstátus iránti kérelmük egyértelműen politikai üzenetet hordozott (mind a hazai romák, mind pedig a többségi társadalom felé).

„Krasznai – aki több hazai cigány érdekvédő szervezet vezetője és elnökségi tagja – kérdésünkre elismerte: a romák Strasbourgba utazásának megszervezésével politikai céljai voltak. – A romák tömeges kivándorlásának előkészítésével nyomást akarok gyakorolni az Orbán-kormányra annak érdekében, hogy változtasson a szegényeket sújtó politikáján – jelentette ki. Krasznai szerint legalább 200 milliárd forintos különalapot kellene létrehoznia a kormánynak a romák képzésére, illetve arra, hogy munkához jussanak.” (Népszabadság, 2000. augusztus 3.)

„Nyílt levélben fordult a magyarországi roma közösségekhez a Strasbourgba menekült zámolyi cigányok nevében Krasznai József, a Magyarországi Roma Parlament alelnöke. A levél »Fel cigányok!« felhívással zárul, és leszögezi: több száz éve folyik a magyarországi cigányok üldöztetése. A levél szerint: »nem nézhetjük tétlenül, hogy a magyar kormányok és cigány kiszolgálóik fizikailag és szellemileg megsemmisítsék népünket. Ha a magyar kormány nem akadályozza meg azonnal a romák rasszista üldöztetését, és részt vesz az ellenük folyó hecckampányban, ha nem biztosítja politikai, kulturális és gazdasági jogainkat, ha a politikai pártok képtelenek vállalni képviselőnként, akkor nem marad más megoldás számunkra, mint hogy tömegesen elhagyjuk szeretett hazánkat.« (Magyar Demokrata, 2000. szeptember 14.)

Bár a Krasznai József által vizionált „cigány ébredés” és tömeges exodus (még) nem jött el, a Kanadába irányuló migráció megduplázódott¹¹, és több – eddig „csendes” – vidéki roma közösség (Ózd, Kőrmend, Mosonmagyaróvár) kezdte fontolgatni az ország elhagyását.

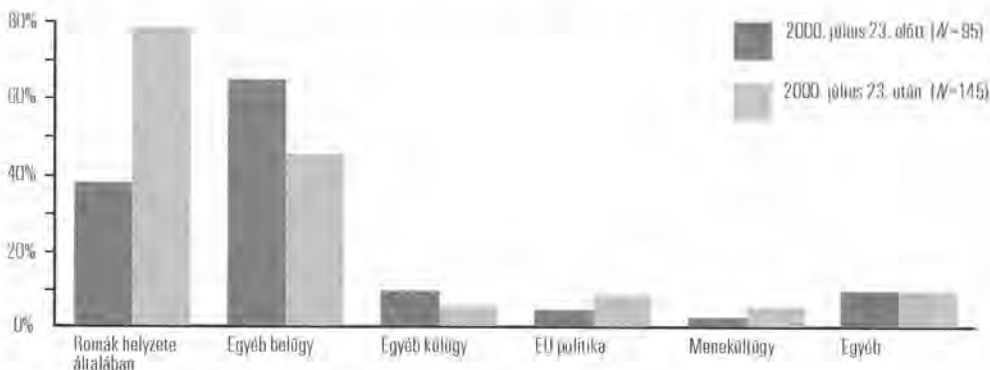
A romák migrációja, illetve ehhez kapcsolódóan általános helyzetük, állandó vitatéma lett a kormány és az érdekképviselői szervezetek között, valamint a pártcsatározásokban.

Mint már a bevezetőben leírtuk, az új szakaszolás szerinti összehasonlító tartalmi elemzéshez csak az írott sajtóban napvilágot látott híryanagokat használtuk, így az elemzésbe összesen 545 cikket vontunk be. Ezek 39 százaléka (210 cikk) a zámolyiak 2000. július 23-diki kiutazása előtt, 61 százaléka (335 cikk) pedig az esemény után jelent meg.

A zámolyiak kiutazását követő időszakban a roma migrációval kapcsolatos cikkek 88 százaléka érintette a zámolyi romák migrációját. Az írások 41 százaléka ez volt a középpontba állítva (mint az írások főszála), további 47 százaléka pedig más téma mellett említették a jelenséget (mellékszál). A cikkek fennmaradó része (12 százaléka) foglalkozott csupán a roma migrációnak valamely, ettől a ténytől független aspektusával. Ezek az arányok megerősítették a sajtóelemzés új szakaszolásának indokoltságát: a zámolyiak kiutazása csakis fordulópont volt a roma migráció hazai történetében.

Az általános értelemben vett roma migráció (ami természetesen magában foglalja a zámolyiak ügyét is) mindkét időszakban nagyjából hasonló arányban volt az írások főszála: 55 százaléka (115 híradás) a romák kiutazása előtt, 57 százaléka (190 híradás) utána.

A roma migrációt ennek megfelelően mellékszálként a cikkek 45, illetve 43 százaléka említette (a romák kiutazása előtt 95, utána 145 cikk). A 4. ábra azt mutatja, mi volt a cikkekben a főszál témája azokban az esetekben, amikor a roma migráció mellékszálként szerepelt. Az ábrából jól látható a változás: míg a zámolyiak kiutazása előtt a roma migráció leggyakrabban valamilyen belpolitikai hír¹² mellett bukkant fel mellékszálként, utána viszont legtöbbször a romák általános helyzetével összefüggésben említették.

Megjegyzés: Egy cikkhez több téma is tartozhat, így a százalékok összege meghaladhatja a 100-at.

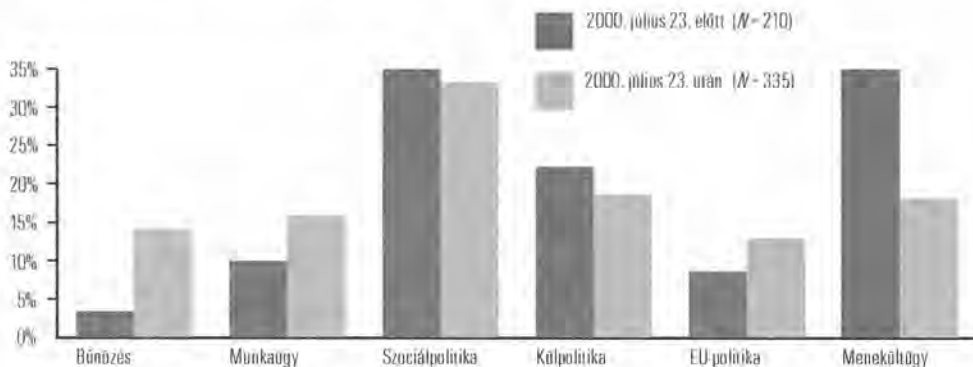
4. ábra

A cikkek főszálának témái, ha a roma migráció mellékszál;
a roma migrációt mellékszálként említő cikkek százalékában

¹¹ Vö. a Kováts tanulmányában közölt adattal (17–18. o.).

¹² Ez általában a származási igazolások körüli jogi vitákkal volt kapcsolatos.

Amikor az összes cikket (207 a romák kiutazása előtt és 338 utána) aszerint vizsgáltuk, hogy milyen más témával egybefonódva jelent meg bennük a roma migráció, további szembevetülő hangsúlyeltolódásokat találtunk (5. ábra).

Megjegyzés: Egy cikkhez több téma is tartozhat, így a százalékok összege meghaladhatja a 100-at.

5. ábra

Milyen témával egybefonódva jelent meg a roma migráció;
az összes cikk százalékában

Feltűnő, hogy a zámolyiak kiutazása után bűnözéssel, bűncselekménnyel kapcsolatban lényegesen gyakrabban említették a roma migrációt, mint előtte. Ennek oka, hogy szárnyra kapott a hír: a Franciaországban menedékjogot kérők között olyanok is vannak, akiknek közük lehet a tavaly augusztusi verekezésben elhunyt csákvári fiatalember halálához.¹³

„Beadványt nyújtott át a Francia Köztársaság budapesti nagykövetségén a Zámolyon meggyilkolt csákvári fiatalember családja által megbízott sértetti jogi képviselő csütörtökön.

Monostory Attila elmondta: a beadványban tájékoztatja a diplomáciai képviselőket arról, hogy a jelenleg Strasbourgban tartózkodó zámolyi romák között lehet a gyilkosság ma még ismeretlen társtettese. Ugyancsak közöttük lehetnek a csoportos garázdaság feltételezett elkövetői is. A beadványt azért nyújtotta át, hogy az ügy ne befolyásolja kedvezőtlenül Magyarország nemzetközi megítélését. Az ügy fejleményeiről napokon belül írásban tájékoztatja az Emberi Jogok Európai Bizottságát¹⁴.

Monostory Attila a nemrégiben a család kérésére pótnyomozási indítványt is tett.”
(Népszava, 2000. szeptember 29.)

Az Európai Unióval érthető módon gyakrabban kerül kapcsolatba a roma migráció a második szakaszban. A zámolyiak kiutazása előtt legfeljebb a kivándorlások uniós csatlakozásra gyakorolt (feltételezett) hatását tárgyalta a sajtó, a zámolyiak esete azonban többszörösen európai ügy: uniós tagállamban kértek menedékjogot egy csatlakozás előtt álló

¹³ Bővebben olvashatunk erről Hell kötetünkben közölt tanulmányában (100–102. o.)

¹⁴ Helyesen: Emberi Jogok Európai Bírósága.

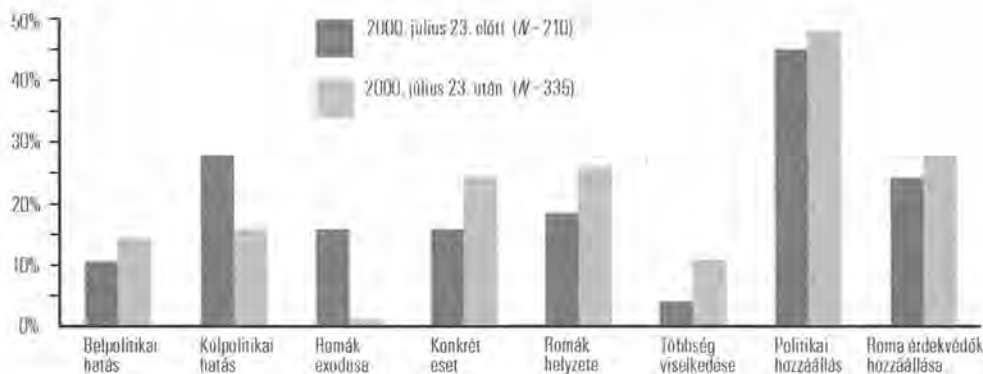
ország polgárai, ráadásul ugyanők panaszt is tettek a magyar államra az Emberi Jogok Európai Bíróságánál.¹⁵ Ennek természetesen nagy belpolitikai visszhangja is lett, a második időszak cikkeinek 53 százalékában jelent meg valamilyen belpolitikai téma is.¹⁶ A menekültügy a második szakaszban kisebb arányban fordul elő a roma migrációhoz kapcsolódó témaként, a zámolyiak esetében is gyakrabban szerepelt a strasbourgi bírósághoz intézett panaszuk, mint a menedékkérelmük. Különösen a kiutazást követő napokban megjelent cikkek címében szerepelt sokszor a bírósági panasz, esetenként félrevezető tartalommal:

„Strasbourgban beperelték a magyar államot a romák” (*Magyar Nemzet*, 2000. július 25.)

„Panasszal éltek a menekülő romák – Nincs meg a jogi feltétele a strasbourgi kérvénynek” (*Népszava*, 2000. július 27.)

Sok esetben a média teljesen összemossa a két témát: az átlagos újságolvasó számára nehezen derül ki, hogy a két dolog nem ugyanaz, sőt még csak – jogi, adminisztratív – kapcsolatban sincs egymással. A zámolyiak története – hasonlóan más, a média által aktuálisan felkapott témákhoz – egyetlen nagy narratívává alakult, amely bizonyos kulcsszavak¹⁷ segítségével előhívható az olvasó emlékezetéből anélkül, hogy – akár csak részleteiben is – újra fel kellene idézni.

Azt vizsgálva, hogy a roma migráció mely aspektusára fókuszálnak a cikkek, további változásokat tapasztalunk a 2000. július 23-dika utáni időszakban (6. ábra).

Megjegyzés: Egy cikkhez több téma is tartozhat, így a százalékok összege meghaladhatja a 100-at

6. ábra

A roma migráció mely aspektusára fókuszál a cikk;
az összes cikk százalékában*

¹⁵ Ez utóbbi ugyan nem az Európai Unió intézménye, de a hazai közvélemény és média általában nem tesz különbséget az Európai Unió és az Európa Tanács intézményei között.

¹⁶ Mivel a belpolitika mint téma nem szerepelt az előző elemzésünkben, a változásokra vonatkozóan nincsenek összehasonlítható adataink. Mégis sejthető, hogy nem fordult elő nagy számban, hiszen az eredeti változók között nem szerepeltettük.

¹⁷ Ilyenek például: a „zámolyi ügy”, a „zámolyiak példája”, a „strasbourgi romák” stb.

A cikkek legnagyobb részében most is a politikai szempont a hangsúlyos, akár minisztériumi vagy kormányhivatalnokok, akár pedig roma érdekvédelmi szervezetek állásfoglalásáról van szó. A vita az esetek legnagyobb részében arról szól, hogy üldözik-e ma Magyarországon a cigányokat, azaz megalapozott-e a zámolyiak menedékkérése. Két érdekes aspektusra érdemes felhívni a figyelmet: az egyik, hogy a vitát nem annyira a menekültstátus iránti kérelem, mint inkább az Emberi Jogok Európai Bíróságához benyújtott panasz váltotta ki. Nyilvánvaló, hogy az esemény szimbolikus jellege a fontos: panaszt évről évre sokan tesznek Strasbourgban, azonban – ahogy ezt Krasznai József nyilatkozataiból leszűrhetjük – a zámolyiak az egész magyarországi cigányságot képviselik, és ezt – bár ebben a formában sehol nem mondatott ki – a teljes magyar politikai közélet elfogadta. A másik érdekesség, hogy a zámolyiak konkrét problémáiról, menekültstátus iránti kérelmük esélyeiről csak elvétve nyilatkoznak a hazai politikai közélet szereplői, noha a menedékjogi eljárásnak éppen az a sajátossága, hogy az üldöztetést vagy az attól való megalapozott félelmet az egyén vagy legalábbis a szűk közösség szintjén kell valószínűsíteni.

A zámolyiak kiutazásának köszönhetően megnőtt a konkrét esetekkel és a romák általános vett helyzetével foglalkozó cikkek aránya. Az ügy kapcsán a többségi társadalom szereplői is gyakrabban megszólaltak, mint az előző időszakban. A romák exodusával – ami a szomszédos országokkal kapcsolatban szerepelt – lényegesen kevesebb híryanag foglalkozott a zámolyi ügy óta, és ugyanez a helyzet a roma migráció külpolitikai hatásával is.

A cikkekben megnyilatkozó személyek között továbbra is a roma érdekvédő szervezetek munkatársai és a minisztériumi hivatalnokok vannak túlnyomó többségben. Noha a zámolyiak esete igazán minden részletében dokumentálva van, a roma migránsok (az érintett személyek) alig-alig szólalnak meg. Krasznai József kezdetben legtöbbször a Fejér megyei Független Cigányszövetség vagy egyéb, általában közelebről meg nem nevezett érdekvédelmi szervezet tagjaként nyilatkozik, később pedig vagy minden titulus nélkül, vagy a zámolyi romák képviselőjeként (de mindig hangsúlyozva, hogy maga nem menekül).

A roma érdekvédő szervezetek munkatársainak nyilatkozataiban továbbra is megfigyelhető az előző elemzésünkben már tárgyalt kettősség. Egyfelől folyamatosan óvják a romákat a kivándorlástól, igyekeznek lebeszélni a készülődőket. (Ezenközben Krasznai további utazásokat szervez, adományokat gyűjt, de ő is csak azoknak ajánlja a menekülést, akik jól dokumentáltan elő tudják sorolni sérelmeiket). Másfelől viszont a roma migrációt eszközként használják arra, hogy felhívják a figyelmet a romák általános helyzetére, a rossz szociális körülményekre, a munkanélküliségre, a diszkriminációra.

A kormányzati hivatalnokok viszont kisebbitik az általános problémákat: előkerülnek a költségvetési milliárdok a romák felzárkóztatására, szó esik a hosszú távú romaprogramról, a kisebbségi törvényről és általában arról, hogy milyen erőfeszítéseket tettek az elmúlt évtized kormányai a romák problémáinak enyhítésére. Számos elítélő, megbélyegző nyilatkozatról olvashatunk – még felelős miniszteréről is; többnyire az ország jó hírének rontásával vádolják a zámolyi romákat. Különösen aktív ezen a téren az igazságügyi minisztérium politikai államtitkára, Hende Csaba. Új elem, hogy a roma migráció és ennek kapcsán a romák helyzete megjelenik parlamenti felszólalásokban, pártpolitikai sajtónyilatkozatokban.¹⁸

¹⁸ Lásd a kötetünkben összegyűjtött országgyűlési felszólalásokat (139–169. o.) és a már többször említett kronologikus sajtó-összeállítást (170–185. o.)

„Az MSZP elnöksége szerint a zámolyi romák ügye nem jutott volna idáig, ha a kormány nyíltan szegényellenes politikája nem adott volna bátorítást az önkormányzatoknak arra, hogy próbáljanak megszabadulni saját szegényeiktől, elsősorban a cigányoktól.” (*Népszava*, 2000. július 26.)

„[Tabajdi Csaba,] az MSZP kisebbségi ügyekkel foglalkozó politikusa szerint megengedhetetlen, hogy a magyar kormány úgy viselkedjen, mintha nem történt volna semmi, noha ezt a problémát nemzetközi téren is kezelni kellene, és tárgyalásokat kellene folytatni a romákkal.” (*Magyar Hírlap*, 2000. szeptember 27.)

„[Az igazságügyi tárca államtitkára] ismertetése szerint a kabinet az idén 7,2 milliárd forintot fordít a romakérdés megoldására, ebből 4,86 milliárd forintot a konkrét közép-távú feladatok végrehajtására. Hende Csaba a bizottsági ülésen határozottan visszautasította azokat a megjegyzéseket, miszerint Magyarországon a cigányságot üldöznék.” (*Dunaújvárosi Hírlap*, 2000. szeptember 19.¹⁹)

A cikkekben szereplő kibocsátó és célországok tekintetében egyaránt erőteljesen változott a kép. A kibocsátó országokat illetően: már az előző időszakban is Magyarország volt a cikkek fókuszában, de gyakran foglalkozott a sajtó a szlovákiai és csehországi romák exodusával is – most csak elvétve (*2. táblázat*). A célországot tekintve még látványosabb a változás, ami szinte teljes egészében a zámolyiak ügyének tulajdonítható: Kanada helyett Franciaország veszi át az első számú célország szerepét (*3. táblázat*).

A cikkek több mint fele mindkét időszakban úgy fogalmaz, hogy a kivándorlás hátterében politikai üldöztetés, emberi jogi problémák, atrocitásoktól való félelem áll (*7. ábra*). Nagyjából hasonló az arány a gazdasági, egzisztenciális okok említésében. Új elem a zámolyiak kiutazása utáni időszakban, hogy a cikkekben megszólalók politikai manipuláció áldozatainak tekintik a migráló romákat; az említések több mint 10 százaléka tartozik ebbe a kategóriába.

A közvélemény és a politikai szereplők sok esetben kétségbe vonják a migráló romák jóhiszeműségét, és a „gazdasági migráns” enyhén elítélő kategóriáját is gyakrabban alkalmazzák rájuk, mint az előző időszakban.

„Sajnos a rendszerváltás a cigányság nélkül ment végbe, s annak csak szenvedő alanyai lettek. A szegénység, a kilakoltatások, a szociális bizonytalanság, a munkanélküliség következménye, hogy a zámolyi romák nekivágtak a világnak. Amivel ugyan nem lehet egyetérteni, de megérteni igen, hisz még a cigányság vezetői, az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat sem igazán tettek értük bármit is.” (*Napló*, 2000. augusztus 4.)

„Kivándorlásukba feltehetőleg egyképp belejátszott a hivatal packázása, a cigányokkal szembeni előítélet, a családfe anyagi vállalkozásainak sikertelensége és a romák közéletén belüli presztízsharc.” (*Magyar Hírlap*, 2000. szeptember 6.)

¹⁹ És még négy vidéki lap

2. táblázat

A kibocsátó országok megoszlása a két időszakban; az összes említés százalékában*

Ország	2000. július 23. előtt (N = 265)	2000. július 23. után (N = 357)
Magyarország	68	95
Csehország	18	1
Szlovákia	9	3
Egyéb	5	1
Összesen	100	100

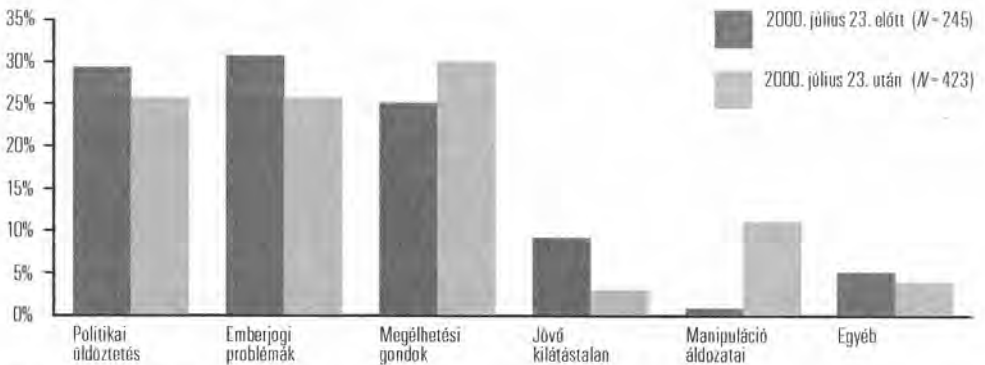
* Egy cikkhez több említés is tartozhat, így az esetszámok összege meghaladhatja a cikkek számát.

3. táblázat

A célországok megoszlása a két időszakban; az összes említés százalékában*

Ország	2000. július 23. előtt (N = 247)	2000. július 23. után (N = 341)
Franciaország	—	86
Kanada	84	11
Nagy-Britannia	8	1
Finnország	2	1
Egyéb	6	1
Összesen	100	100

* Egy cikkhez több említés is tartozhat, így az esetszámok összege meghaladhatja a cikkek számát.

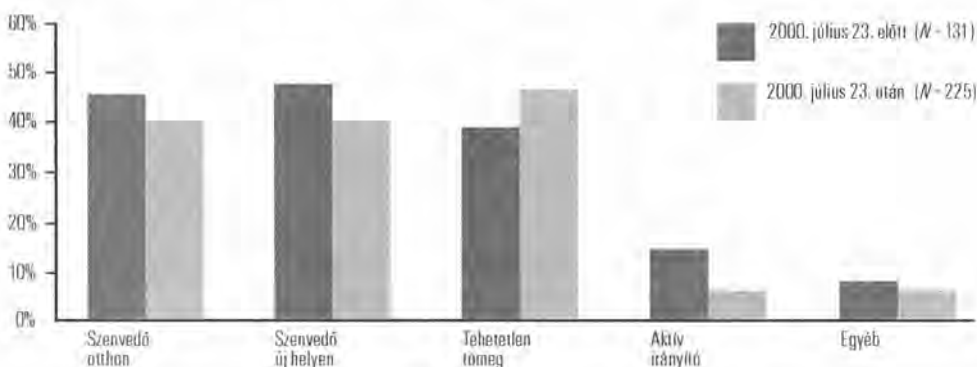
Megjegyzés: Egy cikkhez több említés is tartozhat, így a százalékok összege meghaladhatja a 100-at.

7. ábra

A roma migráció feltételezett okainak megoszlása; az összes cikk százalékában

Fontos körülmény, hogy a roma migrációval kapcsolatos tudósítások egy részében még nincs szó tényleges migrációról, csupán arról értesülünk, hogy egyének vagy csoportok fontolgatják a kivándorlást. Szinte minden esetben a zámolyi romákkal összefüggésben olvashatunk ezekről az esetekről; leggyakrabban az Ózdon, Kőrmenden és Mosonmagyaróváron élő romák kivándorlási vagy menekülési szándékairól van szó. A 2000. július 23-dika előtti, de már tavaszi időszakból tizenhárom ilyen híryanagot találtunk, a zámolyiak kiutazása utáni időszakból pedig hetvenet, ami az összes ekkor megjelent cikk 21 százaléka.

A zámolyiak kiutazása után feltűnően gyarapodott azoknak a cikkeknek a száma, amelyek negatívan ábrázolták a migráns romákat, vagy mások negatív, elítélő megnyilatkozásairól tudósítottak. A romákat ábrázoló cikkek 18 százalékában fordult elő, hogy csalónak, rosszindulatúnak, sőt bűnözőnek minősítették a kivándorlókat, vagy ismertették (esetleg elemezték) mások negatív megnyilatkozásait (8. ábra).

Megjegyzés: Egy cikkhez több említés is tartozhat, így a százalékok összege meghaladhatja a 100-at.

8. ábra

A romákról alkotott képek megoszlása; az összes cikk százalékában

A zámolyiak kiutazása óta jelennek meg a sajtóban előítéletes, cigányellenes írások a roma migrációval kapcsolatosan. Az előítéletesség meghatározásában a romák médiabeli megjelenítését vizsgáló más elemzéseknél lényegesen szűkebb értelmezést vettünk alapul: csak azokat a nyíltan ellenséges, elítélő, megbélyegző tartalmú cikkeket tekintettük előítéletesnek, amelyekben a cikk szerzőjétől származott a vélemény, vagy a szerző azonosult mások ellenséges gondolataival. Nem tekintettük előítéletesnek mások cigányellenes vélekedéseinek hírként való közlését, az előítéletes nézeteket (is) vallókkal készített tárgyilagos interjúkat, nem foglalkoztunk azzal, hogy bizonyos esetekben maga a kontextus is előítéletes üzenetet hordozhat (például egy cikkben tudósítani a zámolyiak strasbourg-i hétköznapijairól és Krasznai József bírósági idézéséről egy polgári peres ügyben, vagy az 1999 nyarán Zámolyon elhunyt csákvári fiatalember ügyével kapcsolatos nyomozásról). A cikkek hangvételük szerinti megoszlását a 4. táblázatban láthatjuk.

A Nyilvánosság Klub Monitor Csoportja által készített sajtóelemzés lényegesen nagyobb arányban találta előítéletesnek a roma migrációról tudósító sajtóközleményeket.²⁰

²⁰ Lásd kötetünkben (122–127. o.)

A cikkek hangvétel szerinti megoszlása; az összes említés százalékában*

A cikkek hangvétele	2000. július 23. előtt (N = 208)	2000. július 23. után (N = 335)
Elkötelezett a romák irányában	7	8
Semleges, tárgyilagos	93	82
Előítéletes	—	10
Összesen	100	100

Az előítéletesnek minősülő írások tizenkét országos és megyei napilap, valamint három hetilap hasábjain jelentek meg. A legnagyobb arányban a *Demokrata* (hetilap) és a *Magyar Nemzet* képviseltette magát, 24 és 21 százalékkal.

A publicisztika mellett (40 százalék) a legnagyobb arányban olvasói levelek (27 százalék) alkották a cikkeknek ezt a csoportját. A vizsgált időszakban összesen megjelent tizenegy olvasói levél közül kilenc minősült előítéletesnek, cigányellenesnek.

Gyakran már a cikkek címei magukért beszéltek:

„Visszajönnek majd, megcsókolják a földet” (*Fejér Megyei Hírlap*, 2000. augusztus 9.)

„A romák és az álerdekvédők – hozzászólás a Strasbourgban követelőző zámolyi cigányok ügyében” (*Dunaújvárosi Hírlap*, 2000. augusztus 14.)

„Jeruzsálemből jön a pénz a cigányoknak” és „Örök harag” (*Magyar Fórum*, 2000. augusztus 17.)

„Állami pénzből utaztak a cigányok” (*Magyar Nemzet*, 2000. szeptember 7.)

Az előítéletes cikkekben megfogalmazott leggyakoribb vádak a következők: a romák lusták dolgozni vagy tanulni (42 százalék); zsidók vagy baloldali liberálisok pénzelik, heccelik őket (42 százalék); jogosulatlanul pénzt, segélyeket követelnek (36 százalék); lejáratják az országot (36 százalék); gyilkosok (30 százalék); érdemtelenül házakat kapnak az államtól (27 százalék).

Jól példázza ezt a jobboldali lapból vett idézet:

„A hazai írott és elektronikus sajtó két esztendeje egyfolytában a zámolyi cigányok „kálváriájával” bombázza és hecceli a többségi népeiséget, miközben hazug módon elhallgatják, eltorzítják például azt, hogy ezeknek az „üldözötteknek” jelentős állami hozzájárulással, na meg az Országos Cigány Önkormányzat segítségével összkomfortos házakat húztak föl Zámoly falu azon pontján, ahol meggyilkoltak egy oda betévedt csákvári magyar fiatalembert. Nem esik szó arról sem, hogy ezek a derék kereszthordozó cigányok a saját kálváriájukat egyáltalán nem kívánják lerövidíteni rendszeres munkával vagy tanulással. Dologvégzés helyett inkább autóbuszra szállnak és elutaznak Strasbourgba, ahol az összecsiszított tévések kameraiba belemondogatják, hogy a magyarok,

sőt még a magyar kormány is, ilyen-olyan fajöldöző és cigányellenes.” (*Magyar Fórum*, 2000. augusztus 7.)

Az elkötelezettnek mondható cikkek tizenegy országos és megyei napilapban, valamint hét heti- és havilapban jelentek meg. A legnagyobb számban (kilenc, illetve nyolc alkalommal) a *Népszavában* és a *Magyar Hírlapban* voltak ilyen írások. Műfajukat tekintve legtöbbjük publicisztika (34 százalék), valamint az interjú és a hír (22–22 százalék) volt.

Az, hogy a sajtó nem érdeklődik a roma migráció iránt, már nem állítható. Igazolódni látszik viszont kiinduló hipotézisünk, miszerint a téma csak akkor tarthat számot a média érdeklődésére, ha az valamilyen szenzációhoz, nagy horderejű eseményhez kapcsolódik. A helyzet furcsasága csak az, hogy a szenzáció ezúttal maguknak a romáknak – legalábbis egy sokat szenvedett kis közösségüknek – a migrációja.

A történet – és annak a kutatás lezárása óta bekövetkezett fordulata, a zámolyiak menekültkénti elismerése – mindenképpen nagy hatással van (és lesz még egy ideig) a hazai politikai közéletre és más roma közösségek migrációval kapcsolatos attitűdjére.

Az esemény minden eddiginél erősebben hívta fel a figyelmet a magyarországi romák helyzetére, széles körű szakmai, politikai, társadalmi vitát eredményezve. Felerősödtek ugyanakkor a kirekesztő, rasszista hangok is a magyar sajtóban, ami a közvélemény és a politikai retorika ismeretében egyáltalán nem meglepő.²¹

MELLÉKLET

A médiakutatás a következő írott és elektronikus sajtót érintette (az egyes csoportokon belül ábécé sorrendben):

Napilapok: *24 Óra, Békés Megyei Hírlap, Békés Megyei Nap, Blikk, Déli Hírlap, Dél-magyarország, Délvilág, Dunaiújvárosi Hírlap, Észak-Magyarország, Fejér Megyei Hírlap, Hajdú-Bihari Napló, Heves Megyei Hírlap, Kelet-Magyarország, Kisalföld, Kurír, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, Mai Nap, Metro, Napi Gazdaság, Napi Magyarország, Népszabadság, Népszava, Nógrád Megyei Hírlap, Petőfi Népe, Somogyi Hírlap, Tolnai Népiújság, Új Dunántúli Napló, Új Magyarország, Új Néplap, Vas Népe, Világgazdaság, Zalai Hírlap.*

Heti-, kétheti és havilapok: *168 Óra, Amaro Drom, Élet és Irodalom, Hócipő, HVG, Képes Újság, Magyar Demokrata, Magyar Fórum, Magyar Narancs, Napló, Reform, Színes Vasárnap, Új Demokrata, Vasárnapi Hírek.*

Elektronikus sajtó: Danubius rádió, Duna Tv, Juventus Rádió, Kossuth rádió, MTV1, MTV2, Petőfi rádió, Sláger Rádió, Radio Bridge, RTL Klub, TV2, TV3.

²¹ Lásd ehhez kötetünkben Kováts elemzését a lakosság roma migrációval kapcsolatos véleményéről (128–135. o.), valamint a *Függelékben* szereplő összeállítást az országgyűlési felszólalásokról (139–169. o.)

Árulás vagy elárulás

A Nyilvánosság Klub Monitor Csoportjának jelentése a zámolyi romakérdés megjelenéséről a magyar sajtóban¹

A zámolyi romák kivándorlása és strasbourgi emberjogi beadványa fordulópontot jelenthet a magyarországi kisebbség eddigi drámájában. Nem azért, mert feltétlenül meghallgatásra fog találni panaszuk az Európai Unióban, vagy mert arra számíthatnak, hogy bármely ország könnyen befogadná őket, hiszen a nyugati országok joggal rettegnek attól, hogy a zámolyiak példáját tömegesen fogják követni sorstársaik. A romák exodusa az itt maradó romák és nem romák számára jelent fordulópontot.

A zámolyi romák elkeseredett tette maga teszi megkerülhetetlenné, hogy szembenézzünk a „romakérdéssel”. Amíg ugyanis a többségi társadalom kezeli „romakérdésként” a félmillió kisebbség problémáit és sorsát, addig ez egyet jelent a megkülönböztetéssel, az elutasítással, esetenként a rasszista megnyilvánulásokkal.

Most azonban egy kis roma csoport mondja azt, hogy van romakérdés Magyarországon. Ha úgy érzik, hogy megszűnt a jogorvoslat a törvénysértő etnikai megkülönböztetések megakadályozására, ha elapad a társadalmi szolidaritás, ha az előítélet és esetenként a rasszizmus válik a többségi társadalom viselkedési mintájává, ha a romáknak félelemben kell élniük pusztán azért, mert cigányok, akkor tudja meg a világ, hogy igenis van „romakérdés”. Akár igazuk van a zámolyi romáknak, akár nem, amikor maga a megkülönböztetés és diszkrimináció alanya vállalja fel, hogy van ma Magyarországon „romakérdés”, akkor ez új helyzetet teremt a többségi társadalom számára.

A zámolyi romák exodusát a magyar média igen nagy terjedelemben tárgyalta. Jelentésünk a július 24. és szeptember vége között napvilágot látott híradásokat elemzi. Az írott és az elektronikus sajtó eltérő gyakorisággal foglalkozott a témával.

A négy országos napilap nagyjából egyforma súllyal foglalkozott a zámolyi romák történetével. A cikkek átlagos hosszúsága és összterjedelme sem különbözik lényegesen. Az elektromos média híradásai differenciáltabb képet mutatnak: a legtöbb híradást az MTV1-en láthattuk ebben az időszakban, a legnagyobb adásidőben azonban a TV2 foglalkozott az esettel. A Kossuth rádió az MTV1-hez hasonló teret szentelt a kérdésnek, és az RTL csatorna foglalkozott legkevesebbet a zámolyi romákkal.

¹ Megjelent a *Népszava* 2000. december 13-i számában.

Híradások	száma	százalék
Népszabadság	37	19,5
Magyar Hírlap	35	18,4
Magyar Nemzet	40	21,1
Népszava	30	15,8
168 Óra	2	1,1
Heti Világgazdaság	5	2,6
MTV	9	4,7
TV2	6	3,2
Duna Tv	7	3,7
RTL	7	3,7
Kossuth rádió	11	5,8

A TÖRTÉNET

Először a Roma Sajtóközpont által kigyűjtött anyagok alapján próbáljuk meg rekonstruálni, hogy mi is történt a zámolyi romákkal.

1997 őszén a vihar oly mértékben megrongálta a zámolyi romák házait, hogy lakhatatlanná váltak. A romák a polgármesteri hivatalhoz fordultak segítségért. Az önkormányzat lebontotta az életveszélyessé vált házakat, és a fedél nélkül maradt családokat a település művelődési házába költöztette ideiglenes jelleggel. 1998. július 31-ével az önkormányzat megszüntette a romáknak adott ideiglenes lakhatási engedélyt, és kijelentette, hogy a romák elhelyezéséről nem gondoskodik. Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat telkeket vásárolt a romák számára, de már a telekvásárlás kapcsán éles konfliktus alakult ki, és csak a Közigazgatási Hivatal állásfoglalása után vált lehetségessé az építési telkek megvásárlása.

A Zámolyi Önkormányzat meghosszabbította a lakhatási engedélyt a romák számára a kultúrházban, az építkezés azonban nagyon lassan haladt (a falu központjában megvásárolt telkekre az önkormányzat nem adott építési engedélyt, magasfeszültségű vezeték húzódott az egyik telek felett, a telkek belvizesek voltak stb.). Az Országos Cigány Önkormányzat egy köbányai művelődési házban helyezte el a kilakoltatott családokat. 1999. augusztus elején visszaköltöztek Zámolyra a romák, de egyelőre csak ideiglenes faházakba. Augusztus végén három csákvári fiatalember és a zámolyi romák között tömegverekedés tört ki, és tisztázatlan körülmények között olyan súlyosan megsérült az egyik csákvári fiatalember, hogy másnap a kórházban meghalt. Szeptember végén a romatelepen történt gyűjtögetés következtében az egyik faház félig leégett. 2000. február elejére elkészültek az első házak, de meglehetősen rossz minőségben: a falak penészesek, a tető beázik és a víz sincs bevezetve. A zámolyi romák előbb ismét Budapestre, majd Csőrra költöztek, és Krasznai József házában alagsorában zsúfolódtak össze. 2000 júliusában a romák buszra szálltak, Franciaországba utaztak, politikai menedékjogot kértek, és az Európai Unió Emberjogi Bizottságához² fordultak jogvédelemért és a magyar állammal szembeni kárpótlási kérelemmel. A kivándorlás motivációinak megértéséhez érdemes Krasznai Józsefet idézni:

² Helyesen: az Emberi Jogok Európai Bíróságához, amely az Európa Tanács intézménye. (A szerk.)

„Magyarországon éhen halhatunk, a gyerekeink szellemi fogyatékos gyerekek közé vannak bepasszírozva, mindenféle alkotmányos, szociális, egyetemes emberi jogtól meg vagyunk fosztva, és közben hallgatnunk kell, és nem szabad, hogy ezt az országhatáron kívülre vigyük, mert ez a mi belső ügyünk. Nem igaz, hogy nekünk itt, Magyarországon csak ahhoz van jogunk, hogy éhen haljunk, hogy kifosztottak legyünk, hogy mindenféle politikai jogtól meg legyünk fosztva.

[...] Én azt mondom neki, hogy ha te akarsz a saját helyzeteden változtatni, akkor neked ezt kell tenni. Nem én teszem meg helyette, csak elmondom neki, hogy ha ezt megcsináljuk, akkor mi lehet. A zámolyiaknak is ezt mondtam, hogy ennél rosszabb helyzetbe nem kerülhetnek sehol a világon. Bárhová megyünk, ennél csak jobb lehet.”

Létezik azonban a történetnek egy másik interpretációja is. Ezt a Magyar Nemzet írásai alapján mutatjuk be. 1997-ben a zámolyi romák házaí azért váltak életveszélyessé, mert a romák maguk szedték le a tetőt azzal a céllal, hogy eladják. Az önkormányzat lerombolta az életveszélyessé vált házakat, és menedéket adott a romáknak a községi művelődési házban. Az önkormányzat kedvezményes áron telket biztosított az Országos Cigány Önkormányzat által építetendő házak számára, a romák azonban nem költöztek be. Ezek a házak sokkal jobb állapotúak, mint amelyekben a romák a községben általában laknak, és a házak állaga azért romlott le, mert a romák nem tartották azokat karban. Krasznai József állami pénzből szervezte meg a romák kiutazását, a kivándorlást politikai erők mozgatják, a zámolyiak panasza nem más, mint hazánk ellen tett feljelentés, amellyel akadályozni akarják Magyarország európai integrációját, és lerombolják az országról külföldön alkotott pozitív képet.

„Ez utóbbiakról a nemzeth biztonsági hivatal idén tavasszal kiadott, 1999-es évkönyve ír bővebben. Az ott taglaltakkal nincs összefüggésben, de nem meglepő, hogy kiderült: Katz Katalin, egy jeruzsálemi egyetem munkatársa anyagilag támogatta a zámolyiak útját.” (*Magyar Nemzet*, szeptember 8. Molnár Pál: Téves ítélet című glosszája)

Ezt a történetet Harrach Péter szavai összegzik:

A romák az ország lejáratása céljából mentek külföldre, igaztalan vádakot fogalmaztak meg, és kevesebbet tettek önmagukért, mint amennyit az ország értük tett.

A TÖRTÉNET A SAJTÓBAN

Az a tény, hogy a zámolyi romák kivándorlásával kapcsolatban két, egymással szöges ellentétben álló értelmezés is létezik, jól jelzi a sajtó megosztottságát. A különböző médiumok munkatársai – valószínűleg megalapozatlanul – erősen bíznak a hírfogyasztók emlékezetében, ugyanis a cikkek többségéből hiányzik az előzmények ismertetése.

Meglepő, hogy a Kossuth rádió híradásainak több mint fele semmilyen háttér-információt nem tartalmazott. Az RTL csatorna meglehetősen felszínesen tudósított, híradásainak egyikében sem rajzolták fel – még hézagosan sem – a kivándorlás előzményeit. Ugyanez mondható el a TV2 híradásainak kétharmadáról. A Duna Tv híradásainak több mint fele ismertette az ügy háttérét, és az MTV volt az elektronikus média legalaposabb szereplője: a híradások több mint háromnegyede ismertette a zámolyi romák történetét.

A háttér-információk a híradásokban

	százalék
nem nyújt információt	24
alig említ	27
hézagosan említ	33
teljes háttér felrajzolása	16

Az írott sajtó esetében a Népszabadság foglalkozott legkevésbé a történet háttérével (65 százalék alig vagy semmit sem írt erről), ezt követte a Magyar Hírlap (46%) és a Népszava (43%). A Magyar Nemzet kiváló propagandamunkát végzett, hiszen a már ismertetett módon tárgyalt történetet a cikkek több mint felében újra és újra elismételte, hogy ezzel a cikkek sajátos – később ismertetendő – morális és politikai üzenetét megerősítse.

A híradások leggyakrabban (53%) a kormány felelősségét említik, akár mint a konfliktus létrejöttének egyik fő okát, akár mint véltlen elszenvetőjét. Ugyancsak gyakran (46%) szerepel Krasznai József említése, továbbá a kivándorlás sikerességének latolgatása (39%). A híradások egytizedénél is kevesebbszer firtatják azt, hogy honnan szereztek pénzt a romák a kivándorláshoz, ugyanilyen ritkán foglalkoznak a különböző pártok állásfoglalásaival, a kivándorlás hatásával Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozására, és azzal a kérdéssel, hogy veszélyeztetik-e a romák általánosan az ország biztonságát.

A híradásokból kibontható többi téma a hírek egynegyedében-egyharmadában fordul elő.

A romák franciaországi helyzetével – az RTL csatorna kivételével – elsősorban az elektronikus média foglalkozik, az írott sajtó nem. Azzal, hogy a romák végül megkapják-e a menedékkjogot, valamennyi hírcsatorna közel egyforma arányban (39%) foglalkozik. Krasznai József személyét elsősorban a Magyar Nemzet tünteti ki: a cikkek háromnegyedében szerepel az ő személye. (Az összes Krasznai-val foglalkozó cikk 14 százaléka mutatott kifejezett ellenszenvet iránta, a Magyar Nemzet cikkeiben ez az arány 32 százalék.) A kormány felelősségét az országos napilapok kétharmados arányban említik, a Magyar Nemzet kivételével, ahol ez az arány 45 százalék. (Ebben a témában is kimutatható a Magyar Nemzet tendenciózussága, hiszen a médiában megjelenő híradások egyharmada felelősnek tartja a kormányzatot a kialakult helyzetért, a Magyar Nemzetben ez az arány csak 25 százalék. Tagadja a kormány felelősségét és a romákat hibáztatja az összes, vizsgálatba bevont hír 8 százaléka, míg a Magyar Nemzet cikkeinek 12 százaléka.)

A helyzet lehetséges megoldásával – lett légyen politikai vagy szociális dimenzióról szó – az írott sajtó többet foglalkozik, mint az elektronikus média. Az országos napilapok közül a Magyar Nemzet kevesebbet foglalkozik a lehetséges megoldással, de itt éppen olyan arányban találhatunk a romák melletti és romaellenes állásfoglalásokat tükröző cikkeket, mint a többi napilapban. A kivándorlás tömegessé válásának veszélyével az RTL Klub foglalkozott kiugróan magas arányban: az e csatornán szereplő híradások 86 százaléka érinti e témát.

Ha a híradásokat tipizáljuk, öt markáns típus rajzolódik ki. Az első típus (mely az összes híradás 38 százalékát jelenti) a hír. Ezek a cikkek a romák „pillanatnyi” kinti helyzetéről tudósítanak anélkül, hogy az előzményeket vagy a lehetséges következményeket érintenék. Az RTL, a TV2, a Kossuth rádió és a Népszabadság híradásai tartoznak elsősorban a hír kategóriájába.

A második típus a történetet mint romaügyet mutatja be, részletesen tárgyalva a romák magyarországi helyzetét, a szociális és politikai szempontokat, illetve a kivándorlás lehetséges kimenetelét a romák szemszögéből (17 százalék). Így kezeli a zámolyi romák kálváriáját a TV2, a Magyar Nemzet és a Népszabadság híreinek nagy része.

A harmadik típusba (22 százalék) azok a híradások tartoznak, amelyek nem hagyatkoznak a hírfogyasztó emlékezetére, hanem visszautalnak az előzményekre is. A Magyar Nemzet és a Duna Tv jeleskedett elsősorban ebben a műfajban.

A negyedik típus (11 százalék) sem elégszik meg egyszerűen a hírrel, hanem a probléma lehetséges megoldására is kitér, valamint foglalkozik a nemzetközi megítélés optikájával is. A Magyar Hírlap és a Népszava híradásai között találunk sok ilyen típusba tartozót.

Végül az ötödik típus (12 százalék) a háttérrel indít, és a „pillanatnyi” helyzet bemutatásán túl a következményekkel is foglalkozik. Ez a típus leginkább az MTV1-re jellemző.

AZ ÜZENET

A híradások egyharmada nem definiálta a konfliktus természetét, 18 százalékuk politikai, 15 százalékuk etnikai és 11 százalékuk társadalmi természetűnek tartotta. Meglepően kevés volt a jogi (7%) és szociális (4%) megközelítés, és ugyancsak alacsony volt a bűnügyi vonatkozások (3%) említése. Ezen arányokhoz képest az MTV1 inkább hangsúlyozta a jogi vonatkozásokat (22%), a Kossuth rádió a politikai mozzanatot emelte ki (27%). Az etnikai dimenzió a Magyar Hírlap és a Magyar Nemzet esetében 20 százalék volt. A konfliktus gazdasági alapú megközelítése az elektronikus médiára volt jellemző, a Duna Tv és az RTL a szociális alapú megközelítésre volt a legfogékonyabb. Nem vállalkozott a konfliktusok minősítésére a Kossuth rádió, a TV2 és a Népszabadság híradásainak több mint fele.

Bár a zámolyi romák története rendkívül sokféle érzékenységet sérthet, az elemzésbe bevont híradások közel kétharmada tárgyilagossnak minősíthető. A híradások egynegyede romaellenes, és 9 százalékuk tárgyalta a romák szemszögéből a problémát. Az egyes médiaorgánumok meglehetősen megosztottak a híradások hangvételét illetően: a nyomtatott sajtóban a Magyar Hírlap és a Népszava bizonyult a legtárgyilagosabbnak, a Magyar Nemzet volt a legromaellenesebb. A Népszabadság minden igényt megpróbált kielégíteni, és mind

A híradások hangvétele

(sorrendben: romaellenes, semleges, filoroma)

Népszabadság	32,4	54,1	13,5
Magyar Hírlap	11,4	80,0	8,6
Magyar Nemzet	47,5	45,0	7,5
Népszava	13,3	80,0	6,7
MTV	11,1	88,9	
TV2	100,0		
Duna Tv	28,6	71,4	
RTL	28,6	71,4	
Kossuth rádió	18,2	81,8	

az egyik, mind a másik irányban elfogult cikkek az átlagosnál magasabb arányban kaptak az újságban. Az elektronikus médiáról egyértelműen kijelenthető, hogy tárgyilagos hangot ütött meg, viszont egyikükben sem talákoztunk a romák irányába elfogult műsorokkal.

A híradások tárgyilagosságát bizonyítja, hogy gyakorlatilag sehol nem fordultak elő durva szavak, és a romákra vonatkozó negatív sztereotípiák említése is ritkaságszámba ment (4 százalék).

Mivel a híradások jelentős része hírként foglalkozott a zámolyi romák ügyével, az okok és következmények érdemi tárgyalása nélkül, nem meglepő, hogy 55 százalékuk nem foglalkozott a konfliktus felelősével. A híradások 39 százaléka viszont a többségi társadalom egészét, illetve a helyi és központi kormányzatot tartotta felelősnek, és 16 százalék hibázta a romákat.

Ki a felelős a konfliktusért?

	százalék
a romák	16
a központi kormányzat	27
a helyi önkormányzat	6
a társadalom	6
nem foglal állást	55

ÖSSZEGZÉS

A média nem volt könnyű helyzetben, amikor a zámolyi ügyről tudósított. Egyszerre kellett arra törekedniük, hogy megtartsák közönségüket és ne sértsék saját felvállalt értékeiket. A Magyar Nemzet helyzete e szempontból egyszerű volt, hiszen a romaellenes irányba elfogult cikkei és az olvasóközönség elvárásai szinkronban voltak. A többi országos napilap esetében ez a „harmónia” hiányzott: a Magyar Hírlap és a Népszava a tárgyilagosságba menekült, a Népszabadság viszont szélesre nyitotta a megjelent cikkek értékspektrumát.

Az elektronikus médián belül minden egyes orgánum külön stratégiát alakított ki. A kereskedelmi csatornák állásfoglalás nélküli híreket közvetítettek elsősorban, anélkül, hogy az előzményeket vagy a lehetséges következményeket érintették volna. Törekedtek a semlegességre, de egyetlen, romák irányába elfogult műsort sem sugároztak. A közszolgálati MTV1 rendkívül alaposan foglalkozott a zámolyi ügygel és az elfogultság nem jellemezte ezeket a tudósításokat. A Duna Televízió ezzel szemben kevésbé foglalkozott a lehetséges következményekkel és a felelősök megnevezésével. Az elektronikus médiában a Kossuth Rádió szentelte a legtöbb időt a zámolyi ügynek, a műsorok zöme azonban egyszerű híradás volt, az esetek több mint felében nem vállalkozott a konfliktus minősítésére, és ha mégis, akkor a zámolyi ügyet elsősorban politikai konfliktusként kezelte.

A kutatáshoz a híryanagot az Observer Budapest Médiafigyelő Kft. biztosította.

A magyar lakosság véleménye a roma migrációról¹

Kutatási jelentés

Az elmúlt hónapokban gyakran foglalkoztatta a közvéleményt, hogy magyarországi romák Nyugat-Európában vagy Kanadában menedékjogot kérnek, arra hivatkozva, hogy hazájukban üldözik őket. A jelenség különösen a zámolyi romák Franciaországba utazása óta került a figyelem középpontjába, bőven foglalkozott (foglalkozik) vele a sajtó, és a romák migrációjával kapcsolatos állásfoglalások megjelentek a belpolitikai diskurzusban is. Közjogi méltóságok, kormánytisztviselők, pártpolitikusok, roma és nem roma érdekvédők, valamint kutatók, értelmiségiek egyaránt nyilatkoztak a jelenség kapcsán.

2000 decemberében a TÁRKI Omnibusz adatfelvételének keretében feltettünk néhány kérdést a témával kapcsolatosan. A kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogy miként vélekedik a felnőtt² lakosság azokról az állásfoglalásokról, amelyek a roma migrációról folytatott társadalmi-politikai diskurzusban leggyakrabban felmerülnek.³

A számszerű adatokat a *Mellékletben* közöljük (összefoglalóan az *M1. táblázatban*.)

Az első gyakran hangoztatott állítás, hogy „a nyugati országoknak be kellene fogadniuk a menedékjogért folyamodó romákat” (*M2. táblázat*). A lakosság közel fele teljesen vagy részben elutasítja ezt az álláspontot. Valamivel több mint negyedük egyet is ért meg nem is, a fennmaradó egynegyedük inkább vagy teljes egészében egyetért.

Az elemzés során megvizsgáltuk, hogy milyen társadalmi csoportokban mutatkozik lényeges eltérés a vélemények megoszlásában.⁴ A községi lakosok, az alacsonyabban iskolázottak és az alacsonyabb jövedelműek az átlagosnál nagyobb, a megyeszékhelyeken élők, az érettségizettek és a magasabb jövedelműek az átlagosnál kisebb arányban vélekednek úgy, hogy a nyugati országoknak be kellene fogadniuk a roma menedékkérőket.

A roma migráció körüli vitákban gyakran elhangzik, hogy „jó megoldása lenne a magyarországi cigányság problémáinak, ha a nyugati államok befogadnák őket menekültekként” (*M3. táblázat*). A lakosság vélekedése ezzel az állítással kapcsolatban egyenletesebben

¹ A jelentés a Miniszterelnöki Hivatal számára végzett kutatás keretében készült.

² A mintába a 18 éves vagy idősebb, magyar lakosságot kor, nem, településtípus és iskolai végzettség szempontjából reprezentáló személyek kerültek.

³ A kérdezettek egy ötfokú skálán értékelhették az egyes állításokat: azokkal teljes mértékben egyetértének, részben egyetértének, egyet is értenek meg nem is, inkább nem értenek egyet vagy egyáltalán nem értenek egyet.

⁴ Az egyes dimenziókban azt vizsgáltuk, hogy változik-e szignifikánsan azoknak az aránya, akik részben (inkább) vagy teljesen egyetértének a fenti állítással.

oszlik meg: valamivel kevesebb mint egynegyedük egyet is ért meg nem is, a többiek közel azonos arányban értenek egyet vele, vagy utasítják el.

A községekben élők, az alacsonyabb jövedelműek, az idősek, a magukat a munkásosztályba és az alsó osztályba sorolók, valamint azok, akik rossznak vagy nagyon rossznak tartják az anyagi helyzetüket, gondolják az átlagosnál nagyobb arányban, hogy a magyarországi cigányság problémáját a külföldre távozás oldaná meg.⁵ Az átlagosnál kisebb arányban vélekednek így a fővárosiak, a magasabb jövedelműek, a harmincas éveikben járók, a magukat alsó-középosztályba sorolók, valamint az anyagi helyzetükkel elégedettek.

Azzal az állítással, hogy „a külföldön menekültstátusért folyamodó cigányok többségét nem üldözték Magyarországon” (*M4. táblázat*), a lakosság több mint fele teljes mértékben, további egynegyede részben egyetért. Csak a válaszadók kevesebb mint egytizede van részben vagy teljesen eltérő véleményen.

Az idősek, az alacsonyabban iskolázottak és a kormány működéséről szélsőséges véleményeket vallók gondolják az átlagosnál nagyobb arányban, hogy a cigányok többségét nem üldözték Magyarországon.⁶ Az átlagosnál lényegesen kevesebben vélekednek így a harminc év alattiak közül.

Az elmúlt évek roma migrációját szemlélve juthatunk arra a következtetésre, hogy „Magyarországon a cigányságnak annyira rossz a helyzete, hogy nyugati államokban kell menekültstátust kérniük” (*M5. táblázat*). A magyar lakosság túlnyomó többsége nem osztja ezt a véleményt: a válaszadók több mint fele egyáltalán nem ért egyet vele, és további egynegyedük is inkább elutasítja. Csak a válaszadók kevesebb mint egytizede vélekedik így.

Azoknak az aránya, akik nem osztják az előbbi véleményt, egyedül az életkort vizsgálva mutat lényegesebb eltérést: a fiatalok (harminc év alattiak) az átlagosnál kevésbé vannak meggyőződve arról, hogy a magyarországi cigányság helyzete nem indokolja a Nyugaton menekültstátus iránt folyamodók igényét.⁷

A júliusban Franciaországba távozottakkal kapcsolatban fogalmazódott meg többször is az a vád, hogy „a zámolyi romák az ország tudatos lejáratásának céljából utaztak Strasbourgba és kértek ott menedékjogot” (*M6. táblázat*). A lakosság közel kétharmada egyetért ezzel a véleménnyel. A többiek nagyjából fele-fele arányban oszlanak meg azok között, akik egyet is értenek meg nem is, illetve akik részben vagy teljesen elutasítják az állítást.

A községekben élők, az alacsonyabban iskolázottak, az idősebbek és a kormány működéséről szélsőséges véleményeket vallók fogadják el az átlagosnál nagyobb arányban ezt a véleményt.⁸ Az átlagosnál kevésbé osztják teljes mértékben ezt az állítást a fővárosiak, a diplomások és a harminc év alattiak.

A menekültügyi migrációról folytatott viták egyik leggyakoribb témája, hogy a menedéket kérők vajon a kibocsátó országokban őket ért üldöztetés, atrocitások miatt kényszerültek távozni, vagy gazdasági migránsként, a jobb megélhetés reményében próbálnak gazdaságilag

⁵ Az előzőhöz hasonlóan most is azt vizsgáltuk az egyes dimenziókban, hogy változik-e szignifikánsan azoknak az aránya, akik részben vagy teljesen egyetértenek a fenti állítással.

⁶ Ebben az esetben az állítással teljesen egyetértők arányát vizsgáltuk az egyes dimenziókban.

⁷ Az egyes dimenziókban most azt vizsgáltuk, hogy változik-e szignifikánsan azoknak az aránya, akik teljesen elutasítják a fenti állítást.

⁸ Ebben az esetben újra az állítással teljesen egyetértők arányát vizsgáltuk az egyes dimenziókban.

fejlettebb államokban tartózkodási jogosultságot szerezni. A magyarországi romákkal kapcsolatban is felvetődik a kérdés, hogy vajon az ő esetükben mi az oka annak, hogy nyugati államokban kérnek menekültstátust. A magyar lakosságnak mindössze 3 százaléka gondolja, hogy a nyugaton menedéket kérők az itthoni üldöztetés, hátrányos megkülönböztetés miatt hagyták el hazájukat. A válaszadók túlnyomó többsége (85 százalék) úgy vélekedik, hogy a romák a jobb megélhetés reményében utaznak Nyugatra, és próbálnak meg menekültstátust szerezni. A két ok együttesen 7 százaléuk szerint játszik szerepet a menekülésben, 5 százalék pedig úgy gondolja, hogy valami más van a dolog mögött.

MELLÉKLET

M1. táblázat

A magyar lakosság véleménye a roma migrációval kapcsolatos öt állításról; százalék

Állítás	Teljesen egyetért	Inkább egyetért	Egyet is ért, meg nem is	Inkább nem ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	Összesen
A nyugati országoknak be kellene fogadniuk a menedékjogért folyamodó cigányokat.	11,5	13,6	26,4	22,9	25,6	100 (N = 1365)
Jó megoldása lenne a magyarországi cigányság problémáinak, ha a nyugati államok befogadnák őket menekültekként.	16,7	20,3	23,9	19,6	19,5	100 (N = 1352)
A külföldön menekültstátusért folyamodó cigányok többségét nem üldözték Magyarországon.	56,9	24,5	9,8	5,7	3,1	100 (N = 1346)
Magyarországon a cigányságnak annyira rossz a helyzete, hogy nyugati államokban kell menekültstátust kérniük.	2,1	4,8	10,5	25,3	57,3	100 (N = 1421)
A zámolyi romák az ország tudatos lejárátásának céljából utaztak Strasbourgba, és kérték ott menedékjogot.	41,2	22,7	18,6	10,6	6,8	100 (N = 1306)

M2. táblázat

„A nyugati országoknak be kellene fogadniuk a menedékkéért
folyamodó cigányokat.”

A lakosság véleményének megoszlása; százalék

Jellemző	Teljesen vagy részben egyetért	Más véleményen van	Összesen
Településtípus			
Község	30,9	69,1	100 (N = 489)
Város	22,4	77,6	100 (N = 303)
Megyeszékhely	20,5	79,5	100 (N = 314)
Főváros	23,0	77,0	100 (N = 259)
Iskolai végzettség			
Kevesebb mint 8 általános	37,4	62,6	100 (N = 104)
8 általános	29,1	70,9	100 (N = 349)
Szakmunkásképző	24,6	75,4	100 (N = 414)
Érettségi	19,6	80,4	100 (N = 335)
Diploma	21,7	78,3	100 (N = 163)
Jövedelem			
Legalsó ötöd	33,8	66,2	100 (N = 218)
Második	28,8	71,2	100 (N = 243)
Harmadik	24,6	75,4	100 (N = 233)
Negyedik	23,9	76,1	100 (N = 215)
Legfelső ötöd	18,6	81,4	100 (N = 231)
Lakosság összesen	25,1	74,9	100 (N = 1365)

M3. táblázat

„Jó megoldása lenne a magyarországi cigányság problémáinak,
ha a nyugati államok befogadnák őket menekültekként.”
A lakosság véleményének megoszlása; százalék

Jellemző	Teljesen vagy részben egyetért	Más véleményen van	Összesen
Településtípus			
Község	43,5	56,5	100 (N = 478)
Város	36,0	64,0	100 (N = 301)
Megyeszékhely	33,6	66,4	100 (N = 309)
Főváros	30,4	69,6	100 (N = 264)
Életkor			
18–29	32,7	67,3	100 (N = 285)
30–39	28,7	71,3	100 (N = 267)
40–49	36,5	63,5	100 (N = 257)
50–59	41,9	58,1	100 (N = 227)
60–X	44,3	55,7	100 (N = 311)
Jövedelem			
Legalsó ötöd	42,4	57,6	100 (N = 208)
Második	39,3	60,7	100 (N = 240)
Harmadik	39,9	60,1	100 (N = 224)
Negyedik	39,2	60,8	100 (N = 217)
Legfelső ötöd	28,7	71,3	100 (N = 233)
Társadalmi osztálybesorolás			
Alsó	41,7	58,3	100 (N = 106)
Munkás-	42,4	57,6	100 (N = 527)
Alsóközép	29,4	70,6	100 (N = 301)
Közép	32,9	67,1	100 (N = 377)
Felsőközép	47,8*	52,2*	100 (N = 23)
Felső	71,9*	28,1*	100 (N = 4)
Anyagi helyzet			
Nagyon rossz	45,9	54,1	100 (N = 136)
Rossz	41,5	58,5	100 (N = 320)
Közepes	35,1	64,9	100 (N = 797)
Jó	25,1	74,9	100 (N = 94)
Nagyon jó	23,8*	76,2*	100 (N = 4)
Lakosság összesen	37,0	63,0	100 (N = 1351)

* A kis elemszám miatt nem szignifikáns.

M4. táblázat

„A külföldön menekültstátusért folyamodó cigányok többségét
nem üldözték Magyarországon.”

A lakosság véleményének megoszlása; százalék

Jellemző	Teljesen egyetért	Más véleményen van	Összesen
Életkor			
18–29	45,4	54,6	100 (N = 271)
30–39	56,1	43,9	100 (N = 265)
40–49	56,5	43,5	100 (N = 263)
50–59	62,4	37,6	100 (N = 229)
60–X	63,8	36,2	100 (N = 315)
Iskolai végzettség			
Kevesebb mint 8 általános	64,5	35,5	100 (N = 99)
8 általános	59,4	40,6	100 (N = 343)
Szakmunkásképző	55,6	44,4	100 (N = 409)
Érettségi	53,4	46,6	100 (N = 332)
Diploma	57,6	42,4	100 (N = 161)
Vélemény a kormányról			
Csak negatív	68,6	31,4	100 (N = 241)
Inkább negatív	53,0	47,0	100 (N = 515)
Inkább pozitív	54,0	46,0	100 (N = 416)
Csak pozitív	61,6	38,4	100 (N = 59)
Nem tudja	57,8	42,2	100 (N = 110)
Lakosság összesen	56,9	43,1	100 (N = 1346)

M5. táblázat

„Magyarországon a cigányságnak annyira rossz a helyzete,
 hogy nyugati államokban kell menekültstátust kérniük.”

A lakosság véleményének megoszlása; százalék

Jellemző	Egyáltalán nem ért egyet	Más véleményen van	Összesen
Életkor			
18–29	47,4	52,6	100 (N = 300)
30–39	62,0	38,0	100 (N = 286)
40–49	57,8	42,2	100 (N = 268)
50–59	60,1	39,9	100 (N = 238)
60–X	59,7	40,3	100 (N = 326)
Vélemény a kormányról			
Csak negatív	66,2	33,8	100 (N = 256)
Inkább negatív	55,9	44,1	100 (N = 545)
Inkább pozitív	53,7	46,3	100 (N = 433)
Csak pozitív	59,8	40,2	100 (N = 62)
Nem tudja	55,3	44,7	100 (N = 120)
<i>Lakosság összesen</i>	<i>57,3</i>	<i>42,7</i>	<i>100 (N = 1421)</i>

M6. táblázat

„A zámolyi romák az ország tudatos lejárásának céljából utaztak Strasbourgba, és kértek ott menedékjogot.”

A lakosság véleményének megoszlása; százalék

Jellemző	Teljesen egyetért	Más véleményen van	Összesen
Településtípus			
Község	48,1	51,9	100 (N = 466)
Város	36,4	63,6	100 (N = 285)
Megyeszékhely	40,9	59,1	100 (N = 298)
Főváros	34,2	65,8	100 (N = 257)
Iskolai végzettség			
Kevesebb mint 8 általános	45,4	54,6	100 (N = 98)
8 általános	44,4	55,6	100 (N = 327)
Szaktunskásképző	46,4	53,6	100 (N = 403)
Érettségi	36,1	63,9	100 (N = 321)
Diploma	29,0	71,0	100 (N = 156)
Életkor			
18–29	29,3	70,7	100 (N = 275)
30–39	38,5	61,5	100 (N = 252)
40–49	39,5	60,5	100 (N = 248)
50–59	49,5	50,5	100 (N = 229)
60–X	49,3	50,7	100 (N = 299)
Vélemény a kormányról			
Csak negatív	48,7	51,3	100 (N = 241)
Inkább negatív	37,8	62,2	100 (N = 500)
Inkább pozitív	36,5	63,5	100 (N = 400)
Csak pozitív	53,6	46,4	100 (N = 57)
Nem tudja	50,3	49,7	100 (N = 104)
Lakosság összesen	41,2	58,8	100 (N = 1306)

FÜGGELÉK

Az Országgyűlésben elhangzott, a roma migrációval kapcsolatos felszólalások

Összeállította Kovács András

Az összeállítás az Országgyűlésben 2000. szeptember 1-jétől 2001. május 31-ig elhangzott, a roma migrációval kapcsolatos összes felszólalást tartalmazza.¹ A felszólalások egy része kizárólag a roma migrációval – ezen belül is döntően a zámolyi romák franciaországi menedékkérésével – foglalkozik, másik részében pedig csupán mellékszálként, egy-egy hivatkozás erejéig jelenik meg a téma. Ez utóbbiak esetében nem közöljük a felszólalás teljes szövegét, csupán a roma migrációval kapcsolatos szövegrészt. A kihagyott szövegrészeket szögletes zárójelbe tett három ponttal [...] jelöltük. A szövegek szerkesztetlenek, az élőbeszéd sajátosságait követik.

Az áttekintett időszakban összesen 44 felszólalás hangzott el a roma migrációval kapcsolatban. A legtöbbször a kormányzat tagjai foglalkoztak vele (13 felszólalás), ami természetes is, hiszen a pártok képviselői a kormánytagokat szólították meg. Az egyes pártok képviselői közül a témában tizenegy felszólalást tettek az SZDSZ képviselői, hatot a Fidesz (Fidesz – Magyar Polgári Párt), ötöt a MIÉP, hármat az MDF, kettőt az FKGP, egyet az MSZP képviselői, továbbá két felszólalásban független képviselők nyilatkoztak meg. Egy alkalommal beszélt a témában érintett kisebbségi ombudsman.²

Az összeállítás forrása az *Országgyűlési Napló* (www.parlament.hu/naplo), amelyből a ZÁMOLY, KANADA, MENEKÜLT, STRASBOURG, CIGÁNY és ROMA keresőszavak segítségével gyűjtöttük ki a szövegeket.

A keresőszavak (szótövek, szórészek) alábbi együttes előfordulásait kerestük:

- KANADA és MENEKÜLT,
- STRASBOURG és ROMA vagy CIGÁNY,
- KANADA és ROMA vagy CIGÁNY,
- MENEKÜLT és ROMA vagy CIGÁNY,
- MENEKÜLT és STRASBOURG.

A ZÁMOLY szó minden önálló előfordulását megvizsgáltuk. Az így kigyűjtött szövegek közül kihagytuk azokat, amelyekben előfordulnak ugyan a keresőszavak, azonban a felszólalás mégsem a roma migrációval kapcsolatos (például KANADÁBA MENEKÜLT '56-os magyarok vagy a ROMÁK és MENEKÜLTEK helyzetét kritizáló országgyűlési bizottsági jelentés). Megvizsgáltuk ugyanakkor a roma migrációval kapcsolatos felszólalások szöveghelyzetét,

¹ A vizsgálat valójában a rendszerváltás utáni mindhárom parlamenti ciklusra kiterjedt, azonban 2000 szeptembere előtt egyetlen felszólalás sem foglalkozott a témával.

² A közbeszólók párhovatarozását – a teljesség kedvéért – az összeállítás végén foglaljuk össze (169. o.).

így további szövegek kerültek be az összeállításba, amelyekben ugyan nem szerepelnek a keresőszavak, de a roma migrációval kapcsolatosak (ezek általában egy-egy hosszabb felszólaláshoz fűzött kérdések, magyarázatok, kiegészítések).

2000. SZEPTEMBER 4.

IVÁNYI GÁBOR (SZDSZ napirend előtti felszólalás): Elnök Úr! Tisztelt Ház! Tizenegy évszázaddal ezelőtt egy jól azonosítható népcsoport – az akkori Európa bosszúságára és félelmét kiváltva – elindult Ázsiából, és nem azért, mert természetük szerint kalandozást kedvelő emberek voltak, akik jobban szerették a kiszámíthatatlan bujdosás bizonytalan kenyerét, a rókák és égi madarak sorsát az otthon körülfalazott biztonságánál és tűzhelyénél. Felmérték, hogy akikkel addig együtt éltek, erősebbek náluk, velük szemben nem tudják érvényesíteni jogos és alapvető érdekeiket; ha maradnak, gyermekeik jövője nem biztosított; hogy sátraikat felgyújtják és barmaikat agyonütik, szétkergetik; hogy legfeljebb szolgaként lehet kétes értékű nyugalomuk. Meg akarták őrizni méltóságukat, bele akartak szólni sorsuk alakulásába – elindultak nyugat felé. Magyaroknak mondták magukat.

Ezt a történelmi tényt ebben az évben az ország szakadatlanul ünnepli. Az országalapító király jobb keze a Parlamentbe „látogat”; a zámolyi romák – és nem csak zámolyi romák –, roma honfitársaink pedig arra kényszerülnek, hogy elhagyják a hazát (*Zaj, moraj a Fidesz soraiban* – *Rozgonyi Ernő: Mi az összefüggés?!*), amelynek ők éppúgy fiai, mint itt közöttünk bárki vagy bármelyik magyarországi nemzetalkotó népcsoport a legnagyobbtól a legkisebbig.

A kalandozások ideje lejárt, senki nem akar idegen ajkúként, menekültként más országban élni. Roma polgártársainkat sem a kalandvágy, hanem a kétségbeesés űzte – mert mit tehet az, aki olyan nemzetiséghez tartozik, ahol a munkaképes korúak körébe tartozók kétharmada munkanélküli? Ne tessék olyanokat mondani, hogy nem akarnak ezek az emberek dolgozni; hogy jobban akarnak élni a munkanélküli-segélyből, mint a tisztességes jövedelemből!

Mit tegyenek azok a nemzetiséghez tartozók, ahol az iskoláskorú gyermekeket – van ilyen megye – 90 százalék felett kisegítő iskolába utasítják, vagy akiket elkülönítenek az érettségi ballagáson, az étkezdékben vagy a tornatermekben; akikre egyedülálló módon lehetett az elmúlt években fegyveresen vadászni; akik tömegesen jutnak nyomorúságos lakhelyükön – és nem csak Zuglóban és a Király utcában – a kilakoltatás sorsára, és még csak szánalmat sem kaphatnak? De én nem is szánalmat kérek az ő számukra, hanem magyarként megrendülésemnek, országgyűlési képviselőként szégyenkezésemnek és megrendülésemnek akarok hangot adni amiatt, hogy a kanadai kormány, amely nyilvánvalóan nem érdekelt magyarországi vagy kelet-európai roma és más menekültek befogadásában, mégis úgy találta az elmúlt két évben, hogy legalább kétszázötven magyarországi roma család esetében – és a vizsgálat még nem zárult le – jogos alapja van a menekült státusz iránti kérelemnek. Hogy Magyarországról, miközben megalakulásának 1001. évét ünnepli, bárkinnek menekülnie kelljen, ez szégyen, képviselőtársaim, és közös szégyenünk!

A rendszerváltás utáni kormányok egyaránt bűnösök ebben, és mindazok, akik nem tettek ez ellen semmit, hallgattak vagy felelőtlen, badar és gonosz szavaikkal, tetteikkel élő láncot vontak az elé, hogy a romák, akik a könyvnyomtatás előtti idők óta várnak arra, hogy ennek

a nemzetnek valóban letelepedett és méltó tagjai legyenek, akik az elmúlt harminc évben a rosszul fizetett nagy állami beruházásokban elhasználódtak és elsőként lettek munkanélküliek, végre ennek a hazának befogadott és normális tagjai lehessenek.

Képviselőtársaim! Szégyen, nem szégyen: antidiszkriminációs törvényt kell hozni, a kisegítő iskola helyett valóságos támogatást ahhoz, hogy normálisan tanulhassanak a roma gyermekek is, védett munkahelyeket kell adni, és nem csak a közmunka terén. Az utolsó pillanatokban vagyunk, hogy nehegy nemzeti tragédia legyen mindabból, ami ebben a kérdésben ebben az országban történik. Én arra számítok, hogy felelősen gondolkozó képviselőtársaim itt, a parlamentben tenni fognak annak érdekében valamit – éspedig hatékonyan, éspedig számon kérhető módon –, hogy ez a kérdés megváltozzék.

Köszönöm a figyelmüket. *(Taps az MSZP és az SZDSZ soraiban.)*

ELNÖK: A kormány nevében Hende Csaba államtitkár úr kíván válaszolni az elhangzottakra.

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): Köszönöm a szót. Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Képviselő Úr! Tisztelt Országgyűlés! Magyarország biztos intézményi háttérrel rendelkező demokrácia, biztosítja a jogállamiságot, az emberi jogokat, valamint a kisebbségek jogainak tiszteletben tartását és védelmét. Magyarországon egyetlen kisebbség, így a romák sem szenvednek üldöztetést. Az 1993-ban elfogadott kisebbségi törvény, az e törvény alapján 1994-től kiépült kisebbségi önkormányzati rendszer, a tevékenységét 1995-ben megkezdő nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, vagyis a kisebbségi ombudsman, a Magyar Országgyűlés, a kormány illetékes szerveivel és a civil szféra szervezeteivel együtt nemzetközi téren is egyedülálló, osztatlan elismerést élvező kisebbségvédelmi rendszer egymásra épülő, szerves részeit alkotják. *(Szórványos taps a kormánypártok soraiból.)*

Ha bármely kisebbséghez tartozó személy vagy csoport úgy érzi, hogy jogait megsértették, szabadon igénybe veheti a hazai jogorvoslati lehetőségek egész sorát. A közigazgatási és a rendőri hatóságok, az ügyészség, a bíróság, az Országgyűlés kisebbségi ügyekkel foglalkozó állandó bizottsága, a kisebbségi ombudsman és az Alkotmánybíróság mellett az elmúlt évtizedben állami támogatásban részesülő kisebbségi jogvédő civil szervezetek egész sora kezdte meg tevékenységét. Mindezen hazai fórumok rendelkezésre állnak, és a sokszínű szabad sajtóval együtt segítik az esetleg sérelmet szenvedettek jogérvényesítését. Éppen ezért nem tartom indokoltnak – bár a jogi lehetőséget természetesen nem vitatom el –, hogy a zámolyi roma családok hazai fórumok helyett a Strasbourgban székelő Európai Emberi Jogí Bírósághoz fordultak – egyébként számos valótlan tényállítást is tartalmazó – panaszbeadványukkal.

A cigányság helyzetének rendezése valóban összeurópai társadalmi probléma. A Magyar Köztársaság e téren tett erőfeszítéseit a nemzetközi közvélemény mindeddig méltányolta. Engedje meg, tisztelt képviselő úr, hogy ennek illusztrálására egy nemrégiben megkapott levelet olvassak fel. A levelet az ENSZ főtitkára, Kofi Annan úr írta, címzettje dr. Dávid Ibolya, a Magyar Köztársaság igazságügy-minisztere. A levél idevonatkozó részei így szólnak:

„Tisztelt Miniszter Asszony! New Yorkba hazatérve szeretném szívből megköszönni azt a meleg fogadtatást, melyben a közelmúltban tett budapesti látogatásunkkor részesítette az

általam vezetett delegációt. Különösen hálás vagyok azért, hogy találkozhattam önnel, valamint a magyarországi roma közösség három képviselőjével. Más európai és Európán túli országok számára is példaértékű a magyar kormány azon törekvése, miszerint a legmagasabb szinten igyekszik a kisebbségi ügyekkel foglalkozni, valamint megpróbálja előmozdítani a kisebbségi közösségek képviselői közti párbeszédet. Farkas úr szavai – itt Farkas Flóriánról, az Országos Cigány Önkormányzat elnökéről van szó; a következőt írja tehát Kofi Annan: – egyértelműen meggyőztek arról, hogy e hozzáállásnak köszönhetően bizalom ébredt a roma közösségekben az önkormányzatuk törekvései iránt.

Támogatom önöket abban, hogy folytassák úttörő munkájukat a magyarországi kisebbségi közösségekkel való együttműködés terén. Hadd köszönjem meg ismét, hogy rendkívül gyümölcsöző budapesti látogatásom során ön és a kormány többi tagja készek voltak ennyire nyíltan megvitatni velem a romákkal kapcsolatos kérdéseket” – dátum, aláírás, Kofi Annan, az ENSZ főtitkára. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiban.)*

Tisztelt Képviselő Úr! A kormány középtávú romaprogramot hajt végre és finanszírozza. Ennek keretében az idei, tehát a 2000-es költségvetési évben a költségvetésben nevesítetten megjelölt roma célú források mintegy 7,2 milliárd forintot tesznek ki. Ezek közül – tényleg csak példálózva, mert szorít az idő – meg kell említeni a roma oktatási programokra szánt 1,7 milliárd forintot, a tehetséges, szegény sorsú cigány tanulók ösztöndíjára fordítandó további 100 millió forintot, a tartósan munkanélküli romák felzárkóztató képzésére fordított 529,5 millió forintot; a romák részvételére a közmunka- és közhasznú munka-programokban 1 milliárd 541,5 millió forint, de szociális földprogramra is 85,5 millió forint, közalapítványi roma pályázatokra félmilliárd forint, a Gandhi Közalapítvány részére 200 millió forint és így tovább. A roma helyi kisebbségi önkormányzatok támogatására pedig 431 millió forintot fordítunk idén közpénzből. Ezen az összegen felül részesülnek természetesen a hazai romák állampolgári jogon a további sok-sok milliárd forintra rúgó segélyekben és egyéb támogatásokban.

Hazánk azonban sem rövid, sem közép-, sem hosszú távon nem kínálhat mást *(az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi a felszólalási idő leteltét)* a romáknak, mint tanulást és munkát. Meggyőződésünk szerint a felzárkózásukhoz, valódi társadalmi integrációjukhoz semmilyen más út nem vezet.

Köszönöm szépen. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiban.)*

2000. NOVEMBER 7.

DR. VARGA LÁSZLÓ (FIDESZ, napirend előtti felszólalás): [...] A legnagyobb ellenzéki párt, a Magyar Szocialista Párt [...] nem egy demokratikus rendszerben született, nem egy demokratikus rendszer szülötte, hanem az elnyomó idegen megszállók és a durva Magyar Kommunista Párt együttműködésének az eredménye, politikai házasságának antidemokratikus gyermeke. *(Felzúdulás az MSZP soraiban.)* Ebből az antidemokratikus magatartásból és öröklött tulajdonságból erednek azok a szélsőségek, ahogy a Magyar Szocialista Párt a magyar kormánynak az ország jövőjét építő rendelkezéseire reagál, azokat igyekszik lehetetlenné tenni, szociális intézkedései elé gátat emelni és nemzetközi tekintélyét gyengíteni.

Ez utóbbira elképesztő példa, hogy a Magyar Szocialista Párt egyik szónoka a zámolyi romák menekültjogi kérdésében, amit Strasbourgban kértek, azt mondta, hogy a zámolyi

romák elidegeníthetetlen jogaikkal éltek, jelezve azt, hogy joguk volt menekültjogot kérni. Ez nemcsak súlyos tájékoztatatlanság, hanem országunk tekintélyének a rombolása is, hiszen aki csak fél órát foglalkozott menekültjogokkal, az is tudja, csak azok kapnak menekültjogot, akik igazolják, hogy visszatérésük esetén a hazájukban ki vannak téve politikai üldözésnek. Magyarországon nincs politikai üldözés, nincsenek politikai foglyok, nincs politikai per, még azok ellen sem, akik a forradalom idején hazánkat az Egyesült Nemzetekben elárulták, vagy pedig olyan szervezetekben voltak vezetők, tisztségviselők, ahol embereket kínoztak vagy agyonvertek. [...]

KISS ANDOR (MIÉP, kérdés a külügyminiszterhez): [...] Azok, akik tiszteletben tartották és nem kérdőjelezték meg egy ország választási eredményét, már akkor is csak jót mosolyogtak ezen az erőlködésen.³ Aztán az EU elküldte az úgynevezett bölcseit vizsgálgatni, akik megállapították, hogy Ausztriában nem sérülnek a demokrácia elvei, és tiszteletben tartják az emberi jogokat is. Pedig ezek az úgynevezett bölcsek más szemében a szálkát biztosan észrevették volna, miközben a saját szemükben a gerendát vagy netán az ölfát sem veszik észre. Példaként hadd említsem, hogy ha egy-két szlovák roma kivándorol hazájukba, rögtön vízumkényszerrel fenyegetnek – akkor hol a toleranciájuk? [...]

2001. FEBRUÁR 14.

ERKEL TIBOR (MIÉP, felszólalás): [...] Hadd szóljak végezetül arról, hogy a törvényjavaslat⁴ egyértelműen úgy intézkedik, miszerint: „A szülőnek, a nagyszülőnek és a gyámnak nem jár gyermekgondozási támogatás a három hónapot meghaladó, egybefüggő külföldi tartózkodásának az időtartamára.” Egyetértek ezzel a törvényszakasszal, de hiányérzetem is támadt.

Miért volt lehetséges az, hogy egy megtörtént gyilkosság miatti valószínűsíthető felelősségre vonás előtt külföldre távozó, az országunkat minden létező fórumon gyalázó zámolyi romák távozásuk után még fél évvel is súlyos százezreket vehettek fel családi támogatás címen? Ha a gyermekgondozási segély folyósítását beszüntetik háromhavi külföldi kinntartózkodás után – amit, ismételten hangsúlyozom, helyeslek –, akkor más segélyeket miért folyósítanak ezt kétszeresen is meghaladó külföldi kinntartózkodás esetén? Felhívom az illetékes tárca figyelmét erre a méltánytalanságra, és kérem ennek a helyzetnek a gyors orvoslását is, például törvénymódosítás révén. [...]

2001. MÁRCIUS 5.

DR. FODOR GÁBOR (SZDSZ, napirend előtti felszólalás): Elnök Úr! Tisztelt Képviselőtársaim! Egy rendkívül súlyos ügyben kértem ma napirend előtt szót. Arról van szó, tisztelt képviselőtársaim (*Gyürk András: Öt százalék!*), hogy mi érinti jó hírünket a világban; hogy

³ Azon, hogy az osztrák Szabadságpárt kormányra kerülése után politikusok és közéleti személyiségek követelték a magyar kormánytól, hogy csatlakozzon az Ausztria ellen szankciókat életbe léptető államokhoz.

⁴ A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény módosításáról.

tiszteletben tartjuk-e azokat az alapelveket, amelyekre a szabad és civilizált világ államai épültek. Arról van szó, tisztelt képviselőtársaim, hogy megtesz-e mindent annak érdekében a kormány, a parlament, a politika, hogy a magyarországi romák hazájuknak érezhessék Magyarországot. (*Moraj a Fidesz padsoraiból. – Felkiáltások ugyanonnan: Jaj!*)

Az elmúlt napokban elképesztő híreket olvashattunk a sajtóban. Egy angol folyóirat azt írta meg, hogy állítólag az orosz titkosszolgálat van annak a hátterében, hogy a zámolyi romák Franciaországba menekültek és Strasbourgan menedékjogot kértek. (*Közbekiáltás a Fidesz padsoraiból: Moszad!*) Demeter Ervin, a nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő miniszter úr a televízió A Hét című műsora szerint a lap megjelenése előtt nem sokkal Londonban járt. Ugyancsak ez a műsor, a televízió A Hét című műsora azt állította, hogy az angolok az információt Budapestről kapták. (*Vancsik Zoltán: Naná!*) Nem tudjuk, mi az igazság ebben az ügyben. A Szabad Demokraták Szövetsége kezdeményezte a nemzetbiztonsági bizottság rendkívüli ülésének összehívását azért, hogy tisztán lássunk. De az már most világos, hogy durva hangulatkeltés folyik a magyarországi romák ellen. (*Felzúdulás a Fidesz padsoraiból. – Közbekiáltások: Jaj! – Gyürk András: Szégyelld magad!*) És ebben a hangulatkeltésben tisztességes és becsületes politikai erő nem lehet partner. (*Folyamatos zaj a kormánypartok padsoraiból.*)

Tisztelt Képviselőtársaim! Akik idegesek és kiabálnak most, ők is tudják, hogy láttunk már ilyet. Láttunk ilyet, hiszen Funar és Tudor Romániájában, Mečiar Szlovákiájában, Milošević Jugoszláviájában (*nagy zaj a Fidesz padsoraiból*) gyakran került elő az az érv, hogy a magyar kisebbséget különböző titkosszolgálatok felhasználják azért, hogy lejárassák az adott országot külföldön. Nem ismeretlen a helyzet, nagyon jól tudjuk, mivel állunk szemben. Azt is tudjuk, tisztelt képviselőtársaim, hogy téved az, aki azt hiszi, hogy ezzel el lehet terelni a figyelmet a magyarországi romák tragikus helyzetéről. Ugyanis ma Magyarországon a hazai cigányság rettenetes körülmények között él, diszkriminációnak van kitéve, hátrányos jogkövetkezmények sújtják.

Ezt nem mi mondjuk pusztán, képviselőtársaim! Hanem mondja a State Department, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának jelentése, amely jelentés szerint a magyarországi cigányok súlyos diszkriminációnak vannak kitéve az oktatásban, az otthonteremtésben, a közintézmények látogatásában, és rendszeresen rendőri akciók célpontjai. Ugyanezt mondja az ECRI, vagyis az Európa Tanács Rasszizmus- és Intoleranciaellenes Bizottságának jelentése. Ugyanezt mondja a Human Rights Watch nevű nemzetközi emberi jogi szervezet. Ugyanezt mondja az EBESZ-jelentés, amely tavaly jelent meg az európai cigányok helyzetéről, és ezt bizonyítja Kanada menekültügyi gyakorlata; a Kanadába forduló és ott menekültjogot kérő magyarországi cigányoknak több mint tíz százaléka esetében elismerik a diszkriminációt, és megadják ezt a jogot. (*Dr. Kosztolányi Dénes: Ennyi helyen publikál a Szadesz?!*)

Kedves Képviselőtársaim! Tehát a külföld azt mondja, hogy létezik a diszkrimináció, és Magyarországon baj van. Mit tesz tehát a kormány, mit mondanak Magyarországon? Néhány nappal ezelőtt a Roma Polgárjogi Alapítvány néhány aktivistája pogromokról számolt be. Nádaszládyban, Gércén, majd írtak Bagról. Bagon, leírásuk szerint, elképesztő rendőri attak történt egy cigány közösség ellen. A cikkben olvashatjuk például, hogy egy rendőr egy romához úgy fordult az attak közben, hogy „mondd utánam, büdös cigány: rendőr urak... – és itt következik egy olyan kijelentés, amit nem szeretnék elmondani, mert nem tűri a parlament nyilvánosságát. (*Zaj a Fidesz padsoraiból. – Közbeszólások:*

Mondjad csak!) ... szemét vagyok, az anyám is az.” – A cigány ember azt mondta, hogy nem mondom, és megverték.

Mit tesz a kormány? Hallgat, tisztelt képviselőtársaim! *(Dr. Kosztolányi Dénes: Ezt a hazugságot most halljuk először!)* Hallgat a köztársasági elnök, hallgat a miniszterelnök, hallgat a belügyminiszter, hallgat az oktatási miniszter. *(Folyamatos zaj a Fidesz padsorairából.)* Márpedig, tisztelt képviselőtársaim, tudjuk jól, hogy hallgatással nem lehet megoldani semmit. Aki hallgat, azt gondolom, az fél, nem mer szembenézni a tényekkel, nem mer szembenézni a valósággal. Tudjuk, képviselőtársaim: vétkesek közt cinkos, aki néma.

Köszönöm a figyelmüket. *(Taps az SZDSZ és az MSZP padsoraiból. – Gyürk András: Négy és fél százalék! – Horn Gábor: Alázatot, fiúk!)*

ELNÖK: Az elhangzottakra Hende Csaba államtitkár úr kíván válaszolni. [...]

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): Köszönöm a szót. Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Országgyűlés! Tisztelt Képviselő Úr! Én az ön által felvetett nemzetbiztonsági összefüggésekre nem reflektálnék; egyrészt nem kenyerem, másrészt ön is elmondta, hogy nem tudjuk, mi az igazság. Önök indítványozták a nemzetbiztonsági bizottság soron kívüli összehívását. Reméljük, hogy azután majd okosabbak leszünk.

Arra a kérdésre azonban, hogy megtesz-e mindent a kormány, hogy a magyar romák hazájuknak érezhessék Magyarországot, én azt hiszem, nagyon nehéz lenne nyugodt lelkiismerettel igennel válaszolni. Hiszen mindent megtenni egy probléma megoldása érdekében általában nem lehet. Törekedni lehet erre, az abszolút tökéletességre és teljességre, de az emberi tökéletlenség általában meggátol minket abban, hogy ezt a nemes célt elérhessük.

Egyetértek önnel abban, hogy a magyarországi cigányság rendkívül súlyos helyzetben van. Vak az, aki ezt nem látja. Vak az, aki nem ismeri fel, hogy valódi nemzeti sorskérdésről van szó, hiszen a cigányság helyzetének rendezése, társadalmi integrálása nélkül nem lesz XXI. századi modern Magyarország, nem lesz normális európai integráció.

Ha azonban úgy tettük fel a kérdést, hogy vajon ez a kormány törekszik-e megoldani mindezeket a problémákat, akkor viszont jó lélekkel, nyugodt szívvel igennel tudok válaszolni a feltett kérdésre.

Ez a kormány folytatja azt a középtávú intézkedéscsomagot, amelyet még az előző kormány kezdett meg, 1997-ben elfogadva azt, csak egy kicsit lendületesebben, egy kicsit eredményesebben, egy kicsit hatékonyabban és nagyobb ráfordításokkal folytatja. Ha szabad emlékeztetnem önt arra, úgy is, mint az előző kormány egyik jeles tagját, az 1997–98-as költségvetésekben mintegy 3 milliárd forint nevesített romapénz szerepelt; a tavalyi költségvetésben ez a szám 7,2 milliárd forint. Természetesen ez a pénz sem elegendő, no de hát mégiscsak több mint kétszeresen haladja meg azt az összeget, amelyet a Horn-kormány a ciklus végén erre a célra adott, tisztelt képviselő úr! *(Vancsik Zoltán: Ez is kevés, az is kevés! – Szórványos taps a Fidesz és a MIÉP soraiból.)*

Szeretném elmondani azt, és talán nem véletlen, hogy ez a példa jut eszembe, hiszen ön az oktatási tárcát viselte az előző ciklusban, abban nyilván egyetértünk, hogy a hazai cigányság tartós felemelkedéséhez kizárólag az oktatáson, a közoktatási rendszeren keresztül vezet az út, ehhez pedig hozzáfért és lehetőséget, esélyt kell teremteni a roma gyerekeknek.

Tisztelt Képviselő Úr! Az 1996–97-es tanévben Magyarországon összesen 785 roma fiatal kapott alap-, közép- és felsőfokú tanulmányok folytatására állami finanszírozású ösztön-

díjat. Az 1998–99-es tanévben ez a szám már 1468 főre emelkedett. A '99–2000-es tanévben 2881 fő volt ezeknek a fiataloknak a száma. Az idei tanévben 7580 roma fiatal részesül állami ösztöndíjban. Kedves képviselő úr, úgy is, mint egykori oktatási miniszter úr, ez – ha jól számolom – négy év alatt az önök korszakához képest tízszeres emelkedés. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiból.)* Úgyhogy ha ön felteszi nekem a kérdést, hogy mivel tudom bizonyítani az elkötelezettségünket a probléma megoldása iránt, úgy hiszem, hogy ezt a számsort, amely senki által sem vitatott, mert vitathatatlan, mert a tények és a számok nagyon makacs dolgok, képviselő úr, akkor elég nekem ezt a számsort felidézniem.

Egyébként pedig szeretném önnek elmondani, hogy éppen a mai napon jelentette be az Egészségügyi Minisztérium, hogy abban a rendkívül kritikus helyzetben, ami a cigányság egészségi állapotát illeti, egy új, rendkívül előremutató, az Európai Unió által is támogatott programot indít több mint 2 milliárd forintos költséggel. A múlt héten írták alá azt a megállapodást, ahol a Szociális és Családügyi Minisztérium a Gazdasági Minisztériummal 3 milliárd forintos közmunkaprogramban állapodott meg. Az Oktatási Minisztérium, valamint a kisebbségi hivatal két külön Phare-programban több mint 3 milliárd forintot, részben európai pénzeket is tartalmazó összeget fog az előttünk álló időszakban a romák helyzetének javítására fordítani.

Képviselő úr, én az ön vádaskodásaira a számok nyelvén válaszoltam! Köszönöm szépen. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiból.)*

2001. MÁRCIUS 9.

BAUER TAMÁS (SZDSZ, napirend előtti felszólalás): Köszönöm a szót. Tisztelt Országgyűlés! Március 9-e van. Egy hónapja, február 9-én Bag község cigánytelepén rendőri razzia volt. Az eseményt és kiváltó okait kétféle beszámolóból ismerem. Az egyik a Roma Sajtóközpont és a Roma Polgárjogi Alapítvány beszámolója, ami az Élet és Irodalomban, illetve a Népszabadságban jelent meg. A másik álláspont Bag nem roma lakóié, a bagi hétvégiház-tulajdonosoké, akik levélben tájékoztattak a maguk álláspontjáról.

A két beszámoló ellentétes érzelmek, indulatok, előítéletek jegyében íródott, de meglepő módon tartalmilag nem tér el egymástól. A roma aktivisták beszámolója is elismeri, hogy a bagi cigánytelepen tolvajok, betörők is vannak, és a hétvégiház-tulajdonosok is elismerik, hogy a rendőrök ártatlan emberekkel szemben is alkalmaztak erőszakot, azok a rendőrök, akik egy éjszakai virrasztás közben támadtak rá a gyászoló romákra. Valóban, el tudják képzelni képviselőtársaim, hogy egy nem roma közösség, mondjuk, katolikus szertartását zavarja meg a rendőrség azt feltételezve, hogy bűnözőket találhat a gyászolók között?! Nyilván nem tudják ezt elképzelni. Amikor a rendőrök a gyászszertartás közben támadtak rá a romákra, ebben azt juttatták kifejezésre, hogy nem veszik őket emberszámba.

És az eseményben a senki által nem vitatott mozzanat a legfontosabb. A rendőrség és más helyi hatóságok sokfelé az országban megengedik maguknak, hogy jogsértő módon lépjenek fel romákkal, roma közösségekkel szemben, maguk mögött tudva a romaellenes helyi közvéleményt. Ez történt Zámolyon, Sátoraljaújhelyen, a székesfehérvári Rádió utcában és most Bagon is; miközben persze a roma lakosság jelentős részét a nem roma lakosságtól elválasztó életszínvonalbeli, életmódbeli, kulturális szakadék az elmúlt tíz-tizenkét évben nem csökkent, hanem nőtt, ami a korábbi teljes foglalkoztatást felváltó tömeges munka-

nélküliségnek, létbizonytalanságnak, romló lakáskörülményeknek és az ennek nyomán fellépő megélhetési bűnözésnek is köszönhető. Erre reagál a környezet és a hatóságok elkülönítéssel, megszegyenítéssel és erőszakkal.

Tudjuk, a helyzet rövid távon megoldhatatlan. Távlati megoldásáról egy ötperces napi-rend utáni felszólalásban nem tudok beszélni. Az azonban tagadhatatlan, hogy sok roma polgártársunk joggal érzi magát üldözöttnek saját hazájában. Ha néhányan közülük az emigráció útját választják, azért a legkevésbé nekik lehet szemrehányást tenni, és legkevésbé az egész országot képviselő miniszterelnöknek van joga erre a Vigadóban mondott beszédében. S ami éppen ma a legfontosabb: senki sem gondolhatja komolyan, hogy valamiféle titkosszolgálati ármány áll amögött, ha a romák öntudatos képviselői itthon is és külföldön is arról beszélnek, hogy Magyarországon fenyegetett körülmények között élnek.

Évtizedeken át éltünk itt olyan viszonyok között, hogy sok mindent, ami nem tetszett a hatalmon levőknek, ellenséges titkosszolgálatok ármányának tudtak be. A Fidesz-kormány, a Fidesz-sajtó – mert hiszen a Magyar Nemzet a Fidesz lapja –, a Fidesz-televízió – mert hiszen a közszolgálati televízió s különösen annak A Hét című műsora a Fidesz műsora – idején megéltük, hogy újra ellenséges titkosszolgálatnak tulajdonítják a bajt, csak most nem az amerikai, hanem az orosz titkosszolgálat a bűnbak. Idáig jutottunk tizenegy évvel a rendszerváltás kezdete, két és fél évvel a Fidesz kormányra jutása után.

Köszönöm a figyelmet.

ELNÖK: A kormány nevében Hende Csaba államtitkár úr kíván válaszolni. Tessék, államtitkár úr!

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): Tisztelt Országgyűlés! Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Képviselő Úr! Megint azzal kell kezdenem, mint kedden napirend előtt. Akkor Fodor Gábor képviselő úr szólalt fel. Akkor elmondtam, most is elmondom: a nemzetbiztonsági bizottság előtt folyamatban van egy meghallgatás, egy vizsgálódás az ön által említett titkosszolgálati kérdéssel kapcsolatban. Ez nem az én asztalom, ehhez én nem értek, ehhez nem is kívánnék hozzászólni.

Ahhoz annál inkább, hogy ön arra hivatkozott, hogy a rendőrség Zámolyon inzultálta a romákat. (*Bauer Tamás: Nem mondtam.*) De mondta, képviselő úr, Zámolyt is felsorolta – jegyzeteltem. Nekem semmi ilyesmiről nincsen tudomásom, sokkal inkább tudomásom van arról, hogy a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság illetékesei egy 2000. május 12-én tartott egyeztetésen – ahol az ombudsmani hivatal, a kisebbségi hivatal, a Belügyminisztérium képviselői, a cigányügyi közalapítványok képviselői is részt vettek – arra tettek ígéretet, hogy Zámolyban a rendőrség a magukat fenyegetve érző romák megvédése érdekében állandó rendőri jelenlétet fog biztosítani körzeti megbízott formájában. Ez azóta meg is történt.

Aztán ígéretet tett a rendőr-főkapitányság arra is, hogy amennyiben az állami eszközökből felépített házaikba Zámolyon a roma közösség tagjai beköltöznek, akkor fokozott rendőri jelenlétet fognak biztosítani a biztonságérzetük fokozása érdekében is járőrözés formájában.

Aztán ígéretet tett arra is a rendőr-főkapitányság jelen lévő képviselője, hogy ha mindez nem volna eléggé megnyugtató a helyi roma közösség tagjai számára, akkor lehetővé teszik azt is, hogy telefonon bármikor a főkapitányság illetékes vezetőivel a zámolyi romák kapcsolatba léphessenek. Ennek ellenére fenyegetettségükre és üldözöttségükre, arra hivat-

kozva, hogy a magyar hivatalos szervek nem tudják garantálni biztonságukat, a zámolyi roma közösség jó néhány tagja külföldre távozott, amint azt ön is mondta, ezekre az okokra hivatkozva az elmúlt napokban néhányan, feltehetőleg ezen okok alapján, a francia hatóságok megítélése szerint politikai menedékjogban részesültek.

Nem kommentálva és nem minősítve a francia hatóságok eljárását, hiszen Franciaország egy szuverén állam, nyilván úgy ítéli meg az ügykörébe tartozó ügyeket, ahogy azt saját jogrendje és legjobb belátása diktálja, azért szeretném elmondani, hogy a zámolyi romák külföldre távozása után a kormányzat nevében a 2000. augusztus 14-én kiadott MTI-nyilatkozatomban felajánlottam egyéb, a megélhetésüket és lakhatásukat biztosító kormányzati ígéretek és garanciák mellett az imént részletezett biztonsági garanciákat is, vagyis azt, hogy mindezeket a körülményeket, a rendőri állandó jelenlétet, fokozott járőrözést és telefonos kapcsolattartási lehetőséget a felsőbb rendőri szervekkel, hazatérésük esetén is biztosítjuk a roma közösség tagjainak.

Nagyon figyelemre méltó az is, hogy a zámolyi roma közösség számos tagja a nekik egyébként jog szerint járó segélyek felvétele céljából a Strasbourgba történő távozásukat követően számos alkalommal beutaztak Magyarországra, elmentek Zámolyra, abba a faluba, ahol állítólag életük és testi épségük nincsen biztonságban, bementek a községházára, és felvették ezeket a segélyeket.

Az is nagyon figyelemre méltó, hogy a néhány hete három gyermekével együtt Strasbourgból hazatérő Lakatos Melinda, aki lakhatási lehetőséget és megélhetési lehetőséget kapott, illetve kapni fog, a Fejér megyei rendőrség szóvivőjével ma folytatott beszélgetés alapján mondhatom ezt, hazatérése óta semmiféle atrocitásnak nemhogy nem volt kitéve, de egy rossz szót nem kapott a településen élő többségi magyarságtól.

Ilyen körülmények között, képviselő úr, én az üldöztetést meg a fenyegetettséget, meg a veszélyeztetettséget, amire ön hivatkozott, nemhogy nem látom megalapozottnak, hanem ezt egyenesen nevetségesnek tartom.

Köszönöm szépen.

2001. MÁRCIUS 26.

DR. CSAPODY MIKLÓS (MDF, napirend előtti felszólalás): Elnök Úr! Tisztelt Ház! Sokan nem szeretik a zsidókat. Nem azokról van szó, akik valakit, például a munkatársukat, a szomszédot, aki véletlenül éppen zsidónak született, okkal vagy ok nélkül nem szeretnék, hanem azokról, akik a zsidókat nem kedvelik. Vannak antiszemiták, akik ezt mondják: nekem is vannak zsidó barátaim.

Tisztelt Ház! Nekem nincsenek cigány barátaim, de ismerek olyan cigány művészeket, írókat és politikusokat, akiknek személyes bizalma számomra megtiszteltetés, akiket művészetükért vagy közéleti munkásságukért, tiszta beszédjükért őszintén becsülök. És ismerek olyan szerencsétlen cigány családokat is, akik, miként más szegények, sajnos csak adatok a nyilvántartásban, és akiknek segíték, ha tudok. Az ő érdekük is, hogy végre az igazságról, és csakis az igazságról beszéljünk; nem a gombnyomásra indítható, gerjesztett, úgynevezett érzékenységekről, hanem végre az elemi igazságérzetről. Mert elég volt mára a tudatos hazugságokból, a megfinanszírozott ködösítésből, a mesterséges mártíromságból, a magyarok lejáratásából és az ország befektetéséből.

Elfogadhatatlan, hogy némelyek tervszerűen összekeverjék cigány honfitársaink ügyét, a magyarországi romák tragikus helyzetét a zámolyi turisták jól szervezett, szélsőséges balliberális jajongás mellett lebonyolított társasutazásával. Elfogadhatatlan, hogy valakik egy, az egész társadalomnak öröklött gondot jelentő, valóban nagy stratégiai és politikai kérdést napi pártpolitikává süllyesszenek le, kárt okozva hazájuknak és a cigányságnak is, önmagukra persze most is minden tét nélkül. Tisztelt Ház! Ez nem az írástudók felelőssége, hanem a kibicek gyávaasága.

Tisztelt Országgyűlés! Legyen világos, a vita nem a cigányság súlyos helyzetének a megítélésében áll, hanem abban, tisztességes dolog-e a romaügy módszeres balliberális elaknásítása. Mert mi másnak tekintsük a médiahős Krasznainak azt az ország-világ előtt elmondott nyilatkozatát, hogy a mostani kormány azt folytatja, csak más eszközökkel, amit elődje '44-ben, vagyis a nyilas kormány kezdett el, a cigányság fizikai megsemmisítését? Mi ez? A holokauszt vádja? Hogy lehet, hogy miközben az MSZP egyik józan és valóban mértékadó politikusa szerint nem hős, addig az MSZP cigánytagozatának vezetője – véletlenül Krasznai alelnöktársa a Roma Parlamentben – szerint, idézem: „Mi Krasznai Józsefet szintén hősnek tartjuk, és köszönettel tartozunk neki, valamint a zámolyi romáknak, hogy megmentették a magyarországi romák becsületét.” Megmentették? Ők?

Hogyan lehet, hogy a strasbourgi médiarevüt támogatta, szervezte például a Nemzetközi Szocialista Szolidaritási Bizottság, a Forradalmi Kommunista Liga, Kathy Katz egyetemi oktató, Jeruzsálem, Michael Warschawski újságíró, Jeruzsálem, Lea Tsemel ügyvéd, Jeruzsálem, Mirei Warschawski, Jeruzsálem, Max Warschawski főrabbi, Jeruzsálem és mások. Kinek volt ez jó? És ki szervezte meg a francia balliberális sajtóban az olyan cikkeket, mint például amely szerint, idézem *(olvassa)*: A magyar kormány szégyentelenül tagadja, hogy az országban rasszizmus volna, amit pedig – figyelem! – már nem is szükséges bizonyítani. Cáfolja az üldözéseket – mármint a magyar kormány – és az apartheidet, amelyek a közintézmények által fedeztetnek és irányítatnak. És ha itthon a magukat liberálisnak mondók folyton azt hangoztatták, hogy az OFPRA-nak semmi köze a francia kormányhoz, akkor ugyan miért a francia kormányfőnek köszönték meg a menedékjogot? Ugyan ne tudták volna, hogy az OFPRA a Francia Köztársaság külügyminisztériumának menekülteket és hontalanokat védő hivatala? És ugyan bizony kik a menekültek?

Tisztelt Ház! Végezetül még valamit el kell mondani, mert gyalázat. A strasbourgi út, a turisták összemosása '56 hőseinek üldöztetésével nem más, mint alattomos becstelenség, durva és primitív hazugság. Aki ezt ép ésszel nem érti meg, bárkinek írhat levelet, egyedül vagy társaságban, pedig az energikus tennivágyásnak, az ideges hisztériájávé hívott jóakaróknak más dolga is lenne, például keresztényi módon a cigányság felemelkedéséért közösen jót cselekedni. Ennek van itt az ideje, közösen, nem pedig a cigányság megtévesztésének, a kártételnek és Magyarország megbélyegzésének, mert ebből elég volt.

Köszönöm a figyelmet. *(Taps a kormánypartok és a MIÉP soraiban.)*

ELNÖK: Az elhangzottakra Hende Csaba államtitkár úr válaszol.

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): Köszönöm a szót. Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Országgyűlés! Engedjék meg, ha nem is válaszolok az elhangzottakra, de megragadom az alkalmat, és az úgynevezett zámolyi ügynek a kormányzati intézkedések szempontjából való kronológiáját röviden ismertessem. Ennek azért van jelentősége, mert

mindnyájunknak mérlegre kell tennünk, vajon az üldöztetés, illetve annak állami bátorítása vagy eltűrése ilyen tényállás mellett ebben az ügyben megállapítható-e, hiszen a pozitív francia menedékjogi döntések egy ilyen értelmezést is megengednének.

Tisztelt Országgyűlés! 1997. október 31-én egy vihar következtében rongálódott meg és vált életveszélyessé és lakhatatlanná az az épületegyüttes Zámoly község külterületén, melyet egyébként a zámolyi romák önkényes lakásfoglalóként birtokoltak. Vita tárgyát képezi az ügyben, hogy vajon ezt követően a helyi önkormányzat jogszerűen rendelte-e el ezeknek a házaknak a lebontását. Megjegyzem, hogy nem jogerős elsőfokú ítélet szerint az önkormányzat magatartása nem volt jogellenes, és erre tekintettel a zámolyi romák kártérítési keresetét a bíróság elutasította.

Lényeges azonban ebből a szempontból, hogy a zámolyi romák egy percig nem laktak az utcán, mindvégig részben a helyi önkormányzat intézkedése folytán a helyi művelődési házban, részben pedig az Országos Cigány Önkormányzat segítségével különböző megoldásokban lakhatásuk biztosított volt.

1997 októbere és '98 júliusa, vagyis a kormányváltás közötti időben – és ezt azért szögezzük le – az ügyet az előző kormány a legcsekélyebb mértékben sem oldotta meg. A mi kormányzatunk idején került arra sor, hogy a zámolyi romák részére az Országos Cigány Önkormányzat, vagyis állami költségvetésből működő szervezet a kormánysszervek támogatásával és egyetértésével telkeket vásárolt és ezeken a telkeken lakóházakat, családi házakat épített.

Sok mindent el lehet mondani ezekről a lakásokról, néhány dolgot azonban feltétlenül le kell szögezni. Az első: a felépült házak összehasonlíthatatlanul jobb minőségűek és különbek, mint azok a vihar által megrongált ingatlanok, melyekben régebben laktak a zámolyi romák. A második: kizárólag állami pénzeszközökből, a zámolyi romák anyagi vagy akár munkabeli hozzájárulása nélkül létesültek ezek az ingatlanok, jóllehet szerződésileg vállalták, hogy családonként legalább 600 órát dolgozni fognak.

Sajnálatos fordulatot vett az ügy 1999. augusztus 28-án, amikor egy csákvári illetőségű fiatalember, Cséte Ferenc életét veszítette, mégpedig olyan körülmények között, amikor menekülés közben hátulról négy nagy erejű ütést mértek a tarkójára; egyébként ezen túlmenően számos sérülést szenvedett el, de ez a menekülés közben hátulról elszenvedett, hidegvérű bántalmazás vezetett a halálához.

2000. május 12-én Budapesten egyeztető megbeszélést tartottak ilyen előzmények után az állami szervek képviselői, valamint a zámolyi romák képviselői. Ezen a megbeszélésen megállapodás született arról, hogy befejeződik a zámolyi romák részére a házak felépítése – ebben munkával ők maguk is részt fognak venni –, ennek anyagi feltételeit is biztosítottuk; továbbá a zámolyi roma családok lehetőséget kapnak, hogy a megélhetésüket segély helyett munkával biztosítsák, egy kisállattartó mezőgazdasági programba való bekapcsolódásukat és annak feltételeit biztosítottuk; továbbá a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság vállalta, hogy Zámolyon állandó körzeti megbízottat telepít le, a cigányok visszaköltözése esetén fokozott közterületi járőrszolgálatot biztosít, és lehetővé teszi mindezekon túlmenően a közvetlen telefonos kapcsolattartást a rendőr-főkapitányság vezetőivel; ezen túl pedig a kormány vállalta, hogy egy konfliktuskezelő, -oldó programot is finanszíroz a település többségi és kisebbségi lakói között.

Ehhez képest a zámolyi romák megszegték ezt a megállapodást, külföldre utaztak, aminek az ügy szempontjából nagy jelentősége van, és talán más alkalommal majd folytatom.

A külföldön tartózkodásuk idején legalább öt fő közülük bizonyíthatóan személyesen vizsgatért Zámolyra, abba a községbe, ahol őt állítólagosan üldözték, ahol az élete veszélyben volt, és személyesen vette fel a neki egyébként jogszerűen járó szociális *(Közbeszólás az MSZP soraiból: Idő!)* és egyéb segélyeket.

Köszönöm a figyelmüket. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiból.)*

2001. MÁRCIUS 27.

ELNÖK: Ugyancsak napirend előtti felszólalásra jelentkezett ifj. Hegedűs Loránt frakcióvezető-helyettes úr, a MIÉP képviselője, „A zámolyi romák strasbourggi kalandozása” címmel. Megadom a szót.

IFJ. HEGEDŰS LORÁNT (MIÉP, napirend előtti felszólalás): Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Ház! „Betyár urai így nevelték, / Nem rug vissza, csak búsan átkoz / S ki egyszer rugott a magyarba, / Szinte kedvet kap a rugáshoz.” – Adynak a múlt század eleji váteszi látását véresen igazolták a XX. században a Kun–Stromfeld–Szamuely-, Rákosi–Gerő–Farkas-vöröstrojkák, az Andrássy út 60. bosszút lihegő verőlegényei, a székely fiúkat lefejező Maniu-gárdisták, a bácskai 40 ezer magyart horrorisztikus eszközökkel lemészárló csetnikek, a 40 ezer kárpátaljai és 100 ezer csonkaországi magyart halálra adó malenykij robotok.

Ennyi rúgás után nem érhetne váratlanul a nemzetet, hogy 40 ultraliberális, úgynevezett értelmiségi – mintegy kedvet kapva a rúgáshoz – egy csákvári magyar fiatalembert vélhetően halálra rugdosó és ütlegető csoport befogadásáért nyilvánított köszönetet a francia nemzetnek és a francia miniszterelnöknek. Hazaárulóknak csak azért nem nevezhetjük őket, mert soha nem azonosultak egy lélekrezdülésnyire sem a magyar néppel, annak sorsával, történelmével, kultúrájával, életével. Ki kell mondanunk, hogy személyükben egy kisebbségtöredék az ország legnagyobb lélekszámú stigmatizált kisebbségét kívánja maga elé állítani, ha kell, túsul ejteni, hogy legalantasabb magyarellenes ösztöneit kiélhesse; izraeli bajtársait felhasználva, a Magyar Köztársaság alkotmányát durván megsértve etnikai, faji jellegű uszítást visz végbe.

Spiró György írta még a kommunista diktatúra bukása előtt a mélymagyarról: „Ó, ha újra sercege szívhatnák a vért!” Hát itt vannak a Németh László „hígmagyar” kategóriájába sem sorolható vérszívók, akik a nemzet testén élősködő piócaként a csákvári magyar fiatalember vérén hizlalják az egyenlő bánásmód csúszó-mászó mázával bevont magyarellenes diszkriminációjukat.

Az, hogy a Magyar Köztársaság igazságügy-miniszterének kiadatási kérelmével szemben a Francia Köztársaság menekültként ismer el vélhetően köztörvényes bűnözőket, szegyen az úgymond „Szabadság, egyenlőség, testvériség!” hazájára nézve. Az viszont még nagyobb szegyen, hogy a Magyar Köztársaság Országgyűlésének emberi jogi bizottsága mindennek alapján a múlt héten egyáltalán napirendre vette azt az SZDSZ-es kezdeményezést, hogy vitassa meg a Kaltenbach-féle etnikai-nemzetiségi antidiszkriminációs javaslatot. A tervezet a bizonyítási teher megfordításával folyamatos vérvád fenntartását kívánja elérni a többségi magyarsággal szemben, azaz bizonyítsa a megvádolt, hogy nem diszkriminált, a közvetett diszkrimináció megfoghatatlan fogalmával pedig – miként a vaksötét szobában a körömfekete macskát megtaláló totalitárius paranoia – megtalálná a diszkriminációt ott is.

ahol nincs. Mindezen nem elhanyagolható erőfeszítésének sikeréért a magyart bennszülötti sorsba süllyesztő idegenség a magyar adófizetők pénzén szűrőpróbát végző hivatásos spiclihálózatot tartana fenn.

Törekvéseik veszélyességét mutatja a zámolyi cigányok strasbourggi kalandozását megszervező szakértő háttérapparátus, többek között Katz Katalin, a jeruzsálemi héber egyetem szociológiai tanszékének előadója, kinek – csakúgy, mint társainak – nem valószínű, hogy bármikor is eszébe fog jutni, hogy akár csak egy dollárral is támogassa az izraeli hadsereg által lemészárolt palesztin gyerekek családjaikat. A háttérrel kapcsolatosan felmerül a kérdés: lehetséges-e, hogy a világon a legjobban szervezett titkosszolgálatként nyilvántartott Moszad nem tudott arról, hogy újdonsült állampolgárai a volt vagy kettős állampolgárságuknak megfelelő titkosszolgálat keretében egy harmadik országgal szemben lejárató kampányt végeznek egy negyedik országban. Úgy vélem, ebben az esetben a Moszad a világ legrosszabbul szervezett titkosszolgálatára lenne, márpedig ezt a legnagyobb faji előítéllettel sem állíthatná senki.

Ha hazaárulóknak nem is, '56 árulóinak biztos nevezhetjük az aláírókat. (*Moraj az SZDSZ és az MSZP soraiban.*) Az '56-osok francia részről történő befogadását vélhetően köztörvényes bűnözők befogadásához hasonlítani – Albert Camus nagy francia írónak az '56-os forradalomról írt szavai szerint – minősítetik a legpiszkosabb, legaljasabb árulásnak, rámutatva arra, hogy ennél mélyebbre írástudó ember nem süllyedhet. A magára maradt Európában csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz (*Dr. Kis Zoltán közbeszól.*), ha soha, sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol, még közvetve sem igazoljuk a gyilkosokat. Ha a vélhetően magyarölő gyilkosokat igazolóknak szintén kalandozásra támadna kedvük, mert végképp elviselhetetlen számukra, hogy annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után a bennszülött magyar még mindig nem rúg vissza, de legalább már ismét, ha búsan is, átkoz, akkor egészen biztosan lesz 40 magyar értelmiségi, aki köszönetet fog nyilvánítani a fent említett, Magyarországot lejáratni kívánó kampányban érintett országok bármelyikének, hogy befogadta őket. Köszönöm.

ELNÖK: Megkérdezem, a kormány nevében kíván-e valaki felszólalni. Megadom a szót Hende Csaba államtitkár úrnak. (*Dr. Kis Zoltán: Dicsérd meg!*)

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): Köszönöm a szót. Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Országgyűlés! Értetlenül állunk a francia menekültügyi hatóság döntése előtt. (*Dr. Szent-Iványi István közbeszól. – Keller László: És a megszólalás előtt nem?! – Varga Mihály: Meghallgatunk téged is, Laci!*) Meghallgatom a képviselő urat, hogyha fel kíván szólalni ebben az ügyben, nagyon szeretném, ha a Szocialista Párt végre megszólalna ebben a dologban. (*Varga Mihály: Úgy van! – Közbeszólások az MSZP soraiból.*)

Engedjék meg, hogy egyetlen történetet meséljek el, ez Lakatos Melinda és gyermekeinek története. (*Dr. Veres János: Mellébeszélés! – Dr. Kóródi Mária: Ez az összjáték a MIÉP-pel!*) Ez a hölgy három gyermekével együtt tavaly nyáron távozott Strasbourgba, idén február 20-án három beteg gyermekével hazatért Zámolyra (*közbeszólások az SZDSZ soraiból*), elmondása szerint – ezt mindnyájan láthatták a televízióban – azért, mert Strasbourgban tolmács hiányában nem tudott megfelelő orvosi ellátást kapni. Az a zámolyi község, az a zámolyi községvezetés, amelyről azt állítják, hogy idegengyűlölő meg rasszista, azonnal intézkedett, hogy a gyerekek – tb-kártya és minden formaság nélkül – haladéktan

lanul megkapják a szükséges orvosi ellátást, a gyógyszereket, hogy haladéktalanul óvodába tudjanak menni, és, röstelkedve vallom be, hogy én személyesen voltam az, aki a Máltai Szeretetszolgálat útján gyermekruhákat, babakocsit, gyermekágyat és tüzhelyet, egy sparherdet szereztem a családnak. *(Dr. Kóródi Mária: Sparherdet? A lomtalanításnál?!)*

Én magam voltam az is, aki személyesen beszéltem a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság illetékeseivel, akik egyfelől biztosítottak arról, hogy a zámolyi romák – a zámolyi romák! – és a zámolyi nem roma lakosság közötti együttélés az elmúlt egy évben zavartalan volt, ugyanis, a tévedések elkerülése végett, a Strasbourgba távozott csoport túlnyomó részében nem zámolyi őslakos romákból, hanem oda később betelepültekből áll, az igazi zámolyi romákkal soha semmiféle konfliktusa nem volt a településnek, és nem volt az elmúlt időszakban sem. Tehát biztosítottak egyfelől arról, hogy a zámolyi romákkal kapcsolatban semmilyen konfliktus nincs, és Lakatos Melindára és gyermekeire sem vetett senki még egy görbe tekintetet sem, nemhogy atrocitás érte volna őket hazatérésük után. Az is igaz, hogy Lakatos Melinda elmondása szerint Krasznai József a hazatérését követően felhívta őt, és követelte, hogy azonnal térjen vissza Strasbourgba, hiszen a hazajövele és az itthoni békés tartózkodása alapvetően gyengíti a többiek menekültstátus megkapása iránti esélyeit.

A Szociális és Családügyi Minisztérium azonnal gyorssegélyt utalt ki a családnak, és ugyanezt tette a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány is. A közalapítvány elnöke 50 ezer forintos gyorssegélyt a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal főosztályvezetője személyesen vitte le Lakatos Melindának, aztán beültette őt a hivatali autóba, elvitte a székesfehérvári Tescóba, ahol bevásároltak pelenkát, mosószert és élelmiszert – azóta is gyötör a kétség, hogy vajon jogszabályszerű volt-e *(Dr. Kis Zoltán: Nem, sajnós nem!)*, hogy egy állami gépkocsival elvittük bevásárolni. *(Közbeszólások az MSZP és az SZDSZ soraiból: Nem! Nem ez a megoldás!)* De nyilván ez is a magyar állami szervek által kifejtett üldözés egyik pregnáns megnyilvánulása. *(Dr. Kis Zoltán: Az!)*

Szeretném elmondani, hogy Zámoly község polgármestere azért, hogy a család helyzetén javítson, ígéretet tett arra, hogy március 1-jétől Lakatos Melinda édesapjának tartós közmunkát biztosítanak. Azért, hogy Lakatos Melinda és családja hosszú távú lakhatását meg tudjuk oldani, előkészületeket és tárgyalásokat kezdtünk a magyar állami költségvetésből, kizárólagos állami hozzájárulással az összes, lakását elvesztett zámolyi roma család számára Zámolyon épített lakások egyikének a felújítására.

Azért, hogy szüleinek a lakásgondját is megoldjuk, akik szintén nehézséggel küszködnek, tárgyalásokat kezdtünk arról, hogy ők egy másik, ugyancsak a zámolyi cigányok részére épített lakásba beköltözheszenek, és mintegy gondnokként felügyeljenek a lakások állagára, mert sajnós ismeretlen elkövetők az elmúlt egy év alatt erősen megrongálták ezeket a felépített lakásokat, szerelvényeket, nyílászárókat, egyebeket kiszerelek.

Ilyen előzmények után nagyon megütköztünk azon, hogy Lakatos Melinda március 13-án gyermekeivel együtt Strasbourgba távozott. A meglepetésünk csak akkor volt nagyobb, amikor arról értesültünk, hogy március 15-én a francia menekültügyi hatóság mint hazájában üldözött személynek menekültstátust biztosított. *(Az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi a felszólalási idő leteltét.)*

Köszönöm a figyelmüket. *(Taps a kormánypártok soraiból. – Közbeszólás az SZDSZ soraiból: És a vérgőzös rasszista lelkész szavai?! – Dr. Kis Zoltán: Az a gyalázat! – Varga Mihály: Őt perचे ennyi fért bele. – Dr. Kiss Gábor: Az igazságügy-miniszter államtitkára! – Keller László: Ne csodálkozz!)*

ELNÖK: Selmeczi Gabriella, a Fidesz – Magyar Polgári Párt képviselője, kérdést kíván feltenni a külügyminiszternek. [...]

SELMECZI GABRIELLA (FIDESZ): Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Államtitkár Úr! Több mint fél éve meg-megújuló indulattal kerül a közvélemény elé a zámolyi romák ügye. A falu polgármestere és lakói a különböző zaklatások nyomán már oda jutottak, hogy tisztelettel kéri a közsélet és a sajtó szereplőit, településük nevét ne említsék együtt a Strasbourgba távozottak ügyével, mert azok csak addig voltak zámolyiak, ameddig ott önkényesen lakást foglaltak, és addig voltak zámolyiak, ameddig vitatott körülmények között el nem hagyták az országot.

Nem akarok és nem is tudok igazságot tenni ebben az ügyben, de megdöbbenéssel tapasztalom, hogy elfogultságok és félinformációk alapján belpolitikai háborút lehet indítani a polgári koalíció ellen, holott ez a kormány többet tett a magyarországi cigányságért, mint eddig bármely végrehajtó hatalom az országban. (*Keller László: Mit?*) Az a roma, aki tanulni akar, az támogatást kap; aki dolgozik, az részesülhet az összes szociális előnyben, még hozzá sokszor pozitív diszkrimináció alapján. Ezzel szemben azt kell megélnünk, hogy nemzetközi botrány keletkezik egy olyan ügyben, melynek egyetlen részlete sincs kivizsgálva, még egy csákvári magyar fiatalember erőszakos halála sem.

Választókerületemben sajnálatosan tapasztalom, hogy a felgerjesztett hisztéria rendkívül káros a becsületes cigányság számára, a lakosság indulata nőttön nő, és nem tudom, hogy akik ezt a folyamatot elindították, képesek-e megállítani. Ugyanakkor számos olyan esetről is tudok Pest megyében, amikor bűnöző romák tartanak rettegésben utcákat, falurészeket. Választóim azt kérdezik, őket ki védi meg a zaklatásoktól. Nekik nincs pénzük Strasbourgba utazni, ők csak háborítatlanul szeretnének élni hazájukban, Magyarországon.

Kérdezem tisztelt államtitkár urat, mit tett a külügyi kormányzat annak érdekében, hogy a döntést hozó francia hatóságoknak ne a folyamatosan Magyarországot rágalmazók (*Az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi az idő leteltét.*) érvei álljanak rendelkezésükre, hanem a valós helyzet alapján ítélkezzenek ebben a nagyon súlyos kérdésben.

Köszönöm. (*Taps a kormánypartok és a MIÉP soraiban.*)

ELNÖK: [...] Németh Zsolt államtitkár úr válaszol az elhangzott kérdésre.⁵

NÉMETH ZSOLT (külügyminisztériumi államtitkár): Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Ház! Tisztelt Képviselő Asszony! Mit tett a külügyi kormányzat? Mindenekelőtt azt szeretném leszögezni, hogy mit nem tett. A külügyi kormányzat nem konzultált a francia menekültügyi hatósággal, az OFPRA-val, mert ők nem kerestek meg bennünket, illetőleg nem vontak be bennünket az eljárásukba. Amennyiben Magyarország kezdeményezőleg lép föl, nyomásgyakorlásként értelmezhetné volna ezt az OFPRA. Ugyanakkor az OFPRA konzultált közvetetten a magyar kormánnyal, mégpedig a francia kormánnyal, illetőleg a francia nagykövetségen keresztül. Ezt a tájékoztatási kötelezettséget vagy fél tucat alkalommal a magyar külügyi kormányzat ellátta.

Sajnálatos ez a helyzet; talán ha másként alakul, akkor az OFPRA nem megalapozatlan döntést hoz. Bár hozzáteszem, az indoklását egyelőre nem ismerjük, és tegyük hozzá, hogy minden hivatallal megесik, hogy megalapozatlan döntést hoz. Hiszen Magyarországon a

⁵ A külügyminiszter távolléte miatt.

cigányságot intézményesen nem üldözik, mint ahogy a magyarországi Helsinki Bizottság elnöke is ezt elismeri; az eseti diszkrimináció viszont valóban előfordul, de nem gyakrabban, mint bármely európai uniós tagállamban, például Franciaországban, és ez ellen is a magyar hatóságok kellő védelmet nyújtanak.

Két dolgot kell Magyarországnak elkerülnie: egyrészt azt, hogy az OFPRA véleményét azonosítsa a nemzetközi közvéleménynek vagy akár a francia kormánynak a véleményével. Erről szó sincsen, hiszen sokkal közelebb áll a nemzetközi közvéleményhez vagy a francia kormány véleményéhez az Európai Bizottság álláspontja, amely elismeri a magyar kormány erőfeszítéseit. Másrészt el kell mindenféleképpen hártanunk azt a kísértést, hogy ne folytassuk azt a romapolitikát, amit a polgári kormány megkezdett. Ha nem ismernék el erőfeszítéseinket – de mivel elismerik, ez a helyzet nem áll fenn –, akkor is folytatnunk kellene ezt a munkát.

Köszönöm szépen a figyelmet. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiban.)*

ELNÖK: Viszontválaszra megadom a szót Selmeczi Gabriella képviselő asszonynak.

SELMECZI GABRIELLA (FIDESZ): Köszönöm szépen, elnök úr. Tisztelt Államtitkár Úr! Köszönjük szépen a választ. Sajnos olyan időket élünk, hogy úgy tűnik, a külügyi kormánzatnak még többet kell tennie a cél érdekében, hiszen a hírek is arról szólnak, hogy például a szocialista vezetésű Komló városát öt roma család készül elhagyni – állítólag őket is üldözik. *(Keller László: Gusztustalan, amit csinálsz!)* Vagy például szeretném felhozni, hogy Ózdon egy 11 hónapos kisbaba súlyos állapotba került; most például állami segítséggel hártják el a helyzetet, állami segítséggel takarítják ki ott a romatelepet, ahol hihetetlen, hogy milyen állapotokat találtak.

De összegezve a véleményemet, tisztelt képviselőtársaim, a magyaroknak nem kell szemlélővé állniuk semmilyen más határozattal szemben, hiszen Magyarországon nem üldözik a romákat, főleg nem intézményesen. Magyarország Szent István óta befogadó állam, vendégszerető ország.

Köszönöm szépen. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiban. – Csige József: Elég gyenge volt! Aláadtátok nagyon! – Gyürk András: Jó volt az!)*

ELNÖK: Viszontválaszra megadom a szót az államtitkár úrnak.

NÉMETH ZSOLT (külügyminisztériumi államtitkár): Tisztelt Képviselő Asszony! Azt tartom még egyszer nagyon fontosnak aláhúzni, hogy Magyarország romapolitikáját hitelesen kell tudnia bemutatni Magyarországnak, és ebben a külügyi kormánzatnak van felelőssége, de nem kizárólagos felelőssége van. Lehetőség szerint a magyar civil szervezeteknek, politikai pártoknak is sokkal inkább arra kellene törekedni, hogy ezt a hiteles tájékoztatást lehetővé tegyék a nemzetközi közvélemény számára, mintsem belpolitikai célra kihasználni ezt a rendkívül érzékeny kérdést.

Köszönöm szépen a figyelmet. *(Taps a kormánypártok és a MIÉP soraiban.)*

ELNÖK: [...] Tisztelt Országgyűlés! Répássy Róbert, a Fidesz képviselője, interpellációt nyújtott be az igazságügy-miniszterhez, „Mi a következménye egy bírói elfogatóparancsnak? Itthon előzetes letartóztatás, máshol menedékjog?” címmel. A képviselő urat illeti a szó.

DR. RÉPÁSSY RÓBERT (FIDESZ): Köszönöm szépen a szót, elnök úr. Tisztelt Államtitkár Úr! A sajtóban egymásnak ellentmondó hírek jelentek meg azzal kapcsolatban, hogy büntetőeljárás alatt álló magyar állampolgárok, akik ellen a független magyar bíróság elfogatóparancsot adott ki, egy másik országban menedékjogot kaphattak, vagy legalábbis menedékjogért folyamodtak. Kérem, segítsen tisztázni a parlament nyilvánossága előtt az ezzel kapcsolatos kérdéseket!

Megfelel-e a valóságnak, hogy az elmúlt napokban egy másik európai ország, amellyel bűnügyi jogsegélyegyezményt kötöttünk, olyan magyar állampolgárok menekültkérelmének adott helyt, akik Magyarországon büntetőeljárás alatt állnak, és a kiadatásuk iránti eljárás megkezdődött? Megfelel-e a valóságnak, hogy az érintett magyar állampolgárokra Magyarországon előzetes letartóztatás és bírósági tárgyalás várt volna, ha az ország területén tartózkodnak? Megfelel-e a valóságnak, hogy az érintettek ellen köztörvényes bűncselekmény miatt emelt vádat a magyar ügyészség?

Ismeretes-e a többi európai ország előtt, hogy Magyarországon a bíróságok a kormánytól és a parlamenttől független, önálló igazgatás alatt működnek? Fennáll-e a viszonyosság a kiadatás tekintetében a szóban forgó országgal, azaz teljesítjük-e kölcsönösen egymás kiadatási kérelmeit az adott országgal? Meg tudja-e erősíteni, hogy az említett magyar állampolgárok között van olyan személy, aki a genfi menekültügyi egyezmény ellenére kapott menedékjogot, mivel menekültkérelmének elbírálása alatt visszatért abba az országba, Magyarországra, ahonnan állítása szerint elmenekült?

Megtett-e az Igazságügyi Minisztérium mindent annak érdekében, hogy a magyar állam érvényesíteni tudja büntetőjogi igényét az érintett személyekkel kapcsolatban?

Várom válaszát, államtitkár úr. *(Taps a kormánypártok soraiból. – Dr. Bogdán Emil tapsol.)*

ELNÖK: Az interpellációra Hende Csaba államtitkár úr válaszol. Megadom a szót.

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Képviselő Úr! Tisztelt Ház! A genfi egyezmény szerint a menekültügyi hatóságok annak az államnak, amellyel szemben valakit menekültként elismertek, nem küldik meg az ügyben hozott határozatukat, legyen az akár helyt adó, akár elutasító döntés. Így a zámolyi romák ügyében eljáró francia menekültügyi hivatal sem küldte meg a magyar szerveknek a kérdéses határozatokat, hivatalosan tehát nem kaptunk tájékoztatást arról, hogy név szerint kiknek és milyen okból adtak menekültstátust.

A Magyar Köztársaság és a Francia Köztársaság között a kiadatási ügyek intézése az '57. december 1-jén Párizsban aláírt európai egyezmény alapján történik.

A Fejér Megyei Bíróság az ügyészségi vádirat benyújtását követően nemzetközi elfogatóparancsot bocsátott ki két zámolyi roma ellen, akik 2000 augusztusa óta Strasbourgban tartózkodnak. Ezt a két személyt azzal vádolják, hogy részt vettek abban az 1999. augusztus 28-án Zámolyon történt emberölés büntette és más bűncselekmény miatt indított büntetőeljárás alapját képező jogellenes cselekménysorozatban, amelynek során Csete Ferenc 21 éves csákvári fiatalember, a tarkójára szerszámnyéllel hátulról nagy erővel mért öt ütés és egy rúgás következtében tragikus módon életét veszítette.

Az igazságügy-miniszter az egyezmény alapján a kiadatási kérelmet diplomáciai úton megküldte a francia félnek, azt a párizsi magyar külképviselet 2001. február 16-án nyújtotta át.

Párizsi nagykövetségünk útján az a nem hivatalos információ jutott el hozzánk, hogy a kiadatási kérelem előterjesztését követően az ügy ötödrendű vádlottja megkapta a menedékjogot.

Az ötödrendű vádlottat az ügyészség egy rendbeli, a Btk. 271. § (1) bekezdésébe ütköző, csoportosan elkövetett garázdaság büntettségével mint társtettést vádolja. E bűncselekményt a Btk. három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti. Előzetes letartóztatásnak az ügyben a bíróság döntése alapján, a törvényes feltételek megléte esetén, elvileg helye lehetne. A garázdaság tudvalevőleg úgynevezett köztörvényes bűncselekmény, semmilyen politikai vonatkozása nincs, így nem minősül az európai kiadatási egyezmény szerinti politikai bűncselekménynek.

Tisztelt Képviselő Úr! Megfelel a valóságnak, hogy olyan személyek is menedékjog iránti kérelmet nyújtottak be Franciaországban, akik kérelmük elbírálása idején hazalátogattak Magyarországra, sőt a segélyeiket is felvették Zámolyon, vagyis abban a községben, ahol állítólag az életüket veszélyeztető üldözésnek vannak kitéve. Így például Lakatos Melinda három gyermekével együtt 2000. február 20. és március 13. között Zámolyon tartózkodott a szüleinél, majd március 15-én menekültstátust kapott. Az egyezmény úgy rendelkezik, hogy ha egy menekült önként visszatelepül abba az országba, amelyet elhagyott, akkor megszűnik az egyezmény alkalmazhatósága. Ez azonban csak annyit jelent, hogy a menedékkérelmet elbíró, illetve menedékjogot nyújtó állam nem köteles a továbbiakban az egyezmény szerinti védelmet nyújtani. Azt azonban nem jelenti, hogy nem is nyújthat ilyet, ha akar.

Tisztelt Képviselő Úr! Miután az Igazságügyi Minisztérium a törvényes kötelezettségét, jelesül a magyar bíróság által kibocsátott elfogató parancs alapján a kiadatási kérelem időben történő előterjesztését maradéktalanul teljesítette, ezért kérem a válaszom elfogadását.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket. *(Taps a kormányzó pártok padsoraiban.)*

ELNÖK: Kérdezem az interpelláló képviselő urat, elfogadja-e a választ.

DR. RÉPÁSSY RÓBERT (FIDESZ): Köszönöm szépen, államtitkár úr, a választ. Az ön által elmondottak az Igazságügyi Minisztérium lépései vonatkozásában megnyugtattak engem, viszont az ön által elmondottakban foglalt tények nem nyugtattak meg, de ez nem a magyar kormány eljárására, hanem a menedékjogot megadó állam eljárására vonatkozik.

Sajnos tehát nem nyugodtam meg ettől a választól, viszont kétségtelen, hogy az Igazságügyi Minisztérium mindent megtett azért, hogy a Magyar Köztársaság büntető törvénykönyve szerint érvényesítse a szóban forgó állampolgárokkal szemben a magyar állam büntetőjogi igényét. Ezért elfogadom a választ, köszönöm szépen. *(Taps a kormányzó pártok padsoraiban.)*

BAUER TAMÁS (SZDSZ, napirend utáni felszólalás): [...] Tisztelt Országgyűlés! Háttal Európának – ötvenedszer. Jubileum. Ismét arról kell szólnom, hogy a Fidesz–kiszgazda–MDF-kormány hátat fordított az európai normáknak. Ezt teszi abban is, ahogy a zámolyi romák franciaországi menedékjogára reagál.

Amikor Európában – Németországban, Franciaországban, Angliában vagy Olaszországban – azzal találkozok a közvélemény, hogy a társadalomban kisebbségellenes diszkrimináció, idegengyűlölet, rasszizmus tapasztalható, akkor három dolgot csinálnak: megvizsgálják az okokat, megkeresik a távlati megoldáshoz vezető intézkedéseket, és azonnal és

egyértelműen állást foglalnak ellene. A magyar kormány ezzel szemben azt mondja, hogy Magyarországon tulajdonképpen nincs is probléma ahhoz képest, ami Európában szokásos, és akik azt mondják, súlyos baj van, azok nem mondanak igazat, azok az ország ellenségei. Azt mondta a kormány egy hivatalos nyilatkozatban, hogy a Strasbourgban adott menedék-jog megalapozatlan, igazságtalan, méltánytalan.

Miért megalapozatlan? Hát nem lebontották a fejük fölül a házat? Hát nem hiába kerestek maguknak nyugodt lakóhelyet Magyarországon? Azt mondta Hende Csaba államtitkár úr pár napja egy hivatalos sajtóértekezleten, hogy azok, akik bírálják azt, ami Magyarországon van, azok Magyarország-ellenesek; mint ahogy a kommunista rendszerekben mondták a külföldi és hazai kritikusoknak, hogy szovjetellenesek, magyarellenese, lengyeellenesek, csehszlovákellenesek, románellenesek. Emlékszünk még?

Tisztelt Országgyűlés! Hogy mennyire háttal áll Európának ez a kormány, azt ma – bocsánat, tegnap⁶ – reggel hallottuk itt az Országgyűlésben. Amikor ezt a témát választottam erre az éjszakára, még nem tudtam, hogy ennyire aktuális lesz. Tegnap reggel elhangzott itt az Országgyűlésben egy igazi náci beszéd, amely náci volt annyiban, hogy kiközösítette a nemzetből azokat, akik a zámolyi romák ügyében köszönetet mondtak Franciaországnak, és ezt a kiközösítést származási alapon tette. Tele volt olyan utalásokkal, hogy „izraeli kapcsolat”. Tisztelt Országgyűlés! Ebben az országban, ebben a régióban mindenki tudja, hogy ez mit jelent.

Az, tisztelt Országgyűlés, hogy egy ilyen náci beszéd hangzik el a Magyar Országgyűlésben a magyar náci párt főlíszóalója részéről, az is nagy baj. De ennél is nagyobb baj, hogy a jelenlegi kormány igazságügy-miniszteri államtitkárának egy szó kifogása nincs a Magyar Országgyűlésben a náci gyűlöletbeszéd ellen. Ez az, tisztelt Országgyűlés, ami Angliában, Franciaországban, Németországban, Hollandiában, Svájcban – és sorolhatnám – egyszerűen elképzelhetetlen. Ez a tény, hogy az Orbán-kormány igazságügyi államtitkárának – aki mellel egy Magyar Demokrata Fórum általános elnökhelyettese – nincs egy szava sem a náci gyűlöletbeszéddel szemben, hanem szemlátomást együtt érez vele, ez, tisztelt Országgyűlés, ezeknek a heteknek a legsúlyosabb parlamenti eseménye volt.

Köszönöm a figyelmet. *(Taps az SZDSZ soraiban.)*

2001. MÁRCIUS 28.

BAUER TAMÁS (SZDSZ, felszólalás⁷): [...] A Magyar Demokrata Fórum mai hozzászólói és a kormány felfogása valahogy az, hogy ki-ki maradjon a fenekén, ki-ki vegye tudomásul, hova született, és ne akarjon onnan elmenni. A zámolyi romák maradjanak Magyarországon, és ne jusson eszükbe, hogy máshol keressenek maguknak jobb életet, a szomszéd országokba került magyarok maradjanak ott, és ne jusson eszükbe, hogy Magyarországon keressék a boldogulásukat. Az afgánok, a bangladesiek, a koszovóiak és a többiek pedig, vegyék tudomásul, ők Afganisztánba, Bangladesbe, Koszovóba és máshova születtek, és ne akarjanak Magyarországra jönni, ne zavarjanak itt bennünket.

⁶ Mire a napirend utáni felszólalásra került sor, éjfél elmúlt.

⁷ A szöveg az állampolgárságról, a bevándorlásról és a menedékjogról szóló törvények módosításával kapcsolatos vita során hangzott el.

A szabad demokraták ezt máshogy látják. Mi azt gondoljuk, hogy ha itt a magyarországi romák úgy érzik, hogy az életfeltételeik itt olyanok, hogy el kell innen menekülni, akkor ne nekik tegyünk szemrehányást, hanem nézzünk magukba, hogy vajon miért. Ha a szomszéd országokban élő magyarok úgy ítélik meg, hogy nem tudnak ott tovább boldogan élni, hanem ide akarnak jönni, akkor gondolkozzunk el ezen. Segítsük őket ahhoz, hogy ha akarnak, otthon élhessenek jó, boldog magyarként, de ha mégis idejönnek, akkor ezt is segítsük elő. És ha vannak a világon Afganisztánból, Bangladesen át Koszovóig olyanok, akiknek olyanok ott az életviszonyaik, hogy minket választanak menekülési területül, akkor tegyük ezt nekik lehetővé. [...]

DR. KONTRÁT KÁROLY (belügyminisztériumi politikai államtitkár, előadói válasz): [...] Még egy észrevételt engedjenek meg nekem! Bauer képviselő úr úgy fogalmazott: „a zámolyi romák menekülése”, ezt a kifejezést használta. Szeretném felhívni a tisztelt Ház és a képviselő úr figyelmét is arra, hogy a menekülés a magyar emberek agyában nem ezt jelenti, tehát nem a zámolyi romák távozásával azonosítják ezt a fogalmat, hiszen ők útlevéllel, társasutazás keretében, hatályos úti okmánnyal lépték át a magyar határt. A határőrök fogadták őket, ellátták őket a szükséges felvilágosítással, kávéztak, teáztak, igényük szerint, ha kellett, még táncoltak is – azt gondolom, ez nem menekülés. A menekülést a legutóbbi időket említve 1948-tól ismeri a magyar történelem, aztán az '56-os menekülést, amelyről Gyimesi képviselő úr tett említést. Azt mondom, képviselő úr: ön vagy nem ismeri a tényeket, hogy a zámolyi romák milyen módon hagyták el az országot, vagy pedig félrevezették. [...]

DR. VARGA LÁSZLÓ (FIDESZ, napirend utáni felszólalás): Elnök Úr! Tisztelt Országgyűlés! A Fidesz – Magyar Polgári Párt és a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség nevében szólalok fel.

A külföldre távozott zámolyi romák ügyével úgy a hazai, mint a nemzetközi sajtó, rádiók bőségesen foglalkoztak. A francia menekültügyi hatóságtól csak annyit tudtunk, hogy menekültjogot kaptak. Ez a rövid értesítés több meglepetést ad számunkra. Igaz, hogy a genfi egyezmény szerint joguk van meggátolni a további értesítéseket, ugyanakkor meglepődünk, hogy Európában lehetnek olyan demokratikus kormányok, amelyek a másik demokratikus kormányt nem értesítik. A NATO-ban együtt vagyunk, hamarosan az Európai Unióban is – remélem –, ugyanakkor a globalizált világnak az a jellege, hogy egymáshoz közelebb kerülünk, egymást értesítjük, együttműködünk kulturálisan, gazdaságilag, rendészeti alapon. Egyszerűen mindezek megszűnnek, mert a francia menekültügyi hatóság egy mondatban elintézi az ügyet. Nem tudjuk, mi van pontosan mögötte.

Egyet biztosan tudok, hogy nem kaptak politikai menedékjogot. Ugyanis a nemzetközi gyakorlat szerint politikai menedékjogot csak azok kaphatnak, akik hitelt érdemlően igazolják, hogy hazatérésük esetén politikai üldözésnek vannak kitéve. Ez lehetetlen, Magyarországon hála istennek nincs politikai üldözés, nincsenek politikai perek és nincsenek politikai foglyok. Még azokat sem vonják felelősségre, akik kiszolgálták a Szovjetuniót vagy a durva Magyar Kommunista Pártot a haza és az emberiség kárára.

De ezentúl világos, hogy gondolkoznunk kell azon, milyen jogon kaphattak. Ilyen lehet a társadalmonkívüliség, a munkanélküliség, a szegénység, amelyek lényegében humánus szempontok, és ha a francia hatóságok, a menekültügyi hatóság megnyitja kapuit ezen alapon az összes európai, hasonló helyzetben lévő előtt, akkor nem kifogásolhatjuk, hogy

a kurdoknak az ezrei vagy százezrei mennek majd Franciaországba, s kíváncsi vagyok, hogy hasonló alapon kapnak-e menekültjogot. Tehát felmerül a kérdés, hogy itt valami különleges ok lehet, hogy ilyen különleges okokkal és lényegében nagy propagandával kaptak a zámolyi romák menekültjogot.

A másik kérdés, ami felmerül ezzel kapcsolatban, az az, hogy Magyarországon a cigányság helyzete kétségtelenül megoldásra vár.

Ez nem könnyű, évszázados probléma. Ezt a kérdést csak három tényező közös együttműködésével lehet megoldani: a kormány intézkedéseivel, a társadalom közreműködésével, s a romák, a cigányság akaratával – együttműködni a kormány intézkedéseivel és a társadalommal.

Úgy érzem, a kormány az elmúlt években sokkal több intézkedést tett, mint előtte az elmúlt fél évszázadban, arra vonatkozóan, hogy a roma ifjúság tanuljon, legyenek munkaalkaik, és szociális segínyt is kapjanak. A társadalom közreműködésével nem dicsekedhetünk. Legyünk őszinték, idegenkedés van, és nehéz a bizonyos fokú együttműködés, de a romák akaratában is ugyancsak gyengeség mutatkozik, hogy a fiatalság valóban olyan mértékben tanulna, hogy az esélyegyenlőség alapján érvényesülne. Nem akarok külföldi példákat felhozni, mert azt szoktam mondani, hogy minden országban más a helyzet, de az Egyesült Államokban a feketék kérdésének a megoldása száz éve folyik, és még mindig nem teljesen oldódott meg, de természetesen elég jól halad. Amikor az egyetemet végeztem Amerikában, már voltak fekete diákok – ma ügyvédek, orvosok, arisztokrácia van. De New York városában ma kevesebb fekete férfit látok fehér hölgygel, vagy fekete hölgyet fehér férfival, mint 50 évvel ezelőtt. Nagyon nehéz az integráció, de az egyenlő esélyekre vonatkozó fejlődés mégis megindult.

Úgy érzem, hogy ebben a kérdésben mindnyájunknak együtt kell működnünk, mert ez közös érdekünk, de annak a negyven személynek, magyar polgárnak a levele a francia kormányhoz, illetve a menekültügyi hatósághoz, amit mámoros lelkesedésben írtak, mert egypár család menekültjogot kapott, ezt azért nem tartom helyesnek, mert ha valakinek ebben a kérdésben bármilyen igénye van, azt csinálja idehaza, s mondja el a bírálókat itthon, és amit csak tehet ezen a téren, azt tegye meg. Lehet, hogy tájékozatlan vagyok, de nem tudom, a negyven író közül ki működött közre a romák helyzetének a segítésében. És csak odakint, csak a magyar kormány tekintélyét rontani, úgy érzem, ez nem tartozik a közéleti etikához, és úgy érzem, mind a *(az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi az időkeret lejártát)* negyven aláíró a közéleti etikából – befejezem – szegénységi bizonyítványt kapott.

Arra kérem az Országgyűlést, segítsük a társadalom együttműködésével, a kormány segítségével és a romák akarásával a megoldást.

Köszönöm. *(Taps a kormányzó pártok padsoraiban.)*

ELNÖK: A kormány nevében Hende Csaba államtitkár úr kíván reagálni az elhangzottakra.

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): Köszönöm a szót. Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Képviselő Úr! Tisztelt Országgyűlés! Kezdjük a francia menekültügyi hatóság döntésével.

Az valóban úgy van, ahogy a képviselő úr elmondta, az OFPRA nevű francia hivatal a döntése indokait nem közli, sőt a helyt adó határozatok egyáltalán nem is tartalmaznak indokolást, míg az elutasító határozatok igen. Ám a kibocsátó országgal ezt sem ismertetik

meg. Ebből következően valóban egyfajta árnyékbokszolást folytatunk, mert nem tudjuk azokat az indokokat, amelyek a néhány pozitív döntés okát képezhetik.

Őszintén szólva, nem értjük ezeket a döntéseket, hiszen kétségtelenül nem jó ma Magyarországon romának lenni, nagyon hosszú ideje nem jó. Félek, hogy hosszú út áll még előttünk addig, amíg a romák teljes társadalmi integrációját el nem érjük. De azt állítani, hogy Magyarországon üldöztetésnek lennének kitéve a roma honfitársaink, ez erős túlzásnak tűnik.

A zámolyi családok történetét, az elmúlt esztendőben velük történeteket áttekintve, az ő konkrét ügyükben sem találok, bármennyire kutatom, semmiféle, az üldöztetésre, annak a megállapítására alapot nyújtó tény, körülményt. Éppen ellenkezőleg: a zámolyi romák, önkényesen elfoglalt és vihar során megsemmisült, életveszélyessé vált, majd az önkormányzat által hatósági engedély alapján lebontott házaik helyett, kizárólag az állami költségvetésből finanszírozott és felépített, olyan új otthonokat kaptak, amelyek összehasonlíthatatlanul jobb minőségűek voltak, mint azok a lakások, amelyeket ők a mondott körülmények között elveszítettek.

A francia jogrend háromféle menekültstátust ismer. Az egyik a genfi konvención alapuló úgynevezett egyezményes menekülti státus; a másik az alkotmányos menekülti státus; a harmadik pedig a területi menekülti státus. Ilyen értelemben politikai menedéjgről valóban nincsen szó a francia belső jogban.

Az egyezményes menekülti státus elnyeréséhez, mely tehát a genfi menekültügyi egyezményen alapul, azt kell nagyjából – tartalmilag, és nem szó szerint idézve – bizonyítania a menekülti státust, menedéj jogot kérelmező személynek, hogy őt a hazájában üldöztetés érte – nem feltétlenül politikai üldöztetés, képviselő úr –, illetve hogy megalapozott félelme van attól, hogy ha visszatérne a hazájába, üldöztetésben lenne része. A genfi jog gyakorlata azt írja elő, hogy ennek az üldöztetésnek elsősorban az állami szervek részéről kell megnyilvánulnia. Erről nyilvánvalóan nem lehet szó. Komoly ember nem állíthatja, hogy a Magyar Köztársaság üldözné bármelyik állampolgárát is.

Egy másik eset pedig arról szól, amikor mások, szervezett vagy kevésbé szervezett csoportok vagy egyének fejtik ki az üldözést megvalósító magatartást, ám az állam ezzel szemben nem nyújtja a tőle elvárható védelmet. Sok problémája van a Magyar Köztársaságnak, azt azonban, hogy az állami szervezetrendszer ne működne, s hogy ne volnának igénybe vehető jogorvoslati eszközök és fórumok, nem lehet mondani. Egy észak-magyarországi bíróság három nappal ezelőtt hozott egy újabb ítéletet olyan ügyben, amikor egy vendéglős nem engedett be romákat a diszkójába. Ezek a roma fiatalok pert indítottak, ezt a pert megnyerték, és a magyar bíróság 200 ezer forint pénzbüntetésre ítélte ezt a vendéglőtulajdonost. Tehát igenis *(az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi az időkeret lejártát)* van jogrend, működnek az állami szervek, s biztosítják az elvárható védelmet.

Köszönöm szépen. *(Taps a Fidesz padsoraiban.)*

2001. MÁRCIUS 30.

BAUER TAMÁS (SZDSZ, napirend utáni felszólalás): [...] Hát bizony csúnya az, amit tapasztalni lehet, amikor a kormány titkosszolgálati megszólalásokkal kezeli, próbálja kezelni azokat a kedvezőtlen jelenségeket, azokat a társadalmi ellentmondásokat, amelyeket tapasztalunk. Amikor a zámolyi romák egy csoportja Strasbourgban menedéj jogot kapott,

akkor azzal állt elő a titkosszolgálatokért felelős miniszter, hogy sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudja azt a hírt, miszerint az orosz titkosszolgálat lenne amögött, hogy zámolyi romák külföldön keresnek maguknak élhető viszonyokat. Aztán a nemzetbiztonsági bizottságban, úgy tudni, kiderült, hogy állítását semmivel sem tudja alátámasztani, mégis sejtetett és sejtetett. [...]

2001. ÁPRILIS 17.

ELNÖK: [...] Tisztelt Országgyűlés! Molnár Róbert független képviselő, interpellációt nyújtott be a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszterhez: „Romabonyodalom, avagy néhány szó egy tudatos hecckampányhoz” címmel. Az interpellációra Hende Csaba államtitkár úr fog majd válaszolni.

Tessék, képviselő úr!

MOLNÁR RÓBERT (független): [...] És akkor még nem beszéltem a romaügyről. A polgári kormány három év alatt több támogatást nyújtott a romák felzárkóztatására, mint az azt megelőző kormányok. Az erőfeszítések ellenére arról beszél a Nyugat, hogy nálunk üldözik a cigányságot. Arról beszélnek a Strasbourgba és Kanadába menekült romák, hogy itthon folyamatos diszkriminációk érik őket.

Én személyesen ismerek több romát. Vannak közöttük olyanok, akik akarnak dolgozni, és kapnak is munkát. Gyermekeiket iskoláztatják, és jó példával járnak elől társaik számára. Ők nem akarnak elmenekülni. Őket nem üldözi a rendőrség, őket nem nyomja el senki; igaz, annak ellenére, hogy tisztességesen dolgoznak, nincs pénzük arra, hogy családjuknak darabonként 90-100 ezerért Kanadába szóló repülőjegyeket vásároljanak.

Joggal vetődik fel bennem a kérdés: miből telik a munkanélküli és hátrányosan megkülönböztetett romák repülőjegyére? Vagy inkább: kik fizetik a költségeket és kik heccelik a cigányságot? Kinek az érdeke a romabonyodalom? Kiknek származik haszna abból, hogy Magyarországot lejárassák a külföld előtt?

Várom megtisztelő válaszát. *(Taps a függetlenek és a MIÉP soraiban; szórványos taps a kormánypárti padsorokban.)*

ELNÖK: Köszönöm. Megadom a szót Hende Csaba államtitkár úrnak.

DR. HENDE CSABA (igazságügyi minisztériumi államtitkár): [...] Ami a romakérdést illeti, abban a lényegyet tekintve az Európai Bizottságot vezető Romano Prodi véleményét osztom.

A cigányság helyzete Magyarországot is érintő összeurópai probléma, amely – súlyossága miatt – hazánk uniós csatlakozásáig nem oldható meg. Az érintett államoknak és így nekünk is, és hadd tegyem hozzá, a cigányságnak önmagának is, folyamatos és jelentős erőfeszítéseket kell tenniük a helyzet javítására. Ezt tesszük akkor, amikor az előző kormány időszakához képest megháromszoroztuk a roma programokra fordított költségvetési pénzeket. Ennek köszönhető, hogy a cigány ösztöndíjasok számát éppenséggel megtízszereztük. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a cigányság felemelkedéséhez egyedül a tanuláson és a munkán át vezet az út.

Ha mindezeket az erőfeszítéseket számba vesszük, ha nyugodtak nem is lehetünk, de azért némi megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a legtöbb európai országhoz képest is és az előző kormányhoz képest is lényegesen többet tettünk a kérdés megoldására.

Hazánk jogállam, mindenkinek joga van akár idehaza, akár külföldön szabadon kinyilvánítani a véleményét, bírálatát közállapotainkról. Megint másoknak meg ahhoz van joguk, hogy az előbbieket véleményét értékeljék, bírálják, netán kedvezőtlenül minősítsék. Megint másoknak – így például nekem – meg arra is joguk van, hogy mindezen nyilatkozatokról meglegyen a véleményük, és azt meg is tarthassák maguknak. [...]

Köszönöm a figyelmüket. Kérem válaszom elfogadását. *(Taps a kormánypárti pad-sorokban.)*

ELNÖK: Köszönöm, államtitkár úr. Megkérdezem a képviselő urat, elfogadja-e a választ.

MOLNÁR RÓBERT (független): Tisztelt Elnök Úr! Kedves Államtitkár Úr! Képviselő-társaim! Köszönöm, elfogadom a választ; egypár szóban kiegészíteném szavait. [...]

Arról meg nem is beszélve, hogy milyen üldöztetés az... *(Közbeszólások az SZDSZ padsoraiból: Tények! – Elnök úr, nem kellene figyelmeztetni?)*, milyen üldöztetés az, ha a zámolyi romák hazajöhetnek és felvehetik a segélyeket? [...]

2001. ÁPRILIS 19.

CSURKA ISTVÁN (MIÉP, vezérszónoki felszólalás⁸): [...] Az emberek befogadása, s nemzeti hovatartozásuk megítélése szempontjából Európában valami pokoli zűrzavar van. A mai jelentések arról tudósítanak, hogy két újabb roma családot, összesen talán húsz főt, fogadtak be Franciaországban, menedékjogot kaptak.

Hogy az az illető köztük van-e, aki csak három kereszttel tudja aláírni a nevét, azt nem tudom, de hogy kint van, az biztos. Hogy a szerencsétlennek milyen esélye van arra, hogy beilleszkedjen a francia társadalomba, egyáltalán tudja-e, hogy hol van, mégis menekült-státust kap, esetleg majd küzdhet ott a megélhetéséért, amikor az Európai Unió felelős vezetője, a Bizottság elnöke azt jelenti ki, hogy a magyar munkavállalóknak, a magyar társadalomnak bele kell nyugodnia ebbe, még ha rövidesen, 2004-ig be is kerül az unióba, a munkaerő szabad vándorlásában egy ideig nem vehet részt, mert ezt az európai társadalmak nem viselik el – ezeket együttesen kell számba vennünk, amikor ezt az úgynevezett státustörvényt minősítjük itt. [...]

2001. MÁJUS 29.

MÉCS IMRE (SZDSZ, napirend utáni felszólalás): [...] Tisztelt Ház! Koncz Lajos Bostonban élő orvos igen sokat tett a magyarság összetartásáért, '56 igazságának érvényesüléséért. Készen járult fel a haza parlamentjében történetek miatt. Idézem: „Szomorúan

⁸ A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény (az úgynevezett státustörvény) tervezetének általános vitája során.

kell megállapítanom, hogy március 27-én olyan zsidóellenes felszólalás hangzott el a magyar parlamentben, amihez hasonlót talán a legvadabb 1944-es zsidóüldözések idején sem mondott el magyar képviselő. Súlyosbítja a tényt, hogy az elmondó református pap, ifjú Hegedűs Loránt.”

Tegyem hozzá, nemcsak zsidóellenes volt, hanem gyűlölettől és cigányellenes kirekesztéstől is hemzsegett az ötperces felszólalás.

Gyűlöletének tárgya annak a 33 magyar értelmiséginek a francia köztársaság vezetőihez írt levele volt, amelyben köszönetet mondtak a sokat hányatott zámolyi cigány honfitársaink befogadásaért. Idézem a méltatlan szavakat: „Hazaárulóknak csak azért nem nevezhetjük őket, mert soha nem azonosultak egy lélekrezdüléssel sem a magyar néppel, annak sorsával, történelmével, kultúrájával, életével. Ki kell mondanunk, hogy személyükben egy kisebbségtöredék az ország legnagyobb stigmatizált kisebbségét kívánja maga mellé állítani, ha kell, túsul ejteni, hogy legalantasabb magyarellenos ösztöneit kiélhesse; izraeli bajtársait felhasználva, a Magyar Köztársaság alkotmányát durván megsértve, etnikai, faji jellegű uszítást visz végbe.” Eddig az idézet.

Az alkotmányt ez a szörnyű szöveg sérti meg, és e szavak megengedhetetlenek. [...]

2001. MÁJUS 30.⁹

GODÓ LAJOS (MSZP, vezérszónoki felszólalás): [...] Ez a csupasz statisztikai számsor¹⁰ is élesen láttatja, hogy a legnagyobb lélekszámú hazai kisebbség, a cigányság helyzetében nem történt megnyugtató mértékű és minőségű javulás, sőt a hangzatos kormányzati, cigányságot segítő programok ellenére helyzetük romlott. A zámolyi romák ügyétől hangos Európa, s ahelyett, hogy együttes erővel próbálnánk megoldást keresni, folyik az egymásra mutogatás, komikumba hajló vádaskodás az Országgyűlésben és a bizottságokban. [...]

DR. FODOR GÁBOR (SZDSZ, vezérszónoki felszólalás): [...] Elég talán utalnunk a zámolyi romák kálváriájára, arra, hogy Strasbourgig eljutott ez az ügy. Nemcsak magyar belügy, ha úgy tetszik, nemcsak a saját lelkiismeretünknek tartozunk felelősséggel arra vonatkozóan, hogy mi történik a hazai romákkal, hanem a nemzetközi közvélemény is figyeli azt, hogy mit cselekszik Magyarország többek között annak a hibás politikának az eredményeként, amit nem győztünk elégszer bírálni, és amely megint csak a kormányhoz és a kormánykoalícióhoz kapcsolódik az elmúlt időszakban. Tehát itt állunk most a nemzetközi közvélemény előtt is, és cselekednünk kellene. Ehelyett azt látjuk – szintén beszéltünk már erről a Házban, de meg kell említenem most is –, hogy oda jutunk e kérdéskör kapcsán, amikor erről beszélünk, hogy különböző titkosszolgálatok, az orosz titkosszolgálatok machinációit látják egyesek abban, hogy mi történik a hazai romákkal, hogy éri-e őket diszkrimináció, hogy kiszolgálják-e őket az egyes vendéglátó-ipari helyiségekben, hogy rájuk gyűjtik-e a házakat, hogy dobnak-e rájuk Molotov-koktélok; én azt gondolom, hogy ez az ostobaságnak a netovábbja.

⁹ Az itt szereplő idézetek a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosságának 2000. évi tevékenységéről szóló beszámolója és annak elfogadása kapcsán kialakult vitában hangzottak el.

¹⁰ Az ombudsmanhoz beérkezett panaszok számát, azok megoszlását bemutató adatok a beszámolóban.

Ez olyan struccpolitika a kormány részéről, amikor nem mer szembenézni bizonyos problémákkal, hanem külső körülményekre próbálja hárítani ezeket, olyanokra, amelyekkel nem lehet magyarázni komoly és fajsúlyos belső bajokat. Őszintén szembe kell nézni azzal, hogy itt az előző kormányoknak is van felelőssége – mindannyiunknak, nekünk is, a szocialista-liberális koalíciónak is –, de a mostani kormánynak különösen, mert nem történt semmi értékelhető Magyarországon a hazai romák helyzetének javítása és javulása érdekében. Emellett nem lehet szó nélkül elmenni. [...]

LEZSÁK SÁNDOR (MDF, vezérszónoki felszólalás): [...] Maga az országgyűlési biztos is például a kötet elején, a 6. oldalon úgy fogalmaz, hogy „önmagában az a tény, hogy magyar állampolgárok magyarországi üldöztetésük miatt menekültstátusért folyamodnak egy európai uniós tagországhoz, sokak számára jelzésértékű”. Kérdezzük, vajon más országok üldözöttjeire is jellemző-e az a magatartás, ami ebben az esetben történt, miszerint a hazájukból, szülőföldjükről elűldözöttek egy része időről időre üldöztetésük színhelyére visszautazott felvenni a felgyülemlett segélyeket. *(Bauer Tamás: Nem is vették fel!)* [...]

IFJ. HEGEDÜS LORÁNT (MIÉP, vezérszónoki felszólalás): [...] A jelentés első fejezete az elmúlt év tendenciáival foglalkozik, és ezen tendenciákból meglátásunk szerint hamis következtetéseket von le, különös tekintettel a zámolyi cigányok ügyére. A Magyar Igazság és Élet Pártja az ügy kapcsán már korábban, személyemben, napirend előtt is kifejtette álláspontját, mely állásponthoz ragaszkodnunk kell, mivel a valósághoz ragaszkodunk; lehetetlen, hogy vélhetően köztörvényes bűnözőknek etnikai alapon történő kizárólagos védelme jelenjék meg a közvélemény előtt – legyen az akár a magyar közvélemény, akár a világé –, a magyar állami jogrendben, miközben lábbal tiporják mindazt, ami igazán emberi, ami, úgy véljük, hozzátartozik a demokráciához és ahhoz a szabadsághoz, egyenlőséghez, testvériséghez, melyet éppen a nagy francia forradalom tűzött zászlájára. [...]

DR. DÁVID IBOLYA (igazságügy-miniszter, felszólalás): [...] Lezsák Sándor felszólalása közben bekiabálás volt, hogy nem vettek fel a zámolyi romák ilyen támogatást. Vettek föl. Többen, személyesen vagy a képviselőik útján vettek fel segélyeket, ezt az önkormányzati felvételi ívekkel egyébként bizonyítani lehet, és erről a polgármester úr közvetlenül tájékoztatott engem mint a kisebbségért felelős minisztert. [...]

BAUER TAMÁS (SZDSZ, kétperces felszólalás): [...] Tisztelt Miniszter Asszony! Számmra is tanulságos volt az, amit elmondott.

Tanulságos volt az, hogy ott van az asztalán az a papiros, ami arról szól, hogy a zámolyi romák közül egyik-másik ezek szerint hazajött segélyért, vagy meghatalmazott valakit. Tehát azzal foglalkozik az igazságügy-miniszter, hogy gyűjtse azokat az információkat, bizonyítékokat, hogyan lehet ezeket a zámolyi romákat lejártni a magyar közvélemény előtt. Igen, erről van szó! *(Dr. Dávid Ibolya: Ne szórakozzon! – ifj. Hegedüs Loránt: Az országot!)* Erre a felszólalásomban majd szeretnék még visszatérni. [...]

DR. DÁVID IBOLYA (igazságügy-miniszter, felszólalás): [...] Azt pedig, amit Bauer képviselő úr mondott, egyenesen visszautasítom, és kikérem magamnak, hogy azt feltételezze képviselő úr rólam, hogy én a zámolyi romák ellen adatokat gyűjtök. Én magam újság-

olvasó ember voltam, azt olvastam, hogy többen kifogásolták a településen élők közül, hogy a zámolyi romák, miközben Strasbourgban menedékjogot kérnek, Magyarországon különféle atrocitásoknak és üldöztetésnek vannak kitéve, rendszeresen hazajárnak fölvenni a segélyeiket. Én, egy jóindulatú állampolgár meg egy jóindulatú miniszter, aki egyébként a kisebbségekért felelős, ezt nem akartam elhinni, és rögtön azt mondtam, hogy ezt csak a polgármester úr tudja majd megcáfolni, hogy ilyen nem lehet, hogy aki kimegy Strasbourgba, és a hazai viszonyokat kifogásolja, az utána hazajön személyesen is, és fölveszi ezt a pénzt.

Képviselő úr, nagyon sajnálom, de tévedtem. Tévedtem, mert visszajöttek a zámolyi romák, nem zavarta őket a hazai nehéz körülmény, és a 2000-ben fölvelt szociális segély két személy esetében 146 ezer forint volt, és a 16 gyermek után fölvettek 325 ezer forintot, még egy gyermekvédelmi támogatás volt, 24 ezer forint, amiért hazajöttek. Én nem akartam elhinni, és azt szerettem volna, ha a polgármester úr az ellenkezőjéről győz meg, hogy akinek ilyen szomorú a helyzete a falujában, az többet nem teszi be oda a lábát.

Köszönöm szépen. *(Taps a kormánypartok soraiban.)*

DR. FODOR GÁBOR (SZDSZ, kétperces felszólalás): [...] Nem párbajozni szeretnék, hanem egyetlenegy apró megjegyzést szeretnék tenni, mert most már azt gondolom, hogy tényleg a végére ér ez a vita.

Többször jön elő, nemcsak a mostani vitában, hanem az elmúlt hetekben a magyar közvéleményben is a zámolyi romákkal kapcsolatban az, amire most az igazságügy-miniszter asszony hivatkozott, a felvett segélyek kérdése. Bevallom, nem tudom, hogy vettek-e fel segélyt, vagy sem. Ha az igazságügy-miniszter asszony azt mondja, akkor biztos így van.

Szerintem ebben a kérdésben ez teljesen lényegtelen kérdés. Ez nem oszt és nem szoroz ebben az ügyben, ugyanis a zámolyi romák problémája nem onnan nézendő, hogy hazajöttek-e segélyért, vagy sem. Az igazi probléma az, hogy milyen kálvárián mentek keresztül ezek az emberek, tudott-e egyáltalán segítő kezet nyújtani nekik ez az ország a problémájuk megoldására. Nyilván ismeri az igazságügy-miniszter asszony Kaltenbach Jenő jelentését a zámolyi ügyről, és ismeri, hogy megállapította azt, hogy milyen jogsértő mulasztások terhelik az önkormányzatot és más hivatalos szerveket abban, hogy végül is oda kulminált ez az ügy, ahova kulminált.

Azt gondolom, hogy ha valakit jogok illetnek meg, azt nem jutalomként kell felfogni. A jogokat nem azért adják, mert jól viselkedett és elment a segélyért, vagy nem ment el a segélyért, amikor el kellett volna menni. Ez teljesen független ettől. Az, hogy egy polgárt ebben az országban jogok illetnek meg, tisztességgel, becsülettel, és nem érheti diszkrimináció azért, mert valaminek született, az független attól – még egyszer hangsúlyozom –, hogy egyébként erkölcsileg hogyan ítéljük meg a viselkedését egy ilyen ügyben.

És azt gondolom, ez a lényege ennek az egész kérdésnek. És ha másról beszélünk, a segélyek problémájáról, erről a lényegi kérdésről tereljünk el a figyelmet.

Köszönöm a figyelmüket. *(Taps az SZDSZ és az MSZP padsoraiban.)*

LEZSÁK SÁNDOR (MDF, kétperces felszólalás): [...] Tisztelt Ház! Így lesz egy mellékmondatból egy majdnem egy óráig tartó vita középpontjában álló főmondat.

Itt tulajdonképpen a bekiabálásról volt szó, arról az izléstelen szokásról, amelyet el kell viselnünk itt a Házban, hogy szövegmondás, felszólalás közben bekiabálnak. Bauer Tamás

képviselőtársam bekiabált, hogy ez nem igaz, és erre reagált az igazságügy-miniszter aszszony, hogy igen, tényekkel bizonyítható, hogy képviselőtársam nem jól tudja a történetet, ez igaz. Ebből lett aztán egy olyan kardinális kérdés, mintha csak erről szólna ez az egész zámolói ügy, amely bizony megvisel valamennyiünket.

Köszönöm szépen. *(Ifj. Hegedűs Loránt tapsol.)*

BAUER TAMÁS (SZDSZ, felszólalás): [...] Egyetértek a beszámolóval és a szóbeli beszámolóval is abban, hogy fordulópont előtt állunk ebben a kérdésben.¹¹ Ez a zámolói történet fordulópontot jelent. Fordulópontot abban az értelemben, hogy Magyarország egyszerűen nem teheti meg, hogy nem néz szembe azzal a problémával, ami az elkövetkező években és évtizedekben ennek a társadalomnak az egyik leg súlyosabb, ha nem a leg súlyosabb problémája lesz.

Hogyan kezelte Magyarország az elmúlt hónapokban ezt a zámolói kérdést? Azt mondta a miniszterelnök, amikor Strasbourgban sorra adták meg a menedékjogot az oda menekült zámolói romáknak, hogy az önbecsülésünk kérdése, hogy azt mondjuk – hogy mondta? –, igazságtalan, igaztalan, méltánytalan a franciaországi, strasbourgi hatóságok lépése. Nos, én ezt nem így látom. Amikor a miniszterelnök azt mondja, hogy a kisebbségi kérdésben Magyarország semmivel sincs rosszabb helyzetben, mint bármely európai ország, akkor azt gondolom, hogy részben igaza van, részben téved. Ő arra hivatkozott, hogy Európa régi demokráciáiban is szembe kell nézni a kisebbségellenes előítéletekkel, ott is érik támadások a bevándorlókat, Franciaországban is van arabprobléma, Németországban is törökprobléma. Nos, ez igaz. Olykor még súlyosabb támadások is érnek bevándorlókat Németországban vagy másutt, mint nálunk.

Mégis van egy alapvető különbség, tisztelt Országgyűlés. Alapvető különbség az, hogy a média, nevezetesen a közszolgálati média hogyan kezeli a kérdést. Nagyon fontosnak tartom azt, ahogy a jelentés külön tárgyalja azt a kérdést, hogy a médiában milyen burkolt és nyílt gyűlöletkeltés folyik kisebbségekkel, nevezetesen a roma kisebbséggel szemben. Ilyesmi azokban a nyugati demokráciákban, ahol előítéletek szintén vannak, nem fordulhat elő. Ott a média látványos gesztusokat tesz, hogy érzékeltesse az egész társadalommal, a nézőközönséggel – azzal, hogy kisebbségi bemondók és riporterek ülnek ott a stúdióban –, hogy ők ugyanolyan emberek, mint mi. *(Ifj. Hegedűs Loránt közbeszól.)* Ez a magyar médiában fordítva van.

A másik különbség a politika, a politika megszemélyesítőinek a reagálása. Tudjuk, hogy egy ilyen németországi kisebbségellenes akció idején hogyan vonul föl szinte az egész politikai elit nagy tüntetéseken a kisebbségek védelmében. Legfőljebb a CSU marad ki, amely legközelebb áll Németországban az Orbán-kormányhoz és a Fideszhez. Tudjuk, hogy Mitterrand elnök hogyan lépett föl annak idején ilyen ügyekben, Magyarországon pedig a jelenlegi politikai vezetés összes képviselője azt magyarázza, hogy nem azoknak kell szégyellniük magukat, akik miatt ezek a szerencsétlen emberek elmenekültek, hanem hogy nekik kellene szégyellniük magukat, amiért külföldön keresik a boldogulást, amit Magyarországon nem találnak.

Az, tisztelt Országgyűlés, ahogy az orwelli értelemben szociális miniszter legfontosabb mondanivalója az, hogy a menekülőket korholja azért, hogy elmenekültek; az, ahogy Hende

¹¹ A romakérdésben.

államtitkár külön sajtóértekezletet rendez a strasbourgi döntések után, hogy elmagyarázza azt, hogy miért ők az igazi felelősek azért, ami történt; azt gondolom, miniszter asszony, hogy ez a külön sajtóértekezlet megrendezése azt mutatja, hogy tulajdonképpen nincs mit önnek visszaütania, amikor én erre hivatkozom, ahogy azt magyarázza el az államtitkár úr, hogy ők hazajártak közben, ahelyett hogy azt néznénk meg, hogy ez az ország – nem ez a kormány, ez az ország – hol követte el a hibákat, hogy a polgárai arra kényszerültek, hogy külföldre meneküljenek. [...]

VINCZE LÁSZLÓ (FKGP, kétperces felszólalás): [...] Tisztelt Miniszter Asszony! Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Ház! Nagyon nehéz ilyenkor mit is mondani, amikor Bauer képviselő úr tulajdonképpen a zámolyi kérdés kapcsán szítja ezt az ügyet, és alátűzel egy olyan dolognak, amit igazából nem kellene így kezelni. Úgy gondolom, hogy amikor a tárca képviselőjében Hende államtitkár úrral nagyon is kitűnő magyarázatot adott, és a probléma profi kezelését tanúsította az egész ország, és mondhatom azt, hogy Európa előtt, akkor nem illik ilyen jelzőkkel illetni ezt a tevékenységet, hiszen ez a kérdéskör, maga a roma kérdéskör nagy-nagy türelmet, megértést igényel, kedves képviselőtársam. Jőmagam is olyan területnek vagyok a képviselője, ahol ez a kérdéskör kérdéskör. Ott azért nem azonosulnak a kifelé való mozgolódással, sőt elítélik a segélyért hazajövő helyzeteket, és nem dicsérik, mint ahogy képviselő úr ezt itt megteszi.

Úgy gondolom, hogy a tanulás, amit már itt más is mondott, az oktatás lehet a felemelkedésük a roma fiataloknak, és ebben ez a kormányzat nagyon sokat tett. Nagyon sokat tett, szemben az előző akárhány száz év időszakával. Úgy gondolom, hogy ebbe az irányba kell menni, tanulni és munkalehetőséget adni. Vannak programok, melyek valóban a munkához való lehetőség jogát biztosítják. *(Az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi az idő leteltét.)* Nem vágyik el a romák zöme innen Magyarországról, és elítélik ezt a szerencsétlen helyzetet, én pedig azt a hozzáállást, ami igazából gerjeszti ezt a szituációt.

Köszönöm a türelmüket. *(Taps a kormánypártok soraiban.)*

DR. KURUCSAI CSABA (FKGP, kétperces felszólalás): [...] Azt gondolom, hogy ebben a Házban nincs olyan képviselőtársam, aki azt merné állítani, hogy a romakérdés tekintetében ne lenne rendkívüli mennyiségű feladat még a Ház előtt, a magyar társadalom előtt. Azt gondolom, és ezt a nagyon fontos bevezetést kell elmondani, hogy ez alaptétel: abból induljunk ki, hogy ez a kérdés megoldatlan, csak feladatok vannak előttünk!

Nagyon rosszul érzem ugyanakkor magamat a bőrömben akkor, amikor a jog oldaláról rendre kapjuk azokat az utalásokat, hogy milyen jogok sértődtek meg a zámolyi ügyben. Van egy szerencsétlen család – és arról eddig nem esett szó –, akinek ugyanolyan joga van, és itt kezd az akusztikája a dolognak egy kicsit elferdülni, van egy család, aki a gyermekét elveszítette, és az a büntetőeljárás, amely ott folyik, már lassan kezd a büntetőeljárás paródiájává válni azért, hogy gyakorlatilag a gyilkosság óta, két év óta nem tud összeállni valami megnyugtató állapot a tekintetben, hogy a kötelezettség, kötelesség oldaláról – amikor az állam büntetőjogi kötelessége fennáll – egy megnyugtató döntés szülessen. Úgy gondolom, ha ez a döntés meglenne, ez a romakérdés, zámolyi kérdés régen nyugvópontra juthatott volna.

Amikor a zámolyi kérdésről beszélünk, el kell mondani, alapvető érdeke lenne a magyar közvéleménynek, a magyar politizáló társadalomnak, hogy ez az ügy előbbre lendüljön,

és akkor az indulatok lényegesen kisebb mértékűek, a dialógus pedig sokkal gyümölcsözőbb és hasznosabb lenne.

Köszönöm szépen. *(Taps az FKGP soraiban.)*

DR. KALTENBACH JENŐ (a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, előadói válasz): [...] Ami a sokat emlegetett zámolyi ügyet illeti: tisztelt Országgyűlés, én nem foglalkoztam a zámolyi ügygel a jelentésemben. Ez egy '97-es dolog, én ezt ombudsmani szempontból réges-régen lezártam. '97-ben kaptam egy megkeresést, kaptam egy panaszt, amelyikben az ottani eseményekről volt szó. Én azt tisztességesen kivizsgáltam, egy jelentést eljuttattam a megfelelő hatóságokhoz; ők egyébként ezzel kivétel nélkül, az általam kezdeményezett eljárások mindegyikével egyetértettek. Az ügyészség kezdeményezte a polgármester ellen a megfelelő eljárást, el is ítélték egyébként, szabálysértési bírságot kellett fizetnie. Tehát amit ombudsmani szempontból ebben az ügyben tenni lehetett, azt én megtettem, és ettől kezdve számomra a zámolyi ügy nem létezik, mert nincs ilyen beadvány a hivatalomban három éve.

A jelenség, amire rámutattam, az viszont létezik. Ugyanis tévedés ne essék – és egyébként, képviselő úr, ha egy mondattal továbbolvassa azt a bizonyos 6. oldali megállapítást, akkor tudja, abban ez is szerepel –, nemcsak a zámolyi kivándorlásról van szó, hanem az évek óta folyó, Kanadába történő kivándorlásról, és arról a sajnálatos tényről, hogy a Kanadába irányuló menedékesek számát tekintve Magyarország – Pakisztán és Srí Lanka után – a harmadik helyen szerepel. Azt gondolom, hogy ez a képviselő urat is el kell gondolkodtassa. Egyébként akire gondoltam, az a nemzetközi közvélemény. A mondatomban az van, hogy önmagában az a tény, hogy ez a jelenség létezik, elgondolkodtató. Őszintén szólva, nem egészen értem, hogy ezzel a megállapítással mi a baj. Nem elgondolkodtató? Nem létezik ez a jelenség? Nem igaz az, hogy a Kanadába kivándorlók 20 százaléka megkapja a menedékjogot? A nemzetközi közvélemény megítélését ez nem befolyásolja? Nem értem... [...]

A közbeszóló – nem felszólaló – képviselők párthovatartozása: Bogdán Emil, Dr. – MIÉP; Csige József – MSZP; Gyürk András – Fidesz; Horn Gábor – SZDSZ; Keller László – MSZP; Kis Zoltán, Dr. – SZDSZ; Kiss Gábor, Dr. – MSZP; Kóródi Mária, Dr. – SZDSZ; Kosztolányi Dénes, Dr. – Fidesz; Rozgonyi Ernő – MIÉP; Szent-Iványi István, Dr. – SZDSZ; Vancsik Zoltán – MSZP; Varga Mihály – Fidesz, pénzügyminiszter; Veres János, Dr. – MSZP.

A roma migráció kronológiája a magyarországi sajtó alapján

(1997. június–2001. április)

Összeállította Bognár Katalin

1997. JÚNIUS–JÚLIUS

Több mint 400 szlovákiai roma érkezik Finnországba. Egyes csoportok Németországból hajón, mások a Malév, a Finnair és a CSA légitársaságok repülőgépeivel érkeznek Helsinkibe (10 százalékuk Budapesten keresztül). Pozsonyi hivatalos vélemények szerint az ügy háttérében szervezett akció áll.

„Az illetékesek ezért figyelmeztetik az érintetteket, ne hagyják magukat megtéveszteni az ügyeskedők által, akik az úgynevezett „etnoturizmusban” üzleti lehetőséget látnak.” (*Népszabadság*, 1997. július 1.)

A tömeges kivándorlás hatására az Európa Tanács soros elnöki tisztségét betöltő Finnország visszaállítja a vízumkényszer.

1997. AUGUSZTUS

Több ezer csehországi roma kér áttelepülési engedélyt Kanadába (ezt már több kisebb kitelepedési hullám megelőzte). Sajtóforrások és az érintettekkel készült interjúk alapján valószínűsíthető, hogy a kivándorlási lázat a cseh Nova Televízió összeállítása váltotta ki. (A dokumentumfilm a Kanadában és Nagy-Britanniában letelepedett romák tapasztalatairól számolt be.)

1997. SZEPTEMBER

Néhány magyarországi roma zenészcsalád – letelepedési szándékkal – Kanadába indul.

„A cseh cigányok kivándorlási hulláma után több magyar cigány család is felkerekedett, hogy Kanadába vándoroljon. Magyarországon főleg cigány zenészcsaládok a jobb megélhetőség reményében indultak el.” (MTV1 – *Nap-kele*, 1997. szeptember 10.)

1997. OKTÓBER-NOVEMBER

Október 7-én az augusztusi „nagy invázió” hatására Kanada visszaállítja Csehországgal szemben a vízumkényszert. Még ebben hónapban mintegy 3000 cseh és szlovákiai roma érkezik Dover kikötőjébe.

„Dover megtelt.” (*Tolnai Népijság*, 1997. október 21.)

„Semmiféle faji jellegű üldöztetést nem szenvednek hazájukban. Egyszerűen gazdasági menekültek, akik megpróbálják kiaknázni a brit menekültjog kínálta előnyöket.” (A londoni szlovák nagykövetség október 20-diki nyilatkozata, idézi az *Új Magyarorszag*, 1997. október 21.)

Néhány magyarországi roma igazolást kér származásáról, de – mint Horváth Aladár nyilatkozatából kiderül – a Roma Polgárjogi Alapítvány nem ad ki ilyen igazolást.

A Roma Sajtóközpont tájékoztatása szerint, az elmúlt hetekben 86 magyar állampolgár folyamodott menekültstátuszért Kanadában.

A Kanadában megjelenő *Globe and Mail* című napilap felveti, hogy a romák bevándorlását követően Torontót is előnti a bűnözési hullám.

„Kanadai szkinhedek tüntettek a romák bevándorlása ellen, és az egyik feliratuk így szólt: Kanada nem szemétláda. Vagyis ezek a romák sem Európának, sem Amerikának, sem egyetlen más jóléti államnak nem kellene.” (*Napi Gazdaság*, 1997. november 28.)

1998. ÁPRILIS

Jiri Kubes szlovák származású kanadai ügyvéd arról nyilatkozik, hogy a cseh és szlovák romákhoz hasonlóan több ezer magyarországi roma fog Kanadába menekülni. (Hat alkalommal tizenötezer – például *Magyar Hírlap*, 1998. április 21., *Világ Gazdaság*, 1998. április 22. –, három alkalommal több ezer – például *Kelet-Magyarország*, 1998. április 21., *Népszabadság*, 1998. április 21. – kivándorlót emlegetnek.)

A nyilatkozat hatására az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat (OCKÖ) és a Külügyminisztérium is nyilatkozatban cáfolja azokat az értesítéseket, amelyek szerint magyarországi romák tömegesen indulnának Kanadába.

„Az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat elítéli azokat, akik felelőtlenül azt ígéri a romáknak, hogy megszerzik számukra a bevándorlási vízumot az Egyesült Államokba vagy Kanadába. Ezzel az érintetteknek is árthatnak, és Magyarországra sem vethetnek jó fényt. Aki felül az ígéreteknek, az akár a vagyonát is elvesztheti.” (Kossuth rádió – *Reggeli krónika*, 1998. április 21.)

Még ebben a hónapban megkezdődik a származási igazolásokkal kapcsolatos nyilatkozatháború.

A kormány kisebbségi ügyekkel foglalkozó államtitkára szerint 200 roma kért és kapott igazolást a budapesti kisebbségi önkormányzatoktól cigány származásáról.

Tabajdi Csaba, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára úgy véli, hogy vitatott a származási igazolások kiadásának jogszerűsége. A kormány az Országgyűlési Biztosok Hivatalához fordul az ügyben.

Sajtóértesülések szerint egyre többen kérnek Közép-Kelet-Európából bevándorlási engedélyt Kanada bécsi nagykövetségén. Híradások arról is beszámoltak, hogy nehezedett az ügyintézés.

„... a nagykövetség most olyan, mint egy ostromlott vár. Az érdeklődő üzenetrögzítőn kap felvilágosítást az ausztriai nagykövetségen angol és magyar (!) nyelven. Szmélyes eligazítás immár nincs. A kérelmet faxon lehet elküldeni. Amikor az új rend felől érdeklődünk, valaki sejtelmesen csak annyit mond, hogy praktikus okokból alakították ki az új gyakorlatot. Annyi bizonyos, a magyarországi romák többségének nincs módja faxolni.” (*Mai Nap*, 1998. április 23.)

A Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetségének országos elnöke (kiszagda politikus) a „kormánykabinet szégyenének” nevezi a romák kivándorlását.

1998. MÁJUS

Tovább folytatódik a származási igazolások kiadásának ügye. Az ombudsmanok, Majtényi László adatvédelmi biztos és Kaltenbach Jenő, a nemzeti és etnikai jogok országgyűlési biztosa nyilatkozata szerint jogszerűtlen a származási igazolások kiadása.

A Józsefvárosi Cigány Kisebbségi Önkormányzat az ombudsmanok nyilatkozatai ellenére kiad ötven származási igazolást.

A Roma Parlament képviselői indokoltnak tartják a magyarországi romák kivándorlását:

„Magyarország egy modern rabszolgatartó társadalom, ahol a politikusok félnek, hogy rabszolgáik elhagyják az országot” (Zsigó Jenő, a Roma Parlament elnöke, TV3 – *Hír3*, 1998. május 6.)

A parlamenti választások előtt a kormányoldal és az ellenzék is sürgeti a magyarországi romák helyzetének javítását.

1998. JÚNIUS

A közzétett adatokból megtudjuk, hogy 1997-ben 1380 magyar állampolgár menekült-kérelmét regisztrálták a kanadai hatóságok, ebből 630-at az utolsó negyedévben. Az 1997 augusztusában kivándorolt csehországi romák közül hatezren visszatértek hazájukba.

1998. AUGUSZTUS

Naponta érkeznek cseh és szlovák roma csoportok a Heathrow repülőtérre. A megkérdezettek vándorlásuk okaként ismét a cseh Nova Televízió 1997. augusztusi, szlovák nyelvű dokumentumfilmjét említik.

1998. OKTÓBER

Egy negyvenfős romániai roma csoport érkezik Magyarországra, és kér menekültstátust a Menekültügyi és Migrációs Hivatal¹ debreceni Befogadó Állomásán. Elmondásuk szerint egy utazási iroda tanácsára indultak el, spanyolországi kivándorlás reményében. „Kitoloncolás vár az álmenekültekre” – adja hírül az újságcím (*Magyar Nemzet*, 1998. október 13.).

1998. NOVEMBER

November 16-án a kanadai Bevándorlási és Menekültügyi Bizottság (IRB – Immigration and Refugee Board) meghívására Kaltenbach Jenő (a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa), Farkas Flórián (az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke), Hóltz Lipót (az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára) és Bíró András (független szakértő, European Roma Rights Centre) Kanadába érkezik. Beszámolójuk a magyarországi romák helyzetéről – kanadai források szerint – segítséget nyújthat két család menedékkérelmének precedensértékű elbírálása ügyében.

A küldöttség útjáról csak utóbb, a két család kérelmének elutasítása kapcsán szerez tudomást a közvélemény.

1999. JANUÁR

Megszületik az előző év végére várt, precedensértékűnek beharangozott döntés egy négyfős budapesti és egy hatfős kisvárdai muzsikuscsoport ügyében. A döntés kapcsán több forrás megjegyzi, hogy a Kanadában járt küldöttség tagjait tanúként hallgatták meg az ügyben. Az értesülést az érintettek cáfolták.

„... a nemzet becsülete helyreállt, mert nem a magyar hatóságok és nem is a kanadaiak, hanem a kanadai migrációs hivatal állapította meg: a két kérelmező nem kaphatja meg a menekültstátust. [...] Kanada ezzel a döntésével elismerte, hogy Magyarországon jogállamiság van, és senkit nem ér üldöztetés.” (Hende Csaba, az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára, *Magyar Hírlap*, 1999. január 23.)

Kanadai illetékesek az ügy kapcsán több fórumon kifejtik, hogy Kanada nem tervezi vízumkényszer bevezetését Magyarországgal szemben.

¹ Mai neve: BM Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal.

A két roma családot képviselő ügyvédek fellebbeznek a menedékkérelmek ügyében, kifogásolva az eljárás jogszerűségét. Véleményük szerint a tanúként meghallgatott magyar szakemberek véleménye sok ponton ellentétes a nemzetközi szervezetek által készített emberjogi jelentések tartalmával. Az ügy kanadai jogvédő körökben is visszhangra talált.

1999. FEBRUÁR

Kopácsi Gelberger Judit, a Torontói Roma Közösségi és Jogvédő Központ vezetője kifogásolja, hogy „szinte titokban kezelték” a két roma család ügyét, nem értesítve a kanadai jogvédő szervezeteket.

„Mivel nem ez az első eset, hogy a kanadai menekültügyi és migrációs hatóság vezetője saját politikai akaratát érvényesíti, követelni fogjuk távozását.” (Kopácsi Gelberger Judit, *Magyar Hírlap*, 1999. február 2.)

A külügyminisztérium számos nyilatkozatban megerősíti, hogy a magyar kormány mindent megtesz a hazatérni kívánó romák ügyében. A hazatérők visszatérítendő konzuli segélyt kaphatnak „végső és rendkívüli esetben” (ha van biztosíték a visszafizetésre).

A híradások szerint a saját erőből hazatérni nem tudó romák ügyében a kormány felvette a kapcsolatot a Nemzetközi Migrációs Szervezettel (IOM – International Organisation for Migration).

A Roma Társadalmi Összefogás Alapítvány követeli, hogy a magyar kormány biztosítsa az alapvető emberi és állampolgári jogok érvényesülését a hazai nemzeti kisebbségek számára.

„Ha ez nem történik meg, akkor kénytelenek leszünk Kanadába, Angliába menekülni.” (Daróczi Ágnes, Romédia Alapítvány, *Magyar Nemzet*, 1999. február 17.)

1999. JÚNIUS–JÚLIUS

Csehországból Ausztriába érkezett romániai romákat Magyarországra toloncolnak az osztrák hatóságok.

Néhány nap alatt, több mint ezer (egyes források szerint 1069) szlovákiai roma kér menekültstátust Finnországban. Négy hónapra vízumkényszer vezet be Finnország Szlovákiával szemben.

1999. AUGUSZTUS

Ladislav Pitter szlovák belügyminiszter szerint a szlovákiai romák kivándorlását a háttérből Magyarországról szervezik.

„Az úgynevezett budapesti cigányközpont kapcsolatban áll a szlovákiai romákkal, és egy bizonyos szervezet jelentős összeget kapott Svájctól.” (Ladislav Pitter, a szlovák *Narodná Obroda* című napilap; közli a *Magyar Hírlap*, 1999. augusztus 4.)

„Nem Budapest, hanem a szlovák ellenzék akarja lejáratni saját kormányát. A cigányok szervezett kiutazása mögött Mečiarék állhatnak.” (Duka-Zólyomi Árpád, a szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának alelnöke, *Blikk*, 1999. augusztus 4.)

A magyar Belügyminisztérium és Külügyminisztérium is cáfolja a hírt. Ugyancsak cáfol Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány vezetője.

„Ha Pitter megnevezi azt a szervezetet, akit vádol, tudunk mondani valamit.” (Horváth Aladár, *Blikk*, 1999. augusztus 4.)

1999. OKTÓBER

Orbán Viktor magyar miniszterelnök hivatalos látogatást tesz Kanadába.

„Már elhárult az a ... veszély, hogy Kanada ismét bevezeti a vízumkényszert Magyarországgal szemben. [...] A kanadaiak elfogadták azt a magyar javaslatot, hogy Magyarország által jelölt, Kanada által elfogadott tanúkat idézzenek meg Kanadában. Ezek a tanúk vallomást tettek a romák bevándorlási kérelmeit elbíráló hatóságok előtt. [...] Jóval a tűréshatár alá csökkent a Kanadába érkező magyarországi romák száma ... nem képez olyan problémát, amely diplomáciai kezelést igényelne. Magyarországtól egyetlen népcsoportnak sincs oka politikai menedékjogot kérve távozni.” (Orbán Viktor, *Magyar Hírlap*, 1999. október 29.)

Ezután közel féléves „csönd” következett, a magyar sajtó nem foglalkozott a romák kivándorlásával. A fordulatot a „zámolyi ügy” hozta.

2000. MÁJUS

A zámolyi romák támadásoktól félnek, nem akarnak falujukba visszaköltözni. Az újonnan épült házak ellenértékeként húszmillió forintot, és „hároméves szenvedéseikért” családonként hárommillió forintot kérnek. A hónap végén lejár a határidő, amit az Országos Cigány Önkormányzatnak (OCO) adtak; ha nem tesznek eleget kérésüknek, kivándorolnak Kanadába.

Csete Dezső, Csór polgármestere több fórumon úgy nyilatkozik, hogy kész mindent megtenni, hogy a zámolyi romák elhagyják a települést.

Több híradás szól Kanadába kivándorolt családokról, amelyek – nem találván meg számításukat – visszatértek Magyarországra (közülük többen hajléktalanná váltak).

2000. JÚNIUS

Az Országos Cigány Önkormányzat bejelenti: eladná a Zámolyon épített házakat.

Kanada egyelőre nem vezeti be a vízumkényszert, de a kanadai illetékesek aggasztónak tartják, hogy két éve havonta átlagosan száz fő nyújt be menedékkérelmet.

2000. JÚLIUS

Július 23-án Krasznai József vezetésével zámolyi családok hagyják el az országot. Strasbourgba utaznak, kérelmet nyújtanak be az Emberi Jogok Európai Bíróságához, és menedékjogot kérnek Franciaországban.

A *Nap-kelte* archív bemutat egy 1999-es riportot a zámolyi emberölésről.

Doncsev Tosó, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal (NEKH) vezetője elítélően nyilatkozik a kivándorlásról.

„Az unió is megállapította, hazánkban jogrend van, az emberi jogok biztosítva vannak, az állami szervek részéről senkinek sincs része üldöztetésben, és azok mindent megtesznek a törvénytértek kivizsgálása érdekében.” (Doncsev Tosó, *Magyar Hírlap*, 2000. július 25.)

A Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) a Magyar Szocialista Párt (MSZP) „egy-egy tényezői és a hozzájuk igazodó sajtó” felelősségét hangoztatja. Csurka szerint a zámolyi romák ügye „velejük hamis állam- és kormányellenes hókuszpókusz a roma jogok tüze körül.” (*Népszabadság*, 2000. július 27.)

2000. AUGUSZTUS

Harrach Péter szociális és családügyi miniszter augusztus 5-én, a somlóhegyi ökumenikus találkozón elítéli a zámolyi romákat.

„Egyesek az állam, a nemzet lejáratása céljából külföldre mennek, s nemcsak kártérítést követelnek, hanem igaztalan vádakot fogalmaznak meg az országgal és a kormánnyal szemben. Maguk kevesebbet tettek önmagukért, mint amennyit a az országértük tett. Ez után követelőznek és most már fenyegetőznek is. Ha illet meg lehet tenni, s ezt nagyon sokan még dicsérendőnek is tartják, akkor valami baj van az értékrenddel.” (Idézi a *Magyar Nemzet*, 2000. augusztus 8.)

A nyilatkozat után számos támadás éri a minisztert, egyes roma szervezetek lemondásra szólítják fel.

Orbán Viktor szokásos szerda reggeli, Kossuth rádió-beli interjújában kiáll Harrach Péter mellett:

„A roma önkormányzatnak szerintem joga van jó vagy rossz néven venni egy-egy nyilatkozatot, azonban a valóságon ők sem tudnak változtatni. Márpedig a miniszter úrnak a véleménye és álláspontja a tényekből indult ki, és itt is a ténybeszédet tartom fontosnak. [...] 2000-ben 4,8 milliárd forintot fordít a kormány, illetve fordítanak az emberek a romakérdés kezelésére. [...] Tehát ennyi pénzt költünk a romákra azért, hogy elősegítsük társadalmi beilleszkedésüket. [...] A romák felemelkedéséhez az út a tanuláson és a munkán keresztül vezet. Azt tudom ajánlani a Magyarországon élő roma honfitársainknak, próbáljanak minél többet tanulni és dolgozni. ... ma már egyetlen gyerek sincs, aki roma származású volna, és hátrányos szociális helyzete miatt ne tudna tanulni.” (A miniszterelnökkel készült interjú, Kossuth rádió – *Reggeli krónika*, 2000. augusztus 9.)

Huszonkét ózdi roma dönt úgy, hogy kivándorol Strasbourgba. Kótai Aladár, a helyi kisebbségi önkormányzat vezetője szerint a háttérből valaki manipulálja őket.

Krasznai József politikai szándékról nyilatkozik:

„A romák tömeges kivándorlásának előkészítésével nyomást akarok gyakorolni az Orbán-kormányra annak érdekében, hogy változtasson a szegényeket sújtó politikáján.” (*Népszabadság*, 2000. augusztus 3.)

A Szonda-Phone 500 fős reprezentatív mintán történt telefonos adatfelvétele szerint a megkérdezettek 77 százaléka tud róla, hogy milyen problémával fordultak a strasbourgi bírósághoz a zámolyi romák, 72,5 százalék megkérdőjelezte a kezdeményezés jogosságát. A biztos válaszadók 73,5 százaléka szerint a romák nincsenek hátrányos helyzetben (*Világgazdaság*, 2000. augusztus 3.).

Krasznai Józsefet sikkasztással gyanúsítja és feljelenti a Székesfehérvári Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke, Lakatos Krisztián.

Az ózdi romák képviselői a francia nagykövetségen tájékozódnak.

A francia külképviselet közli: lehetőségei szerint támogatja a romák körülményeinek javítását szolgáló PHARE-programokat.

Az Ózdi Cigány Kisebbségi Önkormányzat három képviselője Strasbourgba utazik, hogy tájékozódjon a kivándorlás lehetőségeiről. Hazatérésük után hangsúlyozzák: mindenkit lebeszélnek a kivándorlásról, a cigányság problémáját itthon kell kezelni.

Nem hivatalos forrás szerint a mintegy 150 ózdi roma a helyi kisebbségi önkormányzat lebeszélése ellenére Strasbourgba készül. A kiutazást egy ózdi férfi szervezi, aki kapcsolatban áll Krasznai Józseffel. Krasznai szerint 300 ózdi roma készül elhagyni az országot.

Az áprilisban alakult Roma Polgárjogi Tömörülés arra kéri a romákat, ne kövessék a zámolyi példát. Többször nyilatkozzák, hogy hisztériakeltés folyik az ügyben.

Jogvédők és közéleti személyiségek indokoltnak tartják a kivándorlási akciót. Állásfoglalásuk szerint a romák a fajüldözés elől menekülnek; joguk van elhagyni az országot és nemzetközi fórumokon bepanaszolni a magyar államot.

„A rasszizmus kelti az ország rossz hírét, és nem azok, akik védekeznek ellene.” (Horváth Aladár, Roma Polgárjogi Alapítvány, *Népszabadság*, 2000. augusztus 7.)

„Nem lehet kizárni a tömeges exodust.” (Horváth Aladár, Roma Polgárjogi Alapítvány, *Népszabadság*, 2000. augusztus 9.)

Vádemelési javaslattal lezárul a zámolyi emberölés rendőrségi vizsgálata.

Hende Csaba, az Igazságügyi Minisztérium államtitkára sajtóközleményben fejezi ki együttérzését „a konfliktus halálos áldozata, Csete Ferenc 21 éves fiatalember hozzátartozóinak” (*Népszabadság*, 2000. augusztus 15.).

Körmendről is kivándorlást fontolgatnak (hét felnőtt és nyolc gyerek). Kérik, hogy a helyi önkormányzat fizesse útjukat. Körmend polgármestere úgy nyilatkozik, hogy nincs a városnak ilyesmire pénze, ráadásul az érintett családok az önkormányzati bérletük bérleti díját sem fizetik rendesen. Eközben helyi vállalkozók aláírást gyűjtenek egy petícióhoz, amelyben felszólítják a városvezetést, hogy „tegyen rendet a cigányok között”. A levél szerint egy-két bűnöző életmódot folytató család eljesszi a turistákat (*Vas Nép*, 2000. augusztus 25.).

Krasznai József Jacques Chirachoz fordul segítségért; kéri, hogy támogassa a zámolyi romák menedékkérelmét.

A zámolyi romák strasbourgi beadványával kapcsolatban az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára is gyakran kifejti véleményét:

„Magyarországon nem jó romának lenni. Mint ahogy nem jó betegnek, öregnek meg szegénynek lenni sem. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Magyarországon bárki is üldözné a cigányságot a cigánysága miatt. Aki ilyet állít, az valótlan állít. Márpedig a zámolyi romák beadványában többek között ilyen állítás fogalmazódott meg. [...] A leghatározottabban visszautasítom továbbá a beadványban megfogalmazott azon állítást, mely szerint a kormány nem tudja és nem is akarja megakadályozni a romák üldözését. Ez az állítás nemcsak a kormány jó hírnevére nézve sérelmes, de az ország jó hírének rontására is alkalmas.” (Hende Csaba, idézi a *Dunaiújvárosi Hírlap*, 2000. augusztus 23.)

A politikus hasonlóképp nyilatkozik augusztus elején; 15-én sajtóközleményt juttat el az MTI-hez, amelyet majdnem minden lap átvész. A nyilatkozatokban rendre szerepelnek a következő mondatok „igaztalan vádak fogalmaznak meg a zámolyi romák”, „valótlan tényállításokat tartalmaz a romák beadványa”, „céljuk az ország lejáratása”.

Az Európa Tanács parlamenti közgyűlése Tabajdi Csabára bízta a romák európai helyzetéről szóló jelentés elkészítését.

2000. SZEPTEMBER

Marie Hélène Gilling, az Európa Tanács képviselője és egyben Strasbourg polgármester-helyettese interpellál az Európa Parlamentben.

„A zámolyi romák ügye, a közép- és kelet európai országokban élő cigányokat érő diszkrimináció nagyon jól mutatja, hogy az Európa Unió csatlakozásra váró országoknak komoly nehézséget jelent a Tizenötök által meghatározott kisebbségi-emberjogi feltételek teljesítése.” (Marie Hélène Gilling, idézi a *Népszabadság*, 2000. szeptember 6.)

Tizenöt mosonmagyaróvári cigány család kivándorlási szándékról nyilatkozik. Azt tervezik, hogy elindulásuk előtt minden vagyonukat pénzzé teszik.

Krasznai nyílt levélben fordul a politikusokhoz: Ha a kormány nem tesz eleget követeléseiknek, „nem marad más megoldás számunkra, mint hogy tömegesen elhagyjuk szeretett hazánkat” (*Magyar Demokrata*, 2000. szeptember 14.).

Herczog Edit és Tabajdi Csaba (MSZP) Strasbourgban meglátogatja a zámolyiakat.

Nyilvánosságot kap az a hír, hogy Mohácsról az elmúlt másfél évben 40 család vándorolt ki Kanadába. (Egy család tért haza közülük.) Hat család vár még kiutazásra.

„A kormány cáfolata ellenére Magyarországon megélhetési üldöztetés folyik, amely arra kényszeríti a roma lakosságot, hogy aki még teheti, elmenjen ebből az országból.” (Gál József az Országos Cigány Önkormányzat alelnöke, mohácsi elnök, *Magyar Hírlap*, 2000. szeptember 29.)

2000. OKTÓBER

Az Európa Tanács parlamenti közgyűlésén részt vevő magyar képviselőket arról tájékoztatja Strasbourg polgármestere, hogy problémát okoz a zámolyi családok ellátásának finanszírozása.

Krasznai József levelet ír Orbán Viktornak, melyben személyes találkozóra hívja.

A *Le Monde* cikke szerint a zámolyi romák esete a két ország között diplomáciai problémát okoz, hiszen ha megadnák a menekültstátust, úgy elismernék, hogy egy uniós tagjelölt országban üldöznek egy etnikai kisebbséget, és ez akadályozhatja Magyarország EU-csatlakozását.

„Nincs diplomáciai probléma Magyarország és Franciaország között.” (Horváth Gábor, a Külügyminisztérium szóvivője, idézi a *Népszava*, 2000. október 3.)

A hónap elején Párizsban tárgyal Orbán Viktor miniszterelnök és Martonyi János külügyminiszter. A francia és a magyar vezetők a találkozó után kiadott sajtóközlemény szerint egyetértettek abban, hogy a Strasbourgban menedéjkereső romák ügyét nem lehet összekeverni a magyarországi cigányság helyzetével.

Orbán Viktor Krasznai Józsefhez írt levelében azt javasolja, hogy a Strasbourgban lévő romák a Miniszterelnöki Hivatal helyett vegyék fel a kapcsolatot a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatallal (NEKH) és az Országos Cigány Önkormányzattal (OCÖ) ügyük rendezése érdekében. A miniszterelnök hangsúlyozza: keresi a módot a romák gondjainak orvoslására, de nem lépheti át az előző években kialakult kormányzati és hivatali feladatmegosztásokat (Kossuth rádió, *Hírek*, 2000. október 14.).

„... nevük elhallgatását kérő szemtanúk jelentkeztek a Zámolyon 1999. augusztus 25-én a romák által lakott faházaknál történt emberölés ügyében.” (Monostory Attila ügyvéd nyilatkozata, *Magyar Nemzet*, 2000. október 25.)

Október 30-án a Fejér Megyei Bíróságon a vádlottak meghallgatásával megkezdődik a zámolyi emberölés tárgyalása.

2000. NOVEMBER

Határozatlan időre elnapolják a zámolyi per tárgyalását.

Újabb mohácsi családok utaznak Kanadába.

Krasznai József kilakoltatás előtt álló ózdi roma családokat hív meg az ózdi Bükk Művelődési Házba. A találkozó résztvevőit nem engedik be az előre lefoglalt terembe.

November 21-én az Európai Unió tagállamainak Magyarországra akkreditált nagykövetei a cigányság helyzetéről tájékoznak. A rendezvény színhelye a francia nagykövetség.

2000. DECEMBER

Két, Strasbourgban lévő roma kiadatását kéri ügyészi indítványra a Fejér Megyei Bíróság. Újabb roma családok hagyják el az országot Battonyáról, Veszprémből, Mosonmagyaróvárról. A 15 felnőtt és 18 gyerek úti célja Hollandia.

Dávid Ibolya igazságügy-miniszter szerint a kivándorlókat becsapták.

Felröppent a hír: Strasbourgban menedékjogot kért családok közül néhányan visszajöttek Magyarországra, hogy felvegyék a gyerekek után járó önkormányzati támogatást, és a családi pótlékot.

„Visszajönnek Zámolyra a segélyükért Strasbourgból a romák.” (Az MTV *Híradó*-jának értesítése, idézi a *Magyar Nemzet*, 2000. december 16.)

A kanadai bevándorlási hivatal adatai szerint az elmúlt negyedévben újra megnőtt a Kanadába kivándorló Magyarországi romák száma (novemberben 290 fő).

Hende Csaba államtitkár szerint magyar állampolgár nem fog menekültstátust kapni külföldön (*Magyar Nemzet*, 2000. december 19.).

Több roma és nem roma értelmiségi nyilatkozatban tiltakozik az ellen, hogy Báthory Jánost nevezzék ki a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal (NEKH) élére.

Báthory János, december 20-án átveszi kinevezését a NEKH vezető posztjára.

Hende Csaba szerint a kivándorlásra nem a magyarországi üldöztetések, hanem a kedvező kanadai segélyrendszer készteti a romákat (*Népszava*, 2000. december 19.).

2001. JANUÁR

Nyolc veszprémi és egy somlóvásárhelyi család (kb. hatvan fő) dönt úgy, hogy kivándorol a hónap végén.

A strasbourgi prefektúra tájékoztatása szerint kijelölt vizsgálóbíró döntene a kiadatási kérelemről, ha a zámolyi romák közül két személy ügyében nemzetközi körözési és elfogatóparancs jutna el a francia hatóságokhoz.

Elkezdődik a Zámoly kontra romák per. Az időközben Strasbourgban menekültstátust kérelmező hat roma család azért perli a zámolyi önkormányzatot, mert véleményük szerint jogtalan volt házaik 1997-es ledózerolása.

„A roma kivándorlás jelensége komolyan veszélyezteti Európai Unió tagságunkat.” (Báthory János, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal vezetője, idézi az *Új Dunántúli Napló*, 2001. január 5.)

„A romák kiutazásai egzisztenciális és szociális okokra vezethetők vissza, külföldön viszont egyszerűbb fajüldözésre hivatkozni. Olyan hazai és külföldi politikai erők állhatnak a kiutaztatások mögött, amelyek pénzzel is hozzájárulnak a romák vándorlásához.” (Osztojkán Béla, az OCÖ alelnöke, idézi a *Világgazdaság*, 2001. január 5.)

Tovább folytatódik a segélyek felvételével kapcsolatos nyilatkozatháború:

„Nem jöhettek haza Strasbourgból a zámolyi romák, hogy segélyt vegyenek fel, mert akkor elveszítenék a jogot a politikai menedékre.” (Krasznai József, *Magyar Hírlap*, 2001. január 5.)

A *Népszabadság* értesülése szerint január 5-én féléves vizsgálat után az OFPRA² menekültstátust ad néhány – Strasbourgban tartózkodó – zámolyi romának (*Népszabadság*, 2001. január 6.).

„A magyar állam minden polgára számára egyformán biztosítja a jogbiztonság és jogvédelem elvét. Magyarország működő, demokratikus jogállam, ezt még senki sem vonta kétségbe.” (Hende Csaba, *Népszabadság*, 2001. január 8.)

A Miniszterelnöki Hivatal nem tudta megerősíteni, hogy menedékjogot kapott a zámolyi romák egy része.

Meghal Krasznai Ibolya, Krasznai József testvére.

Báthory János szerint hazánkban nincs cigányüldözés, és a zámolyiak biztonsága nem volt veszélyben.

„Mindenkinek hátrányos, ha a zámolyiak politikai menedékjogot kapnak Franciaországban. A franciák a döntésükkel migrációs hullámot indíthatnak el, s ez nem kedvez hazánk nemzetközi megítélésének.” (Báthory János, idézi a *Népszava*, 2001. január 8.)

Az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára indokolatlannak tartja, hogy a zámolyi romák a magyar jogorvoslati lehetőségek kihasználása nélkül a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósághoz fordultak. Hende Csaba az MTI-nek azt mondta, hogy a tárca rövidesen dönt arról, kezdeményezik-e a francia hatóságoknál azoknak a zámolyi romáknak a

² OFPRA – Office français de protection des réfugiés et apatrides (Menekülteket és Hontalanokat Védő Francia Hivatal).

kiadatását, akik ellen a Fejér Megyei Bíróság (emberölés büntette miatt folyó eljárásban) elfogatóparancsot adott ki.

A francia menekültügyi hatóság január 9-én cáfolja azt a magyar lapjelentést, ami szerint a júliusban Strasbourgba menekült zámolyi romák ügyében megszületett volna a döntés.

„Ha egyes cselekmények nem is meritik ki az üldöztetés fogalmát, ezek együttes hatása megalapozottá teheti a menekültkérelmeket. Üldöztetést eredményezhet, ha a diszkrimináció nem súlyos, de gyakorisága révén összeadódik.” (Dominique Forget, a kanadai Bevándorlási és Menekültügyi Bizottság szóvivője a Roma Sajtóközpontnak, idézi a *Népszava*, 2001. január 10.)

Az Igazságügyi Minisztérium vizsgálatot indít annak eldöntésére: jogszerű-e, hogy a Strasbourgba távozott családok Magyarországon meghatalmazottaik útján felveszik a segélyeket és a gyerekeik után járó juttatásokat.

Erika Schlager – az amerikai kongresszus európai biztonsággal és együttműködéssel foglalkozó bizottságának jogi tanácsadója, romaszakértő – Magyarországgal kapcsolatosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a roma gyerekeket gyakran kíséítő iskolákba irányítják át, és így mintegy elszigetelik őket; olyan esetekben is, amikor a szóban forgó gyerekek egyáltalán nem számítanak fogyatékosnak.

Schlager az előítéletek szóbeli megnyilvánulásai között idézte Csór polgármesterének a kijelentését, miszerint „az zámolyi romáknak nincs helyük az emberi lények között”. Szóvá tette Orbán Viktor egyik kijelentését, amelyben a magyar kormányfő a „keményebb munkát” szorgalmazta, a menedékkérő romákkal összefüggésben (*Népszava*, 2001. január 26.)

2001. FEBRUÁR

A zámolyi önkormányzat a gyermekvédelmi és a rendszeres szociális támogatás felülvizsgálata alapján megszünteti a tizenkét, eredetileg Zámolyon élő család segélyezését.

Monostory Attila indítványozza, hogy a bíróság szerezz be Krasznai Ibolya hivatalos halotti bizonyítványát (*Napló*, 2000 február 8.).

A *Népszabadság* forrásai továbbra is azt állítják, hogy a francia állam menekültstátust, illetve hosszú távú tartózkodási engedélyt szándékozik adni a zámolyi családoknak (*Népszabadság*, 2001. február 20.).

„A romakérdést csak akkor lehet megoldani, ha a külső és belső befolyások ellenére a cigányság nem akar elkülönülni a társadalmon belül.” (Mádl Ferenc köztársasági elnök levele a „Cigányság jövője Magyarországon” című konferenciához, idézi a *Magyar Nemzet*, 2001. február 20.)

Lakatos Melinda, a kivándorolt zámolyi romák csoportjának egy tagja, gyerekeivel együtt hazatér. Ötvenezer forint értékű élelmiszercsomagot kap a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal közbenjárásával.

Hende Csaba mobiltelefont ígér a zámolyi romáknak, hogy Strasbourgból való hazaköltözésük után bármikor értesíthessék a megyei rendőrkapitányság rohamosztagát, ha támadás érné őket.

2001. MÁRCIUS

Krasznai József és Zsigó Jenő, a Roma Parlament elnöke két baloldali francia képviselő támogatásával sajtótájékoztatót tart Párizsban, a Bourbon-palotában. Váratlanul megjelennek az Ózdi Cigány Kisebbségi Önkormányzat vezetői, de nem engedik be őket.

„Semmi rendkívüli sincs abban, hogy három ózdi roma vezető párizsi útját a Külügyminisztérium finanszírozza.” (Horváth Gábor külügyi szóvivő, idézi a *Magyar Hírlap*, 2001. március 5.)

A tekintélyes brit biztonságpolitikai szaklap, a *Jane's Intelligence* arról számol be, hogy a zámolyi romák kivándorlása orosz titkosszolgálati operatív akciók eredménye. A hír kapcsán kirobbant botrány az egész hónap során élénken foglalkoztatja a politikusokat:

- Demeter Ervin, a titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter sem megerősíteni, sem cáfolni nem kívánta a *Jane's Intelligence* információit.

- Orosz diplomáciai források komolytalannak nevezik, hogy a KGB utódszervezete bujtotta föl a Magyarországról kivándorló romákat.

- A *Jane's Intelligence* cáfolja, hogy a magyar a titkosszolgálattól származik az információjuk (*Magyar Nemzet*, 2001. március 6.)

- Hack Péter (SZDSZ) az Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága rendkívüli ülésének összehívását és Demeter Ervin meghallgatását kezdeményezi. Az ülésen Demeter Ervin fenntartja az álláspontját: nem erősíti meg, de nem is cáfolja a brit sajtó értesüléseit.

- A *Jane's Intelligence* főszerkesztője szerint a zámolyi romák támogatója a francia kommunista párt, amely a múltban szoros kapcsolatban volt a KGB-vel.

A Fejér Megyei Bíróság elutasítja azt a keresetet, amelyet a zámolyi romák a helyi önkormányzat ellen nyújtottak be. Az elsőfokú, nem jogerős ítélet szerint nem jár nekik kártérítés.

„Az Európai Unió illetékesei egyedülállónak és mintaértékűnek tartják a magyar kisebbségi önkormányzati rendszert és elismerik a kormány erőfeszítéseit: a jelenlegi országvezetés a korábbiakhoz képest háromszor több törődést és anyagi forrást biztosít a roma lakosság felzárkóztatása érdekében.” (Dávid Ibolya igazságügy-miniszter, *Népszabadság*, 2001. március 8.)

Március 7-én nyolc zámolyi roma megkapja a menedékjogot (*Magyar Hírlap*, 2001. március 8.).

„Nem nyolc, csak három zámolyi roma kapott menekültstátust” – Horváth Gábor erről nem hivatalos strasbourgi forrásból értesült. A külügyi szóvivő szerint három kérelmet elutasítottak (Sláger rádió, 2001. március 8.).

„Nem a magyar kormány kisebbségpolitikáját minősítették a francia hatóságok, amikor menekültstátuszt adtak három zámolyi romának.” (Horváth Gábor külügyi szövivő, Info Rádió, 2001. március 9.)

Magyar értelmiségiek egy csoportja levélben mond köszönetet Lionel Jospin francia miniszterelnöknek a zámolyi romák menedékkérelmének kedvező elbírálásáért.

Visszautazik Strasbourgba Lakatos Melinda, aki három gyermekével a hónap elején tért haza Magyarországra.

„A kormány megalapozatlannak, méltánytalannak és igazságtalannak tartja, a magát függetlennek tartó francia szervezett döntését. [...] A kormány álláspontja szerint ez a döntés veszélyeket hordoz magában, mert felerősítheti Magyarországon a romaellenes hangulatot.” (Borókai Gábor kormányzóvivő, *Dunaiújvárosi Hírlap*, 2001. március 14.)

Két újabb zámolyi roma megkapja a menekültstátust.

Orbán Viktor miniszterelnök szerint a zámolyi romák esetében nem beszélhetünk menedékgöről.

„Magyarországon bármely európai uniós országgal kiállja az összehasonlítás próbáját az emberi jogok és a demokrácia szempontjából. Miközben több országban emberek élete veszett el etnikai természetű emberi jogok sérelme miatt, ez Magyarországon még nem fordult elő.” (Orbán Viktor, *Magyar Demokrata*, 2001. március 22.)

Értelmezési problémák merültek fel a francia hatóságok és a magyar kormány között. A vita azon folyik, hogy politikainak tekinthető-e az a menedékgör, amit a zámolyi romák kaptak.

Elutasítják egy öttagú család menedékkérelmét Strasbourgban. Krasznai József tájékoztatása szerint fellebbezést nyújtanak be az illetékes hatóságoknál. Sajtóértesülések szerint azért utasították el a család kérelmét, mert nem tudták hitelt érdemlően igazolni, hogy a vizsgált időszakban Zámolyon tartózkodtak.

Március 20-ig a zámolyiak közül 15-en kapnak menekültstátust.

A strasbourgi szolidaritási bizottság levélben köszöni meg a hónap elején a Lionel Jospin-hoz írt nyílt levél aláíróinak támogatását.

„Amióta a zámolyi romák Strasbourgba érkeztek, állandóan azon igyekeztünk, hogy az ő ügyüket ne hagyjuk sem Magyarország, sem annak európai integrációja ellen felhasználni. Az ügyet kezdettől fogva szolidaritási akcióként értelmeztük mindazokkal, akik nem fogadják el a megkülönböztetést.” (Georges Federmann válaszevele, idézi a *Magyar Hírlap*, 2001. március 22.)

A Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) közleményben határolódik el a „szűk, baloldalihoz kötődő értelmiségi és politikus militáns csoport” magatartásától. A zámolyi romák ügyében szolidaritásukat kifejező értelmiségiek levélét botránykeltésnek, a kormány elleni hadjáratnak minősítik (*Magyar Nemzet*, 2001. március 23.).

A hónap végén öt komlói cigánycsalád készül Strasbourgba.

Négy nap alatt (március 31.–április 3.) hetven magyar állampolgár kér menedékjogot Kanadában. Kanada a vízumkényszer visszaállítását tervezi.

Kivándorlásra készülnek a pécsváradai romák.

Az Országos Cigány Önkormányzat tervezetet nyújt be az igazságügy-miniszterhez a külföldről visszatérni szándékozó romák ügyében. Farkas Flórián, a szervezet elnöke szerint sokan hazatérnének, ha segítséget kapnának itthon.

Tíz baranyai cigánycsalád dönt úgy, hogy végleg elhagyja Magyarországot.

Lionel Jospin kabinetfőnöke levélben köszöni meg a magyar értelmiségieknek a francia kormányfőhöz írt levelét. A kabinetfőnök szerint Jospinra mély benyomást tett a levél tartalma.

Pintér Sándor nem tart attól, hogy Kanada vízumkényszert vezet be Magyarországgal szemben.

A belügyminiszter kanadai menekültügyi szakértőket hív meg Magyarországra. Pintér szerint a látogatást követően megváltozik majd a menekültstátusok elbírálásának gyakorlata.

Tiszapalkonyáról 10-15 roma család szeretne kivándorolni.

Megváltoztatja vallomását a zámolyi emberölés ügyében egy tanú. Korábbi vallomásaéhoz képest most már biztos abban, hogy Krasznai Krisztián részt vett Csete Ferenc ütlegetésében. A tanú egy Strasbourgban készült videofelvételen felismerni vélte két asszonyt, akik ott voltak a gyilkosság színhelyén.

Április 18-án újabb három család (hat felnőtt és kilenc gyerek) kap menekültstátust.

Herczog Edit és Tabajdi Csaba cáfolja, hogy a 2000 szeptemberében tett strasbourgi látogatásukkor pénzt ajánlottak volna a zámolyi romáknak hazatérésük esetére. Tabajdi „notórius hazudozónak” nevezi Krasznai Józsefet (*Magyar Hírlap*, 2001. április 24.).

A Professzorok Batthyány Köre levelet intéz Jospin francia miniszterelnökhöz. Ebben kifejtik: a magyar értelmiségieknek Jospinhoz írt márciusi levele alaptalanul rontja Magyarország hírnevét, és fokozza a társadalmon belüli feszültségeket.

Az Erdélyi Szövetség, a Hunyadi Szövetség, a Kárpátaljai Szövetség, a Politikai Foglyok Szövetsége (POFOSZ) és a Rákóczi Szövetség nyílt levélben határolja el magát az „értelmiségiek levelétől” (*Magyar Demokrata*, 2001. április 26.).

Menekültstátust kap az a két asszony, akiknek kiadatását két hónapja kérte az igazságügyi tárca.

Lakatos Melinda mégsem kap menekültstátust. Az OFPRA azzal indokolja döntését, hogy nem megalapozott a kérelem, ha időközben a kérelmező visszatér oda, ahol állítása szerint üldöztetésnek van kitéve.

A SOROZATBAN MEGJELENT

Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók (1992)

Útkeresők (1993)

Jönnek, mennek, maradnak? (1994)

Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads (1995)

Táborlakók, diaszpórák, politikák (1996)

Migráció és politika (1997)

**From Improvisation toward Awareness? Contemporary Migration
Politics in Hungary (1997)**

Idegenek Magyarországon (1998)

Átmenetek (1999)

Diskurzusok a vándorlásról (2000)

Diasporas and politics (2001)

A kötetet gondozta és terjeszti a Sík Kiadó
1064 Budapest, Podmaniczky u. 65.

☎/fax: 331-6332, e-mail: sik@axelero.hu

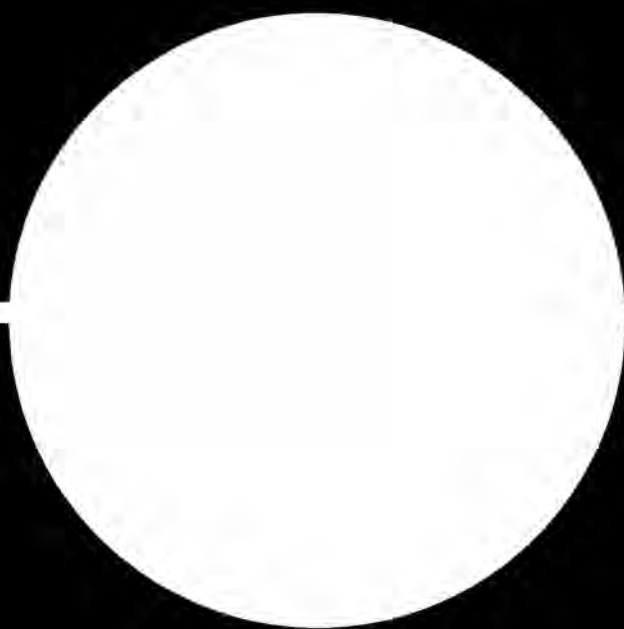
A fotómelléklet Hajnal László Endre munkája

A borítót tervezte Pap Klára

Az ábrákat rajzolta Kiss István – Aldus Stúdió

Nyomás: Nagy és Társa Kiadó és Nyomda Kft. – 02.121 Budapest, 2002

Felelős vezető: Nagy László ügyvezető igazgató

1200 Ft